

Πανεπιστήμιο Κρήτης
Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
ΠΜΣ: Βυζαντινές και Μεσαιωνικές Σπουδές - Βυζαντινή Αρχαιολογία

Επιφανειακή έρευνα στο όρος Οξά 2017-2019.

Η πρωτοβυζαντινή κεραμική μίας οχυρωμένης θέσης στην ανατολική Κρήτη (6ος - αρχές 9ου αιώνα μ.Χ.)

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία ειδίκευσης
Μπετείνης Νίκος (ΑΜ: 1061)

Επιβλέπουσα:
Χριστίνα Τσιγωνάκη,
Επίκουρη Καθηγήτρια βυζαντινής Αρχαιολογίας

**Επιφανειακή έρευνα στο όρος Οξιά 2017-2019.
Η πρωτοβυζαντινή κεραμική μίας οχυρωμένης θέσης στην ανατολική
Κρήτη (6ος - αρχές 9ου αιώνα μ.Χ.)**

Μπετείνης Νίκος

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία ειδίκευσης στο ΠΜΣ-Βυζαντινές Σπουδές με κατεύθυνση Βυζαντινή Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης, στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Τριμελής επιτροπή:

Χριστίνα Τσιγωνάκη,
Επίκουρη Καθηγήτρια Πρωτοβυζαντινής Αρχαιολογίας,
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης (εποπεύουσα)

Βασιλική Φωσκόλου,
Επίκουρη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας,
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αναστασία Γιαγκάκη,
Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών,
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

© Μπετείνης Νίκος 2021

Ρέθυμνο 2021

Περιεχόμενα

Πρόλογος	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	8
Όρος Οξιά: Η θέση και η έρευνα.....	8
Η θέση.....	8
Η ιστορία της έρευνας της Οξιάς	10
Η μεθοδολογία της έρευνας	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	13
Η μελέτη της κεραμικής από την Οξιά	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	19
Οι πηλοί των ευρημάτων της Οξιάς.....	19
Περιγραφή των πηλών της εργασίας	20
Βασικοί πηλοί από την Οξιά	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV	25
Κατάλογος Κεραμικής	25
Α. Αγγεία μεταφοράς και αγγεία αποθήκευσης	25
Α.1 Κρητικοί αμφορείς	25
Α.1.1 TRC1.....	25
Α.1.2 TRC2.....	25
Α.1.3 TRC5.....	30
Α.1.4 TRC6.....	33
Α.1.5 TRC 7.....	33
Α.1.6 TRC8.....	34
Α.1.7 TRC9.....	34
Α.1.8 TRC10.....	35
Α.1.9 TRC12.....	36
Α.1.10 Αταύτιστοι κρητικοί αμφορείς.....	44
Α.1.10.α Χείλη κρητικών αμφορέων	44
Α.1.10.β Σώματα και βάσεις κρητικών αμφορέων	45
Α.2 Εισηγμένοι αμφορείς	47
Α.2.1 Υστερορωμαϊκοί αμφορείς 2 / LRA2	47
Α.2.2 Σφαιρικοί αμφορείς	48
Α.2.2.α Αμφορείς τύπου Hayes.....	48
Α.2.2.β Αταξινόμητοι σφαιρικοί αμφορείς	49
Α.2.3 Ωοειδείς αμφορείς.....	52
Α.3 Αταύτιστοι αμφορείς: χείλη και σώματα	55

A.4 Λεκάνες και κάδοι	56
A.5 Πίθοι	59
B. Επιτραπέζια αγγεία	61
B.1 Απομιμήσεις ερυθροβαφούς κεραμικής	61
B.2 Αταύτιστοι τύποι πινακίων με ψηλό πόδι.....	62
B.3 Λευκή εφραλωμένη κεραμική.....	63
B.4 Αυτοθερμαινόμενα σκεύη / Σαλτσάρια	64
B.5 Κανάτες.....	65
B.6 Κούπα.....	68
Γ. Μαγειρικά Σκεύη / Χύτρες.....	68
Γ.1 Χύτρες τοπικών κρητικών εργαστηρίων	68
Γ.1 I Χύτρες με παχέος χείλος, καμπύλο εξωτερικά	68
Γ.1.II Χύτρες με ευθέος έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή	69
Γ.1.III Χύτρες με ευθέος παχέος χείλος με τριγωνική ακμή	70
Γ.2 Απομιμήσεις εισηγμένων τύπων χυτρών από τοπικά κρητικά εργαστήρια.....	70
Γ.2.I Χύτρες με λοξό χείλος και εσωτερική αυλάκωση με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία	70
Γ.2.II Χύτρες με ευθέος χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία	71
Γ.2.III Χύτρες με λοξό χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή.....	72
Γ.3 Εισηγμένη χύτρα με λοξό χείλος με τριγωνική ακμή και άφθονο μαρμαρυγία.....	72
Δ Φωτιστικό αγγείο.....	72
Τροχήλατος λύχνος.....	72
E. Διάφορα πήλινα αντικείμενα.....	73
E.1. Πώμα	73
E.2. Υποστατό	74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V.....	75
Η πρωτοβυζαντινή κεραμική της Οξάς: Ένα κεραμικό σύνολο του βου-αρχές 9ου αι. μ.Χ.....	75
A. Αγγεία μεταφοράς και αγγεία αποθήκευσης	75
A.1 Κρητικοί αμφορείς	75
Γενικές παρατηρήσεις για τους κρητικούς αμφορείς στην Οξά.....	79
A.1.1 TRC1.....	80
A.1.2 TRC2.....	81
A.1.3 TRC5.....	83
A.1.4 TRC6.....	84
A.1.5 TRC7.....	86

A.1.6 TRC8.....	87
A.1.7 TRC9.....	88
A.1.8 TRC10.....	90
A.1.9 TRC12.....	91
A.1.10 Αταύτιστοι τύποι κρητικών αμφορέων	93
A.2. Εισηγμένοι αμφορείς	96
A.2.1 Υστερορωμαϊκός αμφορέας 2 / LRA2.....	98
A.2.2 Σφαιρικοί αμφορείς.....	100
A.2.2.α Αμφορείς τύπου Hayes.....	101
A.2.2.β Αταξινόμητοι σφαιρικοί αμφορείς.....	104
A.2.3 Ωοειδείς αμφορείς.....	108
A.3 Λεκάνες και κάδοι	111
A.4 Πίθοι	115
B. Επιτραπέζια αγγεία.....	118
B.1 Ερυθροβαφής κεραμική και απομιμήσεις ερυθροβαφούς κεραμικής.....	119
B.2 Αταύτιστοι τύποι πινακίων με ψηλό πόδι.....	124
B.3 Λευκή εφουλωμένη κεραμική.....	125
B.4 Αυτοθερμαινόμενα σκεύη / Σαλτσάρια	130
B.5 Κανάτες.....	137
B.6 Κούπα.....	140
Γ. Μαγειρικά Σκεύη / Χύτρες.....	141
Γ.1 Χύτρες τοπικών κρητικών εργαστηρίων	144
Γ.1.Ι Χύτρες με παχύ χείλος, καμπύλο εξωτερικά	144
Γ.1.ΙΙ Χύτρες με ευθύ έξω νεδόν χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή	145
Γ.1.ΙΙΙ Χύτρες με ευθύ, παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή.....	146
Γ.2 Απομίμησης εισηγμένων τύπων χυτρών από τοπικά κρητικά εργαστήρια.....	146
Γ.2.Ι Χύτρες με λοξό χείλος και εσωτερική αυλάκωση με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία	146
Γ.2.ΙΙ Χύτρες με ευθύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία	148
Γ.2.ΙΙΙ Χύτρες με λοξό χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή.....	151
Γ.3 Εισηγμένη χύτρα με λοξό χείλος με τριγωνική ακμή και άφθονο μαρμαρυγία...	152
Δ. Φωτιστικό αγγείο.....	154
Τροχήλατος λύχνος.....	154
E. Διάφορα πήλινα αντικείμενα.....	156
E.1 Πώμα.....	156

Ε.2 Υποστατό	157
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI	158
Κεραμική και επαναχρησιμοποίηση	158
Οι αμφορείς και οι χύτρες στη διαχείριση του ύδατος	160
Η κεραμική ως οικοδομικό υλικό	165
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII	168
Συμπεράσματα	168
Συντομογραφίες	174
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	175
Κατάλογος σχεδίων-πινάκων-εικόνων	195
ΣΧΕΔΙΑ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ	198
ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ	216
ΕΙΚΟΝΕΣ	236

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τα κεραμικά ευρήματα που ήρθαν στο φως τα τρία πρώτα χρόνια της επιφανειακής έρευνας στο Όρος Οξά (2017-2019) και ανάγονται στη πρωτοβυζαντινή περίοδο. Οι αναφορές για την Οξά και τον οχυρωματικό της χαρακτήρα, σε συνδυασμό με το αυξημένο ενδιαφέρον των τελευταίων ετών για την αναδιοργάνωση των πόλεων και των οικισμών της βυζαντινής αυτοκρατορίας στους τελευταίους αιώνες της πρωτοβυζαντινής περιόδου (7ος-9ος αι. μ.Χ.) είναι ερωτήματα, τα οποία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην απόφαση να πραγματοποιηθεί μια συστηματική επιφανειακή έρευνα στον χώρο. Η έρευνα πραγματοποιείται από το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου. Σκοπός αυτής της συστηματικής μελέτης, σε πρώτη φάση, είναι η καταγραφή των αρχαιολογικών καταλοίπων στα πλατώματα του Όρους Οξά και η δημιουργία ενός χάρτη μέσω της χρήσης των συστημάτων γεωπληροφόρησης. Μέσω της μελέτης της οικιστικής οργάνωσης και των ευρημάτων γίνεται προσπάθεια να κατανοηθεί ο ρόλος τέτοιων απομονωμένων οχυρών θέσεων κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο και ο ρόλος της Οξάς κατά την ίδια περίοδο. Πέραν των παραπάνω ερωτημάτων, ένα βασικό ερώτημα παραμένει η σχέση του οικισμού της Οξάς με την αρχαία πόλη του Ολούντος.

Πολλές ευχαριστίες οφείλονται στις δύο διευθύντριες της επιφανειακής έρευνας στην Οξά, την αρχαιολόγο Γεωργία Μοσχόβη, και την επίκουρη καθηγήτρια πρωτοβυζαντινής αρχαιολογίας και επόπτρια της παρούσας μελέτης Χριστίνα Τσιγωνάκη, για την εμπιστοσύνη τους να μελετήσω την πρωτοβυζαντινή κεραμική από τη θέση της Οξάς, ως θέμα της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας. Ευτυχώς, αρωγοί σε αυτήν την πολυεπίπεδη προσπάθεια στάθηκαν τα μέλη της επιστημονικής ομάδας της Οξάς, Gianluca Cantoro, Κωνσταντίνος Ρούσσοσ και Αγγελική Αλυγιζάκη. Για τη μελέτη του κεραμικού υλικού και την απρόσκοπτη πρόσβαση στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Αγίου Νικολάου, ευχαριστίες οφείλονται στην προϊσταμένη Χρύσα Σοφιανού και στο προσωπικό της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου, όπως και στο εργαστήριο συντήρησης, και συγκεκριμένα στην Κλειώ Ζερβάκη και στον Ανδρέα Αρβανίτη για την συντήρηση των ευρημάτων. Η πλήρης τεκμηρίωση της κεραμικής δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τα σχέδια της Αγάπης Λαδιανού και τις φωτογραφίες του Γιάννη Παπαδάκη-Πλουμίδη. Για την ενασχόλησή μου εν γένει με τη μελέτη της κεραμικής και το επίπονο έργο της βιβλιογραφικής τεκμηρίωσης των ευρημάτων, πολλές ευχαριστίες οφείλονται στην δρ. Αναστασία Γιαγκάκη.

Το ερευνητικό πρόγραμμα για την επιφανειακή έρευνα της Οξιάς χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα «Οχυρωμένοι τόποι της Κρήτης (7ος-9ος αι.)» (ΕΣΠΑ), του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας υπό τη διεύθυνση της Χρ. Τσιγωνάκη. Ταυτόχρονα, έλαβα υποτροφία στο πλαίσιο του προγράμματος «Χωρικές δυναμικές και σταθερότυποι κατοίκησης στην ανατολική Κρήτη από την κλασική έως τη βενετική περίοδο», του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας υπό τη διεύθυνση της Nadia Coutsinas, συγχρηματοδοτούμενο από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) και τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (Γ.Γ.Ε.Τ.).

Αυτή η μελέτη για την κεραμική της Οξιάς, αποσκοπεί όχι μόνο στη χρονολόγηση μιας θέσης, αλλά και στην κατανόηση της ανθρώπινης παρουσίας στον χώρο, των φάσεων κατοίκησης και τις πολυδιάστατες ερμηνείες που μπορούν να δοθούν στα κεραμικά ευρήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Όρος Οξά: Η θέση και η έρευνα

Η θέση

Το Όρος Οξά βρίσκεται στα νοτιοδυτικά του σύγχρονου οικισμού του Σχίσματος Ελούντας (αρχαίος Ολούς) και στα δυτικά του ευρύτερου κόλπου του Μιραμπέλλου (**Εικ. 1**). Πρόκειται για μια φυσικά οχυρή θέση αποτελούμενη από απότομες και βραχώδεις πλαγιές, με έντονα εξάρματα κατά τόπους. Στην κορυφή του βουνού, σε υψόμετρο 530 μ., διαμορφώνονται φυσικά πλατώματα συνολικής έκτασης έξι στρεμμάτων. Η πρόσβαση στην κορυφή του βουνού γίνεται από δύο φυσικά μονοπάτια, ένα από τη νοτιοδυτική πλαγιά και ένα δεύτερο από τη βορειοανατολική πλαγιά, το οποίο ξεκινάει από την περιοχή με τα κατάλοιπα του ναού της Αφροδίτης και του Ερμή, στον σύγχρονο οικισμό Ελληνικά (**Εικ. 2-3**).¹ Χαρακτηρίζεται από το βραχώδες και ξηρό τοπίο γύρω από τον κόλπο του Μιραμπέλλου και της Ελούντας, ειδικότερα, και την έλλειψη των φυσικών υδάτινων πόρων.²

Στο κεντρικό πλάτωμα της κορυφής είναι χτισμένη μία εκκλησία αφιερωμένη στον Τίμιο Σταυρό και τη Ζωοδόχο Πηγή. Εντοπίζεται οχυρωματικός περίβολος προσαρμοσμένος στα εξάρματα των βράχων, περικλείοντας μια έκταση περίπου έξι στρεμμάτων. Στο βορειοανατολικό άκρο της κορυφής σώζεται ένας ημικυκλικός πύργος σε αρκετό ύψος, ενώ στη βορειοδυτική πλευρά εντοπίζεται ένας δεύτερος πύργος ίδιου σχήματος, σωζόμενος στο ύψος της θεμελίωσης. Στο ψηλότερο σημείο της κορυφής διατηρούνται μεγάλοι δόμοι, που σχετίζονται με έναν πιθανόν κυκλικής διατομής πύργο ή φρουκτωρία της ελληνιστικής περιόδου. Όμως, οι αρχιτεκτονικές δομές που κυριαρχούν στον χώρο και εντοπίζονται τόσο στα φυσικά πλατώματα, όσο και στις απότομες πλαγιές είναι υδατοδεξαμενές και υδατόπυργοι (συνολικά έχουν καταγραφεί τριάντα τρεις δεξαμενές), ενώ κατά τόπους είναι ορατά κατάλοιπα τοίχων αδιευκρίνιστων κατασκευών (**Εικ. 4**).

Το όρος Οξά βρίσκεται σε άμεση επικοινωνία και συνάρτηση με ένα σημαντικό λιμάνι της βόρειας ακτής της ανατολικής Κρήτης, την αρχαία πόλη του Ολούντος (σύγχρονη Ελούντα). Η αρχαία πόλη του Ολούντος, ήταν πιθανόν ένα από τα σημαντικά αστικά κέντρα της πρωτοβυζαντινής Κρήτης, καθώς μνημονεύεται στον *Συνέκδημο* ως *Άλυγος*. Η μνεία της περιοχής στο κείμενο δηλώνει και τη σημασία της, καθώς στο έγγραφο πιθανότατα

¹ Nowicki 2001, 173-174. Μακράκης 2009, 67, Μοσχόβη, Τσιγωνάκη κ.ά 2018, 82

² Μακράκης 2009, 418

αναφέρονται τα κέντρα που αναγνωρίζονται ως πόλεις από το επίσημο κράτος. Εκτός από μια σημαντική πόλη, υπήρξε και ένα από τα βασικά λιμάνια του κόλπου του Μιραμπέλλου, όπως αποδεικνύεται από την αναφορά στον *Σταδιασμό*, ένα κείμενο του 4ου αι. μ.Χ., το οποίο πληροφορεί τον αναγνώστη για σημεία ελλιμενισμού και ανεφοδιασμού.

«*Ἀπὸ Χερρονήσου εἰς Ὀλοῦντα στάδιοι σξ' ἄκρα ἐστὶν ὕφορμον ἔχει καὶ ὕδωρ καλὸν ἀπέχει δὲ ἀπὸ τῆς γῆς σταδίου κ' [νησίον]. Ἀπὸ Ὀλοῦντος εἰς Καμάραν στάδιοι ιε'.*»

Στο κείμενο αναφέρεται η απόσταση της πόλης από τη Χερσόνησο (260 στάδια) και η ύπαρξη πόσιμου νερού, ενώ προβληματισμό δημιουργεί η αναφορά ότι η στεριά απέχει 20 στάδια. Βέβαια, η τελευταία αυτή αναφορά ίσως σχετίζεται με τη χερσόνησο της Κολοκύθας, η οποία θεωρείται το επίνειο της πόλης.³ Εκτός από τις αναφορές της πόλης στον *Σταδιασμό* και τον *Συνέκδημο*, από τα επισκοπικά τακτικά *Notitiae episcopatuum*, γνωρίζουμε ότι η πόλη του Ολούντος αποτελούσε επισκοπική έδρα, καθώς αναφέρεται επίσκοπος με τον τίτλο ο *Αλύγγου*, δηλαδή όπως μνημονεύεται η πόλη στον *Συνέκδημο*.⁴

Η Γεωργία Μοσχόβη αναφέρει ότι στην περιοχή εντοπίζονται πολλές βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, ίσως για την παραγωγή πορφύρας.⁵ Ο Πλίνιος μνημονεύει τη «ναζία» λίθο, η οποία θεωρείται από τους σύγχρονους μελετητές ότι εξορύσσεται στο βουνό της Οξιάς.

*signis e marmore poliendis gemmisque etiam scalpendis atque limandis naxium diu placuit ante alia. ita vocantur cotes in cypro insula genitae. vicere postea ex armenia invectae (Plinius Nat. 36.16).*⁶

Άλλωστε μέχρι τη διάρκεια του 20ου αι. λειτουργούσε τοπική βιοτεχνία εξόρυξης, επεξεργασίας και εξαγωγής ακονόπετρας σε διάφορες περιοχές, με κυριότερο αποδέκτη αυτών των εξαγωγών την πόλη της Κωνσταντινούπολης.⁷ Πέρα από την εξαγωγή ακονόπετρας, στην περιοχή του Πόρου Ελούντας, υπάρχουν αλυκές που αναφέρονται σε έγγραφα των βενετικών καταστίχων της Κρήτης μεταξύ των ετών 1234-1238.⁸ Παρ' όλο που δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για τη λειτουργία ή την ύπαρξη αλυκών στον Ολούντα κατά την πρωτοβυζαντινή εποχή, ο Πλίνιος αναφέρει παραγωγή αλατιού στο νησί της

³ Μοσχόβη 2010, 111

⁴ Τσουγκαράκης 1987, 318. Μοσχόβη 2010, 120

⁵ Γάσπαρης 2004, 207-210 (αρ. 203), 247-249 (αρ. 479), 250-252 (αρ. 509), 253-254 (αρ. 537), 262-263 (αρ. 609), 275-278 (αρ. 709), 279-280 (αρ. 734), 281-282 (αρ. 744), 322-326 (αρ. 1048 και αρ. 1063). Μοσχόβη 2010, 120

⁶ Plinius, *Naturalis Historia*:

(<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0138%3Abook%3D36%3Achapter%3D16>)

⁷ Μακράκης 2009, 311-312

⁸ Tsougarakis 1988, 276

Κρήτης.⁹ Επομένως θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η δραστηριότητα που μαρτυρείται κατά τη βενετική περίοδο, προϋπήρχε στην περιοχή.

Η ανάπτυξη που γνωρίζει η πόλη ήδη από τους ρωμαϊκούς χρόνους και συνεχίζει κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο αποτυπώνεται και στα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Στην περιοχή της Ελούντας, έχουν ανασκαφεί δύο βασιλικές, η πρώτη στον Έξω Πόρο και η δεύτερη στην Κολοκύθα. Η βασιλική του Πόρου είναι μια τρίκλιτη βασιλική με ψηφιδωτό δάπεδο, ενώ η βασιλική στην Κολοκύθα είναι μια τρίκλιτη βασιλική με εγκάρσιο κλίτος και πλούσιο μαρμάρινο αρχιτεκτονικό διάκοσμο.¹⁰ Για τη βασιλική του Πόρου δεν υπάρχουν ασφαλείς χρονολογικές ενδείξεις. Αντίθετα, στη βασιλική της Κολοκύθας αναγνωρίζονται δύο οικοδομικές φάσεις, με τη δεύτερη να χρονολογείται την περίοδο του αυτοκράτορα Ιουστινιανού (527-548), οπότε και ο ναός κοσμεύεται με μαρμάρινο διάκοσμο από μάρμαρο Προπονήσου.¹¹

Αρκετοί μελετητές θεωρούν ότι η Οξιά, αποτέλεσε την ακρόπολη ή την άνω πόλη του Ολούντος, όμως η μεταξύ τους απόσταση είναι μεγάλη για να υποστηριχθεί κάτι τέτοιο.¹² Αυτό, άλλωστε, αποτελεί ένα από τα ερωτήματα της επιφανειακής έρευνας στο Όρος Οξιά και η περαιτέρω μελέτη της θέσης ελπίζουμε να διαφωτίσει τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση.

Η ιστορία της έρευνας της Οξιάς

Εκτός από τις έμμεσες αναφορές της Οξιάς, ως τόπου για την επεξεργασία της ακονόπετρας, τη θέση είχαν επισκεφθεί και αρκετοί περιηγητές οι οποίοι είχαν εντυπωσιαστεί τόσο από τη γεωμορφολογία του τοπίου της, όσο και από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που εντοπίζονται στον χώρο. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της Οξιάς από τον ναύαρχο Thomas Abel Brimage Spratt, όπου περιγράφονται οι απότομες πλαγιές, τα ελάχιστα προσβάσιμα σημεία της κορυφής και τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα όπως οχυρωματικοί πύργοι, κατάλοιπα οικιών και δεξαμενών. Ο Spratt είναι ο πρώτος που προσπαθεί να αποσαφηνίσει τη σύγχυση, που δημιουργείται από τον Πλίνιο, σχετικά με την παραγωγή της «ναξίας λίθου» (ακονόπετρας), θεωρώντας ότι παρά τα ελλιπή στοιχεία, η

⁹ Plinius, Naturalis Historia, 31.28: fit tamen et in creta sine riguis mare in salinas infudentibus et circa aegyptum ipso mari influente in solum, ut credo, nilo sucosum. fit et puteis in salinas ingestis. prima densatio babylone in bitumen liquidum cogitur oleo simile, quo et in lucernis utuntur. hoc detracto subest sal.

(<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0138%3Abook%3D31%3Achapter%3D28>)

¹⁰ Ορλάνδος 1960, 309-316 (Βασιλική Πόρου). Μπορμπουδάκης 1971, 529-533. Μοσχόβη 2010, 111-112 (Βασιλική Κολοκύθας)

¹¹ Τσιγωνάκη 2004, 1152-1154. Μοσχόβη 2010, 111-112

¹² Coutsinas 2020, 40

θέση αυτή θα πρέπει να ταυτιστεί με την Οξά ή Αξό, όπως την αναφέρει, επιβεβαιώνοντας ότι και εκείνη την εποχή οι κάτοικοι της Ελούντας εξόρυσσαν ακονόπετρα από τις πλαγιές του βουνού και την ευρύτερη περιοχή.¹³

Οι Ιταλοί περιηγητές Lucio Mariani και Antonio Taramelli, αναφέρονται επίσης στην Οξά και τη σχέση της με την Ελούντα, χαρακτηρίζοντας την Οξά «la fortezza» και περιγράφοντας μια πολυγωνική οχύρωση περιμετρικά του βουνού. Ο L. Mariani πέρα από την περιγραφή της οχύρωσης κάνει μια πρώτη προσπάθεια να αποσαφηνίσει τη σύγχυση με την ονομασία της θέσης, αναφέροντας ότι πιθανόν πρόκειται για την κρητική πόλη Νάξος, για την οποία δεν υπάρχουν περαιτέρω στοιχεία, εξηγώντας ότι το όνομα Οξά προέρχεται από παραφθορά του Αξία ή Ναξία.¹⁴ Ο Henri van Effenterre μελετώντας τις οχυρώσεις στην περιοχή του Ολούντος, περιγράφει τα οχυρωματικά έργα στην ευρύτερη περιοχή όπως το λεγόμενο Πύργο των Πινών και μια αδιευκρίνιστη οχύρωση, που πιθανόν ήλεγχε το δρόμο από τον Ολούντα προς τη Δρήρο. Στη μελέτη του κάνει ιδιαίτερη μνεία για την θέση της Οξάς, περιγράφοντας επιγραμματικά τις οχυρώσεις, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και τα χαράγματα που εντοπίζονται σε βράχους, επισημαίνοντας τη σημασία της θέσης στην εποπτεία της ευρύτερης περιοχής και ιδίως του Κόλπου του Μιραμπέλλου.¹⁵ Από τους σύγχρονους μελετητές ο Krzysztof Nowicki είναι ο πρώτος που κάνει μια εκτενή αναφορά στην Οξά, περιγράφοντας τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και προσδιορίζοντας τους χρονικούς ορίζοντες χρήσης του χώρου με βάση την επιφανειακή κεραμική που εντόπισε. Χρονολογεί την κατοίκηση στον χώρο από τη μεσομινωϊκή εποχή και σίγουρα από την αρχαϊκή έως και τη βυζαντινή περίοδο. Ο Nowicki αναφέρει ότι εντόπισε όστρακα της μεσομινωϊκής εποχής στα πρηνή της Οξάς, τα οποία πιθανόν είχαν μεταφερθεί από την κορυφή εξαιτίας των όμβριων υδάτων. Στην κορυφή του βουνού αναφέρει μόνο την ύπαρξη κεραμικής της αρχαϊκής έως και της βυζαντινής εποχής.¹⁶ Άλλες μελέτες που ασχολούνται με τις οχυρώσεις στο νησί της Κρήτης έχουν γίνει από τη Nadia Coutsinas, η οποία αναφέρεται και περιγράφει την ελληνιστική φρουκτωρία της Οξάς, στη διδακτορική διατριβή της (2013). Η Coutsinas μελέτα κυρίως τις ελληνιστικές οχυρώσεις και τα δίκτυα φρουρίων που εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή του Ολούντος, με εκτενή αναφορά στις οχυρώσεις της Οξάς.¹⁷

¹³ Spratt 1865, 126-127

¹⁴ Mariani 1895, 249-250. Taramelli 1899, 400

¹⁵ Van Effenterre 1948, 1033-1046, εικ. 3-6

¹⁶ Nowicki 2001, 173-174

¹⁷ Coutsinas 2013, 345-347, 415-416. Coutsinas 2020, 40-41

Η μεθοδολογία της έρευνας

Κατά τη διάρκεια της επιφανειακής έρευνας καταγράφηκαν οι εμφανείς αρχιτεκτονικές δομές που βρίσκονται διάσπαρτες στον χώρο και οι συγκεντρώσεις της κεραμικής, από όπου πραγματοποιήθηκε περισυλλογή οστράκων για μελέτη. Η περισυλλογή της κεραμικής γίνεται ακολουθώντας τα προτεινόμενα πρότυπα επιφανειακών ερευνών προσαρμοσμένα στο ιδιότυπο και βραχώδες τοπίο της Οξάς. Αφού οριστούν ζώνες έρευνας, προσαρμοσμένες στα εξάρματα των βράχων, δημιουργούνται διάδρομοι, όπου οι συμμετέχοντες στην έρευνα τοποθετούν σημαίες, στη θέση εντοπισμού μεμονωμένων οστράκων ή συγκέντρωσης οστράκων, διαγνωστικών και μη (**Εικ. 5**). Στη συνέχεια και αφού ολοκληρωθεί η έρευνα της εκάστοτε ζώνης, τα σημεία απότυπώνονται στο GPS. Όλα τα δεδομένα προβάλλονται στο Παγκόσμιο Γεωδαιτικό Σύστημα συντεταγμένων (WGS84), ώστε να είναι εφικτή η υπέρθεση και η οπτικοποίηση των διαφορετικών επιπέδων πληροφοριών μέσω μιας διαδικτυακής εφαρμογής συστήματος γεωγραφικών πληροφοριών, όπου καταγράφεται και αποτυπώνεται η διασπορά της κεραμικής στον χώρο σε σχέση με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

Οι βασικοί στόχοι της έρευνας είναι η κατανόηση του χαρακτήρα της θέσης και η διαχρονία της. Η μελέτη των ευρημάτων, παρ' ότι είναι εκτός αρχαιολογικών συμφραζόμενων και από μια αρχαιολογική θέση με μεγάλη διάβρωση, αποτελεί το βασικό μέσο για την κατανόηση της χρήσης του χώρου. Προτεραιότητα δόθηκε στη μελέτη της πρωτοβυζαντινής κεραμικής που αποτελεί την πλειονότητα των ευρημάτων και αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η μελέτη της κεραμικής από την Οξιά

Η κεραμική είναι το βασικότερο αρχαιολογικό εύρημα πέραν των αρχιτεκτονικών δομών, που εντοπίζονται στην Οξιά, και το βασικό εργαλείο χρονολόγησης της κατοίκησης και της ανθρώπινης δραστηριότητας στον χώρο. Η συστηματική έρευνα τα τελευταία τρία χρόνια και η περισυλλογή κεραμικών θραυσμάτων καταδεικνύει ότι τόσο τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, όσο και η πλειονότητα της κεραμικής που εντοπίζεται ανάγεται στην πρωτοβυζαντινή εποχή. Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζεται κεραμική προϊστορικών, κλασικών, πρωτοβυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων, σε σύνολο 1138 οστράκων. Όμως, η πλειονότητα της κεραμικής ανάγεται στην πρωτοβυζαντινή περίοδο, καθώς αντιπροσωπεύεται σε ποσοστό 62% (703 όστρακα) της κεραμικής, ενώ αντίστοιχα η προϊστορική κεραμική είναι μόλις το 16% (187 όστρακα), η κλασικής-ελληνιστικής το 14% (156 όστρακα) και τέλος τα θραύσματα μεταβυζαντινών αγγείων (κυρίως βενετικής και οθωμανικής περιόδου), παρά την ανακαίνιση του ναού του Τιμίου Σταυρού στην βενετική περίοδο, μόλις το 8% (92 όστρακα) (Εικ. 6).

Μετά από αυτήν τη διαπίστωση κατά την καταγραφή του κεραμικού υλικού κρίθηκε αναγκαία μια πρώτη μελέτη της κεραμικής της πρωτοβυζαντινής περιόδου σε αντιστοιχία με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και τις υδατοδεξαμενές που χρονολογούνται στην ίδια περίοδο.¹⁸ Τα βασικά ερωτήματα που τίθενται είναι η χρονολόγηση του χώρου μέσω της κεραμικής και αν η κατοίκηση του οικισμού της Οξιάς σχετίζεται με τη γενικότερη αναταραχή και αναδιοργάνωση της άμυνας του νησιού υπό την αραβική απειλή.¹⁹ Ένα ακόμα ερώτημα που μπορεί να τεθεί είναι οι εμπορικές σχέσεις του οικισμού και κατά πόσο τελικά η παλαιότερη εικόνα απομόνωσης τέτοιων οικισμών ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Ταυτόχρονα ένα βασικό ερώτημα είναι η χρήση των αγγείων για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων και η σχέση τους με την κατασκευή δεξαμενών συλλογής όμβριων υδάτων.

Για την απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων ή έστω για την προσέγγισή τους, το πρώτο βήμα είναι η αναγνώριση και η ταξινόμηση του υλικού. Μέσω αυτής της διαδικασίας από τους τύπους των αγγείων που εντοπίζονται, σε σύγκριση με αντίστοιχα ευρήματα άλλων κεραμικών συνόλων από την ανατολική Μεσόγειο, την Κρήτη και το Αιγαίο προκύπτουν οι βασικοί χρονολογικοί ορίζοντες που καλύπτει η πρωτοβυζαντινή κεραμική

¹⁸ Μοσχόβη, Τσιγωνάκη κ.ά 2018, 82

¹⁹ Tsigonaki 2019, 163-168

από την επιφανειακή έρευνα στο όρος Οξιά. Για την προσέγγιση της τυπολογικής ταξινόμησης που ακολουθείται στην παρούσα μελέτη, είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστεί η ορολογία που χρησιμοποιείται για τον χαρακτηρισμό των αγγείων.

Στη σύγχρονη έρευνα και στις μελέτες της κεραμικής των τελευταίων ετών, γίνεται μια προσπάθεια αναταξινόμησης των τύπων των αγγείων με βάση τη χρήση τους, και όχι σύμφωνα με τον πηλό όπως συνέβαινε παλαιότερα. Οι προτάσεις που γίνονται και σταδιακά εδραιώνονται στην κεραμική έρευνα προτείνουν την ταξινόμηση των αγγείων με βάση δύο κύρια χαρακτηριστικά: τη χρήση και το σχήμα τους.²⁰ Παρά τις όσες αμφιβολίες και επιφυλάξεις σχετικά με τη χρήση τους, υιοθετείται αυτή η ταξινόμηση, όπως περιγράφεται από τον Πλάτωνα Πετρίδη στη μονογραφία του για την πρωτοβυζαντινή κεραμική του Ελλαδικού χώρου.²¹ Οπότε, για την καλύτερη κατανόηση του υλικού από την Οξιά προκρίθηκε ο ακόλουθος διαχωρισμός: αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης (αμφορείς, λεκάνες, πίθοι), επιτραπέζια αγγεία (πινάκια, αυτοθερμαινόμενα σκεύη, κανάτες, κούπες), μαγειρικά σκεύη (χύτρες), φωτιστικά αγγεία (λύχνος) και διάφορα πήλινα αντικείμενα (πώμα, υποστατό).

Η παρουσίαση του κεραμικού υλικού της Οξιάς ξεκινάει με τους αμφορείς, που αποτελούν και το συχνότερο κεραμικό εύρημα από την επιφανειακή έρευνα και ένα από τα χαρακτηριστικά αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης. Για τους αμφορείς που παράγονται στο νησί της Κρήτης, υιοθετείται η ορολογία κρητικοί αμφορείς *Tardo Romana Cretesi (TRC)* σύμφωνα με την ταξινόμηση που προτάθηκε για τις ύστερες παραγωγές κρητικών αμφορέων από τη δημοσίευση για την κεραμική της Γόρτυνας, από τις Elisa Chiara Portale και Ilaria Romeo.²² Εκτός από τους αναγνωρισμένους τύπους κρητικών αμφορέων θα γίνει λόγος και σε τέσσερα χείλη αμφορέων, οι οποίοι έχουν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και τον ίδιο πηλό με τους κρητικούς αμφορείς, αλλά δεν μπορούν να ταυτιστούν με ακρίβεια.

Οι αμφορείς που προέρχονται από άλλα κέντρα παραγωγής εκτός Κρήτης, ορίζονται σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι οι υστερορωμαϊκοί αμφορείς 2 / LRA 2, για τους οποίους ακολουθείται η πιο διαδεδομένη ορολογία στη βιβλιογραφία, όπως είχε διατυπωθεί από τον John A. Riley.²³ Η δεύτερη κατηγορία εισηγμένων αμφορέων είναι οι λεγόμενοι «σφαιρικοί» αμφορείς, που χαρακτηρίζονται από τα μορφολογικά τους

²⁰ Παπανικόλα-Μπακιριτζή 2005, 13-18. Peña 2007, 20-27 (κυρίως για τη ρωμαϊκή κεραμική).

Γιαγκάκη 2018, 119-136

²¹ Πετρίδης 2013, 37-38 (ταξινόμηση) και 38-54 (περιγραφή των κατηγοριών). Γιαγκάκη 2018, 119-136

²² Portale, Romeo 2001, 260-410. Yangaki 2005, 181-197

²³ Riley 1979, 348-350

χαρακτηριστικά και κυρίως το σφαιρικό σώμα τους και θεωρούνται προϊόντα της περιοχής του Αιγαίου.²⁴ Για την καλύτερη αναγνώριση και ταξινόμηση του υλικού, αυτή η κατηγορία των αμφορέων διαχωρίζεται σε δύο υποκατηγορίες. Η πρώτη ομάδα αναφέρεται σε σφαιρικούς αμφορείς από τα ευρήματα στην ανασκαφή του Αγίου Πολύευκτου στην Κωνσταντινούπολη (Sarayhane), οι οποίοι αναφέρονται ως «τύπος Hayes», ακολουθώντας την αύξασουσα ταξινόμηση του John. W. Hayes, αφού δεν έχει προταθεί από την βιβλιογραφία μια διαφορετική ορολογία.²⁵ Η δεύτερη υποκατηγορία αφορά σφαιρικούς αμφορείς για τους οποίους δεν υπάρχει στη βιβλιογραφία καμία ταξινόμηση, αλλά αναφέρονται ως «σφαιρικοί αμφορείς». Στη συγκεκριμένη υποκατηγορία εκτός από εισηγμένους αμφορείς, κατ' εξαίρεση γίνεται μνεία και σε πιθανές τοπικές παραγωγές αμφορέων, καθώς συγκεκριμένα θραύσματα από την Οξιά παραλληλίζονται με τύπους «σφαιρικών» αμφορέων από άλλες θέσεις της Κρήτης για τους οποίους δεν υπάρχει ταξινόμηση, αλλά ο πηλός τους έχει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα κρητικών προϊόντων.

Άλλη μια κατηγορία εισηγμένων αμφορέων, που εντοπίζεται, χαρακτηρίζονται ως ωοειδείς αμφορείς. Η ορολογία των ωοειδών αμφορέων αναφέρεται στη βιβλιογραφία, αλλά εντάσσονται στην ευρύτερη κατηγορία των σφαιρικών αμφορέων ως «σφαιρικοί-ωοειδείς».²⁶ Ωστόσο, η Joanita Vroom θεωρεί ότι οι ωοειδείς αμφορείς επειδή διακρίνονται για το ωοειδές σώμα τους και όχι για το σφαιρικό, θα πρέπει να διαχωριστούν ως κατηγορία από την ευρεία ομάδα των «σφαιρικών αμφορέων», καθώς εκτός από τις μορφολογικές αποκλίσεις παρατηρούνται και χρονολογικές διαφορές, αφού οι ωοειδείς αμφορείς εντοπίζονται ευρέως από τον 8ο αι. μ.Χ. και σχεδόν κυριαρχούν στα αρχαιολογικά συμφραζόμενα του 9ου αι.²⁷ Επομένως, προκρίθηκε η χρήση του όρου «ωοειδείς» αμφορείς για να καταστεί σαφής ο διαχωρισμός τους από την προηγούμενη κατηγορία των «σφαιρικών» αμφορέων.

Γενικότερα, για την ορολογία τόσο των κρητικών αμφορέων, όσο και των εισηγμένων «σφαιρικών» και «ωοειδών» αμφορέων αποφεύχθηκε η χρήση γενικών κατηγοριών που έχουν προταθεί. Για παράδειγμα, παλαιότερα για τις ύστερες παραγωγές των κρητικών αμφορέων (7ου-8ου αι. μ.Χ.) είχε προταθεί από τη Ναταλία Πούλου-Παπαδημητρίου η γενική ορολογία «Βυζαντινοί Κρητικοί Αμφορείς» (BKA) αντί για «*Tardo Romana Cretesi*» (TRC).²⁸ Όμως οι αμφορείς μπορεί να παρουσιάζουν νέα μορφολογικά

²⁴ Hayes 1992, 61-73. Keay 1998, 148. Arthur 1998, 169-170

²⁵ Hayes 1992, 61-73

²⁶ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 874-875

²⁷ Vroom 2017, 295-300

²⁸ Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 404-405

χαρακτηριστικά σύμφωνα με τα πρότυπα ίδιων αμφορέων από άλλες περιοχές, όμως η βασική δομή της οικονομίας και της οργάνωσης του νησιού δεν αλλάζει ιδιαίτερα μέχρι και τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ.²⁹ Αντιστοίχως, δεν υιοθετήθηκε η ορολογία «Βυζαντινοί Σφαιρικοί Αμφορείς», καθώς βασικό γνώρισμα για τη συγκεκριμένη ορολογία είναι ο συσχετισμός των αμφορέων με τοπικές παραλλαγές ή επιβιώσεις του LRA 2.³⁰ Τοπικές απομιμήσεις ευρέως διαδεδομένων τύπων αμφορέων, απομιμούνται τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους, όπως φαίνεται σε κρητικούς αμφορείς όπως ο TRC7, ο TRC10, και ο TRC12, διατηρώντας ταυτόχρονα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά της τοπικής κρητικής παραγωγής. Αντίστοιχες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για αμφορείς που παράγονται σε άλλες περιοχές.³¹

Αφού, παρουσιαστούν τα ευρήματα των αμφορέων, ακολουθούν οι λεκάνες, οι κάδοι και οι πίθοι. Οι λεκάνες και οι κάδοι είναι αγγεία που χρησιμοποιούνται ποικιλοτρόπως στην καθημερινότητα των ανθρώπων, με κύριο χαρακτηριστικό την αποθηκευτική τους χρήση. Από την άλλη, οι πίθοι αποτελούν το πιο διαδεμένο και διαχρονικό αγγείο αποθήκευσης. Παρά την πληθώρα των ευρημάτων οι περισσότερες πληροφορίες για αυτά τα σκεύη προέρχονται από τις κεραμικές μελέτες της Γόρτυνας, της Ελεύθερας και της Κνωσού, τόσο για τα σχήματα που εντοπίζονται, όσο και για την προέλευσή τους, συχνά τοπικής παραγωγής.

Η δεύτερη βασική ενότητα παρουσίασης του υλικού είναι οι τύποι της επιτραπέζιας κεραμικής (πινάκια, αυτοθερμαινόμενα σκεύη, κανάτες, κούπες). Θα παρουσιαστούν τα πινάκια, τα οποία ταξινομούνται σε τρεις ευρύτερες κατηγορίες. Ξεκινώντας από την εξέταση των ερυθροβαφών αγγείων και τις απομιμήσεις γνωστών τύπων αφρικανικών πινάκιων που αποκαλύφθηκαν,³² αλλά και αταύτιστες βάσεις πινάκιων με ψηλό πόδι, που δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός αντίστοιχων ευρημάτων ή προϊόντων κάποιου γνωστού κέντρου παραγωγής. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ευρήματα εφυαλωμένης κεραμικής λευκού πηλού από την Κωνσταντινούπολη, ένα νέο είδος που εισάγεται στην κεραμική παραγωγή από τα μέσα του 7ου αι. μ.Χ., και χαρακτηρίζεται στη βιβλιογραφία ως *Glazed White Ware*. Για τη διευκόλυνση της έρευνας τα αγγεία θα αναφέρονται με τη συντομογραφία της αγγλικής ορολογίας *GW*.³³

²⁹ Gallimore 2016, 182-185

³⁰ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 874

³¹ Vroom 2017, 295-296

³² Hayes 1972, 13-299

³³ Talbot-Rice 1930, 19-28. Hayes 1992, 12-34

Ανάμεσα στα επιτραπέζια αγγεία της Οξάς, θα εξεταστεί ένα νέο κεραμικό σκεύος που εντοπίζεται από τον 7ο αι μ.Χ., τα λεγόμενα σαλτσάρια ή γαρερά ή αυτοθερμαινόμενα σκεύη.³⁴ Πρόκειται για ένα επιτραπέζιο σκεύος που έχει απασχολήσει την έρευνα σε μεγάλο βαθμό κυρίως για τη χρονολόγησή του. Στην παρούσα μελέτη γίνεται μια συνοπτική επισκόπηση της έρευνας σχετικά με τα σαλτσάρια και στη συνέχεια εξετάζονται τα ευρήματα της Οξάς και τα αντίστοιχα παράλληλα ευρήματα που εντοπίζονται είτε στην Κρήτη, είτε εκτός του νησιού.

Οι κανάτες και οι κούπες είναι από τα βασικά επιτραπέζια σκεύη που εντοπίζονται συνήθως. Παρά την πληθώρα των αγγείων που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία, τα αντίστοιχα δεδομένα από τις κεραμικές μελέτες δεν είναι επαρκή. Αυτό, όπως σημειώνει η Αναστασία Γιαγκάκη, οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται κυρίως για σκεύη με μακρά παραγωγή χωρίς πολλές αναδιαμορφώσεις του σχήματός τους, λόγω της χρηστικότητάς τους, επομένως δεν θεωρούνται σκεύη που παρέχουν ασφαλή χρονολογικά κριτήρια.³⁵ Συγκεκριμένα για το νησί της Κρήτης οι πληροφορίες για τα σκεύη αυτής της κατηγορίας προέρχονται κυρίως από τη Γόρτυνα, τη συστηματική ανασκαφή της Ελεύθερνας, κυρίως από την κάτω πόλη με τις οικίες και τα λουτρά (Ανατολικός Τομέας Ι) και από την ακρόπολη στον λόφο Πυργί (Κεντρικός Τομέας ΙΙ), αλλά και από τις συστηματικές και σωστικές ανασκαφές στην περιοχή της Κνωσού.³⁶ Με τον όρο κανάτες αναφέρονται όλα τα δοχεία σερβιρίσματος και επιλέχθηκε η χρήση του όρου κανάτα για την αποφυγή σύγχυσης με αντίστοιχα αγγεία προηγούμενων περιόδων. Με τον όρο κούπα χαρακτηρίζονται τα αγγεία πόσεως, τα οποία λόγω της αποσπασματικής τους διατήρησης δεν μπορεί να προσδιοριστεί η ύπαρξη λαβής ή όχι, και επιλέχθηκε ο ευρύτερος όρος κούπα.

Τα μαγειρικά σκεύη, αποτελούν την τρίτη κατηγορία που εντοπίζεται στο κεραμικό σύνολο της Οξάς. Πρόκειται κυρίως για χύτρες, οι οποίες παρουσιάζουν μια εικόνα για την εξελικτική πορεία στη μορφολογία των αγγείων αυτών. Για την εξέτασή τους και για την κατανόηση του υλικού οι χύτρες έχουν ταξινομηθεί σε τρεις βασικές κατηγορίες βασισμένες στις μακροσκοπικές παρατηρήσεις του πηλού τους. Οι κατηγορίες αυτές περιλαμβάνουν τις χύτρες, (α) που αποτελούν αποκλειστικά προϊόντα των τοπικών εργαστηρίων του νησιού, (β) τις χύτρες που παράγονται στα κρητικά εργαστήρια αλλά

³⁴ Morgan 1942, 36-42. Μπακιρτζής 1989, 55-56. Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239. Βασιλείου 2021, 189-193

³⁵ Yangaki 2016, 210-211

³⁶ Γόρτυνα: Martin 1997, 291-345. Albertocchi, Perna 2001, 411-536. Fabrini, Perna 2009, 132-133. Albertocchi 2010, 923-926. Perna 2010, 915-918. Bonetto κ.ά. 2010, 900. Albertocchi 2011, 183-213. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 66-75. Yangaki 2005, 126-165 και 296-302. Κνωσός: Hayes 1983, 97-159. Hayes 2001, 436, 438, 441-442 και 445-447. Forster 2009, 151-152

μιμούνται εισηγμένα σχήματα και (γ) αποκλειστικά εισηγμένες χύτρες. Ταυτόχρονα με βάση τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά διαμορφώνονται τρεις υποκατηγορίες στις δύο πρώτες ομάδες των τοπικών προϊόντων, οι οποίες βοηθούν στην καλύτερη επισκόπηση τόσο της κεραμικής παραγωγής των χυτρών, όσο και της εξέλιξης του σχήματός τους με την πάροδο των αιώνων.

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζεται ένας τροχήλατος λύχνος. Πρόκειται για ένα φωτιστικό αγγείο με ευρεία διάδοση από τον 6ο αι. μ.Χ. Επίσης, ανάμεσα στα ευρήματα εντοπίζονται και διάφορα πήλινα αντικείμενα, όπως ένα πώμα και ένα υποστατό, τα οποία λειτουργούν επικουρικά σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα και μας παρέχουν μια πληρέστερη εικόνα για τη λειτουργία τους.

Συνηθίζεται στις μελέτες κεραμικής να γίνεται ένας κατάλογος με μακροσκοπικές παρατηρήσεις στους πηλούς των αγγείων. Ωστόσο, στην παρούσα μελέτη μακροσκοπικές παρατηρήσεις στους πηλούς γίνεται όπου κρίνεται απαραίτητο με βάση τις ομοιότητες των πηλών που εντοπίζονται σε όστρακα της Οξιάς και εύρηματα άλλων θέσεων, στις οποίες έχει πραγματοποιηθεί χημική ή πετρογραφική ανάλυση. Σε άλλα σημεία αναφέρονται τα μακροσκοπικά χαρακτηριστικά των πηλών σε σύγκριση με δεδομένα που υπάρχουν από πετρογραφικές αναλύσεις σε θέσεις στην ευρύτερη περιοχή του Μιραμπέλλου. Έως τώρα, δεν έχει υποστηριχθεί η ύπαρξη ή όχι τοπικού εργαστηρίου στην περιοχή του Ολούντος. Παρ' όλα αυτά κρίθηκε σκόπιμο, στο επόμενο κεφάλαιο να γίνει μια παρουσίαση του τρόπου περιγραφής των πηλών της εργασίας και μακροσκοπικές παρατηρήσεις σε πηλούς, οι οποίο φαίνεται να επαναλαμβάνονται στα ευρήματα της Οξιάς. Αυτές οι παρατηρήσεις στον πηλό της κεραμικής από την Οξιά γίνονται με κύριο στόχο να εξυπηρετήσουν την παρούσα μελέτη, καθώς ο όγκος του υλικού είναι περιορισμένος και οι ενδείξεις ελλιπείς για να υποστηριχθεί η ύπαρξη τοπικού εργαστηρίου (**Εικ. 6**).

Μετά την παρουσίαση των κεραμικών ευρημάτων της Οξιάς, θα γίνει μια προσπάθεια να αποσαφηνιστούν ή να εντοπιστούν ευρύτερες χρήσεις των αγγείων, κυρίως των αμφορέων και ο ρόλος τους στην ανθρώπινη καθημερινότητα, όπως η διαχείριση των υδάτινων πόρων. Μέσα από την εξέταση της πρωτοβυζαντινής κεραμικής από την Οξιά, εκτός από μια πρώτη χρονολογική προσέγγιση της ανθρώπινης παρουσίας στον χώρο, θα γίνει μια προσπάθεια να προσδιοριστεί ο ρόλος και ο χαρακτήρας της θέσης μέσα σε μια περίοδο έντονων μεταβολών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Οι πηλοί των ευρημάτων της Οξάς

Η μελέτη και οι μακροσκοπικές παρατηρήσεις στους πηλούς των κεραμικών ευρημάτων, οδηγούν συχνά στον εντοπισμό ή τον διαχωρισμό διαφορετικών προϊόντων κεραμικών εργαστηρίων ή την κατά προσέγγιση προέλευση ενός αγγείου. Επικουρικά προς τη μελέτη των πηλών και για ασφαλέστερα συμπεράσματα χρησιμοποιούνται χημικές ή πετρογραφικές αναλύσεις.

Πολλές είναι οι μελέτες που βασίζονται στις μακροσκοπικές παρατηρήσεις των πηλών των κεραμικών ευρημάτων για τη διεξαγωγή πρώιμων συμπερασμάτων σχετικά με την κεραμική παραγωγή και την προέλευση των ευρημάτων. Ακόμα και σήμερα σε πολλές θέσεις του νησιού η μελέτη του πηλού βασίζεται σε τέτοιες παρατηρήσεις, όπως φαίνεται από τα ευρήματα στην περιοχή της Κνωσού και την υπόθεση ότι πιθανόν προέρχονται από τοπικά εργαστήρια ή στην περίπτωση κάποιων αμφορέων ότι είναι εισηγμένοι.³⁷ Αντίστοιχες παρατηρήσεις γίνονται και στην ανασκαφή της Γόρτυνας, όπου τόσο ο πηλός των αμφορέων, όσο και των επιτραπέζιων αγγείων, χαρακτηρίζεται είτε τοπικός πηλός της ευρύτερης περιοχής, είτε προερχόμενα από το εργαστήριο της Χερσονήσου ή του Κερατόκαμπου.³⁸

Τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότερες αναλύσεις έχουν πραγματοποιηθεί σε αρκετές περιοχές στο νησί της Κρήτης. Συγκεκριμένα χημικές αναλύσεις στα κεραμικά ευρήματα από την Ελεύθερνα αποκάλυψαν ένα κεραμικό εργαστήριο στην περιοχή του Μυλοποτάμου με ευρεία κεραμική παραγωγή.³⁹ Οι χημικές αναλύσεις στους πηλούς της Ελεύθερνας κατέδειξαν μια μακρά παραγωγή σχημάτων και τύπων χρηστικών αγγείων στην ευρύτερη περιοχή του Μυλοποτάμου από τον 4ο έως και τον 7ο αι. μ.Χ.⁴⁰ Ταυτόχρονα, η πετρογραφική ανάλυση στα ευρήματα από την Ψείρα και άλλες, περιοχές, όπως η Γόρτυνα και η Ίτανος, αποκάλυψε μια έντονη κεραμική δραστηριότητα στην περιοχή του Μόχλου και της Ιτάνου (Εικ. 45). Το εργαστήριο αυτό έχει ένα ευρύ σχηματολόγιο κεραμικής παραγωγής, το οποίο περιλαμβάνει αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης, αλλά και επιτραπέζια αγγεία.⁴¹ Εκτός από τις παραπάνω μελέτες, χημικές και πετρογραφικές

³⁷ Hayes 1983, 97–159. Hayes 2001, 436, 438, 441–442 και 445–447. Forster 2009, 151–152

³⁸ Portale, Romeo 2001, 210–640. Albertocchi, Perna 2001, 414–415. Bonetto κ.ά. 2010, 899–900

³⁹ Yangaki 2005, 281–282. Yangaki, Aloupi κ.ά. 2008, 313–325

⁴⁰ Yangaki, Aloupi κ.ά. 2008, 315–320

⁴¹ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757–758, εικ. 3e–f, εικ. 5 αρ. 3–8, εικ. 6 αρ. 9 (Ψείρα). Xanthopoulou κ.ά. 2014, 812–813, εικ. 2a–f (Group A, C, D) (Ίτανος). Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 873–883

αναλύσεις από επιφανειακές έρευνες στην ευρύτερη περιοχή του Μιραμπέλλου διαφωτίζουν περισσότερο τις γνώσεις μας για την κεραμική δραστηριότητα στην περιοχή. Με αφορμή την ανασκαφή στον Πρινατικό Πύργο και την επιφανειακή έρευνα στο Βρόκαστρο, έχουν πραγματοποιηθεί δειγματοληψίες και αναλύσεις στην ευρύτερη περιοχή της λεγόμενης κοιλάδας του Ιστρώνα (αρχαίο Ίστρον, σύγχρονο Καλό Χωριό). Από αυτές τις μελέτες έχουν προκύψει βασικά χαρακτηριστικά πηλών όλων των περιόδων από την προϊστορική έως τη σύγχρονη εποχή (Εικ. 45).⁴² Ίδιες παρατηρήσεις και αναλύσεις έγιναν στην περιοχή του Καβουσίου, στο πλαίσιο της επιφανειακής έρευνας στην περιοχή. Η Margaret S. Mook μελέτησε και δημιούργησε έναν μακρύ κατάλογο με χαρακτηριστικά πηλών που εντοπίστηκαν, χωρίς όμως να γίνεται μια σαφής χρονολογική διάκριση μεταξύ τους (Εικ. 45).⁴³

Δυστυχώς, προς το παρόν δεν έχουν πραγματοποιηθεί πετρογραφικές ή χημικές αναλύσεις στα κεραμικά ευρήματα από την Οξιά. Για τον λόγο αυτό έχουν γίνει μακροσκοπικές παρατηρήσεις για τον πηλό των ευρημάτων, στα οποία μπορούν να αναγνωριστούν πέντε διαφορετικοί πηλοί, οι οποίοι επαναλαμβάνονται στα κεραμικά ευρήματα.

Περιγραφή των πηλών της εργασίας

Παρ' ότι η μελέτη και η έρευνα των πηλών έχει προχωρήσει αρκετά τις τελευταίες δεκαετίες, εξαιτίας της ποικιλομορφίας των ευρημάτων που εντοπίζονται, δεν έχει αποκρυσταλλωθεί πλήρως ο τρόπος περιγραφής τους και δεν έχει προταθεί ένα συγκεκριμένο σύστημα καταγραφής τους. Για τον λόγο αυτό, επιλέχθηκε να υιοθετηθεί, στα βασικά του χαρακτηριστικά το σύστημα περιγραφής των πηλών, που χρησιμοποιήθηκε από την Α. Γιαγκάκη για τη μελέτη της κεραμικής από το βυζαντινό κτήριο στην Αγία Άννα, στον λόφο Πυργί της αρχαίας Ελεύθερνας.⁴⁴ Παρακάτω περιγράφεται το σύστημα που χρησιμοποιήθηκε για την περιγραφή των πηλών στην παρούσα εργασία, προσαρμοσμένο στα χαρακτηριστικά του κεραμικού συνόλου.

Χαρακτηρισμός του πηλού με βάση τις προσμείξεις του:

- Λεπτός: Λίγες και λεπτές προσμείξεις
- Λεπτός-μέτριος: Λίγες λεπτές και μέτριες προσμείξεις

⁴² Hayden 2004, 212. Nodarou, Moody 2014, 94-98, εικ. 4b, 7b.

⁴³ Mook 2005, 167-176

⁴⁴ Γιαγκάκη 2008, 194-197

- Μέτριος: αρκετές μέτριες προσμείξεις
- Μέτριος-χονδρός: αρκετές μέτριες προσμείξεις και λίγες χονδρές
- Χονδρός: πολλές ή αρκετές χονδρές προσμείξεις

Ποσοστάσεις προσμείξεων και χαρακτηρισμός:

- Λίγες: όταν το ποσοστό είναι μικρότερο του 5%
- Αρκετές: όταν το ποσοστό των προσμείξεων είναι 5%-20%
- Πολλές: το ποσοστό των προσμείξεων είναι 20%-30%
- Άφθονες: όταν οι προσμείξεις υπερβαίνουν το 30%. Χρησιμοποιείται κυρίως για την περιεκτικότητα μαρμαρυγία στις προσμείξεις.

Διαστάσεις προσμείξεων:

- Λεπτές: το μέγεθος των προσμείξεων κυμαίνεται από 0.1 χιλ. έως 0.25 χιλ.
- Μέτριες: το μέγεθος των προσμείξεων είναι 0.25-0.5 χιλ.
- Χονδρές: το μέγεθος των προσμείξεων είναι 0.5-1.0 χιλ. ή μεγαλύτερες.

Βασικοί πηλοί από την Οξιά

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς, εντοπίζονται πέντε χαρακτηριστικοί πηλοί που επαναλαμβάνονται σε κάποια σχήματα κρητικών αμφορέων, λεκανών και κάδων, πύθων, κανατών και μαγειρικών σκευών.

Αμφορείς: Στα ευρήματα των κρητικών αμφορέων μπορούν να αναγνωριστούν δύο πηλοί, με κοινά χαρακτηριστικά στοιχεία. Ο πηλός είναι μέτριος με πολλές λευκές προσμείξεις, ίχνη μαρμαρυγίας και μια σημαντική διαφορά στο χρώμα, καθώς είναι καστανωπός προς πορτοκαλόχρωμος (Π1), ενώ ο δεύτερος είναι πιο σκούρος με περισσότερες γκρίζες προσμείξεις και αρκετό μαρμαρυγία (Π2).

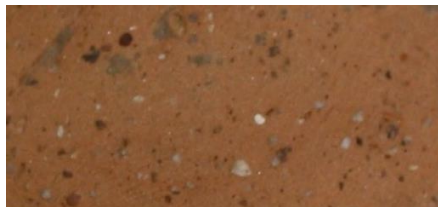
Π1

2.5YR 5/6 red. Καστανωπός μέτριος πηλός.

Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκρίζες προσμείξεις. Ίχνη μαρμαρυγία

Π2

5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός.

Πολλές ερυθρές, λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις. Λίγος ή αρκετός μαρμαρυγίας

Λεκάνες, κάδοι, κανάτες: Παρά τον μικρό αριθμό αγγείων τοπικής επιτραπέζιας κεραμικής και αγγείων αποθήκευσης όπως οι λεκάνες, οι κάδοι και οι κανάτες μπορεί να αναγνωριστεί ένας πηλός που χαρακτηρίζει τα ευρήματα της Οξιάς. Ο πηλός (Π3) είναι ένας

καστανός πηλός με αρκετές καστανωπές και μελανές προσμείξεις, που χαρακτηρίζει κυρίως τα ευρήματα των κανατών και λίγα σώματα λεκανών και καδόσχημων αγγείων.

Π3

2.5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός.

Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις.

Σε ορισμένα όστρακα ίχνη μαρμαρυγία

Χύτρες: Από τις μακροσκοπικές παρατηρήσεις στα μαγειρικά αγγεία της Οξιάς, διαπιστώνεται ότι ένας συγκεκριμένος καστανωπός μέτριος πηλός, με πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις και λίγο ασημί μαρμαρυγία (Π4), χαρακτηρίζει αρκετά από τα χείλη των μαγειρικών θραυσμάτων της Οξιάς.

Π4

5YR 5/4 reddish yellow. Καστανόχρωμος μέτριος πηλός.

Πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις. Αρκετές λεπτές λευκές και γκρίζες προσμείξεις. Λίγος ασημί μαρμαρυγίας.

Πίθοι: Ο τελευταίος πηλός που μπορεί να αναγνωρισθεί, είναι ένας χονδροειδής πηλός καστανέρυθρου χρώματος με πολλές γκρίζες, μελανές και λευκές προσμείξεις και πολύ ασημί μαρμαρυγία (Π5). Αντίστοιχος πηλός δεν εντοπίζεται στο κεραμικό σύνολο, αλλά μόνο σε χείλη πύθων.

Π5

2.5YR 3/6 dark red. Καστανέρυθρος χονδρός-μέτριος πηλός.

Πολλές γκρίζες, μελανές, λευκές και καστανές μέτριες και χονδρές προσμείξεις. Πολύς ασημί μαρμαρυγίας.

Αυτές οι παρατηρήσεις σε πηλούς που συναντώνται συχνά στα ευρήματα της Οξιάς, δείχνουν τη δραστηριότητα ενός εργαστηρίου ή περισσότερων εργαστηρίων στην ευρύτερη περιοχή, από το οποίο προέρχονται κεραμικά προϊόντα ποικίλων σχημάτων (αμφορείς, λεκάνες, κανάτες, ίσως χύτρες και πίθοι). Ωστόσο, ο εντοπισμός του εργαστηρίου είναι αδύνατος στο παρόν στάδιο της έρευνας, καθώς δεν υπάρχουν ενδείξεις για την κεραμική

παραγωγή στην ευρύτερη περιοχή του αρχαίου Ολούντος ή της αρχαίας Καμάρας. Αυτό φαίνεται και από τα αποτελέσματα της μελέτης της Antigone Marangou-Lerat, για τα κεραμικά εργαστήρια της αυτοκρατορικής περιόδου στο νησί της Κρήτης. Συγκεκριμένα, η Marangou-Lerat, αναφέρεται στην περιοχή της αρχαίας Καμάρας μόνο για τον εντοπισμό ενός θραύσματος αμφορέα AC3 και AC6.⁴⁵ Ταυτόχρονα, αναφέρει ότι στην περιοχή της Καμάρας εντοπίζονται γεωλογικά χαρακτηριστικά αλουβιακών αποθέσεων, που εντοπίζονται σε κάποια κεραμικά ευρήματα, αλλά δεν υπάρχουν ενδείξεις κεραμικής παραγωγής.⁴⁶

Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι τα χαρακτηριστικά των προσμειξέων που αναφέρονται στους πηλούς που απαντώνται συχνότερα στο κεραμικό σύνολο της Οξάς, φέρουν τα βασικά χαρακτηριστικά (λευκές, γκριζες και μελανές προσμειξείς) διάφορων πηλών που έχουν αναλυθεί από την περιοχή του Μιραμπέλλου, όπως οι πηλοί από το Μόγλος, το Καβούσι και το Καλό Χωρίο (Εικόνα 45).⁴⁷ Για παράδειγμα ο πηλός μιας χύτρας από την Ψείρα είναι καστανός ή σκούρος καστανός με χονδροειδείς προσμειξείς οφιολίθου, βιοτίτη, φυλλίτη, άστριου και βασάλτη. Αυτά τα πετρώματα εντοπίζονται στον πηλό της κεραμικής παραγωγής της ελληνιστικής περιόδου στο Μόγλος,⁴⁸ και μοιάζει αρκετά με τον πηλό (Π4) που περιγράφεται στα ευρήματα της Οξάς. Αντίστοιχα από τα δείγματα στην ευρύτερη περιοχή του Καβουσιού, ένας από τους πηλούς περιέχει χονδροειδή εγκλείσματα και ασημί μαρμαρυγία,⁴⁹ ενώ ο αντίστοιχος πηλός στα ευρήματα της Οξάς περιέχει αρκετές λευκές μέτριες και λεπτές, αρκετές μελανές και καστανές μέτριες, αρκετές γκριζες, χαλαζιακές και καστανωπές λεπτές προσμειξείς, λίγους πόρους και αρκετό μαρμαρυγία.

Ο πηλός που εντοπίζεται κυρίως στις λεκάνες, στους κάδους και στις κανάτες της Οξάς είναι καστανωπός με παρόμοιες προσμειξείς με διαφοροποιήσεις στην περιεκτικότητα σε μέτριες και λεπτές λευκές, μελανές και γκριζες προσμειξείς. Τα ίδια χαρακτηριστικά περιγράφονται στα ευρήματα από την περιοχή του Καλού Χωριού. Συγκεκριμένα ο πηλός είναι είτε ερυθρωπός είτε καστανωπός με αρκετές μέτριες και λεπτές προσμειξείς με βιοτίτη, διορίτη και χαλαζία. Σύμφωνα με τους μελετητές, αυτός ο πηλός δεν παρατηρείται μόνο στις λεκάνες, αλλά και σε πίθους και σε αμφορείς.⁵⁰ Επομένως, οι βασικές

⁴⁵ Marangou-Lerat 1995, πίν. XLIV (χάρτης 9) και πίν. XLVIII (χάρτης 13).

⁴⁶ Marangou-Lerat 1995, 35-60, χάρτης 3

⁴⁷ Mook 2005, 171-172 (type XVI), πίν. 33a-b. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757-758, εικ. 3e-f, εικ. 5 αρ. 3-8, εικ. 6 αρ. 9. Xanthopoulou κ.ά. 2014, 812-813, εικ. 2a-f (Group A, C, D). Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 873-883. Nodarou, Moody 2014, 94-98, εικ. 4b, 7b

⁴⁸ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 758, εικ. 6, αρ. 11

⁴⁹ Mook 2005, 171-172 (type XVI), πίν. 33a-b

⁵⁰ Nodarou, Moody 2014, 95-96, εικ. 7b

διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται μακροσκοπικά στους πηλούς της Οξιάς και του ευρύτερου Μιραμπέλλου, είναι κυρίως στην περιεκτικότητα κάποιων προσμείξεων. Προς το παρόν δεν μπορεί να υποστηριχθεί ή αντιστρόφως να αποκλειστεί η ύπαρξη ενός τοπικού εργαστηρίου στην ευρύτερη περιοχή του Ολούντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Κατάλογος Κεραμικής

A. Αγγεία μεταφοράς και αγγεία αποθήκευσης

A.1 Κρητικοί αμφορείς

A.1.1 TRC1

1. Ζώνη 06, 06.1040 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/116)
Σχ. 1α, Πίν. 1α
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 3,45εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (**Π2**).
Τμήμα χείλους με εξωτερική καμπύλη και εσωτερική αυλάκωση με τριγωνική ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 48k
Γόρτυνα: Portale, Romeo 2001, πίν. LI i

A.1.2 TRC2

2. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/176)
Σχ. 1β, Πίν. 1β
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ.: 0,6εκ., Ø λαιμού: 4εκ., σωζ. ύψος: 5,1εκ.
Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (**Π2**).
Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα κυλινδρικού λαιμού με μέρος του αποτυπώματος της λαβής.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVa
3. Ζώνη 03, 03.025 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/45)
Σχ. 1γ, Πίν. 1γ
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,01εκ., σωζ. ύψ.: 3,7εκ., πχ. λαιμού: 0,65εκ., πλ.λ.: 3,2εκ., πχ.λ.: 1,6εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανός-πορτοκαλόχρωμος μέτριος. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (**Π1**).
Τμήμα ευθέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, αυλάκωση εσωτερικά κάτω από το χείλος, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LII b

4. Ζώνη 01, 01.1090 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/16)
 Πχ.λ.: 2,4εκ., πλ.λ.: 3,3εκ., πχ.: 1,1εκ., σωζ. ύψος: 8,05εκ.
 Πηλός: 5YR 7/8 reddish yellow. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις Ίχνη μαρμαρυγία.
 Τμήμα ώμου και τμήμα απόληξης κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
5. Ζώνη 05, 05.1001 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/129)
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 0,65εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 1,75εκ., σωζ. ύψος: 7,5εκ.
 Πηλός: 2.5YR 5/4 reddish brown. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (Π1). Αρκετοί πόροι. Ίχνη μαρμαρυγία.
 Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής με δύο παράλληλες κάθετες αυλάκωσεις στη ράχη που ορίζουν κεντρική νεύρωση από αμφορέα.
6. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Καθαρισμός κονιάματος (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/159)
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 3,1εκ.
 Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες μελανές, λίγες λευκές μέτριες προσμείξεις, αρκετές γκριζες και καστανέρυθρες λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι. Ίχνη μαρμαρυγία.
 Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και στενή εσωτερική αυλάκωση. Τμήμα κυλινδρικού λαιμού.
7. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/181)
Σχ. 1δ, Πίν. 1δ
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,15εκ., πλ.λ.: 2,75εκ., πχ.λ.: 1,9εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 6,3εκ.
 Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (Π1). Αρκετοί πόροι.
 Τμήμα παχέος ευθέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIc
 Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 48n
8. Ζώνη 08, Δίπλα από Κινστέρνα 31 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/203)
Σχ. 1ζ, Πίν. 1ζ
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,25εκ., πλ.λ.: Α-3,15εκ., Β-3,1εκ., πχ.λ.: Α-2εκ., Β-2,1εκ., Ø λαιμού: 6,4εκ., πχ.: 0,55εκ., σωζ. ύψος: 8,8εκ.
 Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Πορτοκαλοκάστανος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές, αρκετές γκριζες μέτριες, λίγες μελανές μέτριες, πολλές καστανωπές και μελανές λεπτές προσμείξεις. Ελάχιστοι ποροι.
 Ακέραιο παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση-περιχίλωμα, ακέραιος κυλινδρικός λαιμός και τμήματα των δύο κάθετων λαβών ελλειπτικής διατομής, αρχή ώμου κρητικού αμφορέα.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIc
 Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 48n

9. Ζώνη 03, 03.051 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/38)
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., σωζ. ύψ: 2,8εκ., πχ.: 0,6εκ.
 Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός, μέτριος πηλός. Πολλές λευκές και μελανές μέτριες-λεπτές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
 Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εξέχουσα ακμή στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους από κρητικό αμφορέα.
10. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/105)
 Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,8εκ., πλ.λ.: 3,05εκ., πχ.λ.: 1,8εκ., σωζ. ύψος: 4,85εκ.
 Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Λίγες μέτριες καστανωπές προσμείξεις, πολλές λεπτές γκριζες και λευκές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
 Τμήμα ευθέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται κάτω από το χείλος από αμφορέα.
11. Ζώνη 05, 05.1001 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/130)
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πλ.λ.: 3εκ., πχ.λ.: 1,9εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 9,6εκ.
 Πηλός: 5YR 8/4 pink. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και γκριζες μέτριες-λεπτές προσμείξεις.
 Τμήμα παχέος χείλους αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και σχεδόν ακέραιη κάθετη λαβή ελλειπτικής διατομής με κεντρική νεύρωση και δύο κάθετες αβαθείς αυλακώσεις, που εκφύεται ακριβώς κάτω από το χείλος.
12. Ζώνη 06, 06.1026 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/99)
Σχ. 1ε, Πίν. 1ε
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ. λαιμού: 0,65εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 1,7εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 5,15εκ.
 Πηλός: 5YR 4/1 dark gray. Καστανός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές μέτριες προσμείξεις, πολλές λευκές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.
 Τμήμα ευθέος παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα της κάθετης λαβής σχεδόν ορθογώνιας διατομής.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIc
13. Ζώνη 03, 03.1032 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/83)
Σχ. 1στ, Πίν. 1στ
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,4εκ., πλ.λ.: 3,9εκ., πχ.λ.: 1,9εκ., πχ.: 0,9εκ., σωζ. ύψος: 6,4εκ.
 Πηλός: 2.5YR 5/6 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Λίγες λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, λίγες λεπτές μελανές προσμείξεις.
 Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με τριγωνική ακμή εξωτερικά, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIc
 Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 48m

14. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/2)
Σχ. 2α, Πίν. 1η
Ø χ.: 6,5εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., πλ.λ.: 3,8εκ. (γένεση), πχ.λ.: 1,9εκ., πχ. λαιμού: 0,45εκ., σωζ. ύψος: 5,5εκ.
Πηλός: 5YR 7/8 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (Π1). Ίχνη μαρμαρυγία.
Τμήμα παχέος ευθέος χείλους αμφορέα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με το σημείο γένεσης της κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIj
15. Ζώνη 01, 01.1033 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/32)
Σχ. 2β, Πίν. 10
Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,55εκ., σωζ. ύψος: 3,6εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/8 light red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες γκριζες και λευκές προσμείξεις, πολλές λεπτές μελανές και ερυθρές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Τμήμα ευθέος χείλους αμφορέα με εσωτερική νεύρωση τριγωνικής διατομής και τμήμα κυλινδρικού λαιμού.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIj
16. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/182)
Σχ. 2γ, Πίν. 1ι
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., πλ.λ.: 4,5εκ., πχ.λ.: 2,1εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 5,5εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/4 light reddish brown. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές και καστανωπές μέτριες, λίγες λευκές μέτριες, πολλές ερυθρές λεπτές, αρκετές μελάνες και λευκές λεπτές προσμείξεις. Ελάχιστοι πόροι. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Τμήμα ευθέος παχέος χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και αβαθή εσωτερική αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης πλατειάς λαβής ελλειπτικής διατομής με κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν δύο κάθετες αβαθείς αυλακώσεις, από αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIj
17. Ζώνη 02, 02.1031 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/17)
Σχ. 2δ, Πίν. 2α
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.λ.: 1,85εκ., πλ.λ.: 2,9εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 4,6εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές και μελανές και ερυθρές προσμείξεις, λίγες λεπτές λευκές και μελανές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Τμήμα παχέος ευθέος χείλους, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με τμήμα της κάθετης λαβής ελλειπτικής λαβής από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: 6ος -7ος αι., Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVf και πίν. LIIIδ
Ελεύθερα: 7ος αι., Yangaki 2005, εικ. 48n

18. Ζώνη 03, 03.1008, 10/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/52)
Σχ. 2ε, Πίν. 2β
Ø χ.: 10εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πλ.λ.: 3,65εκ., πχ.λ.: 1,75εκ., σωζ. ύψ.: 4,9εκ., πχ.: 0,7εκ.
Πηλός: 7.5YR 7/6 reddish yellow. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (**Π2**). Πολύς μαρμαρυγίας.
Τμήμα έξω νεύοντος χείλους αμφορέα με τμήμα κάθετης λαβής ορθογώνιας διατομής. Η λαβή εκφύεται από τον κυλινδρικό λαιμό και διαμορφώνεται με δύο εγχαράξεις – αυλακώσεις στα πλάγια, μια κεντρική πλατιά αυλάκωση και slide cup στη μια πλάγια πλευρά.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVh και LIh
19. Ζώνη 06, 06.1010 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/70)
Σχ. 2στ, Πίν. 2ζ
Ø χ.: 6εκ, πχ.χ.: 0,8εκ, πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 1,7εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 6,85εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (**Π2**). Λίγοι πόροι.
Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIi
Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 48m
20. Ζώνη 06, 06.1011 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/71)
Σχ. 2ζ, Πίν. 2γ
Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 1εκ, πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 2εκ., πχ.: 1,1εκ., σωζ. ύψος: 4,8εκ.
Πηλός: 7.5YR 7/3 pink. Ρόδινος μέτριος-λεπτός πηλός. Λίγες μέτριες λευκές προσμείξεις, αρκετές λευκές και μελανές λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIi
Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 48m
21. Ζώνη 06, 06.1002 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/72)
Σχ. 2η, Πίν. 2δ
Ø χ.: 8εκ, πχ.χ.: 1,2εκ, πλ.λ.: 3,8εκ, πχ.λ.: 1,8εκ., πχ.: 0,9εκ., σωζ. ύψος: 5,7εκ.
Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (**Π2**).
Τμήμα ευθέος παχέος χείλους κρητικού αμφορέα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIi
Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 48m

22. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/93)
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ.: 0,55εκ., σωζ. ύψος: 2,2εκ.
 Πηλός: 5YR 6/4 light reddish brown. Ερυθρωπός λεπτός πηλός. Αρκετές λευκές λεπτές και λίγες μέτριες λευκές προσμείξεις.
 Τμήμα παχέος χείλους αμφορέα και αρχή λαιμού με ίχνος της κάθετης λαβής που εκφύεται ακριβώς κάτω από το χείλος.
23. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/96)
Σχ. 20, Πίν. 2ε
 Ø χ.: 11 εκ., πχ.χ.: 1,15εκ., πχ. λαιμού: 1εκ., πλ.λ.: 4,5εκ., πχ.λ.: 2,3εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 6,05εκ.
 Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, πολλές λεπτές λευκές, μελανές και ερυθρές προσμείξεις. Πολύς μαρμαρυγίας.
 Τμήμα ευθέος παχέος ελαφρώς έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIII
 Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 48m
24. Ζώνη 07, 07.1005 16/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/143)
Σχ. 2ι, Πίν. 2στ
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πλ.λ.: 4,1εκ., πχ.λ.: 1,6εκ., Ø λαιμού: 3,7εκ., πχ. λαιμού: 1εκ., πχ.: 1,05εκ., σωζ. ύψος: 6,3εκ.
 Πηλός: 5YR 7/4 pink. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές, πολλές λεπτές καστανές και μελανές, αρκετές λευκές λεπτές προσμείξεις.
 Τμήμα παχέος χείλους με εσωτερική αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται κάτω από το χείλος από κρητικό αμφορέα.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIII
 Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 48m

A.1.3 TRC5

25. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/1)
Σχ. 3α, Πίν. 2η
 Ø χ.: 6,3εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ. λαιμού: 1,1εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 1,1εκ., πχ.: 1,2εκ, σωζ. ύψος: 4,2εκ.
 Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκρίζες προσμείξεις (III). Ίχνη μαρμαρυγία.
 Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVh

26. Ζώνη 06, 06.1014 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/73)
Ø χ.: 9εκ, πχ.χ.: 1,05εκ, πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 2,1εκ, πχ.: 1,1εκ., σωζ. ύψος: 3,9εκ.
Πηλός: 5YR 5/8 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκρίζες προσμείξεις (III). Αρκετοί πόροι.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής που εκφύεται ακριβώς κάτω από το χείλος.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVg
27. Ζώνη 07, 07.1050 19/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/144)
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., πλ.λ.: 3,7εκ., πχ.λ.: 1,8εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 4,05εκ.
Πηλός: 5YR 6/2 pinkish gray. Καστανόφαιος μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές λευκές και καστανέρυθρες λεπτές προσμείξεις. Λίγοθ πόροι. Ίχνη μαρμαρυγία.
Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερικό περιχέλωμα-αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται ακριβώς κάτω από το χείλος από αμφορέα.
28. Ζώνη 05, 05.1003 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/150)
Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 3,95εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκρίζες προσμείξεις (III). Αρκετοί πόροι.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση-περιχέλωμα. Τμήμα κυλινδρικού λαιμού από αμφορέα.
29. Ζώνη 07, 07.1058 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/151)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,75εκ., σωζ. ύψος: 2,4εκ.
Πηλός: 5YR 5/8 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές γκρίζες και λευκές μέτριες προσμείξεις, λίγες ερυθρές και μελανές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.
Τμήμα λοξού χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και στενή αυλάκωση εσωτερικά. Αρχή κυλινδρικού λαιμού.
30. Ζώνη 07, 07.1058 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/152)
Ø χ.: 10εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 6,5 εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/4 pink. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες-λεπτές προσμείξεις, λίγες μελανές λεπτές προσμείξεις. Λίγος μαρμαρύγιας.

31. Ζώνη 01, 01.1106 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/161)
Σχ. 3β, Πίν. 2θ
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πλ.λ.: 3,2εκ., πχ.λ.:1,4εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 3,6εκ.
Πηλός: 5YR reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (ΠΙ). Λίγοι πόροι. Ίχνη μαρμαρυγία.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση-περιχέιλωμα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα της μίας κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που φέρει τρεις κάθετες αυλακώσεις στη ραχή που ορίζουν τέσσερεις ελαφριές νευρώσεις.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVg ή LIII f
32. Ζώνη 07, 07.1030)Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/162)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,5εκ., πλ.λ.: 3,8εκ., πχ.λ.: 2,1εκ., πχ.: 0,55εκ., σωζ. ύψος: 4,9εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/6 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, αρκετές γκριζες, μελανές και ερυθρές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι. Πολύς μαρμαρυγίας.
Τμήμα ευθέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αβαθή εσωτερική αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με αρχή της κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από αμφορέα.
33. Ζώνη 07, 07.1053 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/167)
Πίν. 2ι
Ø χ.: 10εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 0,9εκ., πλ.λ.: 3,3εκ., πχ.λ.: 1,5εκ., σωζ. ύψος: 3,8εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/6 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Λίγες ερυθρωπές και λευκές μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και λίγες μελανές λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από αμφορέα. Στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους υπολείμματα πηλού από την επικόλληση της λαβής.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVg ή LIII f
34. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/180)
Σχ. 3γ, Πίν. 2ια
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 1,8εκ., πχ.: 0,9εκ., σωζ. ύψος: 4,2εκ.
Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (ΠΙ). Αρκετοί ποροί.
Τμήμα ευθέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής με κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν δύο κάθετες αβαθείς αυλακώσεις στη ράχη, από αμφορέα. Λευκό λεπτόρρευστο επίχρισμα στην εξωτερική επιφάνεια.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVg ή LIII f

35. Ζώνη 07, Πύργος μονοπατιού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/185)

Σχ. 3δ, Πίν. 2ιβ

Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,5εκ., πλ.λ.: 2,9εκ., πχ.λ.: 1,5εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 4,2εκ.

Πηλός: 2.5Y 6/4 light yellowish brown. Φαίος μέτριος πηλός. Αρκετές μελανές και καστανές μέτριες, αρκετές λευκές και γκριζες λεπτές, λίγες ερυθρές λεπτές προσμείξεις.

Τμήμα αποσπασματικά σωζόμενου ευθέως χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα της κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, από αμφορέα.

Γόρτυνα: 6ος - 7ος αι., Portale-Romeo 2001, πίν. LIII f

A.1.4 TRC6

36. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/183)

Σχ. 3ε, Πίν. 3α

Ø χ.: 7,8εκ., πχ.χ.: 1εκ., πλ.λ.: Α-3,5εκ., Β-3,2εκ., πχ.λ.: Α-1,8εκ., Β-2,2εκ., πχ.: 0,8εκ., Ø λαιμού: 4,9εκ., σωζ. ύψος: 9,3εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/6 red. Καστανέρυθρο μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές γκριζες, μελανές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.

Ακέραιο παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερικό περιχειλίωμα-αυλάκωση, ακέραιος κυλινδρικός λαιμός, με το αποτύπωμα-αρχή της μίας λαβής και τμήμα της δεύτερης κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, και τμήμα ώμου αμφορέα. Εξωτερικά φέρει υπόλευκο παχέοςρρευστο επίχρισμα.

Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52e

37. Ζώνη 07, 07.1037 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/192)

Πίν. 3β

Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ.: 0,9εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 2εκ., σωζ. ύψος: 6,1εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Πορτοκαλοκάστανος μέτριος πηλός. Αρκετές ερυθρές μέτριες, λίγες λευκές, μελανές και γκριζες μέτριες, αρκετές μελανές και καστανέρυθρες λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι. Λίγος μαρμαρυγίας.

Τμήμα παχέος έξω νευόντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVc

A.1.5 TRC 7

38. Ζώνη 04, 04.1042 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/50)

Σχ. 3στ, Πίν. 3γ

Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 1εκ., σωζ. ύψ.: 3,1εκ., πχ.: 0,7εκ.

Πηλός: 7.5YR 8/4 pink. Καστανέρυθρος σκληρός μέτριος με αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις, λίγες λεπτές λευκές και ερυθρωπές προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.

Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού από αμφορέα.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVIc-b

39. Ζώνη 06, 06.1033 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/126)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πχ.: 0,65εκ., σωζ. ύψος: 2,2εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/6 red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού. Αποτυχία του κεραμέα στη διαμόρφωση του χείλους (οβάλ σχήμα) και πολλά υπολείμματα πηλού κατά τόπους στο χείλος.

40. Ζώνη 07, Πύργος μονοπατιού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/187)
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 1,7εκ., σωζ. ύψος: 2,8εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές, λίγες γκριζες μέτριες, αρκετές μελανές και καστανέρυθρες λεπτές προσμείξεις. Λίγοι ποροί.
Τμήμα παχέος ευθέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού αμφορέα.

A.1.6 TRC8

41. Ζώνη 07, 07.1062 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/168)
Σχ. 3ζ, Πίν. 3δ
Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., πλ.λ.: 3,6εκ., πχ.λ.: 2,8εκ., πχ. λαιμού: 1,3εκ., Ø λαιμού: 4,95εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 8,05εκ.,
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και μελανές μέτριες-λεπτές προσμείξεις. Ελάχιστοι πόροι.
Τμήμα ευθέος χείλους, με εσωτερική αυλάκωση-περιχείλωμα και αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα του κυλινδρικού λαιμού, τμήμα της κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, και αρχή του ώμου κρητικού αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVIIa

A.1.7 TRC9

42. Ζώνη 07, 07.1055 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/156)
Σχ.3η, Πίν. 3ε
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,55εκ., σωζ. ύψος: 4,4εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2). Λίγοι πόροι.
Τμήμα οριζώντιου πεπλατυσμένου χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα κυλινδρικού λαιμού.
Γόρτυνα: 7^{ος} αι., Portale-Romeo 2001, πίν. πίν. LIVc-

A.1.8 TRC10

43. Ζώνη 04, 04.1016 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/66)
Σχ. 30, Πίν. 3στ
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πλ.λ.: 3,4εκ., πχ.λ.: 1,8εκ., πχ.: 0,9εκ, σωζ. ύψος: 5,5εκ.
Πηλός: 5YR 5/8 yellowish red. Καστανέρυθρος μέτριος-λεπτός πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (III). Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα παχέος χείλους με εσωτερική αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής που εκφύεται κάτω από το χείλος και διαμορφώνεται με τρεις νευρώσεις στη ράχη.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, 52f. Yangaki 2007, εικ. 2b
44. Ζώνη 03, 03.1031 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/80)
Σχ. 3ι, Πίν. 3ζ
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1εκ., σωζ. ύψος: 6,2εκ., πχ.: 1,2εκ.
Πηλός: 5YR 6/4 light reddish brown. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις, λίγες καστανωπές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές καστανέρυθρες λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα ευθέος παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα του κυλινδρικού λαιμού με αποτύπωμα της λαβής κυλινδρικής διατομής.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVIII ή LVa
45. Ζώνη 03, Κινστέρινα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/91)
Σχ. 4α, Πίν. 3η
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 3εκ., πχ.: 1εκ., σωζ. ύψος: 9,1εκ., πχ. λαιμού: 0,55εκ., Ø λαιμού: 5,35εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/6 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (III). Ίχνη μαρμαρυγία.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής σχεδόν κυλινδρικής λαβής.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLVIIe-f
46. Ζώνη 06, 06.1001 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/122)
Σχ. 4β, Πίν. 3θ
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,75εκ., πλ.λ.: 3,4εκ., πχ.λ.: 2,1εκ., σωζ. ύψος: 5,1εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (III). Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με εσωτερικό περιχέλωμα-αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού που διευρύνεται στο σημείο έκφυσης της λαβής. Τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής κρητικού αμφορέα.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, 52f. Yangaki 2007, εικ. 2b

47. Ζώνη 06, 06.1026 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/100)

Σχ. 4γ, Πίν. 3ι

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., πχ.λ.: 1,7εκ., πλ.λ.: 3,6εκ., πχ.: 0,65εκ., σωζ. ύψος: 4,05εκ.

Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2).. Αρκετός μαρμαρυγίας.

Τμήμα παχέος ελαφρώς έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής που διαμορφώνεται με δύο κεντρικές νευρώσεις που πλαισιώνονται από τρεις αυλακώσεις.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LVa

Ελεύθερα: Yangaki 2005, 52f. Yangaki 2007, εικ. 2b

A.1.9 TRC12

48. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/179)

Σχ. 4δ, Πίν. 4α

Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,05εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 1,9εκ., πχ.: 0,65εκ., σωζ. ύψος: 4,7εκ.

Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές, ερυθρές, μελανές λεπτές, λίγες γκριζες λεπτές, λίγες λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις. Λίγοι πόροι. Λίγος χρυσίζων μαρμαρυγίας.

Τμήμα παχέος χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερικό περιχειλίωμα-αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, από αμφορέα.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. LIIc

49. Ζώνη 05, 05.1043 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/199)

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 1,9εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές ερυθρωπές και μελανές μέτριες, λίγες λευκές μέτριες και λεπτές, λίγες γκριζες και καστανές λεπτές προσμείξεις. Ελάχιστοι πόροι.

Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή από αμφορέα και αρχή λαιμού.

50. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/177)

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 3,3εκ.

Πηλός: 5YR 6/3 light reddish brown. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι. Ίχνη μαρμαρυγία.

Τμήμα ευθέος παχέος χείλους αμφορέα ελαφρώς έξω νεύον, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.

51. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Καθαρισμός κονιάματος (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/160)

Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., πχ. λαιμού: 0,5εκ., πχ.: 1εκ., σωζ. ύψος: 5,6εκ.

Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες καστανέρυθρες και μελανές λεπτές προσμείξεις. Ελάχιστοι πόροι.

Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση-περιχειλίωμα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με το αποτύπωμα της λαβής ελλειπτικής διατομής.

52. Ζώνη 05, 05.1022 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/166)
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., πχ.: 0,55εκ., σωζ. ύψος: 3,2εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/4 light reddish yellow. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές γκριζες και μελανές μέτριες, λίγες λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις. Πολλοί πόροι.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση-περιχειλώμα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με υπόλειμμα πηλού από την επικόλληση της λαβής.
53. Ζώνη 06, 06.1065 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/137)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,15εκ., σωζ. ύψος: 2,6εκ., πχ.: 0,7εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (Π1). Λίγοι πόροι.
Τμήμα ευθέος παχέος χείλους αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού.
54. Ζώνη 07, 07.1058 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/153)
Ø χ.: 12εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., πχ.: 0,7εκ., πχ.λ.: 2εκ., πλ.λ.: 3,9εκ., σωζ. ύψος: 5,4εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές γκριζες και λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις. Ίχνη μαρμαρυγία. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση-περιχειλώμα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.
55. Ζώνη 07, 07.1027 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/155)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 2,9εκ.
Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές, λίγες μέτριες μελανές και γκριζες προσμείξεις, αρκετές γκριζες και ερυθρές λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα παχέος χείλους με εσωτερική αυλάκωση-περιχειλώμα με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με αποτύπωμα της λαβής ελλειπτικής διατομής.
56. Ζώνη 06, 06.1026 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/101)
Σχ. 4ε, Πίν. 4β
Ø χ.: 7εκ, πχ.χ.: 1,1εκ., πλ.λ.:3,6εκ., πχ.λ.: 1,9εκ., πχ. λαιμού: 0,55εκ., πχ.: 1,3εκ., σωζ. ύψος: 6,2εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2). Αρκετοί πόροι. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Ακέραιο παχύ χείλος ελαφρώς έξω νεύον με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται κάτω από το χείλος, από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52h

57. Ζώνη 06, 06.1045 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/106)
Σχ. 4στ
Ø χ.: 10εκ., πχ.χ.: 1,7εκ., πχ.: 1,3εκ., σωζ. ύψος: 3,6εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές και αρκετές μέτριες μελανές προσμείξεις, λίγες μέτριες-λεπτές ερυθρωπές και αρκετές λευκές λεπτές προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού από αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52h
58. Ζώνη 06, 06.1047 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/115)
Σχ. 4ζ, Πίν. 4γ
Ø χ.: 7εκ, πχ.χ.: 0,8εκ., πλ.λ.: 3,15εκ., πχ.λ.: 0,9εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 4,9εκ.
Πηλός: .25YR 6/8 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές, λίγες μέτριες γκριζες προσμείξεις, αρκετές μελανές, καστανωπές και λευκές λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα ευθέος παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται κάτω από το χείλος από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52h
59. Ζώνη 06, 06.1053 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/118)
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 2,45εκ.
Πηλός: 7.5YR 6/6 reddish yellow. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Ελάχιστες γκριζες και μελανές μέτριες προσμείξεις, αρκετές λεπτές λευκές προσμείξεις.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού με αποτύπωμα λαβής από κρητικό αμφορέα.
Γόρτυνα: 6ος -7ος αι., Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg
Ελεύθερα: 7ος αι., Yangaki 2005, εικ. 52l
60. Ζώνη 06, 06.1034 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/121)
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 3εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές λεπτές και λίγες λευκές μέτριες προσμείξεις.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αβαθή εσωτερική αυλάκωση, αρχή κυλινδρικού λαιμού κρητικού αμφορέα.
Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52h
61. Ζώνη 06, 06.1020 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/125)
Σχ. 4η, Πίν. 4δ
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πχ.: 0,8εκ., πλ.λ.: 3,25εκ., πχ.λ.: 2,45εκ., σωζ. ύψος: 6,7εκ.
Πηλός: 7.5YR 6/3 light brown. Καστανός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές μέτριες και πολλές λεπτές λευκές προσμείξεις, αρκετές καστανωπές και μελανές λεπτές προσμείξεις.

Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg

Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 52h

62. Ζώνη 03, 03.1054 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/76)

Σχ. 40

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 5,3εκ., πλ.λ.: 3,6εκ., πχ.λ.: 2,45εκ., πχ.: 0,6εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/6 red. Ερυθρωπός λεπτός πηλός. Λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις, λίγοι πόροι, αρκετός μαρμαρυγίας.

Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg

Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 52i

63. Ζώνη 03, 03.1035 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/78)

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., σωζ. ύψος: 4,5εκ., πχ.: 0,6εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, λίγες μελανές λεπτές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.

Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα κυλινδρικού λαιμού με το αποτύπωμα της λαβής ελλειπτικής διατομής, από αμφορέα.

64. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι – Κατώτερη στρώση, 15/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/86)

Πίν. 4ε

Ø χ.: 7εκ, πχ.χ.: 1,1εκ., πχ. λαιμού: 1εκ., Ø λαιμού: 4,4εκ., σωζ. ύψος: 8εκ.

Πηλός: 5YR 7/8 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2). Αρκετός μαρμαρυγίας.

Ακέραιο παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και ακέραιος κυλινδρικός λαιμός που διατηρεί τις εκφύσεις των λαβών ακριβώς κάτω από το χείλος.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg

Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 52i

65. Ζώνη 04, 04.1061 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/87)

Πίν. 4στ

Ø χ.: 7,9εκ, πχ.χ.: 1,3εκ, πλ.λ.: 3,65εκ, πχ.λ.: 2,25εκ., πχ. λαιμού: 1,2εκ., Ø λαιμού: 4,7εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 10εκ.

Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκρίζες προσμείξεις (Π1). Αρκετοί πόροι.

Ακέραιο παχύ χείλος με εσωτερική αυλάκωση-περιχέλιωμα, ακέραιος κυλινδρικός λαιμός και τμήμα της μιας κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, το αποτύπωμα-αρχή της δεύτερης λαβής και τμήμα του ώμου κρητικού αμφορέα.

Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg

Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 52i

66. Ζώνη 04, 04.1061 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ18/88)
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,15εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 3εκ.
 Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Ωχροκάστανος λεπτός πηλός. Λίγες μέτριες-λεπτές γκριζες προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
 Τμήμα παχέος εξωτερικά αναδιπλούμενου χείλους και αρχή κυλινδρικού λαιμού.
67. Ζώνη 04, 04.1030 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/59)
Σχ. 4ι, Πίν. 4ζ
 Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 1,25εκ., σωζ. ύψος: 5,5εκ., πχ.: 0,7εκ, πλ.λ.: 3,4εκ, πχ.λ.: 2,2εκ.
 Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες-λεπτές λευκές και γκριζες προσμείξεις, λίγες μέτριες-λεπτές ερυθρωπές και μελανές προσμείξεις. Ελάχιστοι πόροι.
 Τμήμα παχέος χείλους κρητικού αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής που εκφύεται ακριβώς κάτω από το χείλος.
 Γόρτυνα: Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg
 Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 52g
68. Ζώνη 04, 04.1021 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/62)
Σχ. 4ια, Πίν. 4η
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., πλ.λ.: 3,4εκ., πχ.λ.: 1,9εκ., σωζ. ύψος: 4,8εκ., πχ.: 0,8εκ.
 Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις, πολλές λεπτές γκριζες και χαλαζιακές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας
 Τμήμα ευθέος ελαφρώς έξω νεύοντος χείλους, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.
 Γόρτυνα: 6ος -7ος αι., Portale-Romeo 2001, πίν. XLIVg
69. Ζώνη 04, 04.1024 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/67)
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,2εκ, πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 3,9εκ.
 Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Πορτοκαλόχρωμος λεπτός πηλός. Αρκετές λεπτές λευκές και μελανές προσμείξεις.
 Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους και αρχή κυλινδρικού λαιμού κρητικού αμφορέα.
70. Ζώνη 02, 02.1088 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/14)
Σχ. 5α, Πίν. 4ζ
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ.λ.: 1,1εκ., πλ.λ.: 4,9εκ., πχ.: 0,9εκ., σωζ. ύψος: 10,7εκ.
 Πηλός: 2.5YR 7/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (Π1). Λίγος μαρμαρυγίας.
 Τμήμα ευθέος χείλους αμφορέα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής και αρχή ώμου από κρητικό αμφορέα.
 Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 52j. Yangaki 2007, εικ. 2c
71. Ζώνη 03, 03.033 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/46)
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,35εκ., σωζ. ύψ.: 3,1εκ., πχ.: 0,6εκ.
 Πηλός: 5YR 5/8 yellowish red. Καστανωπός πηλός μέτριος με αρκετές λευκές λεπτές-μέτριες προσμείξεις.

Τμήμα εξωτερικά αναδιπλούμενου χείλους και αρχή λαβής από κρητικό αμφορέα.

72. Ζώνη 03, 03.1048 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/51)
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., σωζ. ύψ.: 2,5εκ., πχ.: 0,7εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός με πολλές μέτριες-λεπτές λευκές προσμείξεις, αρκετές λεπτές γκριζες και μελανές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή από κρητικό αμφορέα.
73. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/95)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., σωζ. ύψος: 4,35εκ., πχ.: 0,7εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις, λίγες μελανές και ερυθρές λεπτές.
Τμήμα ευθείου χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τριγωνική απόληξη εξωτερικά, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με αρχή λαβής.
74. Ζώνη 04, 04.1036 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/107)
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 1,8εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές και αρκετές ερυθρές μέτριες προσμείξεις, λίγες λεπτές γκριζες προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα ευθείου χείλους με εξέχουσα απόληξη εξωτερικά (περιχέλιωμα) και εσωτερική αυλάκωση από κρητικό αμφορέα.
75. Ζώνη 00.1007 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/114)
Ø χ.: 6εκ, πχ.χ.: 0,7εκ, πχ.: 0,45εκ., σωζ. ύψος: 2,9εκ.
Πηλός: 5YR 6/8 reddish yellow. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές λεπτές προσμείξεις και λίγες γκριζες λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα ευθείου χείλους με εξέχουσα εξωτερικά ακμή τριγωνικής διατομής και αρχή κυλινδρικού λαιμού αμφορέα.
76. Ζώνη 04, 04.1000 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/128)
Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 5εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες και λεπτές λευκές προσμείξεις.
Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με εσωτερικό περιχέλιωμα-αυλάκωση, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με το αποτύπωμα της έκφυσης της λαβής.
77. Ζώνη 06, 06.1065 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/136)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., σωζ. ύψος: 2,15εκ., πχ.: 0,45εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, λίγες ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα λοξού εξωτερικά χείλους με εσωτερική αυλάκωση και έντονη ακμή εσωτερικά. Αρχή λαιμού αμφορέα. Εξωτερικά κάτω από το χείλος φέρει αβαθή αυλάκωση.

78. Ζώνη 02, 02.1062 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/19)
Σχ. 5γ, Πίν. 4ι
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 2,8εκ.
Πηλός: 10R 6/8 light red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές και μελανές προσμείξεις, λίγες λεπτές λευκές και γκρίζες προσμείξεις. Ίχνη μαρμαρύγια.
Τμήμα παχέος πεπλατυσμένου χείλους αμφορέα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και το σημείο γένεσης της κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής που εκφύεται κάτω από το χείλος.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52i
79. Ζώνη 04, 04.1045 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/49)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.:0,9εκ., σωζ. ύψ.: 2,8εκ., πχ.:0,55εκ.
Πηλός: 5YR 6/8 reddish yellow. Καστανός μέτριος με λίγες λευκές μέτριες, πολλές λεπτές μελανές, λευκές και ερυθρωπές προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα παχέος χείλους κρητικού αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού.
80. Ζώνη 04, 04.1100 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/154)
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 1,85εκ.
Πηλός: 10R 4/6 red. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες, αρκετές μελανές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές γκρίζες και λευκές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι. Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού.
81. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/174)
Ø χ.: /6εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,4εκ., σωζ. ύψος: 3,95εκ.
Πηλός: 5YR 5/8 yellowish red. Καστανός μέτριος, Αρκετές γκρίζες και λευκές μέτριες προσμείξεις, λίγες λευκές και ερυθρές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού αμφορέα.
82. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/175)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., πχ.: 0,45εκ., σωζ. ύψος: 3,4εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2)..
Ελάχιστοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με εσωτερική αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα κυλινδρικού λαιμού με αποτύπωμα μέρους της λαβής αμφορέα.

83. Ζώνη 05, 05.1043 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/200)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,95εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 2,9εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/4 pink. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές γκριζες και ερυθρές μέτριες και λεπτές, λίγες λευκές λεπτές, αρκετές μελανές και καστανωπές μέτριες προσμείξεις. Ελάχιστοι πόροι.
Τμήμα ευθέος παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση-περιχέλιωμα και τμήμα κυλινδρικού λαιμού αμφορέα.
84. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/97)
Σχ. 5δ, Πίν. 4α
(2 συγκολλώμενα): Ø χ.: 8εκ, πχ.χ.: 1,05εκ., πλ.λ.: 3,35εκ., πχ.λ.: 2,35εκ, πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 4,45εκ.
Πηλός: 10R 6/8 light red. Ρόδινος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές, αρκετές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις (ΠΙ).
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής που εκφύεται κάτω από το χείλος.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52i
85. Ζώνη 00.1002 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/119)
Σχ. 5ε, Πίν. 4ιβ
Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 1,35εκ., πχ.: 1,2εκ., πλ.λ.: 4εκ., πχ.λ.: 1,8εκ., σωζ. ύψος: 6,8εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις λίγες μελανές λεπτές. Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με λοξότμητη εξωτερική επιφάνεια και τριγωνική ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής που εκφύεται κάτω από το χείλος, από αμφορέα.
Ελεύθερα: 7ος-8ος αι., Yangaki 2005, εικ. 52g
86. Ζώνη 04, 04.1000 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/127)
Σχ. 5στ, Πίν. 4ιγ
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 1,05εκ., πλ.λ.: 3,4εκ., πχ.λ.: 2,1εκ., σωζ. ύψος: 5,1εκ.
Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις. Ίχνη μερμαρυγία. Λίγοι ποροί.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52j. Yangaki 2007, εικ. 2c

87. Ζώνη 07, 07.1028 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/146)
Σχ. 5η, Πίν. 5α
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πλ.λ.: 2,9εκ., πχ.λ.: 1,7εκ., πχ. λαιμού: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 5,15εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Λίγες λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες γκριζες και ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται κάτω από το χείλος από αμφορέα.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52j. Yangaki 2007, εικ. 2c
88. Ζώνη 02, 02.1121 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/148)
Σχ. 5θ, Πίν. 5β
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2εκ., πλ.λ.: 3,2εκ., πχ.λ.: 1,85εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 5,55εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2). Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος έξω νεύντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52j. Yangaki 2007, εικ. 2c
89. Ζώνη 01, 01.1090 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/15)
Σχ. 5β, Πίν. 5γ
Πχ.λ.: 3,05εκ., πλ.λ.: 4,05εκ., πχ.: 1,2εκ., σωζ. ύψος: 6,85εκ.
Πηλός: 5YR 4/6 yellowish red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές και μελανές προσμείξεις. Πολύς μαρμαρυγιάς.
Τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 52j. Yangaki 2007, εικ. 2c

A.1.10 Αταύτιστοι κρητικοί αμφορείς

A.1.10.a Χείλη κρητικών αμφορέων

90. Ζώνη 03, 03.1008 10/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/53)
Σχ. 6α, Πίν. 5δ
Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πλ.λ.: 4,3εκ. πχ.λ.: 1,95εκ., σωζ. ύψ.: 5,3εκ., πχ.:1εκ.
Πηλός: 5YR 8/4 pink. Καστανός μέτριος. Αρκετές μέτριες-λεπτές λευκές, μελανές και καστανωπές προσμείξεις, λίγες ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις. Ελάχιστοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους κρητικού αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.

91. Ζώνη 06, 06.1050 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/102)
Σχ. 6β, Πίν. 5ε
Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 0,8εκ., πλ.λ.: 3,4εκ., πχ.λ.: 1,4εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 4,2εκ.
Πηλός: 5YR 6/8 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες-λεπτές λευκές και μελανές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Ακέραιο παχύ χείλος ελαφρώς έξω νεύον με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται κάτω από το χείλος, από κρητικό αμφορέα.
92. Ζώνη 06, 06.1031 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/120)
Σχ. 6γ, Πίν. 5στ
Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 0,65εκ., πχ.: 0,55εκ., πλ.λ.: 3,15εκ., πχ.λ.: 1,65εκ., σωζ. ύψ.: 5,5εκ.
Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, αρκετές μελανές και ερυθρωπές μέτριες προσμείξεις, λίγες γκρίζες και μελανές λεπτές προσμείξεις. Ίχνη μαρμαρυγία.
Τμήμα παχέος χείλους κρητικού αμφορίσκου με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής με κεντρική νεύρωση στη ράχη και δύο αβαθείς αυλακώσεις, που εκφύεται κάτω από το χείλος.
93. Ζώνη 02, 02.1078 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/31)
Σχ. 6δ, Πίν. 5ζ
Ø χ.: 8,7εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., Ø λαιμού: 6,1εκ., πχ.λαιμού: 0,8εκ., πλ.λ.: Α: 4,9εκ. – Β: 5,3εκ., πχ.λ.: Α: 2,3εκ. – Β: 1,6εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 8,2εκ.
Πηλός: 7.5YR 8/4 pink. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Λίγες λεπτές λευκές προσμείξεις, πολλές μέτριες και λεπτές ερυθρές και μελανές προσμείξεις. Πολύς μαρμαρυγίας.
Ακέραιο παχύ ευθέος χείλος αμφορέα, ακέραιος κυλινδρικός λαιμός από όπου διατηρούνται τμήματα των δύο κάθετων λαβών. Οι λαβές διαμορφώνονται από δύο κάθετες βαθιές αυλακώσεις που ορίζουν τρεις πλατιές καμπύλες νευρώσεις.

A.1.10.β Σώματα και βάσεις κρητικών αμφορέων

94. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/6)
Πχ. λ.: 1,6εκ., πλ.λ.: 6,9εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 9,9εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές λεπτές και μέτριες προσμείξεις, λίγες γκρίζες λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα και τμήμα του ώμου.

95. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/7)
Πχ.λ.: 2,3εκ, πλ.λ.: 3,1εκ., σωζ. ύψος: 4,45εκ.
Πηλός: 7.5YR 7/6 reddish yellow. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές και γκριζες προσμείξεις, λίγες λεπτές μελανές προσμείξεις.
Τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής με τρεις νευρώσεις στη ράχη της από κρητικό αμφορέα.
96. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/8)
Πχ.: 0,95εκ., πλάτος: 10,38εκ., σωζ. ύψος: 11,45εκ.
Πηλός: 5YR 5/6 yellowish red. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες μελανές προσμείξεις, πολλές λεπτές λευκές, μελανές και γκριζες προσμείξεις.
Τμήμα σώματος κρητικού αμφορέα με ίχνη λεπτόρρευστου υπόλευκο επιχρίσματος κατά τόπους στην εξωτερική επιφάνεια.
97. Ζώνη 02, 02.1088 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/18)
Πχ.λ.: 2,5εκ., πλ.λ.: 4,5εκ., σωζ. ύψος: 7,2εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2). Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα κυλινδρικού λαιμού και κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από κρητικό αμφορέα.
98. Ζώνη 02, 02.1051 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/20)
Πχ. λαιμού: 0,75εκ., πχ.: 1,05εκ., σωζ. ύψος: 4,7εκ.
Πηλός: 10R 5/6 red. Ερυθροκάστανος μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές και γκριζες προσμείξεις, λίγες λεπτές μελανές και λευκές προσμείξεις. Πολλοί πόροι.
Τμήμα κυλινδρικού λαιμού και ώμου κρητικού αμφορέα.
99. Ζώνη 02, 02.1032 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/21)
Πχ.λ.: 0,7εκ., πλ.λ.: 3,7εκ., σωζ. ύψος: 7,1εκ.
Πηλός: 10R 7/8 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες και λεπτές και λευκές προσμείξεις, λίγες μέτριες μελανές και ερυθρωπές προσμείξεις. Πολλοί πόροι.
Τμήμα σώματος κρητικού αμφορέα με τμήμα της απόληξης της κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.
100. Ζώνη 07, Πύργος μονοπατιού 26/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/140)
Πλ.λ: 4,3εκ., πχ.λ: 2,5εκ., σωζ. ύψος: 12,5εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.
Ίχνη μαρμαρυγία.
Ακέραη παχειά λαβή αμφορέα. Στη ράχη φέρει τρεις νευρώσεις με την κεντρική εξέχουσα, οι οποίες ορίζουν δύο κάθετες αυλακώσεις.

101. Ζώνη 05, 05.1008 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/157)
Ø β.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.β.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 1,3εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές γκριζες και λευκές μέτριες προσμείξεις. Πολλοί πόροι. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Τμήμα επίπεδης βάσης με κομβίο στο κέντρο από κρητικό αμφορέα.

A.2 Εισηγμένοι αμφορείς

A.2.1 Υστερορωμαϊκοί αμφορείς 2 / LRA2

102. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/3)
Πίν. 5η
Πχ.: 1εκ., πλάτος: 4,2εκ, σωζ. ύψος: 5εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Μέτριος καστανέρυθρος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές προσμείξεις και λίγες μελανές προσμείξεις. Πολύς μαρμαρυγίας.
Τρία σώματα αμφορέα με βαθιές οριζόντιες αυλακώσεις στην εξωτερική επιφάνεια και ίχνη παχέοςρευστου λευκού επιχρίσματος.
Yassi Ada: Bass – Van Doorninck 1982, Αμφορέας τύπου 2, εικ. 8-5
103. Ζώνη 01, 01.1077 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/9)
Πίν. 5η
Πχ.: 0,6εκ., πλάτος: 3,6εκ., σωζ. ύψος: 4εκ.
Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Λίγες μέτριες-χονδρές λευκές προσμείξεις, αρκετές μέτριες και λεπτές ερυθρωπές και λευκές προσμείξεις.
Αρκετοί πόροι.
Τμήμα σώματος LRA 2, με βαθιές κυματοειδείς αυλακώσεις σε όλη την εξωτερική επιφάνεια.
Yassi Ada: Bass – Van Doorninck 1982, Αμφορέας τύπου 2, εικ. 8-5
104. Ζώνη 07, 07.1056 19/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/133)
Πίν. 5η
Πχ.: 0,9εκ., σωζ. ύψος: 5,1εκ., πλ.λ.: 3,3εκ., πχ.λ.: 2,2εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανωπός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές μέτριες, αρκετές λεπτές λευκές και λίγες μελανές λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα σώματος με παράλληλες βαθιές κυματοειδείς αυλακώσεις στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος και αποτύπωμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από αμφορέα LRA2.
Yassi Ada: Bass – Van Doorninck 1982, Αμφορέας τύπου 2, εικ. 8-5

A.2.2 Σφαιρικοί αμφορείς

A.2.2.a Αμφορείς τύπου Hayes

105. Ζώνη 01, 01.1029 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/13)

Σχ. 7δ, Πίν. 6α

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,8 εκ., Ø λαιμού: 5,5εκ., πχ. λαιμού: 0,7εκ., πχ.λ.: 1,8εκ., πλ.λ.: 3,6εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 7,5εκ.

Πηλός: 2.5YR 4/8 red. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές προσμείξεις, αρκετές μικρές μελανές προσμείξεις. Ίχνη μαρμαρυγία.

Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους αμφορέα με εσωτερικό περιχέλωμα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.

Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: τύπος 40-41, Hayes 1992, εικ. 54.73 (Dep. 34.73)

106. Ζώνη 01, 01.1070 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/33)

Σχ. 7ε, Πίν. 6β

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,25εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 3,6εκ.

Πηλός: 10R 6/8 light red. Ερυθρός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες-λεπτές λευκές προσμείξεις, πολλές λεπτές γκριζες και μελανές προσμείξεις. Πολύς μαρμαρυγίας.

Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση από αμφορέα, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με το σημείο γένεσης της κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής.

Ψείρα: Sarachane τύπος 45, Roulou-Paradimitriou and Nodarou 2014, 876, fig. 10a-b
Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: τύπος 45, Hayes 1992, 73, εικ. 58.16

107. Ζώνη 04, 04. 1002 A-B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/42)

Σχ. 7στ, Πίν. 6γ

9 συγκολλημένα όστρακα και 5 συνανήκοντα: Ø χ.: Εξωτ.: 8εκ., Εσωτ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,7-1,2εκ., πχ.λ.: 1,9εκ., πλ.λ.: 3,45-3,5εκ., πχ. 0,75εκ., πχ. λαιμού: 0,4εκ.

Πηλός: Ιώδεις μέτριος-λεπτός, φολιδωτός. Σκληρός πηλός με πολλές λευκές, γκριζες και λίγες μελανές λεπτές προσμείξεις. Αρκετός-λίγος ασημίζων μαρμαρυγίας.

Τμήμα χείλους μεγωνιώδη ακμή και εσωτερικό περιχέλωμα-αυλάκωση στο μέσον της άνω επιφάνειας και μια ακέραιη λαβή ελλειπτικής διατομής που εκφύεται κάτω από το χείλος, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και ώμου. Στη ράχη της λαβής ίχνη παχέοςρρευστου λευκού επιχρίσματος.

(9 συγκολλημένα όστρακα και 5 συνανήκοντα)

Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: τύπος 38, Hayes 1992, εικ. 57.43 (Dep. 35.43)

Γόρτυνα: τύπος 38, Portale 2014, εικ. 7

108. Ζώνη 07, 07.1013 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/145)
Ø χ.: 9εκ., πχ.χ.: 1,05εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 4,25εκ.
Πηλός: 5YR 7/4 pink. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Αρκετές γκρίζες, λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μελανές λεπτές, αρκετές καστανέρυθρες και λευκές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα κυλινδρικού λαιμού με αρχή κάθετης λαβής αμφορέα.
Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: τύπος 38, Hayes 1992, εικ. 57.43 (Dep. 35.43)
Γόρτυνα: τύπος 38, Portale 2014, εικ. 7
109. Ζώνη 07, Κινστέρνα 07, Παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/205)
Σχ. 7ζ, Πίν. 6δ
Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., πλ.λ.: 3,5εκ., πχ.λ.: 1,52εκ., Ø λαιμού: 3,85εκ., πχ. λαιμού: 0,55εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 12,3εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές, λίγες μελανές μέτριες και λεπτές, λίγες γκρίζες λεπτές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Ακέραιο παχύ ελαφρώς έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή, σχεδόν ακέραιος κυλινδρικός λαιμός, ακέραη η κάθετη λαβή ελλειπτικής διατομής με κεντρική νεύρωση και δύο αβαθείς αυλακώσεις στη ράχη, αρχή της δεύτερης λαβής και τμήμα ώμου αμφορέα.
Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: τύπος 35, Hayes 1992, εικ. 57.38 (Dep. 35.38)
Ψείρα: Σφαιρικός αμφορέας, Poulou-Paradimitriou - Nodarou 2014, εικ. 7a-b
110. Ζώνη 07, 07.1037 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/193)
Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 3,6εκ.
Πηλός: 5YR 6/3 light reddish brown. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μελανές και γκρίζες μέτριες, λίγες λευκές μέτριες-λεπτές προσμείξεις. Πολλοί πόροι.
Τμήμα ευθέος χείλους τετράγωνης διατομής και αρχή κυλινδρικού λαιμού αμφορέα.
Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: τύπος 40-41, Hayes 1992, εικ. 54.73 (Dep. 34.73)

A.2.2.β Αταξινόμητοι σφαιρικοί αμφορείς

111. Περιμετρικά της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/4)
Πίν. 7α
Πχ.: 0,85εκ., πλάτος: 3,95εκ., σωζ. ύψος: 8,2εκ.
Πηλός: 5YR 6/4 light reddish brown. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες γκρίζες προσμείξεις, λίγες χονδρές και πολλές λεπτές μελανές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα σώματος αμφορέα με ταινία λεπτών οριζόντιων περιφερικών εγχαραξέων στην εξωτερική επιφάνεια.
Γόρτυνα: Σφαιρικός αμφορέας, Portale-Romeo 2000, πίν. LXXId-LXXIIIb
Ελεύθερνα: Σφαιρικός αμφορέας, Yangaki 2005, εικ. 52 και εικ. 56

112. Ζώνη 01, 01.1080 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/12)
Πίν. 7α
 Πχ.: 0,5εκ., πλάτος: 9,2εκ., σωζ. ύψος: 5,4εκ.
 Πηλός: 2.5YR 5/4 reddish brown. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες και λεπτές λευκές και μελανές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
 Τμήμα σώματος αμφορέα από σφαιρικό αμφορέα. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει τρεις παράλληλες ταινίες λεπτών οριζόντιων επάλληλων εγχαραξέων.
 Γόρτυνα: Σφαιρικός αμφορέας, Portale-Romeo 2000, πίν. LXXId-LXXIIIb
 Ελεύθερα: Σφαιρικός αμφορέας, Yangaki 2005, εικ. 52 και εικ. 56
113. Ζώνη 02, 02.1048 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/23)
Πίν. 7α
 Πχ.: 0,9εκ., πλάτος: 13,1εκ., σωζ. ύψος: 4,7εκ.
 Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες και λεπτές λευκές προσμείξεις, λίγες μέτριες καστανέρυθρες και μελανές προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.
 Τμήμα κυλινδρικού λαιμού και ώμου σφαιρικού αμφορέα. Στην εξωτερική επιφάνεια στο σημείο ένωσης του λαιμού με τον ώμο φέρει ταινία με οριζόντιες παράλληλες εγχαραξεις.
 Γόρτυνα: Σφαιρικός αμφορέας, Portale-Romeo 2000, πίν. LXXId-LXXIIIb
 Ελεύθερα: Σφαιρικός αμφορέας, Yangaki 2005, εικ. 52 και εικ. 56
114. Ζώνη 02, 02.1068 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/24)
Σχ. 7α, Πίν. 7γ
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πλ.λ.: 3,8εκ., πχ.λ.: 2,15εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 5,9εκ.
 Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές προσμείξεις, πολλές λεπτές μελανές και γκρίζες προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
 Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής από σφαιρικό αμφορέα.
 Πρινιάτικος Πύργος: Σφαιρικός αμφορέας, Klontza-Jaklova 2014, εικ. 7-8
 Κνωσός: Σφαιρικός αμφορέας, Hayes 2001, εικ. 10.61
 Ψείρα: Σφαιρικός αμφορέας, Albani - Poulou-Papadimitriou 1990, εικ. 4 (πίν. VIII)
 Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: Σφαιρικός αμφορέας αιγαιακός, Hayes 1992, εικ. 47.156-157
115. Ζώνη 02, 02.1045 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/29)
Σχ. 7β, Πίν. 7δ
 Ø χ.: αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.:0,8εκ., πλ.λ.: 3,9εκ., πχ.λ.: 1,6εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 4,9εκ.
 Πηλός: 2.5YR 7/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές και γκρίζες προσμείξεις, αρκετές λεπτές μελανές και γκρίζες προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.

Τμήμα ευθείας χείλους (πολύ φθαρμένο) από σφαιρικό αμφορέα, τμήμα κυλινδρικού με το σημείο γένεσης της κάθετης λαβής σχεδόν κυκλικής διατομής.

Ψείρα: Σφαιρικός αμφορέας, ύστερος 7^{ος} – 8^{ος} αι., Roulou-Papadimitriou και Nodarou 2014, εικ. 7a-b

Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: Σφαιρικός αμφορέας (Saraçhane τύπος 35), Hayes 1992, εικ. 23.10, εικ. 52.10, εικ. 57.38

116. Ζώνη 04, 04.1066 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/69)

Πίν. 7α

Πχ.: 1,1εκ., σωζ. ύψος: 8,4εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, αρκετές λεπτές γκριζες και μελανές προσμείξεις.

Τμήμα ώμου αμφορέα με δύο δέσμες λεπτών εγχαράξεων που δημιουργούν διασταυρούμενες κυματοειδείς ταινίες και μία οριζόντια δέσμη λεπτών εγχαράξεων από σφαιρικό αμφορέα.

Γόρτυνα: Σφαιρικός αμφορέας, Portale-Romeo 2000, πίν. LXXId-LXXIIIb

Ελεύθερα: Σφαιρικός αμφορέας, Yangaki 2005, εικ. 52 και εικ. 56

117. Ζώνη 06, 06.1024 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/123)

Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 2,55εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/6 red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις, αρκετές γκριζες και μελανές λεπτές προσμείξεις, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι. Λίγος μαρμαρυγίας.

Τμήμα παχέος χείλους με εσωτερικό περιχέλωμα-αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή, και αρχή κυλινδρικού λαιμού αμφορέα.

Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: τύπος 35, 8ος αι., Hayes 1992, εικ. 57.38 (Dep. 35.38)

Ψείρα: Σφαιρικός αμφορέας, Roulou-Papadimitriou - Nodarou 2014, εικ. 7a-b

118. Ζώνη 06, 06.1065 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/135)

Σχ. 7γ, Πίν. 7β

Πχ.: 0,95εκ., σωζ. ύψος: 2,7εκ.

Πηλός: 7.5YR 6/4 light brown. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις, πολλές λεπτές μελανές και ερυθρές, αρκετές λευκές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι. Πολύς μαρμαρυγίας.

Τμήμα σώματος σφαιρικού αμφορέα. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει οριζόντια δέσμη –ταινία τεσσάρων οριζόντιων παράλληλων λεπτών εγχαράξεων και πάνω από αυτή διακρίνεται ενσφράγιστο διπλό μετάλλιο (εξωτερικά απλή ταινία και εσωτερικά ταινία με συνεχές στικτό διάκοσμο), το οποίο περιβάλλει ελληνικό σταυρό και στο σημείο ένωσης των κεραιών του σταυρού φέρει δύο φύλλα. Εκατέρωθεν του κεντρικού σωζόμενου μεταλλίου ίχνη δύο ακόμα μεταλλίων.

Γόρτυνα: Σφαιρικός αμφορέας, Portale-Romeo 2000, πίν. LXXId-LXXIIIb

Ελεύθερα: Σφαιρικός αμφορέας, Yangaki 2005, εικ. 56

*Οι αμφορείς που παραπέμπονται είναι ακόσμητοι, φέροντας μόνο οριζόντιες περιφερικές εγχαράξεις και όχι ένσταυρα μέταλλα.

119. Ζώνη 07, Κινστέρινα 07, Καθαρισμός εσωτερικής γούρνας (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/163)

Πχ.: 1,25εκ., σωζ. ύψος: 11,45εκ.

Πηλός: εξωτερικά-5YR 7/6 reddish yellow, εσωτερικά-5YR 7/1 light gray. Καστανωπός μέτριος πηλός εξωτερικά, γκριζός μέτριος πηλός εσωτερικά. Αρκετές λευκές, γκριζες, μελανές, καστανές και ερυθρές μέτριες προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.

Τμήμα σώματος, που εξωτερικά φέρει τέσσερις παράλληλες οριζόντιες ταινίες-δέσμες εφτά λεπτών οριζόντιων εγχαράξεων, από σφαιρικό αμφορέα.

A.2.3 Ωοειδείς αμφορείς

120. Ζώνη 04, 04.1002 A (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/40)

Σχ. 8α, Πίν. 8α

3 συγκολλημένα θραύσματα: Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,2-1,5εκ., πχ.λ.: Α: 2εκ., Β: 2,1εκ., πλ.λ.: Α: 3,85εκ., Β: 3,4εκ., πχ.: 0,8εκ., Ø λαιμού: 4,5εκ., πχ. λαιμού: 1,2εκ., σωζ. ύψ.: 20εκ.

Πηλός: πορτοκαλόχρωμος πηλός μέτριος. Λίγες λευκές και μελανές λεπτόκοκκες προσμείξεις. Λίγοι πόροι.

Ακέραιο χείλος ελαφρώς έξω νεύον με αποστρογγυλεμένη ακμή και κάθετες ασύμμετρες λαβές ελλειπτικής διατομής που εκφύονται κάτω από το χείλος. Ακέραιος κυλινδρικός λαιμός και μεγάλο τμήμα του ώμου. Η μία λαβή (Α) διαμορφώνεται με δύο αυλακώσεις στη ράχη και κεντρική νεύρωση, ενώ η δεύτερη (Β) φέρει κεντρική νεύρωση με πιο επιμήκη ράχη. Εξωτερικά φέρει υπόλευκο λεπτόρρευστο επίχρισμα.

Bozburun: Bozburun τύπος 1, Hocker 1998β, εικ. 3 class 1

121. Ζώνη 04, 04.1002 B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/41)

Σχ. 10, Πίν. 10

5 συγκολλημένα θραύσματα: Ø χ.: 7,6εκ, πχ.χ.: 0,85εκ., πχ.λ.: Α: 1,85εκ., Β: 1,9εκ., πλ.λ.: Α: 3,4εκ., Β: 3,45εκ., πχ.: 0,8εκ., Ø λαιμού: 5,5εκ., πχ. λαιμού: 0,5εκ., σωζ. ύψ.: 17εκ.

Πηλός: Καστανός εξωτερικά, γκριζός εσωτερικά μέτριος. Πολλές μέτριες και λεπτές λευκές προσμείξεις, πολλές λεπτές καστανωπές, μελανές και γκριζες προσμείξεις. Αρκετός έως πολύς ασημίζων μαρμαρυγίας.

Σχεδόν ακέραιο χείλος σε τρία συγκολλώμενα θραύσματα. Χείλος λοξό έξω νεύον με αποστρογγυλεμένη ακμή, κατακόρυφες λαβές ελλειπτικής διατομής που εκφύονται ακριβώς κάτω από το χείλος, κυλινδρικός λαιμός και μέρος του ώμου. Οι λαβές διαμορφώνονται με δύο στενές αυλακώσεις στη ράχη που δημιουργούν ελαφριά νεύρωση στο κέντρο.

Εξωτερικά κάτω από το λαιμό στον ώμο φέρει ακιδογράφημα

*Αρκετές κατασκευαστικές ατέλειες με υπολείμματα πηλού στη ράχη των λαβών και στον ώμο.

Κωνσταντινούπολη: Yenikari (YK12), Denker, Demirkök κ.α. 2013, 204, αρ. 237

Λειψοί: Επισβιώσεις LRA1, Papavassiliou κ.α. 2014, εικ. 9a-b αρ. 20

122. Ζώνη 04, 04.1029 A, 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/43)

Σχ. 8β, Πίν. 8β

4 συγκολλημένα όστρακα: Ø χ.: 7,2εκ., πχ.χ.: 0,65εκ., πχ.λ.: A: 1,9εκ., B: 2,2εκ., πλ.λ.: A: 3,35εκ., B: 3εκ., πχ.: 0,65εκ., Ø λαιμού: 4εκ., πχ. λαιμού: 0,9εκ., σωζ. ύψ.: 17,3εκ.

Πηλός: Καστανέρυθρος λεπτός μαλακός πηλός. Λίγες λεπτές λευκές και μελανές προσμείξεις. Άφθονος ασημίζων μαρμαρυγίας. (Αιγαιακός πηλός)

Σχεδόν ακέραιο λοξό, ελαφρώς έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή, κατακόρυφες λαβές ελλειπτικής διατομής με έντονα εξέχουσα ράχη που εκφύονται κάτω από το χείλος. Ακέραιος κυλινδρικός λαιμός και το μεγαλύτερο τμήμα του ώμου. Εξωτερικά στον ώμο διαμορφώνεται ελλειπτική οπή πλήρωσης σε β' φάση.

Λειψοί: Επισβιώσεις LRA1, μετά τα μέσα του 7ου αι., Papavassiliou κ.α. 2014, εικ. 9a-b αρ. 20

Bozburun: Bozburun τύπος 1, Hocker 1998β, εικ. 3 class 1

Κωνσταντινούπολη: Yenikari (YK12), Denker, Demirkök κ.α. 2013, 204, αρ. 237

123. Ελληνιστικός Πύργος (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/89)

Σχ. 9α, Πίν. 9α

Ø χ.: 7,5εκ., πχ.χ.: 1,5εκ., πχ.λ.: 2εκ., πλ.λ.: 3,1εκ., πχ. λαιμού: 1,25εκ., Ø λαιμού: 5εκ., πχ.: 0,85εκ., σωζ. ύψος: 15,4εκ.

Πηλός: 2.5YR 4/8 red. Ερυθρός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές και μελανές μέτριες προσμείξεις, πολλές γκρίζες, λίγες μελανές και αρκετές λευκές λεπτές προσμείξεις. Λίγος χρυσίζων μαρμαρυγίας.

Τμήμα (1/2) παχέος ελαφρώς έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα (1/2) κυλινδρικού λαιμού, ακέραιη η μία κάθετη λαβή ελλειπτικής διατομής και η αρχή της δεύτερης και τμήμα ώμου αμφορέα.

Λειψοί: Επισβιώσεις LRA1, Papavassiliou κ.α. 2014, εικ. 9 a-b αρ. 8

124. Ζώνη 07, 07.1008 16/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/132)

Σχ. 11, Πίν. 11

25 συγκολλημένα όστρακα: Ø χ.: 7,3εκ., πλ.λ.: A-3,7εκ, B-3,6εκ., πχ.λ.: A-2,4εκ., B-2,15εκ., πχ.: 0,7εκ., Ø λαιμού: 5,5εκ., πχ. λαιμού: 0,7εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές, γκρίζες και χαλαζιακές μέτριες προσμείξεις, αρκετές γκρίζες και λευκές λεπτές προσμείξεις, λίγες μελανές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.

Σχεδόν ακέραιος αμφορέας που σώζεται κατά τα 2/3 του αρχικού μεγέθους του αγγείου. Ακέραιο παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερικό περιχίλωμα-αυλάκωση, ακέραιος ο κυλινδρικός λαιμός, Σώζει ακέραιες τις δύο κάθετες λαβές ελλειπτικής διατομής με κεντρική νεύρωση και δύο κάθετες αυλακώσεις εκατέρωθεν αυτής, που εκφύονται κάτω από το χείλος. Διατηρείται ακέραιος ο ώμος και το ωοειδές

σώμα ως τη βάση. Ελλείπει ο πυθμένα. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος φέρει ραβδώσεις.

Παρατηρήσεις στον πηλό: Η μία επιφάνεια του αγγείου είναι καλοψημένη και καλοδουλεμένη, ενώ η άλλη είναι σαθρή και πολύ απολεπισμένη κατά τόπους.

Λειψοί: Επισβιώσεις LRA1, Παπαβασίλιου κ.α. 2014, εικ. 9a-b αρ. 20

Bozburun: Bozburun τύπος 1, Hocker 1998β, εικ. 3 class 1

125. Ζώνη 07, 07.1052 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/202)

Σχ. 9β, Πίν. 9β

Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., πλ.λ.: 3,1εκ., πχ.λ.: 1,5εκ., πχ. λαιμού: 0,6εκ., πχ.: 1,2εκ., σωζ. ύψος: 10,85εκ.

Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανέρυθρές μέτριες και λεπτές, λίγες λευκές και γκρίζες μέτριες, αρκετές λεπτές μελανές και γκρίζες προσμείξεις. Λίγοι πόροι.

Τμήμα ευθέως κάθετου χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα του κυλινδρικού λαιμού και ακέραη τη μία κάθετη λαβή ελλειπτικής διατομής με τρεις αυλακώσεις που ορίζουν τέσσερεις νευρώσεις στη ράχη της που απολήγει στον ώμου του αμφορέα.

Bozburun τύπος 2, 9ος αι.. Hocker 1998β, εικ. 3 class 2

126. Ζώνη 05, 05.1032 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/204)

Σχ. 9γ, Πίν. 9γ

Ø χ.: 6,25εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πλ.λ.: 3,4εκ., πχ.λ.: 2,25εκ., πχ. λαιμού: 0,7εκ., Ø λαιμού: 5,2εκ., πχ.: 0,65εκ., σωζ. ύψος: 10,3εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μελανές και λευκές μέτριες, πολλές μελανές, λευκές, γκρίζες και καστανωπές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι. Πολύς μαρμαρυγίας.

Ακέραιο παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή, ακέραιος κυλινδρικός λαιμός, ακέραη η μία κάθετη λαβή ελλειπτικής διατομής και η αρχή της δεύτερης λαβής, τμήμα ώμου αμφορέα.

Bozburun: Bozburun τύπος 1, 9ος αι., Hocker 1998β, εικ. 3 class 1

127. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/94)

Ø χ.: 7εκ, πχ.χ.: 1,1εκ., σωζ. ύψος: 2,2εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές προσμείξεις, λίγες μελανές και καστανωπές μέτριες, αρκετές γκρίζες λεπτές προσμείξεις.

Τμήμα ευθέως παχέος χείλους αμφορέα με αποστρογγυλέμενη ακμή και έντονη καμπύλη εξωτερικά.

Λειψοί: Επισβιώσεις LRA1, μετά τα μέσα του 7ου αι., Παπαβασίλιου κ.α. 2014, εικ. 9a-b αρ. 20

Bozburun: Bozburun τύπος 1, 9ος αι., Hocker 1998β, εικ. 3 class 1

A.3 Αταύτιστοι αμφορείς: χείλη και σώματα

128. Ζώνη 07, Πύργος μονοπατιού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/186)
Πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 2,9εκ.
Πηλός: 2.5YR 4/6 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Λίγες λευκές και μελανές λεπτές προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα σώματος αμφορέα σαμιακού ή μικρασιάτικου.
129. Ζώνη 06, 06.1014 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/74)
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1εκ., σωζ. ύψος: 2,55εκ., πχ.: 0,65εκ.
Πηλός: 5YR 6/8 reddish yellow. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις, λίγες λεπτές μελανές και καστανέρυθρες προσμείξεις.
Τμήμα παχέος χείλους αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή λαιμού.
130. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/178)
Ø χ.: 5εκ., πχ.χ.: 2,3εκ., πχ.: 1εκ., σωζ. ύψος: 3,1εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές και μελανές μέτριες-λεπτές, λίγες γκρίζες λεπτές προσμείξεις. Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα ευθέος πολύ παχέος χείλους με έντονη εξωτερική καμπύλη και αρχή κυλινδρικού λαιμού αμφορέα.
131. Ζώνη 02, 02.1021 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/25)
Πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 5,4εκ.
Πηλός: 2.5YR 7/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Λίγες μέτριες λευκές και γκρίζες προσμείξεις, αρκετές μέτριες και λεπτές ερυθρές και μελανές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
Τμήμα κυλινδρικού λαιμού από αμφορέα.
132. Ζώνη 07, Πύργος μονοπατιού 26/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/139)
Πχ.: 1εκ., σωζ. ύψος: 4,2εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές, λίγες λεπτές μελανές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα ώμου-σώματος αμφορέα με ακιδογράφημα.
133. Ζώνη 03, 03.1035 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/77)
Ø απόληξης: 5εκ., πχ. απόληξης: 1εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Πολλές ερυθρές, λευκές και γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές λευκές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις (Π2).
Τμήμα του κατώτερου σημείου της απόληξης αμφορέα.

A.4 Λεκάνες και κάδοι

134. Ζώνη 02, 02.1104 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/26)

Πίν. 16β

Πχ.: 1,2εκ., πλάτος: 7,2εκ., σωζ. ύψος: 9,1εκ.

Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Πολλοί πόροι.

Τμήμα κάθετου τοιχώματος καδόσχημου αγγείου/λεκάνη. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει κυματοειδείς διασταυρούμενες ταινίες λεπτών παράλληλων εγχαράξεων και πλατιά ταινία βαθιών οριζόντιων περιφερικών εγχαράξεων.

Γόρτυνα: Martin 1997, 344-345. Albertocchi, Perna 2001, 437-438, πίν. XCVII I 1.4/1 και πίν. XCVIII III 1.2/1.

Κνωσός: Sackett 1992, πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, 443, 447 (αρ. B30), εικ. 7.30

Ελεύθερα: Vogt 2000, 69, εικ. 20.13-14. Yangaki 2005, 136-138, εικ. 23.e

135. Ζώνη 02, 02.1104 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/27)

Πίν. 16β

Πχ.: 0,9εκ., πλάτος: 4,2εκ., σωζ. ύψος: 7,9εκ.

Πηλός: 5YR 5/8 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3).

Τμήμα κάθετου τοιχώματος καδόσχημου αγγείου/λεκάνη. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει πλατιά ταινία οριζόντιων παράλληλων περιφερικών εγχαράξεων.

Γόρτυνα: Martin 1997, 344-345. Albertocchi, Perna 2001, 437-438, πίν. XCVII I 1.4/1 και πίν. XCVIII III 1.2/1.

Κνωσός: Sackett 1992, πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, 443, 447 (αρ. B30), εικ. 7.30

Ελεύθερα: Vogt 2000, 69, εικ. 20.13-14. Yangaki 2005, 136-138, εικ. 23.e

136. Ζώνη 02, 02.1045 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/28)

Πίν. 16β

Πχ.: 0,9εκ., πλάτος: 4,2εκ., σωζ. ύψος: 4,35εκ.

Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Ίχνη μαρμαρυγία.

Τμήμα τοιχώματος λεκάνης με κυματοειδή ταινία λεπτών παράλληλων εγχαράξεων στην εξωτερική επιφάνεια.

Γόρτυνα: Martin 1997, 344-345. Albertocchi, Perna 2001, 437-438, πίν. XCVII I 1.4/1 και πίν. XCVIII III 1.2/1.

Κνωσός: Sackett 1992, πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, 443, 447 (αρ. B30), εικ. 7.30

Ελεύθερα: Vogt 2000, 69, εικ. 20.13-14. Yangaki 2005, 136-138, εικ. 23.e

137. Ζώνη 06, 06.1019 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/58)
Σχ. 16α, Πίν. 16δ
 Ø χ.: 21εκ, πχ.χ.: 1,95εκ., σωζ. ύψος: 3,6εκ., πχ.:0,8εκ.
 Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες λευκές, μελανές και γκρίζες προσμείξεις. Λίγοι πόροι
 Τμήμα οριζώντιου πεπλατυσμένου χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αυλάκωση κάτω από το χείλος στην εξωτερική επιφάνεια. Αρχή κοίλου τοιχώματος λεκάνης.
 Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 442–3. Albertocchi 2011, 192, εικ. 54.h
138. Ζώνη 04, 04.1074 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/60)
Σχ. 16β, Πίν. 16ε
 Ø χ.: 34εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πχ.: 1,1εκ., σωζ. ύψος: 3,85εκ.
 Πηλός: 7.5YR 8/3 pink. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές προσμείξεις, αρκετές γκρίζες και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες λεπτές λευκές.
 Τμήμα οριζώντιου πεπλατυσμένου χείλους και αρχή κοίλου τοιχώματος λεκάνης. Εξωτερικά φέρει αυλάκωση κάτω από το χείλος. Στην άνω επιφάνεια του χείλους φέρει αυλάκωση στην εσωτερική ακμή του χείλους.
 Γόρτυνα: Rendini 1988, εικ. 202 και εικ. 222. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLXIV, C VI 3.6/2. Albertocchi 2011, 192, εικ. 54.g
 Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 7.1-5
 Ελεύθερα: Vogt 2000, 73-74, εικ. 26.6. Yangaki 2005, 156-158, εικ. 58a, d, h
139. Ζώνη 04, 04.1065 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/63)
Σχ. 16ε, Πίν. 17α
 Ø β.: 12εκ., πχ.β.: 0,7εκ., πχ.: 0,75εκ., σωζ. ύψος: 2,7εκ.
 Πηλός: 5YR 6/4 light reddish brown. Καστανός (εξωτ.) – γκρίζος (εσωτ.) μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (**Π3**). Λίγοι πόροι.
 Τμήμα επίπεδης βάσης καδόσχημου αγγείου και τμήμα λοξού τοιχώματος.
 Γόρτυνα: Martin 1997, πίν. LXX.2. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLV, CLVII, CLXV, CLXVI, CLXII
 Κνωσός: Friend, Johnston 1962, εικ. 18.78-83. Hayes 1983, 132, εικ. 14.173-174, εικ. 15.175-176. Sacket 1992: πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, εικ. 8.49. Forster 2009, 146-147, εικ. 4.35 (αρ. 233)
 Ελεύθερα: Vogt 2000, 73-74, εικ. 27. Yangaki 2005, 156-158, εικ. 57
 Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 7.1-2 και εικ. 7.5

140. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/90)
Σχ. 16γ, Πίν. 16στ
 Ø χ.: εξωτ.-27εκ., εσωτ.-25εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 1εκ., σωζ. ύψος: 5,95εκ.
 Πηλός: Gley 1 6/N gray. Γκρίζος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές και γκρίζες-μελανές μέτριες προσμείξεις.
 Τμήμα οριζόντιου πεπλατυσμένου χείλους λεκάνης και αρχή κοίλου τοιχώματος. Στην άνω επιφάνεια του χείλους φέρει κυματοειδή ταινία λεπτών εγχαράξεων. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος φέρει μια οριζόντια ταινία λεπτών εγχαράξεων.
 Γόρτυνα: Rendini 1988, εικ. 202 και εικ. 222. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLXIV, C VI 3.6/2. Albertocchi 2011, 192, εικ. 54.g
 Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 7.1-5
 Ελεύθερα: Vogt 2000, 73-74, εικ. 26.6. Yangaki 2005, 156-158, εικ. 58a, d, h
141. Ζώνη 06, 06.1020 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/124)
 Ø β.: 13εκ., πχ.β.: 2,1εκ., πχ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 3,35εκ.
 Πηλός: 5YR 5/6 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Ίχνη μαρμαρυγία.
 Τμήμα επίπεδης βάσης και αρχή κυρτού τοιχώματος καδόσχημου αγγείου ή λεκάνης.
 Γόρτυνα: Martin 1997, πίν. LXX.2. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLV, CLVII, CLXV, CLXVI, CLXII
 Κνωσός: Friend, Johnston 1962, εικ. 18.78-83. Hayes 1983, 132, εικ. 14.173-174, εικ. 15.175-176. Sacket 1992: πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, εικ. 8.49. Forster 2009, 146-147, εικ. 4.35 (αρ. 233)
 Ελεύθερα: Vogt 2000, 73-74, εικ. 27. Yangaki 2005, 156-158, εικ. 57
 Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 7.1-2 και εικ. 7.5
142. Ζώνη 08, Καθαρισμός Κινστέρνα 32, 25/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/138)
Σχ. 16στ, Πίν. 17β
 Ø β.: 11,4εκ., πχ.β.: 0,9εκ., πχ.: 0,5εκ.-1εκ., σωζ. ύψος: 6,1εκ.
 Πηλός: 5YR 7/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Λίγοι πόροι
 Σχεδόν ακέραιη επίπεδη βάση κάδου και αρχή κυρτών τοιχωμάτων.
 Γόρτυνα: Martin 1997, πίν. LXX.2. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLV, CLVII, CLXV, CLXVI, CLXII
 Κνωσός: Friend, Johnston 1962, εικ. 18.78-83. Hayes 1983, 132, εικ. 14.173-174, εικ. 15.175-176. Sacket 1992: πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, εικ. 8.49. Forster 2009, 146-147, εικ. 4.35 (αρ. 233)
 Ελεύθερα: Vogt 2000, 73-74, εικ. 27. Yangaki 2005, 156-158, εικ. 57
 Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 7.1-2 και εικ. 7.5

143. Ζώνη 07, 07.1057 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/189)
Σχ. 16δ, Πίν. 16ζ
Ø χ.: 18εκ., πχ.χ.: 2,1εκ., πχ.: 1,3εκ., σωζ. ύψος: 3,85εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές, μελανές και ερυθρές μέτριες, αρκετές γκριζές, λευκές και καστανωπές λεπτές προσμειξίσεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα οριζόντιου ελαφρώς πεπλατυσμένου χείλους με αποστογγυλεμένη ακμή και τμήμα κοίλου σώματος λεκάνης. Εξωτερικά κάτω από το χείλος περιφερική αυλάκωση.
Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, πίν. CXLI, A VIII A.5/1, CXXXI, A V 3.5/1. Albertocchi 2011, 190-192, εικ. 54.g
Ελεύθερα: Vogt 2000, 73-74, εικ. 23.3-5. Yangaki 2005, 160-161, εικ. 59.d

A.5 Πίθιοι

144. Ζώνη 04, 04.1066 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/68)
Πίν. 17γ
Πχ.: 1,7εκ., σωζ. ύψος: 8,7εκ.
Πηλός: 5YR 4/6 yellowish red. Πορτοκαλόχρωμος χονδρός πηλός. Πολλές χονδρές λευκές, γκριζές και καστανωπές προσμειξίσεις. Αρκετές μέτριες λευκές και μελανές προσμειξίσεις.
Τμήμα σώματος πίθου με εγχάρακτη διακόσμηση ιχθυάκανθας στην εξωτερική επιφάνεια.
145. Ζώνη 06, 06.1026 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/98)
Εικ. 17γ, Πίν. 17δ
Πχ.: 2,8εκ., σωζ. ύψος: 9,85εκ.
Πηλός: 5YR 3/2 dark reddish brown. Καστανός χονδρός πηλός. Πολλές χονδρές λευκές, γκριζές, μελανές και χαλαζιακές προσμειξίσεις.
Τμήμα σώματος πίθου με εγχάρακτο διάκοσμο ιχθυάκανθας στην εξωτερική επιφάνεια.
146. Ζώνη 06, 06.1052 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/108)
Σχ. 17α, Πίν. 18β
Ø χ.: 40εκ., πχ.χ.: 5,4εκ., πχ.: 2,6εκ., σωζ. ύψος: 11,2εκ.
Πηλός: 2.5YR 3/1 dark reddish gray. Γκριζός χονδρός πηλός. Πολλές γκριζές, μελανές, λευκές και καστανές μέτριες και χονδρές προσμειξίσεις. Πολύς ασημί μαρμαρυγίας (Π5). Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους πίθου με ποστρογγυλεμένη ακμή εξέχουσα εξωτερικά και τμήμα ώμου-σώματος. Στο σημείο ένωσης του χείλους με το σώμα φέρει περιφερική πλατειά αβαθή αυλάκωση.
Γόρτυνα: Martin 1997, 341-342, πίν. CXVII.3, πίν. CXVIII.4. Albertocchi, Perna 2001, 552-558, πίν. CLXXVII-CLXXX
Ελεύθερα: Yangaki 2005, 164-165, εικ. 61.g

147. Ζώνη 07, 07.1014 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/149)
Πίν. 17ε
Πχ.: 2,75εκ., σωζ. ύψος: 6,7εκ.
Πηλός: 2.5YR 4/3 reddish brown. Καστανέρυθρος χονδρός πηλός. Πολλές λευκές, γκριζες και μελανές χονδρές και μέτριες προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα σώματος πίθου με ταινία στην εξωτερική επιφάνεια με εγχάρακτο διάκοσμο ιχθυάκανθας.
148. Ζώνη 07, 07.1009 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/164)
Πίν. 18ε
Ø χ.: 32εκ., πχ.χ.: 2,4εκ., πχ.: 1,2εκ., σωζ. ύψος: 3,5εκ.
Πηλός: 2.5YR 4/8 red. Καστανέρυθρος μέτριος πηλός. Πολλές γκριζες, μελανές, λευκές και καστανές μέτριες και χονδρές προσμείξεις. Πολύς ασημί μαρμαρυγίας (Π5). Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή σώματος πίθου.
Γόρτυνα: Martin 1997, 341-342, πίν. CXVII.3, πίν. CXVIII.4. Albertocchi, Perna 2001, 552-558, πίν. CLXXVII-CLXXX
149. Ζώνη 07, 07.1006 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/169)
Πίν. 18γ
Ø χ.: 32εκ., πχ.χ.: 3,7εκ., πχ. λαιμού: 2,6εκ., πχ.: 2,3εκ., σωζ. ύψος: 9,1εκ.
Πηλός: 2.5YR 4/4 reddish yellow. Καστανός χονδρός πηλός. Πολλές μελανές και γκριζες, λίγες λευκές και καστανές χονδρές και μέτριες προσμείξεις.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους πίθου με αποστρογγυλεμένη ακμή, βραχύ κυλινδρικό λαιμό και αρχή σώματος.
Γόρτυνα: Martin 1997, 341-342, πίν. CXVII.3, πίν. CXVIII.4. Albertocchi, Perna 2001, 552-558, πίν. CLXXVII-CLXXX
150. Ζώνη 07, Πύργος μονοπατιού (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/184)
Σχ. 17β, Πίν. 18α
Ø χ.: 34εκ., πχ.χ.: 3,3εκ., πχ.: 2εκ., σωζ. ύψος: 9,1εκ.
Πηλός: 2.5YR 3/6 dark red. Καστανέρυθρος χονδρός πηλός. Πολλές γκριζες, μελανές, λευκές και καστανές μέτριες και χονδρές προσμείξεις. Πολύς ασημί μαρμαρυγίας (Π5). Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα κυρτού σώματος πίθου. Εξωτερικά κάτω από το χείλος φέρει αβαθή αυλάκωση.
Γόρτυνα: Martin 1997, 341-342, πίν. CXVII.3, πίν. CXVIII.4. Albertocchi, Perna 2001, 552-558, πίν. CLXXVII-CLXXX
Ελεύθερα: Yangaki 2005, 164-165, εικ. 61.g

151. Ζώνη 07, Κινστέρνα 07, Γούρνα (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/197)

Πίν. 18δ

Ø χ.: 26εκ., πχ.χ.: 3,6εκ., πχ.: 1,6εκ., σωζ. ύψος: 5,2εκ.

Πηλός: 2.5YR 4/6 red. Καστανέρυθρος χονδρός πηλός. Πολλές γκριζες, μελανές, λευκές και καστανές μέτριες και χονδρές προσμείξεις. Πολύς ασημί μαρμαρυγίας (Π5). Πολλοί πόροι.

Τμήμα έξω νεύοντος χείλους πίθου με αποστρογγυλεμένη με ελαφριά εσωτερική αυλάκωση και αρχή σώματος. Εξωτερικά κάτω από το χείλος φέρει αυλάκωση.

Γόρτυνα: Martin 1997, 341-342, πίν. CXVII.3, πίν. CXVIII.4. Albertocchi, Perna 2001, 552-558, πίν. CLXXVII-CLXXX

Ελεύθερα: Yangaki 2005, 164-165, εικ. 61.g

152. Ζώνη 05, 05.1018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/196)

Σχ. 17δ, Πίν. 18στ

Πλ.λ.: 2,7εκ., πχ.λ.: 1,7εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 7,15εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες, λίγες λευκές και ερυθρές μέτριες-χονδρές, λίγες καστανές μέτριες, πολλές ερυθρές, μελανές και γκριζες λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.

Τμήμα ώμου-σώματος με ακέραιη οριζόντια λαβή με κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν αυτής δύο πλατιές αβαθείς αυλακώσεις.

Χίος: Boardman 1989, 109-110 (αρ. κατ. 244-261), εικ. 38-39

Σάμος: Γερούση 1992-1993 (1997), 257-258 (αρ. κατ. 8037, 8038), σχ. 5-6, πίν. 48γ, πίν. 49α.

Ανεμούριον: Williams 1989, 82-83 (αρ. κατ. 488-489), εικ. 48-49.

Yassi Ada: Bass 1982, 186-188 (αρ. κατ. P82), εικ. 8-21, εικ. 8-22.

Κύπρος, Σαράντα Κολόνες: Hayes 2003, 494 (αρ. κατ. 274), εικ. 25

Αργολίδα, Πυργούδι: Hjohlman 2005, 161, εικ. 17 (αρ. κατ. 33)

B. Επιτραπέζια αγγεία

B.1 Απομιμήσεις ερυθροβαφούς κεραμικής

153. Ζώνη 03, 03.010 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/56)

Σχ. 12α, Πίν. 12α

Ø β.: 14εκ., πχ. β.: 1,1εκ. (δακτύλιος), πχ. πυθμένα: 0,7εκ., πχ.: 1εκ. σωζ. ύψ.: 1,8εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Ερυθρωπός πηλός μέτριος-λεπτός με αρκετές λεπτές λευκές και χαλαζιακές προσμείξεις, λίγες λεπτές γκριζες προσμείξεις.

Τμήμα δακτυλιόσχημης βάσης πινακίου και αρχή κυρτού τοιχώματος. Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια φέρει ερυθρό παχέοςρρευστο επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Στην εσωτερική επιφάνεια ο πυθμένας ορίζεται με αβαθή εγχάραξη στο σημείο ένωσης με τα τοιχώματα.

Πιθανόν απομίμηση αφρικανικού πινακίου ARS ύστερου τύπου (φόρμες 104 ή 105)

Τύπος 104 B, Hayes 1972, εικ. 30.16

154. Ζώνη 06, 06.1058 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/147)

Σχ. 12β, Πίν. 12β

Ø χ.: 26εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., πχ.: 0,7εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Πορτοκαλέρυθρος λεπτός πηλός. Αρκετές γκρίζες, μελανές και λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις. Ίχνη μαρμαρυγία. Λίγοι πόροι.

Τμήμα λοξού χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα λοξού τοιχώματος. Στην εσωτερική επιφάνεια το χείλος ορίζεται από έξεργη ταινία. Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια φέρει ίχνη ερυθρού λεπτόρρευστου επιχρίσματος.

Πιθανόν απομίμηση αφρικανικού πινακίου

Hayes ARS form 106., Hayes 1972, 171

155. Ζώνη 05, 05.1008 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/158)

Πίν. 12γ

Ø χ.: πάνω από 14εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., πχ.: 0,5εκ.

Πηλός: 2.5YR 7/8 light red. Πορτοκαλέρυθρος λεπτός πηλός. Λίγες λευκές και μελανές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.

Τμήμα λοξού χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή λοξού τοιχώματος. Εξωτερικά στο σημείο ένωσης του χείλους με το σώμα φέρει περιφερική αβαθή αυλάκωση. Ίχνη ερυθρού παχέοςρρευστου επιχρίσματος κατά τόπους. Πιθανόν από ύστερο αφρικανικό πινάκιο.

Hayes ARS form 106, Hayes 1972, 171

B.2 Αταύτιστοι τύποι πινακίων με ψηλό πόδι

156. Ζώνη 06, 06.1032 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/110)

Σχ. 12γ, Πίν. 12δ

Ø β.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.β.: 1,2εκ., πχ. πυθμένα: 0,4εκ., ύψος β.: 2,6εκ., σωζ. ύψος: 3,5εκ., πχ.: 0,6εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Ερυθρωπός λεπτός πηλός. Λίγες λεπτές λευκές προσμείξεις.

Τμήμα ποδιού-βάση πινακίου με ψηλό πόδι και λοξό τοίχωμα. Στην εξωτερική επιφάνεια της βάσης φέρει τρεις εγχαράξεις που ορίζουν τέσσερις πλατιές ταινίες.

Πιθανόν απομίμηση ή εισαγωγή ύστερου μικρασιατικού τύπου πινακίου.

157. Ζώνη 07, 07.1009 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/165)

Πίν. 12στ

Πχ.β.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 2,7εκ.

Πηλός: 10R 5/8 red. Ερυθρός λεπτός πηλός. Λίγες λεπτές λευκές προσμείξεις. Λίγοι πόροι. Ίχνη μαρμαρυγία.

Τμήμα ποδιού-βάσης πινακίου με ψηλό πόδι. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει πέντε οριζόντιες παράλληλες εγχαράξεις που ορίζουν οριζόντιες ταινίες.

158. Ζώνη 07, 07.1039 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/188)

Σχ. 12δ, Πίν. 12ε

Ø β.: 16εκ., πχ.β.: 1,05εκ., πχ. πυθμένας: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 3,3εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Ετρυθρωπός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές μέτριες-λεπτές και λίγες μελανές και καστανές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.

Τμήμα ποδιού-βάσης δακτυλίοσχημης βάσης με ψηλό πόδι πινακίου και αρχή λοξού τοιχώματος. Στην εξωτερική επιφάνεια του ποδιού φέρει έξι οριζόντιες εγχαραξίσεις που διαμορφώνουν οριζόντιες ελαφρώς έξεργες ταινίες.

B.3 Λευκή εφυαλωμένη κεραμική

159. Ζώνη 01, 01.1059 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/34)

Σχ. 13α, Πίν. 12ζ

Ø χ.: 15εκ., πχ.χ.: 1,1εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 2,4εκ.

Πηλός: 2.5YR 8/1 white. Λευκός ελαφρώς γκριζός, μαλακός λεπτός πηλός. Λίγες λεπτές μελανές και γκριζές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.

Τμήμα παχέος λοξού χείλους με τριγωνική ακμή και τμήμα λοξού τοιχώματος. Φέρει γκριζωπό λεπτόρρευστο επίχρισμα στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια. Στην εσωτερική επιφάνεια φέρει ίχνη σκουρόχρωμης βαφής (πιθανόν σκούρο πράσινο;), το οποίο καλύπτεται με εφυάλωση. Στίγματα εφυάλωσης στην εξωτερική επιφάνεια κατά τόπους.

Ψείρα: Πινάκιο GWWI, Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, εικ. 11α

160. Ζώνη 03, 03.018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/47)

Σχ. 13β, Πίν. 12η

Ø χ.: Αδύνατη η μέτρηση, πχ.χ.: 0,4εκ., σωζ. ύψ.: 2,25εκ., πχ.: 0,5εκ.

Πηλός: 7.5YR 7/1 light gray. Λευκός πηλός μαλακός με λίγες μελανές προσμείξεις.

Τμήμα έξω νεύοντος χείλους κούπας ή πινακίου με αποστρογγυλεμένη ακμή και κυρτά-λοξά τοιχώματα. Στην εσωτερική επιφάνεια καλύπτεται με υποκίτρινη εφυάλωση απευθείας στον πηλό. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει κατά τόπους ίχνη εφυάλωσης.

Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: GWW II, Hayes 1992, εικ.. 58.4

161. Ζώνη 06, 06.1007 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/65)

Πχ.: 0,85εκ, σωζ. ύψος: 3,5εκ.

Πηλός: 2.5YR 8/4 pale yellow. Λευκός μαλακός πηλός λεπτός. Λίγες μελανές λεπτές προσμείξεις και αρκετοί πόροι.

Τμήμα λοξού τοιχώματος πινακίου. Ίχνη εφυάλωσης στην εσωτερική επιφάνεια.

162. Ζώνη 03, 03.1050 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/81)

Πίν. 120

Πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 4,3εκ.

Πηλός: Gley 2 8/1 5B light bluish gray. Γκριζος-λευκός λεπτός μαλακός πηλός. Αρκετές μελανές και γκριζες λεπτές προσμείξεις.

Τμήμα σώματος πινακίου με γκριζοπράσινη εφυάλωση εσωτερικά και κιτρινωπή κατά τόπους εξωτερικά. Ίχνη ρεύουσας εφυάλωσης εξωτερικά.

Άγιος Πολύευκτος, Κωνσταντινούπολη: GWW II, πρώιμος 9^{ος} αιώνας, Hayes 1992, εικ.. 58.4

B.4 Αυτοθερμαινόμενα σκεύη / Σαλτσάρια

163. Ζώνη 05, 05.1035 24/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/134)

Σχ. 13δ, Πίν. 14α

Ø χ.: 16εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,45εκ., σωζ. ύψος: 4,1εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λίγες μέτριες μελανές, αρκετές γκριζες, λευκές και ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι. Ίχνη μαρμαρυγία.

Τμήμα ευθέος παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και διπλά τοιχώματα από σαλτσάριο. Το εσωτερικό τοίχωμα είναι κυρτό-λοξό και το εξωτερικό σχεδόν κάθετο. Στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους κάτω από την ακμή του χείλους στο σημείο εκκίνησης του εξωτερικού τοιχώματος φέρει εμπίεστα συνεχή τετράγωνα σε δύο σειρές. Η εσωτερική και η εξωτερική επιφάνεια καλύπτονται με καστανωπή εφυάλωση με καστανωπό επίχρισμα στα βάθος.

Ψείρα: Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, εικ. 8. Albani, Poulou-Papadimitriou 1990, 7-8, πίν. 12 και 15

164. Ζώνη 03, Κινστέρνα 23, Παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/194)

Σχ. 13γ, Πίν. 13

12 συγκολλημένα όστρακα: Ø χ.: 21εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ. εξωτ. σώματος: 0,8εκ., πχ. εσωτ. σώματος: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 7,95εκ, Ø οπής αερισμού: 0,7εκ.

Πηλός: 5YR 6/8 reddish yellow. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, αρκετές καστανωπές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες γκριζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές μελανές και γκριζες λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι. Αρκετός μαρμαρυγίας.

Τμήμα ευθέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή το οποίο διχοτομείται σε κοίλο εσωτερικό και κάθετο-κυρτό τοίχωμα εξωτερικά από σαλτσάριο/γαρερό. Εξωτερικά του χείλους φέρει συνεχή εγχάρακτο διάκοσμο με σχήμα ημισελήνου CCCCC. Από την άνω επιφάνεια του χείλους και όλη η εσωτερική επιφάνεια καλύπτεται με καστανοκίτρινη εφυάλωση απευθείας πάνω στον πηλό. Στην εξωτερική επιφάνεια κάτω από το χείλος με το διάκοσμο φέρει τμήμα οπής αερισμού.

Σάμος: Γερούση 1992-1993 (1997), σχ. 7

Κίσσαμος: Σκόρδου 2016, εικ. 7

B.5 Κανάτες

165. Ζώνη 02, 02.1003 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/11)
Σχ. 15β, Πίν. 15β
Ø χ.: 6εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., σωζ. ύψος: 2εκ.
Πηλός: Gley 1 5/1 greenish gray. Γκρίζος μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Λίγοι πόροι.
Τμήμα παχέος ευθείου χείλους κανάτας.
Ελεύθερα: Vogt 2000, 70, εικ. 20.9. Yangaki 2005, 153-154, εικ. 32.c
166. Ζώνη 02, 02.1081 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/22)
Σχ. 15γ, Πίν. 15γ
Ø χ.: 10εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 2,05εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές, γκρίζες και μελανές προσμείξεις. Πολλοί πόροι.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους κανάτας με εσωτερική αυλάκωση στο χείλος.
Γόρτυνα: Sirano 2001, πίν. CXCIX.d. A V 1.2. Albertocchi, Perna 2001, 519 και 523, πίν. CLXXXI.1 2.4/1, CLXXXIII, V1.1/3 και V3.4/1
Ελεύθερα: Yangaki 2005, 152, εικ. 32.e
167. Ζώνη 01, 01.1001 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/35)
Εικ. 15δ, Πίν. 15δ
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1εκ., πχ.: 0,55εκ., σωζ. ύψος: 3,15εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Ίχνη μαρμαρυγία.
Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση κάτω από το χείλος και τμήμα κυλινδρικού λαιμού από κανάτα.
Γόρτυνα: Sirano 2001, πίν. CXCIX.d. A V 1.2. Albertocchi, Perna 2001, 519 και 523, πίν. CLXXXI.1 2.4/1, CLXXXIII, V1.1/3 και V3.4/1
Ελεύθερα: Yangaki 2005, 152, εικ. 32.e
168. Ζώνη 03, 03.1008 10/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/54)
Σχ. 15ε, Πίν. 15ε
Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., σωζ. ύψ.: 2,8εκ., πχ.: 0,55εκ.
Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Καστανωπός μέτριος-λεπτός πηλός με λίγες μέτριες λευκές προσμείξεις, αρκετές λεπτές λευκές, ερυθρωπές και μελανές προσμείξεις.
Τμήμα ευθείου παχέος χείλους αμφορίσκου και αρχή κυλινδρικού λαιμού.
Ελεύθερα: Vogt 2000, 70, εικ. 20.9. Yangaki 2005, 153-154, εικ. 32.c

169. Ζώνη 04, 04.1075 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/55)
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (**Π3**). Αρκετοί πόροι.
Τμήμα επίπεδης βάσης κανάτας και αρχή κοίλου τοιχώματος.
Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4
Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.7. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 32.b
170. Ζώνη 04, 04.1021 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/61)
Ø χ.: 7εκ, πχ.χ.: 0,75εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 2,5εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανορόδινος πηλός λεπτός. Αρκετές λεπτές λευκές και μελανές προσμείξεις. Λίγοι πόροι.
Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση από κανάτα.
Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4.
Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.8. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 31.a-b, εικ. 32.b
171. Ζώνη 06, 06.1014 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/75)
πλ.λ.: 2,25εκ, πχ.λ.: 1εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 2,55εκ.
Πηλός: 5YR 5/6 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (**Π3**).
Τμήμα κάθετης ταινιωτής λαβής με κεντρική αυλάκωση από κανάτα.
Ελεύθερα: Voght (2000), p. 69-71, fig. 20.4,6,7-21.3,8 (p.140-143)
172. Ζώνη 04, 04.1052 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/79)
Ø β.: 9-10εκ., πχ.β.: 0,8εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 1,8εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις.
Τμήμα επίπεδης βάσης κανάτας και αρχή κοίλου τοιχώματος.
Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4
Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.7. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 32.b
173. Ζώνη 03, Κινστέρα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση A+B (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/92)
Ø χ.: 9εκ, πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 3,4εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (**Π3**).
Τμήμα ελαφρώς έξω νεύοντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού από κανάτα.
Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4.
Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.8. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 31.a-b, εικ. 32.b

174. Ζώνη 06, 06.1017 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/104)
 Ø χ.: 8εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,65εκ., σωζ. ύψος: 3,1εκ.
 Πηλός: 5YR 7/4 pink. Καστανωπός μέτριος πηλός. Αρκετές μέτριες-λεπτές λευκές και ερυθρές προσμείξεις, λίγες λεπτές μελανές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.
 Τμήμα παχέος έξω νεύντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή από κανάτα.
 Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4.
 Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.8. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 31.a-b, εικ. 32.b
175. Ζώνη 06, 06.1027 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/117)
Σχ. 15στ, Πίν. 15στ
 Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 0,6εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 2,65εκ.
 Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Αρκετοί πόροι.
 Τμήμα λοξού έξω νεύντος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού.
 Ελεύθερα: Vogt 2000, 70, εικ. 20.9. Yangaki 2005, 153-154, εικ. 32.c
176. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/170)
Σχ. 150, Πίν. 150
 Ø β.: 5,3εκ., πχ.β.: 0,4εκ.-1,1εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 2,3εκ.
 Πηλός: 5YR 5/8 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός.
 Τμήμα (σχεδόν ½) επίπεδης βάσης και τμήμα κοίλου σώματος κανάτας. Εξωτερικά φέρει καστανωπό λεπτόρρευστο επίχρισμα.
 Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4
 Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.7. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 32.b.
177. Ζώνη 07, 07.1057 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/190)
Σχ. 15ζ, Πίν. 15ζ
 Ø χ.: 5εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., πχ.:0,4εκ., σωζ. ύψος: 2εκ
 Πηλός: 2.5YR 6/6 light red. Καστανέρυθρες μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Λίγοι πόροι.
 Τμήμα λοξού χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού κανάτας.
 Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4.
 Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.8. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 31.a-b, εικ. 32.b

178. Ζώνη 07, 07.1057 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/191)
Ø β.: 5εκ., πχ.β.: 0,9εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 2,2εκ.
Πηλός: 5YR 5/6 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Λίγοι πόροι.
Τμήμα επίπεδης βάσης κανάτας και αρχή κοίλου σώματος.
Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4
Ελεύθερα: Vogt 2000,70-71, fig. 21.7. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 32.b.
179. Ζώνη 05, 05.1018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/195)
Σχ. 15η, Πίν. 15η
Ø χ.: 7εκ., πχ.χ.: 1,15εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 3,3εκ.
Πηλός: 10R 5/8 red. Ερυθρωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες και λεπτές, λίγες γκριζες, μελανές και καστανωπές μέτριες, λίγες ερυθρές και μελανές λεπτές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κυλινδρικού λαιμού κανάτα.
Ελεύθερα: Yangaki 2005, εικ. 31c-d

B.6 Κούπα

180. Ζώνη 07, 07.1052 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/201)
Σχ. 15ι, Πίν. 16α
Ø β.: 5εκ., πχ.β.: 0,6εκ., πχ.:0,5εκ., σωζ. ύψος: 1,45εκ.
Πηλός: 5YR 5/6 yellowish red. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Λίγοι πόροι.
Τμήμα επίπεδης βάσης και αρχή κοίλου τοιχώματος κούπας.
Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 437-438, πίν. XCVIII I 1.4/1 και πίν. XCVIII III 1.2/1
Κνωσός: Hayes 2001, 443, 447 (αρ. B30), εικ. 7.30
Ελεύθερα: Vogt 2000, 69, εικ. 20.13-14. Yangaki 2005, 136-138, εικ. 23.e

Γ. Μαγειρικά Σκεύη / Χύτρες

Γ.1 Χύτρες τοπικών κρητικών εργαστηρίων

Γ.1 I Χύτρες με παχέος χείλος, καμπύλο εξωτερικά

181. Ζώνη 02, 02.1003 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/10)
Σχ. 14α, Πίν. 14β
Ø χ.: 15εκ., πχ.χ.: 1,6εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 2,15εκ.
Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες ερυθρές προσμείξεις, αρκετές μέτριες γκριζες, λευκές και μελανές προσμείξεις, λίγες γκριζες λεπτές προσμείξεις.

Τμήμα οριζόντιου πεπλατυσμένου χείλους χύτρας με τριγωνική ακμή. Στην άνω επιφάνεια του χείλους φέρει περιφερική αβαθή αυλάκωση. Στο σημείο ένωσης του χείλους με το σώμα φέρει πλατιά οριζόντια περιφερική ταινία.

Ίχνη καύσης κατά τόπους στο χείλος.

Ίτανος: Ξανθοπούλου 2004, πίν. 9.8

Γόρτυνα: Sirano 2001, πίν. CXCIVq

Γ.1.Π Χύτρες με ευθείας έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή

182. Ζώνη 03, 03.1034 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/82)

Σχ. 14β, Πίν. 14ε

Ø χ.: 17εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., σωζ. ύψος: 3,8εκ., πχ.: 0,75εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις. Αρκετές λεπτές λευκές και γκριζες προσμείξεις. Λίγος ασημί μαρμαρυγίας (Π4).

Τμήμα έξω νεύοντος με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα λοξού-κάθετου τοιχώματος και αποτύπωμα λαβής.

Γόρτυνα: Sirano 2001, πίν. CLXXXIX, ΒΙΙ 3.1/3.

Ελεύθερα: Vogt 2000, εικ. 30.6-10 και εικ. 31.1-2. Yangaki 2005, 174-175, εικ. 38g και 39a-g.

183. Ζώνη 06, 06.1032 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/111)

Σχ. 14γ, Πίν. 14στ

Ø χ.: 13εκ., πχ.χ.: 0,95εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 3,3εκ.

Πηλός: 2.5YR 7/8 light red. Πορτοκαλόχρωμος μέτριος πηλός. Αρκετές λευκές μέτριες προσμείξεις, αρκετές μελανές, λευκές, γκριζες και καστανωπές λεπτές προσμείξεις, Λίγοι πόροι.

Τμήμα παχέος έξω νεύοντος χείλους χύτρας και αρχή ώμου-σώματος.

Γόρτυνα: Sirano 2001, πίν. CLXXXIX, ΒΙΙ 3.1/3.

Ελεύθερα: Vogt 2000, εικ. 31.3. Yangaki 2005, 174-175, εικ. 38g και 39a

184. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/171)

Σχ. 14δ, Πίν. 14ζ

Ø χ.: 17εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 2,9εκ.

Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις. Αρκετές λεπτές λευκές και γκριζες προσμείξεις. Λίγος ασημί μαρμαρυγίας (Π4).

Τμήμα λοξού χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή λοξού τοιχώματος χύτρας.

Γόρτυνα: Sirano 2001, πίν. CLXXXIX, ΒΙΙ 3.1/3.

Ελεύθερα: Vogt 2000, εικ. 30.6-10 και εικ. 31.1-2. Yangaki 2005, 174-175, εικ. 38g και 39a-g.

Γ.1.ΙΙΙ Χύτρες με ευθείος παχέος χείλος με τριγωνική ακμή

185. Ζώνη 02, 02.1045 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 17/30)

Σχ. 14ε, Πίν. 14γ

Ø χ.: 17εκ., πχ.χ.: 1,3εκ., πχ.: 0,7εκ., σωζ. ύψος: 1,6εκ.

Πηλός: 10YR 5/3 brown. Καστανόφαιος μέτριος πηλός. Πολλές μέτριες λευκές, ερυθρές και μελανές προσμείξεις, αρκετές λεπτές γκριζες προσμείξεις. Αρκετός ασημίζων μαρμαρυγίας.

Τμήμα πεπλατυσμένου χείλους μαγειρικού αγγείου με τριγωνική ακμή (πολύ φθαρμένο).

Γόρτυνα: Rendini 1988, 256, εικ. 211. Sirano 2001, πίν. CXCIV. 1, CV2.1

Κνωσός: Frensd, Johnston 1962, 224-226, εικ. 15.29 και 17.45-46, 17.65

Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 15.2

Βαφές Χανίων: Fiolitaki 2014, 470, εικ. 4.6-13

Γ.2 Απομίμησεις εισηγμένων τύπων γυτρών από τοπικά κρητικά εργαστήρια

Γ.2.Ι Χύτρες με λοξό χείλος και εσωτερική αυλάκωση με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία

186. Ζώνη 04, 04.1025, 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/39)

Σχ. 14στ, Πίν. 14η

Ø χ.: 13εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., σωζ. ύψ.:2,5εκ., πχ.: 0,6εκ.

Πηλός: 2.5YR 6/8 light red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις. Αρκετές λεπτές λευκές και γκριζες προσμείξεις. Λίγος ασημί μαρμαρυγίας (Π4).

Τμήμα λοξού χείλους με εσωτερικό περιχέλιωμα-αυλάκωση και αρχή κυρτού τοιχώματος από χύτρα.

Ελεύθερα: Yangaki 2005, 176, εικ. 42e

187. Ζώνη 06, 06.1039 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/109)

Σχ. 14ζ, Πίν. 14θ

2 συγκολλώμενα: Ø χ.: 13εκ., πχ.χ.: 0,85εκ., πχ.: 0,4εκ, σωζ. ύψος: 4,05εκ.

Πηλός: 5YR 5/4 reddish brown. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις. Αρκετές λεπτές λευκές και γκριζες προσμείξεις. (Π4).Πολύς ασημίζων μαρμαρυγίας.

Τμήμα λοξού χείλους (έξω νεύον) χύτρας με εσωτερικό περιχέλιωμα-αυλάκωση, αρχή κάθετης ταινιωτής λαβής που εκφύεται ακριβώς κάτω από το χείλος και τμήμα κοίλων τοιχωμάτων.

Ίχνη καύσης στην εξωτερικά επιφάνεια του χείλους και του σώματος κατά τόπους.

Ελεύθερα: Yangaki 2005, 176, εικ. 42e

Γ.2.Π Χύτρες με ευθείος χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία

188. Ζώνη 03, 03.042 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/44)

Σχ. 14η, Πίν. 14ι

Ø χ.: 15εκ., πχ.χ.: 0,7εκ., σωζ. ύψ.: 2,6εκ., πχ.: 0,4εκ.

Πηλός: 5YR 5/4 reddish yellow. Καστανός μέτριος. Πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις. Αρκετές λεπτές λευκές και γκριζες προσμείξεις. Λίγος ασημί μαρμαρυγίας (Π4).

Τμήμα λοξού χείλους χύτρας με αποστρογγυλεμένη ακμή ελαφρά έξεργη νεύρωση εσωτερικά στο σημείο εκκίνησης του σώματος και αρχή κοίλου τοιχώματος.

Ελεύθερα: Yangaki 2005, 176, εικ. 42d

Βρύσσες: Fiolitaki 2014, 470, εικ. 5.32-33

189. Ζώνη 07, Κινστέρινα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/172)

Σχ. 140, Πίν. 14ια

Ø χ.: 15εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,4εκ., σωζ. ύψος: 3,2εκ.

Πηλός: 5YR 4/6 yellowish red. Καστανωπός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές μέτριες, λίγες καστανωπές και μελανές μέτριες, αρκετές γκριζες και χαλαζιακές λεπτές, λίγες λευκές και ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις. Αρκετός μαρμαρυγίας.

Τμήμα λοξού χείλους με ακμή τετράγωνης διατομής και αρχή κοίλου λεπτού χώματος χύτρας. Εξωτερικά κάτω από το χείλος φέρει περιφερική αβαθή αυλακώση.

Ελεύθερα: Yangaki 2005, 176, εικ. 42d

Βρύσσες: Fiolitaki 2014, 470, εικ. 5.32-33

190. Ζώνη 07, Κινστέρινα 07, Γούρινα (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/198)

Σχ. 14ι, Πίν. 14ιβ

Ø χ.: 20εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 2,7εκ.

Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανός μέτριος πηλός. Πολλές λευκές και καστανέρυθρες μέτριες και λεπτές, αρκετές γκριζες και μελανές μέτριες, πολλές ερυθρωπές και μελανές λεπτές προσμείξεις. Λίγοι πόροι. Πολύς μαρμαρυγίας.

Τμήμα έξω νεύοντος χείλους με τριγωνική ακμή και εσωτερικό περιχέλιωμα-αυλάκωση και αρχή κάθετου τοιχώματος χύτρας.

Ελεύθερα: Yangaki 2005, 176, εικ. 42c.

Ψείρα: Poulou-Papadimitriou 1995, 1123, αρ. κατ. PS 2645, εικ. 4. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757, εικ. 5.1-2. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396, εικ.

12

Γ.2.ΙΙΙ Χύτρες με λοξό χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή

191. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Δυτικό παραδόχι (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/173)
Σχ. 14α, Πίν. 14δ
Ø χ.: 14εκ., πχ.χ.: 0,8εκ., πχ.: 0,6εκ., σωζ. ύψος: 3,9εκ.
Πηλός: 2.5YR 4/1 dark reddish gray. Γκρίζος μέτριος πηλός. Πολλές μελανές και λευκές προσμείξεις. Αρκετές λεπτές λευκές και γκρίζες προσμείξεις. (Π4). Λίγοι πόροι. Αρκετός ασημίζων μαρμαρυγίας.
Τμήμα ευθέως ελαφρώς έξω νεύοντος χείλους χύτρας και τμήμα κυρτού-λοξού τοιχώματος. Εξωτερικά κάτω από το χείλος φέρει αυλάκωση στο σημείο εκκίνησης του σώματος.
Ελευθέρινα: Yangaki 2005, 177, εικ. 43d
Άγιος Πολύευκτος: Hayes 1992, 105-107 (Deposit 31 και Deposit 32), εικ. 51.33 και εικ. 52.12

Γ.3 Εισηγμένη χύτρα με λοξό χείλος με τριγωνική ακμή και άφθονο μαρμαρυγία

192. Ζώνη 07, Κινστέρνα 06, Δυτικό παραδόχι 19/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/131)
Σχ. 15α, Πίν. 15α
7 συγκολλημένα όστρακα: Ø χ.: 20εκ., πχ.χ.: 0,9εκ., πλ.λ.: 3,7εκ, πχ.λ.: 1,45εκ., πχ.: 0,65εκ., σωζ. ύψος: 13,7εκ.
Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Ωχροκάστανος μέτριος πηλός. Πολλές λευκές, γκρίζες, μελανές, ερυθρωπές και χαλαζιακές μέτριες και λεπτές προσμείξεις. Άφθονος ασημίζων και χρυσίζων μαρμαρυγίας.
Τμήμα έξω νεύοντος χείλους χύτρας με τριγωνική ακμή, ακέραη τη μία κάθετη ταινιωτή λαβή συμφυή με το χείλος και μεγάλο μέρος του κοίλου τοιχώματος. Στην εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται από οριζόντιες ραβδώσεις.
Κωνσταντινούπολη, Άγιος Πολύευκτος: Hayes 1992, 105-110 (Deposit 34), αρ. κατ. 63, εικ. 55.63

Δ Φωτιστικό αγγείο

Τροχήλατος λύχνος

193. Ζώνη 07, 07.1011 16/7/2019 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 19/141)
Σχ. 17ε, Πίν. 19α
Ø β.: 4,1εκ., πχ.β.: 1,1εκ., πχ.: 0,5εκ., σωζ. ύψος: 2,8εκ.
Πηλός: 5YR 5/6 yellowish brown. Καστανός λεπτός πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3).
Τμήμα επίπεδης βάσης και κοίλα τοιχώματα με αρχή μυκτήρα τροχήλατου λύχνου.
Γόρτυνα: Martin 1997, 282-289. Baldini, Parello 2001, 167-171, πίν. XXXI.c-g. Bonetto κ.ά. 2010, 902, εικ. 3. Albertocchi 2011, 111

Ελεύθερα: Vogt 2000, 94, εικ. 46.3-16. Yangaki 2005, 239-241, εικ.67.e-f
Κνωσός: Hayes 2001, 440 και 452-453 (αρ. κατ. A43, B68, B69), εικ. 2 και εικ. 6.
Ίτανος: Ξανθοπούλου 2015, 588, εικ. 3.δ

Ε. Διάφορα πήλινα αντικείμενα

Ε.1. Πώμα

194. Ζώνη 03, 03.007, 10/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/37)
Σχ. 17στ, Πίν. 19β
Ø ακμής: 7εκ., πχ. ακμής: 0,9εκ., σωζ. ύψ.:1,6εκ.
Πηλός: 7.5YR 6/2 pinkish gray. Καστανός, μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκριζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Λίγος μαρμαρυγίας.
Τμήμα πώματος με αποστρογγυλεμένη ακμή σχεδόν επίπεδο σώμα και το αποτύπωμα της λαβής στο κέντρο της άνω επιφάνειας.
Γόρτυνα: Martin 1997, 342-344, πίν. CXIX. Albertocchi, Perna 2001, 532, πίν. CXXVIII.1-3
Ελεύθερα: Vogt 2000, 80, εικ. 38.1-3. Yangaki 2005, 241-243, εικ. 63.h
Κνωσός: Hayes 1983, εικ.6.73. Sackett 1992, πίν. 176.25. Forster 2009, 140-141, εικ. 4.32
195. Ζώνη 04, 04.1017 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/85)
Πίν. 19γ
Πχ.: 1,8εκ., σωζ. ύψος: 4,3εκ.-4,6εκ.
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές και γκριζες μέτριες προσμείξεις. Λίγοι πόροι.
Τμήμα σώματος αμοφορέα με το σημείο γένεσης της λαβής περιμετρικά αποκρουσμένο. Πιθανόν σε β' χρήση ως πώμα.
196. Ζώνη 03, Κινστέρινα 23, Παραδόχι- Ανώτερη στρώση Γ (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/103)
Πίν. 19γ
Πχ.: 1,9εκ., Ø: A-5,1εκ., B-5,3εκ.
Πηλός: 7.5YR 7/4 pink. Ωχροκάστανος χονδρός πηλός. Πολλές χονδρές λευκές και ερυθρές προσμείξεις, πολλές μέτριες μελανές, γκριζες και ερυθρωπές προσμείξεις. Αρκετοί πόροι.
Τμήμα κεραμίδας περιμετρικά αποκρουσμένο σε δισκοειδές σχήμα. Πιθανόν σε β' χρήση.

197. Ζώνη 04, 04.1002 A (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/112)
Πίν. 19γ
Ø: Α-6εκ., Β-5,8εκ., πχ.: 1,35εκ.
Πηλός: 5YR 3/2 dark reddish brown. Καστενέρυθρος-γκρίζος χονδρός πηλός. Πολλές λευκές, μελανές, γκρίζες και καστανωπές χονδρές προσμείξεις.
Τμήμα σώματος πίθου περιμετρικά αποκρουσμένο σε κυκλικό σχήμα. Πιθανόν σε β' χρήση ως πώμα.
198. Ζώνη 04, 04.1041 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/113)
Πίν. 19γ
Ø: Α-4,1εκ., Β-3,5εκ., πχ.: 0,75εκ.
Πηλός: 2.5YR 5/8 red. Καστανός μέτριος πηλός. Λίγες λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις.
Τμήμα σώματος αμφορέα περιμετρικά αποκρουσμένο σε κυκλικό σχήμα. Πιθανόν πώμα ή πόνι σε β' χρήση.
199. Ζώνη 04, 04.1032 11/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/57)
Πχ: 0,85εκ., Ø: 3,6εκ.
Πηλός: 5YR 5/4 reddish brown. Αρκετές μέτριες-λεπτές λευκές προσμείξεις και λίγες μέτριες καστανές και ερυθρές προσμείξεις.
Τμήμα σώματος αμφορέα περιμετρικά αποκρουσμένο. Πιθανόν σε β' χρήση ως πώμα ή πόνι.

E.2. Υποστατό

200. Ζώνη 06, 06.1007 17/10/2018 (Αριθ. καταγραφής: ΟΞΑ 18/64)
Σχ. 17ζ, Πίν. 19δ
Ø.χ: 23εκ, Ø β.: 27εκ, πχ.χ.: 0,8εκ, πχ.β.: 1,3εκ., πχ.: 1εκ – 1,4εκ, ύψος: 7,4εκ
Πηλός: 5YR 6/6 reddish yellow. Καστανός μέτριος πηλός. Αρκετές καστανές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες μέτριες γκρίζες, λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις (Π3). Αρκετοί πόροι.
Τμήμα υποστατού αμφορέα που διατηρεί το μέγιστο ύψος του. Το χείλος (ανώτερη απόληξη) είναι έξω νεύουσα με αποστρογγυλεμένη ακμή και η βάση (κατώτερη απόληξη) είναι λοξή προς τα έξω με παχειά αποστρογγυλεμένη ακμή.
Ελεύθερνα: Yangaki 2005, εικ. 63.k

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Η πρωτοβυζαντινή κεραμική της Οξάς: Ένα κεραμικό σύνολο του 6ου-αρχές 9ου αι. μ.Χ.

A. Αγγεία μεταφοράς και αγγεία αποθήκευσης

Τα αγγεία μεταφοράς και τα αγγεία αποθήκευσης απαρτίζονται συχνά από σκεύη μεγάλου μεγέθους όπως είναι οι αμφορείς, οι λεκάνες, οι κάδοι και οι πίθοι. Οι αμφορείς, που έχουν διττή χρήση τόσο μεταφοράς, όσο και αποθήκευσης, διακρίνονται για τον πηλό τους, που δεν είναι απαραίτητα χονδροειδής, αλλά ικανός να αντέξει την πίεση των προϊόντων κατά τη μεταφορά και την αποθήκευση. Αντίστοιχα, οι λεκάνες και οι κάδοι χρησιμοποιούνται για μια πληθώρα εργασιών, όπως η αποθήκευση προϊόντων, η προετοιμασία τροφής και ποικίλες άλλες αγροτικές και οικιακές χρήσεις. Τέλος, οι πίθοι αποτελούν το κατεξοχήν αγγείο αποθήκευσης, είτε υγρών, είτε στερεών προϊόντων.⁵¹

A.1 Κρητικοί αμφορείς

Η παραγωγή αμφορέων στο νησί της Κρήτης έχει απασχολήσει τους μελετητές κυρίως την τελευταία τριακονταετία. Οι πρώτες ενδείξεις και υποθέσεις για μια ξεχωριστή τοπική παραγωγή αμφορέων στην Κρήτη, αναφέρονται από τον John W. Hayes (1983) στη μελέτη του για το κεραμικό σύνολο από την Κνωσό,⁵² και στη συνέχεια από την Clementina Panella (1986) και τη μελέτη της κεραμικής από το λιμάνι της Όστιας στην ιταλική χερσόνησο.⁵³ Σχεδόν μια δεκαετία αργότερα, η Antigone Marangou-Lerat (1995) αναγνωρίζει και ταξινομεί τους αμφορείς της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, κατατάσσοντας και περιγράφοντας αμφορείς που χρονολογούνται μέχρι και τον 4ο αιώνα μ.Χ.⁵⁴ Οι αμφορείς των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων έως περίπου τον 3ο αι. μ.Χ. χαρακτηρίζονται από επιμήκη κυλινδρικά σώματα και ευθεία παχιά χείλη, ενώ από τον 3ο-4ο αι. μ.Χ. τα βασικά τους χαρακτηριστικά αλλάζουν κυρίως στη διαμόρφωση του σώματος, το οποίο γίνεται πιο ωοειδές και πιο μεγάλο. Η Marangou-Lerat ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη μελέτη της τοπικής παραγωγής των αμφορέων της Κρήτης, σε συνεργασία με τη Γαλλική Σχολή των Αθηνών

⁵¹ Πετρίδης 2013, 38-42. Γιαγκάκη 2018, 122-124

⁵² Hayes 1983, 141-145 και εικ. 20a

⁵³ Panella 1986, 622 και εικ. 20 (τύπος Agora G197)

⁵⁴ Marangou-Lerat 1995, 158-160

και τις τοπικές Εφορείες Αρχαιοτήτων, εντοπίζοντας και σημειώνοντας πιθανά τοπικά εργαστήρια. Τέτοια εργαστήρια σημειώνονται σχεδόν σε όλη την Κρήτη με τα βασικότερα κέντρα να εντοπίζονται τόσο στη δυτική Κρήτη (Καστέλλι Κισάμου και Κίσαμος), όσο και στην ανατολική Κρήτη (Κερατόκαμπος, Ιεράπετρα και Χερσόνησος).⁵⁵

Περισσότερα στοιχεία και πληροφορίες σχετικά με την παραγωγή των κρητικών αμφορέων ήρθαν στο φως μέσα από τις δημοσιεύσεις της κεραμικής από την ανασκαφή στο Πραιτώριο της Γόρτυνας. Πρώτη η Paola Rendini (1990), θέτει τις βάσεις για τη μελέτη και την τυπολογία των τοπικών παραγωγών.⁵⁶ Η δημοσίευση των El. Ch. Portale και I. Romeo (2001) για τους αμφορείς κρητικής παραγωγής που εντοπίστηκαν στην ανασκαφή της Γόρτυνας ήταν καθοριστική για τη μελέτη της κεραμικής της πρωτοβυζαντινής περιόδου στο νησί της Κρήτης.⁵⁷ Μέσα από τις έρευνές τους τεκμηριώνονται νέοι τύποι κρητικών αμφορέων τόσο της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου (1ος αι. μ.Χ. - 4ος αι. μ.Χ.) όσο και της πρωτοβυζαντινής (5ος αι. μ.Χ. - 8ος αι. μ.Χ.). Συγκεκριμένα οι κρητικοί αμφορείς της πρωτοβυζαντινής περιόδου παρουσιάζουν μια ιδιαίτερη ποικιλομορφία, στην οποία αναγνωρίζονται έντεκα νέοι τύποι (TRC1-TRC11).⁵⁸ Σημειώνουν ότι μία από τις παραλλαγές του αμφορέα AC1 του 4ου μ.Χ. από το κέντρο παραγωγής της Χερσονήσου, σύμφωνα με την τυπολογία της Marangou-Lerat, θα πρέπει να αναθεωρηθεί, καθώς ο συγκεκριμένος τύπος αντιπροσωπεύει κρητικό αμφορέα TRC1 ή TRC5.⁵⁹ Πέρα από την ταξινόμηση και την τυπολογική εξέλιξη των κρητικών αμφορέων, η δημοσίευση των Portale και Romeo αποσαφήνισε ζητήματα χρονολόγησης στους ύστερους τύπους κρητικών αμφορέων, που χρονολογούνται από τον 5ο αι. μ.Χ. έως και τον 8ο αι. μ.Χ.⁶⁰

Σημαντικές για τη μελέτη της τοπικής παραγωγής αμφορέων ήταν οι δημοσιεύσεις του κεραμικού υλικού από τις ανασκαφές του Τομέα Ι (ρωμαϊκή και πρωτοβυζαντινή πόλη) και του Τομέα ΙΙ (κεντρικό πλάτωμα στην ακρόπολη του Πυργιού) στην Ελεύθερνα, από όπου προκύπτει η πληροφορία για κέντρα παραγωγής αμφορέων στην περιοχή του Μυλοποτάμου.⁶¹ Πρώτη η Christine Vogt, το 2000, ασχολήθηκε με τους αμφορείς τοπικής παραγωγής που εντοπίστηκαν στην ρωμαϊκή και πρωτοβυζαντινή πόλη της Ελεύθερνας (Τομέας Ι), παρουσιάζοντας κυρίως γνωστούς τύπους του 1ου και 5ου αι. μ.Χ.⁶² Η

⁵⁵ Marangou-Lerat 1995, 35-60, εικ. 3, 5, 7, 9, 11, 13 και χάρτης 2-3

⁵⁶ Rendini 1990, 234-240. Rendini 1997, 374-375

⁵⁷ Portale, Romeo 2001, 260-410

⁵⁸ Portale, Romeo 2001, 302-311. Αυτοί οι νέοι τύποι συναντώνται στη βιβλιογραφία με τον όρο «tardo romana cretesi» σε συντομογραφία «TRC».

⁵⁹ Portale, Romeo 2001, 302-303, 307-308

⁶⁰ Portale, Romeo 2001, 302

⁶¹ Yangaki 2005, 34-42 (όπου παρουσιάζονται οι τοπικοί πηλοί της Ελεύθερνας)

⁶² Vogt 2000, 90-93

διδασκαρική διατριβή της Α. Γιαγκάκη με θέμα τα κεραμικά σύνολα της Ελεύθερνας από την πόλη στην ανατολική πλευρά του λόφου Πυργί και το Κεντρικό Πλάτωμα της Ακρόπολης (Τομέας Ι και ΙΙ) από τον 4ο έως τον 8ο αι. μ.Χ., που δημοσιεύτηκε το 2005, δημιούργησε νέα δεδομένα για την ύστερη παραγωγή των κρητικών αμφορέων. Η Γιαγκάκη στη μελέτη της παρουσιάζει νέες παραλλαγές σε γνωστούς τύπους (TRC4, TRC7, TRC9 και TRC 10)⁶³, και πέντε νέους τύπους αμφορέων TRC (TRC12-16), οι οποίοι παράγονται κατά τον 7ο και 8ο αι., και πιθανόν έως και τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ.⁶⁴ Η ίδια μεταξύ άλλων στη μελέτη της αναγνωρίζει και σχολιάζει τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και την εξέλιξη των ύστερων κρητικών αμφορέων από κυλινδρικού τύπου αμφορείς σε αμφορείς με σφαιρικό σώμα, επηρεασμένοι ή μιμούμενοι αμφορείς με ευρεία διάδοση κατά τον 6ο και 7ο αι. μ.Χ.⁶⁵ Σημαντικές για την παραγωγή των τοπικών αμφορέων είναι οι αναλύσεις στον πηλό από τις αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή της Μεσαράς (Γόρτυνα), στο Μόχλος, στο Καλό Χωριό και στην Ίτανο, όπου εντοπίζονται τοπικοί πηλοί και σταδιακά αναγνωρίζονται νέα κατά τόπους τοπικά κεραμικά εργαστήρια.⁶⁶

Στην κατανόηση της διακίνησης και της διαμόρφωσης των ύστερων κρητικών αμφορέων με σφαιρικό σώμα συμβάλλει ιδιαίτερα η δημοσίευση των αμφορέων της Ιτάνου από την Μαρία Ξανθοπούλου (2015). Στη μελέτη της επικεντρώνεται στις επιρροές που επιδέχονται οι κρητικοί αμφορείς TRC από τον 7ο αι., όπως το ωοειδές ή απιόσχημο σώμα⁶⁷ Από την άλλη η μελέτη του κεραμικού υλικού από διάφορες θέσεις της ανατολικής Κρήτης, όπως το νησί της Ψείρας και το Μόχλος, οδήγησαν την Ναταλία Πούλου-Παπαδημητρίου (2011) στην πρόταση ότι αυτοί οι ύστεροι τύποι κρητικών αμφορέων με «σφαιρικό ή ωοειδές σώμα»,⁶⁸ θα πρέπει να ενταχθούν σε μία γενικότερη ομάδα αμφορέων. Συγκεκριμένα οι αμφορείς που κυκλοφορούν από τον 7ο και 8ο αι. χαρακτηρίζονται από την Πούλου-Παπαδημητρίου, ως «Βυζαντινοί Κρητικοί Αμφορείς ή Byzantine Cretan Amphorae». Η πρόταση βασίζεται στα νέα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κρητικών αμφορέων, που ακολουθούν τα πρότυπα των αμφορέων που διακινούνται στον αιγαιακό χώρο και θεωρείται ότι εισάγουν τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν αργότερα τα αγγεία του

⁶³ Yangaki 2005, 181-194

⁶⁴ Yangaki 2005, 194-197. Yangaki 2007, 767-771

⁶⁵ Yangaki 2007, 767-771. Yangaki 2009, 203-220. Yangaki 2016, 219-221

⁶⁶ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757-759 (Μόχλος, Μεσαρά). Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 397-405. Klontza-Jaclova 2014, 802-803 (Πριανάκος Πύργος, εργαστήριο Καλού Χωριού) Nodarou, Moody 2014, 91-98 (Καλό Χωριό). Ξανθοπούλου 2015, 588-592 (Ίτανος).

⁶⁷ Ξανθοπούλου 2015, 585-593

⁶⁸ Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 398. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875

πρώιμου βυζαντινού Μεσαίωνα.⁶⁹ Ωστόσο, η πρόταση αυτή δεν έχει γίνει δεκτή στη βιβλιογραφία και διατηρείται η ορολογία «*Tardo Romana Cretesi*».

Ταυτόχρονα, νεότερα δεδομένα από επιφανειακές και ανασκαφικές έρευνες στην ανατολική Κρήτη, προσφέρουν και συνθέτουν μια γενικότερη εικόνα για την παραγωγή και διακίνηση των κρητικών αμφορέων. Χαρακτηριστική είναι η διδακτορική διατριβή του Scott Gallimore (2015), ο οποίος μελετά την οικονομική ανάπτυξη της Ιεράπετρας μέσω της κεραμικής και συνδέει την παραγωγή και τη διακίνηση των κρητικών αμφορέων με τη γενικότερη αναδιοργάνωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον 5ο έως και τον 8ο αι. μ.Χ και τη διανομή της στρατιωτικής ανώννας (*annona militaris*).⁷⁰ Ο Gallimore υποθέτει ότι παρ'όλο που η Κρήτη δεν συμμετέχει επίσημα στο ανωνικό σύστημα, η εύρεση κρητικών αμφορέων του 6ου-7ου αι. μ.Χ., σε 18 θέσεις στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, συνηγορούν προς αυτήν την κατεύθυνση.⁷¹

Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να υποστηριχθεί με ακρίβεια, καθώς στο ιουστινιάνιο διάταγμα του 536, η Κρήτη δεν εντάσσεται στη διοικητική αναδιοργάνωση της *Quastura Exercitus*,⁷² αφού η Κρήτη αποτελούσε ήδη από τα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια και έως τον 8ο αι., αυτόνομη διοικητική ενότητα.⁷³ Αντιθέτως, από άλλες φιλολογικές μαρτυρίες όπως οι βίοι αγίων, πληροφορούμαστε για τη δημοφιλία του κρητικού ελαιολάδου, το οποίο είναι γνωστό ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια. Συγκεκριμένα χαρακτηριστική είναι η αναφορά στον Βίο του Αγίου Παγκρατίου του Ταυρομενίου, ενός αγίου του 1ου αι. μ.Χ., ο βίος του οποίου γράφεται πιθανόν τον 8ο αι. μ.Χ.⁷⁴ Από το βίο του λαμβάνουμε πολλές πληροφορίες για προϊόντα που διακινούνται στην ανατολική Μεσόγειο, όπως κρασί από τα νησιά και ασιατικά χαλιά.⁷⁵ Ταυτόχρονα υπάρχουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τους εμπορικούς διαύλους, όπως είναι η πορεία που ακολουθεί ο ναύκληρος Λυκαονίδης ξεκινώντας από τις Συρακούσες, πηγαίνει σε μέρη της Ασίας και στον Πόντο, τη χώρα των Γαλατών (Κιλικία), φτάνει στην Αντιόχεια, από όπου επιστρέφει στις Συρακούσες.⁷⁶ Σε αυτό το πλαίσιο μαθαίνουμε ότι το κρητικό ελαιόλαδο ήταν πολύ δημοφιλές στην περιοχή του Πόντου, όταν ο Μάξιμος, επίσκοπος σε κάποια κόμη του Πόντου, στέλνει στον Άγιο

⁶⁹ Πουλου-Παπαδημητρίου 2011, 397-400 και 405 (η πρόταση για μετονομασία των TRC κρητικών αμφορέων σε BKA ή BCA). Klontza-Jaclova 2014, 802-803

⁷⁰ Gallimore 2015, 324-325 (εκτενής αναφορά στους πηλούς), 480-496. Gallimore 2016, 180. Για την *annona militaris* βλ. παρκάτω σ. 98-100

⁷¹ Gallimore 2016, 180-181, εικ. 12.3

⁷² Μονιάρος 2009, 93-99. Yangaki 2016, 220-221

⁷³ Ragia 2011, 105-108

⁷⁴ Stallman-Pacitti 2018, 1-34

⁷⁵ Stallman-Pacitti 2018, 94, στιχ. 1-4

⁷⁶ Stallman-Pacitti 2018, 102, στιχ. 14-21, 104, στιχ. 1-2

Παγκράτιο στην πόλη των Ταυρομενιτών (σημ. Ταορμίνα) ως δώρο κρητικό λάδι, θυμίαμα και ιερατικές στολές από την Αρμενία, για να τον συγχαρεί για την χειροτονία του και να δηλώσει την στενή φιλία μεταξύ τους.⁷⁷ Σε αυτήν την περίπτωση πληροφορούμαστε για τη διακίνηση και τη διάδοση του κρητικού ελαιολάδου, γεγονός που εξηγεί τη διάδοση κρητικών αμφορέων στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, όχι μόνο μέσα στο πλαίσιο εμπορικών σχέσεων μεταξύ Πόντου, Κρήτης και Σικελίας, αλλά και στο πλαίσιο διακίνησης προϊόντων χάρη στην ποιότητα και τη φήμη τους.

Άλλωστε, ενδεικτική για τη διακίνηση των κρητικών αμφορέων εκτός Κρήτης είναι η μελέτη του Andrei Sazanov (1997 και 2014) για το κεραμικό σύνολο από τη Χερσόνησο της Κριμαίας στη Μαύρη Θάλασσα, αλλά και οι νεότερες μελέτες από το Otranto της Ιταλίας, από τον Marco Leo Imperiale (2018).⁷⁸

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι παρά τα πολλά δεδομένα που υπάρχουν για την κεραμική παραγωγή του νησιού και το ρόλο του στην οικονομία και το εμπόριο της Ανατολικής Μεσογείου, ακόμα δεν έχουν αποσαφηνιστεί πλήρως όλα τα στοιχεία για την εξέλιξη των κρητικών αμφορέων στους τελευταίους αιώνες της πρωτοβυζαντινής περιόδου (8ος-9ος αι. μ.Χ.).⁷⁹

Γενικές παρατηρήσεις για τους κρητικούς αμφορείς στην Οξιά

Στο κεραμικό σύνολο από την επιφανειακή έρευνα στο Όρος της Οξιάς εντοπίζονται συνολικά εκατόν δύο θραύσματα κρητικών αμφορέων και αποτελούν το 70% του συνόλου των θραυσμάτων των αμφορέων (**Εικ. 8, 9α-β**). Στην Οξιά εντοπίζονται εννιά διαφορετικοί τύποι κρητικών αμφορέων (TRC1, TRC2, TRC5, TRC6, TRC7, TRC8, TRC9, TRC10, TRC12) και συνολικά δώδεκα θραύσματα αταύτιστων κρητικών αμφορέων, ανάμεσά τους και τέσσερα χείλη. Συγκεκριμένα, ο πιο διαδεδομένος τύπος κρητικού αμφορέα που εντοπίζεται είναι ο ύστερος TRC12 (40%) και ακολουθεί ένας πρώιμος τύπος αμφορέα κρητικής παραγωγής, ο TRC2 (24%). Ο τρίτος τύπος που απαντά σε αρκετά θραύσματα στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς είναι ο TRC5 (12%), ενώ το ποσοστό άλλων τύπων κρητικών αμφορέων όπως ο TRC6 (2%), TRC7 (3%), TRC8 (1%), TRC9 (1%) και TRC10 (5%) είναι πολύ μικρότερος (**Εικ. 9**).

⁷⁷ Stallman-Pacitti 2018, 456, στιχ. 22-27, 458, στιχ. 1-14

⁷⁸ Sazanov 1997, 87-102 (Μαύρη Θάλασσα). Sazanov 2014, 399-409 (Μαύρη Θάλασσα). Imperiale 2018, 47-64 (Otranto).

⁷⁹ Yangaki 2016, 221

A.1.1 TRC1

Ο TRC1 είναι από τους πρώτους ύστερους κρητικούς αμφορείς που αναγνωρίστηκε στο κεραμικό σύνολο από το Πραιτώριο της Γόρτυνας. Η πρώτη αναγνώριση είχε γίνει από την A. Marangou-Lerat, ως προϊόν του εργαστηρίου της Χερσονήσου και μία από τις παραλλαγές του αμφορέα AC1.⁸⁰ Ο TRC1 χαρακτηρίζεται από παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή, κοντό σχεδόν κωνικό λαιμό, πιο χαμηλές λαβές, σχεδόν κυλινδρικό σώμα με αποστρογγυλεμένο πυθμένα. Αυτά τα στοιχεία τον διαφοροποιούν πλήρως από τους πρώιμους τύπους κρητικών αμφορέων, καθώς πλέον διαμορφώνονται τα χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στους ύστερους κρητικούς αμφορείς, όπως το παχύτερο χείλος, οι πιο χαμηλές λαβές, ο κοντός κωνικός λαιμός και οι έντονες αυλακώσεις στην επιφάνεια του σώματος από τον τροχό.⁸¹

Από το κεραμικό υλικό της Γόρτυνας, προέρχονται αρκετές παραλλαγές του τύπου, που χρονολογούνται κυρίως στον 5ο αι., με αρκετά θραύσματα να εντοπίζονται σε ανασκαφικά συμφραζόμενα του 6ου και του 7ου αι. μ.Χ. Οι παραλλαγές που έχουν αναγνωριστεί βασίζονται στη διαμόρφωση του χείλους, το οποίο είναι παχύτερο σε παραδείγματα που χρονολογούνται στα μέσα του 5ου και στο πρώτο μισό του 6ου αι., ενώ σε θραύσματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 6ου αι., οι λαβές είναι υψωμένες και το χείλος ελαφρώς πλατύτερο με εσωτερική τριγωνική ακμή ή ελαφρώς καμπύλο εξωτερικά. Η τελευταία αδιαφοροποίηση στο χείλος, όπου στο σημείο μεταξύ του λαιμού και του χείλους δημιουργείται μια αυλάκωση, δεν έχει χρονολογηθεί με ακρίβεια.⁸²

Αντίστοιχα ευρήματα TRC1 προέχονται και από το κεραμικό σύνολο της Ελεύθερας, τόσο από τη ρωμαϊκή πόλη (Τομέας Ι), όσο και από το κεντρικό πλάτωμα στην Ακρόπολη (Τομέας ΙΙ). Στα ευρήματα από την Ελεύθερα αναγνωρίζονται τρεις βασικές παραλλαγές στη διαμόρφωση του χείλους. Στην πρώτη παραλλαγή το χείλος είναι αποστρογγυλεμένο με τετράγωνης διατομής ακμή και εξωτερική περιφερική ταινία που ορίζει το χείλος. Οι δύο επόμενες παραλλαγές παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με αποστρογγυλεμένο χείλος και εσωτερική αυλάκωση στο ύψος του χείλους, αλλά στη μία παραλλαγή το χείλος εξέχει εξωτερικά στο σημείο της αυλάκωσης. Τα θραύσματα από την Ελεύθερα,

⁸⁰ Marangou-Lerat 1995, 44-45, 75, εικ. 49 (αρ. κατ. A75, A77). Potrale, Romeo 2001, 302-303. Yangaki 2005, 189

⁸¹ Portale, Romeo 2001, 303. Yangaki 2005, 189-190

⁸² Portale, Romeo 2001, 303, πίν. XLIII c-f, LI g-i

χρονολογούνται σε όλη τη διάρκεια του 5ου αι., όμως σημειώνεται ότι τα ευρήματα από την Ακρόπολη δηλώνουν την διακίνηση του αμφορέα και κατά τον 6ο αι.⁸³

Ένα ακόμα θραύσμα TRC1, προέρχεται από την ανασκαφή στην Ιατρική Σχολή στην ευρύτερη περιοχή της Κνωσού. Παρ' όλο που αναγνωρίζεται ως ύστερος κρητικός αμφορέας, δεν ταξινομείται ως TRC1, όμως τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά παραπέμπουν στα ευρήματα της Γόρτυνας με έντονη εσωτερική αυλάκωση στο χείλος. Το εύρημα από την Κνωσό χρονολογείται στον ύστερο 5ο και ίσως στον 6ο αι. μ.Χ.⁸⁴

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς, εντοπίζεται μόνο ένα θραύσμα χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση με κοντό λαιμό, το οποίο αναγνωρίζεται ως TRC1 (**αρ. κατ. 1, Σχ.1α, Πιν. 1α**). Το εύρημα από την Οξιά, βρίσκει ακριβές παράλληλο στα ευρήματα της δεύτερης παραλλαγής από την Ελεύθερνα, ενώ η εσωτερική αυλάκωση παραπέμπει και στην τελευταία παραλλαγή της Γόρτυνας και το εύρημα της Κνωσού.⁸⁵ Παρά τα ελλιπή αρχαιολογικά συμφραζόμενα, λόγω της αποσπασματικότητας του υλικού από την Οξιά, δεν θα ήταν παράτολμο να υποθέσουμε ότι το εύρημα της Οξιάς, ίσως αποτελεί προϊόν της ύστερης διακίνησης του αμφορέα στα τέλη του 5ου και τον 6ο αι. μ.Χ., και όχι νωρίτερα.

A.1.2 TRC2

Ο TRC 2, που συναντάται σχεδόν σε όλη τη διάρκεια της πρωτοβυζαντινής περιόδου, παρά τις πολλές διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται κυρίως στην απόδοση του χείλους, έχει διακριτά μορφολογικά χαρακτηριστικά. Το χείλος του είναι αρκετά στενό (με διάμετρο που κυμαίνεται από τα 5 έως τα 8 εκ.), σχεδόν κωνικό, κοντό λαιμό με κάθετες λαβές ελλειπτικής διατομής και κυλινδρικό σώμα με αποστρογγυλεμένη βάση.⁸⁶

Στη Γόρτυνα εντοπίζονται πολλές παραλλαγές του τύπου σε στρώματα του 6ου και 7ου αι. μ.Χ.⁸⁷ Οι Portale – Romeo διακρίνουν επτά παραλλαγές του τύπου σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του χείλους (**Εικ. 27**). Η πρώτη παραλλαγή (a) είναι με αποστρογγυλεμένο χείλος και χρονολογείται από το β' μισό του 5ου αι. έως τον 7ο αι. και μετά. Σε πολλά θραύσματα σε στρώματα του β' μισού του 5ου αι. έως και τον 7ο αι., το χείλος παρουσιάζει εξωτερική περιφερική νεύρωση ελαφρώς έσω νεύουσα (παραλλαγή “b” της Γόρτυνας).

⁸³ Yangaki 2005, 189, εικ. 481 (παρ. α), εικ. 48k (παρ. β), εικ. 48j (παρ. γ)

⁸⁴ Hayes 2001, 435 (αρ. κατ. A10), εικ. 3. A10

⁸⁵ Portale, Romeo 2001, πίν. LI I. Yangaki 2005, εικ. 48k

⁸⁶ Portale, Romeo 2001, 304. Yangaki 2004, 510-511. Yangaki 2005, 190

⁸⁷ Rendini 1989, εικ. 1, πίν. XLVIa. Rendini 1990, πίν. 41c-d

Κάποια χείλη είναι επίπεδα με ακμή συχνά αποστρογγυλεμένη και χρονολογούνται από τις αρχές του 5ου αι. έως και το γ' τέταρτο του 7ου αι. (παραλλαγή "c" της Γόρτυνας). Μια παραλλαγή (d) αυτού του τύπου είναι με παχύ λοξό σχεδόν χοανόσχημο χείλος, και εντοπίζεται από τα μέσα του 5ου αι. έως τα τέλη του 7ου αι. και πιθανόν και αργότερα. Από τις ύστερες παραλλαγές του τύπου (e), από το β' μισό με τέλη του 6ου αι. έως το α' μισό του 7ου αι., είναι αμφορείς με έξω νεύον χείλος και εξωτερική αναδίπλωση με εξέχον το κατώτερο σημείο της ακμής του χείλους.⁸⁸ Η τελευταία παραλλαγή (h) έχει ψηλό λοξό χείλος με παχιά αποστρογγυλεμένη ακμή και χρονολογείται στο β' μισό του 6ου έως το α' μισό του 7ου αι. Οι επόμενες δύο παραλλαγές που εντοπίζονται δεν είναι ακριβείς ως προς την ταύτισή τους με τον TRC2. Ο πρώτος τύπος (παραλλαγή "f" της Γόρτυνας) παρουσιάζει μικρό χείλος με ελαφριά νεύρωση στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους και χαρακτηρίζεται από τους μελετητές ως παρόμοιου τύπου με τον TRC2 και χρονολογείται από το β' μισό του 5ου αι. έως το 670 μ.Χ. Η επόμενη παραλλαγή (g) με παχύ έξω νεύον χείλος και περιχείλωμα με κωνικό κοντό λαιμό, χαρακτηρίζεται ως κρητική απομίμηση του ευρέως διαδεδομένου αμφορέα, τύπος 2 του Yassi Ada 1, και ο συσχετισμός με τον TRC2 είναι αμφίβολος.⁸⁹

Τα παραδείγματα από τους αμφορείς στην πόλη και στην ακρόπολη της Ελεύθερνας (Τομέας I και II), ταυτίζονται με τους αμφορείς της Γόρτυνας. Όπως σημειώνει η Γιαγκάκη το ότι κάποια θραύσματα, που ταυτίζονται με την πρώτη παραλλαγή του τύπου TRC2, εντοπίζονται στον χώρο 50, από την ανασκαφή στην πόλη (Τομέας I) δείχνει ότι η παραλλαγή d της Γόρτυνας ήταν σε χρήση κατά τον 7ο αι. μ.Χ.⁹⁰ Ευρήματα του ίδιου αμφορέα (συνολικά τέσσερα θραύσματα) προέρχονται από την Ιεράπετρα και χρονολογούνται κυρίως στον ύστερο 6ο και 7ο αι.⁹¹

Στην Οζά έχουν βρεθεί συνολικά είκοσι τρία θραύσματα του τύπου TRC2 (**αρ. κατ. 2-25**). Στα ευρήματα της Οζάς αναγνωρίζονται τέσσερις παραλλαγές από την τυπολογία της Γόρτυνας, με την παραλλαγή «c» να είναι η επικρατέστερη (**Εικ. 10**).

▪ Δύο τμήματα χείλους αντιστοιχούν στην πρώτη παραλλαγή της Γόρτυνας με αποστρογγυλεμένο χείλος (**αρ. κατ. 2-3, Σχ. 1β-γ, Πίν. 1β-γ**) και χρονολογούνται πιθανόν στις ύστερες παραγωγές της παραλλαγής αυτής στα τέλη του 6ου και 7ου αι. μ.Χ.

⁸⁸ Οι Portale και Romeo χαρακτηρίζουν το χείλος με τον όρο «labbro rigirato a uncino», δηλαδή ως χείλος που παραπέμπει σε γάντζο. Portale, Romeo 2001, 304, πίν. XLIVe

⁸⁹ Portale, Romeo 2001, 304

⁹⁰ Yangaki 2004, 510-511. Yangaki 2005, 190-191

⁹¹ Gallimore 2015, 331(αρ. κατ. 430-432) και 371 (αρ. KM91), εικ. 5.37 (αρ.430), εικ. 5.38 (αρ. 431), εικ. 5.52 (KM91)

▪ Δέκα από τα ευρήματα του TRC2 της Οξάς (**αρ. κατ. 4-13, Σχ. 1δ-1ζ, Πίν. 1δ-1ζ**), παρουσιάζουν ομοιότητες με την παραλλαγή «c» της Γόρτυνας, με επίπεδα χείλη με συχνά αποστρογγυλεμένη ακμή, τα οποία χρονολογούνται από τις αρχές του 5ου αι. έως και το γ' τέταρτο του 7ου αι.

▪ Η επόμενη ομάδα είναι η παραλλαγή με ψηλό έξω νεύον χείλος με εξωτερική νεύρωση, που χρονολογείται από το β' μισό του 5ου αι. έως το 670 μ.Χ. (τύπος f της Γόρτυνας). Σε αυτήν την παραλλαγή κατατάσσονται τρία θραύσματα (**αρ. κατ. 14-16, Σχ. 2α-2γ, Πίν. 1η-1ι**)

▪ Η τέταρτη κατηγορία είναι η τελευταία παραλλαγή στην ταξινόμηση της Γόρτυνας (h), η οποία χαρακτηρίζεται από ψηλό λοξό χείλος με παχιά αποστρογγυλεμένη ακμή και χρονολογείται από το β' μισό με τέλη του 6ου αι. έως το α' μισό του 7ου αι. Στο κεραμικό σύνολο της Οξάς εντοπίζονται συνολικά επτά χείλη αμφορέων με αυτά τα χαρακτηριστικά (**αρ. κατ. 17-24, Σχ. 2δ-2ι, Πίν. 2α-2ζ**). Ένα από τα θραύσματα (**αρ. κατ. 21, Σχ. 2η, Πίν. 2δ**), διαφοροποιείται κάπως από τον αρχικό τύπο καθώς ο λαιμός του παρουσιάζει μεγαλύτερη κλίση.

Τα θραύσματα από τα χείλη των αμφορέων του τύπου TRC2 από το κεραμικό υλικό της Οξάς δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες παραλλαγές ή διαφοροποιήσεις από τους ήδη γνωστούς τύπους που εντοπίζονται στη Γόρτυνα και την Ελεύθερνα. Επομένως, τα ευρήματα από την Οξά, δηλώνουν ότι πιθανότατα ανήκουν στις ύστερες παραλλαγές του TRC2 και μπορούν να χρονολογηθούν στον ύστερο 6ο και τον 7ο αι. μ.Χ.

A.1.3 TRC5

Αυτός ο αμφορέας είναι από τους πρώτους αναγνωρισμένους τύπους κρητικής παραγωγής. Πρώτη η Marangou-Lerat αναγνώρισε τον τύπο (AC1e), προσδιορίζοντας το βασικό κέντρο παραγωγής του στη Χερσόνησο και χρονολογώντας τον, στον 3ο-4ο αι. μ.Χ.⁹² Ωστόσο, ήδη από τις μελέτες της Rendini στο κεραμικό υλικό της Γόρτυνας, προτείνεται μια υστερότερη χρονολόγηση του τύπου στον 6ο -7ο αι. μ.Χ.⁹³

Ο αμφορέας χαρακτηρίζεται από απλά μορφολογικά στοιχεία με ελαφρώς λοξό παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ή επίπεδη ακμή, κοντό λαιμό, διευρυμένο στο σημείο έκφυσης των κάθετων λαβών (οι λαβές είναι κυρτές ή τοποθετημένες σε ορθή γωνία), κυλινδρικό σώμα που στενεύει προς την αποστρογγυλεμένη βάση. Στην εξωτερική επιφάνεια το σώμα

⁹² Marangou-Lerat 1995, 44-74 και εικ. 47-48 (παραγωγή), 76 (χρονολόγηση)

⁹³ Rendini 1997, 374, εικ. 141-142

καλύπτεται από ραβδώσεις.⁹⁴ Παραλλαγές του τύπου με στενότερο, σχεδόν κωνικό, σώμα εντοπίζονται στην Αγορά των Αθηνών (Agora M372)⁹⁵ και στον Άγιο Πολύευκτο της Κωνσταντινούπολης (Hayes τύπος 22)⁹⁶ σε στρώματα του 6ου και 7ου αι. Ο Sazanov παρουσιάζει δύο παραλλαγές του τύπου που εντοπίζονται στη Χερσόνησο της Κριμαίας και χρονολογούνται στον 6ο-7ο αι., με βάση νομίσματα των αυτοκρατόρων Ιουστινιανού Α' (527-565), Τιβερίου Β' (578-582), Μαυρικού (582-602) και Φωκά (610).⁹⁷

Σύμφωνα με τις Portale - Romeo, τα περισσότερα θραύσματα του TRC5 από τη Γόρτυνα εντοπίζονται σε στρώματα του 6ου και 7ου αι (Εικ. 28). Ωστόσο, λίγα θραύσματα έχουν εντοπιστεί και σε στρώματα του 5ου αι. Ταυτόχρονα, δεν αποκλείεται η παραγωγή του αμφορέα και κατά τον 8ο αι., αφού μια από τις παραλλαγές του τύπου εντοπίζεται μόνο σε αρχαιολογικά στρώματα εκείνης της περιόδου.⁹⁸

Έντεκα θραύσματα του αμφορέα TRC5 εντοπίζονται στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς και στην πλειονότητά τους ταυτίζονται με τα θραύσματα της Γόρτυνας που χρονολογούνται στον 6ο και 7ο αι. (αρ. κατ. 25-35, Σχ. 3α-3δ, Πίν. 2η-2ιβ).⁹⁹ Μόνο ένα θραύσμα αποτελεί εξαίρεση και μπορεί να ταυτιστεί με την ύστερη παραλλαγή του αμφορέα που χρονολογείται στον 8ο αι. (αρ. κατ. 35, Σχ. 3δ, Πίν. 2ιβ).

A.1.4 TRC6

Ο TRC6 χαρακτηρίζεται κυρίως από τον κοντό (ύψος 5-6 εκ.), αυλακωτό, κυλινδρικό λαιμό με μικρή σχετικά διάμετρο (περ. 6εκ.). Το χείλος του είναι παχύ ελαφρώς έσω νεύον με τετράγωνη ή αποστρογγυλεμένη ακμή, συχνά με εσωτερική αυλάκωση στην εκκίνηση του χείλους εσωτερικά. Οι λαβές είναι κατακόρυφες ελλειπτικής διατομής και πιο επίπεδες συγκριτικά με τις λαβές των υπόλοιπων τύπων κρητικών αμφορέων. Το σώμα του είναι στενό, κυλινδρικό, σχεδόν κωνικό με αυλακώσεις στην εξωτερική επιφάνεια.¹⁰⁰ Οι ομοιότητες που παρουσιάζει στη διαμόρφωση του σώματος οδήγησε τη Rendini στην ταύτιση του αμφορέα με τον τύπο TRC5.¹⁰¹ Ωστόσο, οι διαφοροποιήσεις στην απόδοση του λαιμού και του χείλους τόσο από τον TRC5, όσο και από τον TRC4, οδήγησαν τις Portale

⁹⁴ Portale, Romeo 2001, 307

⁹⁵ Robinson 1959, 118-119, πίν. 34, αρ. M372

⁹⁶ Hayes 1992, 59, εικ. 49, αρ. 195

⁹⁷ Sazanov 2014, 403, εικ. 9-10

⁹⁸ Portale, Romeo 2001, 308, πίν. LIII f

⁹⁹ Portale, Romeo 2001, 307, πίν. XLV g

¹⁰⁰ Portale, Romeo 2001, 308. Yangaki 2005, 192

¹⁰¹ Rendini 1997, 374, πίν. CXLVI b. Portale, Romeo 2001, 308, πίν. XLV g

και Romeo, στη διαφορετική ταξινόμηση του τύπου. Πρέπει να επισημανθεί ότι έως τώρα δεν έχει εντοπιστεί ακέραιο τμήμα του αμφορέα TRC6, στο οποίο να διατηρείται ο πυθμένας. Επομένως, οι ομοιότητες του τύπου με τους δύο προηγούμενους, TRC4 και TRC5, οδηγούν στην υπόθεση ότι ο αμφορέας διαμορφώνεται με αποστρογγυλεμένο πυθμένα.¹⁰²

Στη Γόρτυνα ο TRC6 εντοπίζεται κυρίως σε στρώματα του 7ου αι., ωστόσο ο συσχετισμός και οι ομοιότητες με τον TRC5, ο οποίος παράγεται στη Χερσόνησο (ήδη από τον 6ο αι.), οδήγησαν σε μια σχετική χρονολόγηση του αμφορέα στον ύστερο 6ο και κυρίως στον 7ο αι. μ.Χ (Εικ. 29).¹⁰³ Στην Ελεύθερνα, εντοπίζονται μόλις δύο θραύσματα σε διαταραγμένα αρχαιολογικά στρώματα στην κινστέρνα Α της ρωμαϊκής και πρωτοβυζαντινής πόλης (Τομέας Ι). Τα θραύσματα της Ελεύθερνας είναι τα μόνα που αναφέρονται στον αμφορέα TRC6 και εντοπίζονται εκτός Γόρτυνας.¹⁰⁴ Το πρωιμότερο τμήμα χείλους TRC6, που εντοπίζεται στο νησί της Κρήτης, προέρχεται από σωστική ανασκαφή στην Ιεράπετρα και χρονολογείται στον ύστερο 4ο αι.¹⁰⁵

Στην Οξιά, μόλις δύο θραύσματα μπορούν να ταυτιστούν με τον TRC6. Ωστόσο, το ένα από αυτά (αρ. κατ. 36, Σχ. 3ε, Πίν. 3α), παρά τις ομοιότητες στα μορφολογικά χαρακτηριστικά με τα παραδείγματα από τη Γόρτυνα¹⁰⁶, παρουσιάζει μεγάλη διαφοροποίηση στην απόδοση του χείλους, το οποίο είναι ελαφρώς λοξό με λεπτότερη ακμή. Το θραύσμα σώζει ακέραιο το χείλος και τον κυλινδρικό λαιμό, καθώς και την έκφυση των δύο κατακόρυφων λαβών. Το χείλος από την Οξιά είναι λοξό με αποστρογγυλεμένη ακμή και ελαφρά περιφερική αυλάκωση στην εσωτερική επιφάνεια στο επίπεδο έκφυσης των λαβών. Αυτή η διαφοροποίηση, θα μπορούσε να οδηγήσει στην υπόθεση ότι το θραύσμα της Οξιάς παρουσιάζει μια νέα παραλλαγή του αμφορέα, χωρίς όμως να αποκλείεται το γεγονός να αποτελεί μια τοπική παραλλαγή ή ακόμα και άλλο τύπο αμφορέα. Το δεύτερο θραύσμα (αρ. κατ. 37, Πίν. 3β) είναι ένα χείλος με τμήμα του κυλινδρικού λαιμού και τμήμα της μίας κάθετης λαβής, το οποίο είναι ακριβές παράλληλο με το θραύσμα της Γόρτυνας.¹⁰⁷ Το πρώτο εύρημα TRC6 (αρ. κατ. 36), παρά τη διαφοροποίηση στην απόδοση του χείλους, οι ομοιότητες στη διαμόρφωση του λαιμού και των λαβών με τα αντίστοιχα ευρήματα από την ανασκαφή της Γόρτυνας. Με βάση τα

¹⁰² Portale, Romeo 2001, 308. Yangaki 2005, 192

¹⁰³ Η γενική χρονολόγηση του αμφορέα αναφέρεται «tardo ? VI e soprattutto VII secolo».:Portale, Romeo 2001, 308

¹⁰⁴ Yangaki 2005, 192, εικ. 52e

¹⁰⁵ Gallimore 2015, 337 (αρ. κατ. 433), εικ. 5.37

¹⁰⁶ Portale, Romeo 2001, πίν. LIVb

¹⁰⁷ Portale, Romeo 2001, πίν. XLVb

παραπάνω τα ευρήματα από την Οξιά, θα μπορούσαν να χρονολογηθούν στον ύστερο 6ο–7ο αι. μ.Χ.

A.1.5 TRC7

Ο αμφορέας ανήκει στους υστερότερους τύπους κρητικών αμφορέων που χρονολογούνται από τον 7ο αι. μ.Χ. και τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά διαφέρουν πολύ από τους προηγούμενους κρητικούς αμφορείς.¹⁰⁸ Πέραν των μορφολογικών στοιχείων του αμφορέα ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του είναι η διακόσμηση με χτενάκι στην εξωτερική επιφάνεια του λαιμού και του σώματος. Τα διακοσμητικά σχήματα είναι ποικίλα και αποτελούνται από λεπτές δέσμες/ταινίες λεπτών εγχαράξεων σε οριζόντια ή κυματοειδή διάταξη. Το χείλος είναι ευθύ λεπτό ή λοξό, τριγωνικό, με αποστρογγυλεμένη ακμή και πολύ ευρύ (διάμετρος 8-12 εκ.). Ο λαιμός είναι αυλακωτός, κυλινδρικός, ιδιαίτερα φαρδύς (διαμέτρου 12-15 εκ.), που διευρύνεται περισσότερο προς τους ώμους και φέρει κατακόρυφες λεπτές λαβές με κεντρική νεύρωση. Το σώμα είναι σφαιρικό με κοίλο πυθμένα και ομφαλό περιστροφής στο κέντρο του.¹⁰⁹

Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του TRC7 παρουσιάζουν ομοιότητες με τους αμφορείς που κυκλοφορούν ευρέως σε όλη τη Μεσόγειο, κατά τον 7ο και 8ο αι. μ.Χ.¹¹⁰ Οι αμφορείς αυτοί είναι γνωστοί ως σφαιρικοί αμφορείς, με χαρακτηριστικό σφαιρικό σώμα, ακριβώς όπως ο TRC7. Ο αμφορέας ακολουθεί τα κεραμικά πρότυπα της εποχής του, όπως το σφαιρικό σώμα, διατηρώντας ταυτόχρονα τα χαρακτηριστικά της κρητικής κεραμικής παράδοσης στη μορφολογία του, με την απλή απόδοση του χείλους, τον λαιμό, και την ποιότητα του πηλού.¹¹¹

Στη Γόρτυνα ο αμφορέας εντοπίζεται σε στρώματα του 7ου και του 8ου αι. μ.Χ. Συγκεκριμένα, ήδη πριν τη δημοσίευση των Portale και Romeo και την ταξινόμησή του ως TRC7, ο Gioacchino Francesco La Torre παρουσιάζοντας τα χαρακτηριστικά του αμφορέα, αναγνωρίζει την κρητική του προέλευση και τον ταξινομεί ως «tipo di VII secolo».¹¹² Ωστόσο, η ταξινόμηση του αμφορέα έγινε από τις Portale – Romeo, τόσο από στρώματα του 7ου αι., όσο και από στρώματα του 8ου αι., όπου εντοπίστηκε ένας ακέραιος αμφορέας

¹⁰⁸ Portale, Romeo 2001, 308-309. Yangaki 2004, 518-520. Yanagaki 2005, 193-194. Portale 2014, 478

¹⁰⁹ Belli Pasqua, La Torre 1994-1995 (1999), 464, εικ. 34ε και εικ. 36. Portale, Romeo 2001, 308-309. Yangaki 2004, 518-520. Yangaki 2005, 193-194

¹¹⁰ Portale, Romeo 2001, 309. Yangaki 2005, 194

¹¹¹ Yangaki 2004, 518-520. Yangaki 2005, 194

¹¹² Belli Pasqua, La Torre 1994-1995 (1999), 464. Portale, Romeo 2001, 308-309

TRC7 (**Εικ. 30α**).¹¹³ Στην Ελεύθερνα, εντοπίζεται ένας ακέραιος αμφορέας σε τοπικό πηλό, που παραλληλίζεται με τον αμφορέα της Γόρτυνας (**Εικ. 30β**). Ωστόσο, αυτός φέρει πολλές διαφοροποιήσεις στην απόδοση του χείλους, των λαβών και του πυθμένα, ενώ είναι ακόσμητος. Από τα ευρήματα της Ελεύθερνας προκύπτει ότι θα μπορούσε να αποτελεί μια ύστερη διαμόρφωση του αμφορέα στις αρχές του 8ου αι., ενώ η ταύτιση του πηλού με τους τοπικούς πηλούς της περιοχής τεκμηριώνει ένα από τα κέντρα παραγωγής που είναι ενεργά τον 7ο - 8ο αι. μ.Χ. και ίσως και αργότερα.¹¹⁴ Τμήματα του αμφορέα εντοπίζονται και στον Πριναίτικο Πύργο και χρονολογούνται στον 7ο και στον πρώιμο 8ο αι.¹¹⁵

Στο κεραμικό σύνολο από το όρος της Οξάς εντοπίζονται τρία θραύσματα (**αρ. κατ. 38-40, Σχ. 3στ, Πίν. 3γ**), τα οποία μπορούν να ταυτιστούν με σχετική ακρίβεια με τον TRC7. Πρόκειται για τρία μικρά τμήματα ευθέος χείλους με ελαφρώς αποστρογγυλεμένη ακμή, αρκετά φθαρμένα, με διάμετρο περ. 7–9 εκ., και τμήμα του κυλινδρικού διευρυμένου λαιμού. Τα χαρακτηριστικά του πηλού, που είναι καστανορόδινο (Munsell: 7.5YR 8/4 pink), μοιάζουν με εκείνα που περιγράφονται στα χαρακτηριστικά του αμφορέα από τη Γόρτυνα και μπορεί να ταυτιστεί με το παράδειγμα του πίνακα XLVIc.¹¹⁶ Εξαιτίας της αποσπασματικότητας των ευρημάτων της Οξάς η χρονολόγησή τους είναι δύσκολη, αλλά η εύρεση αντίστοιχων θραυσμάτων σε σύνολα του 7ου και του 8ου αι. μ.Χ. και η έλλειψη περαιτέρω ανασκαφικών δεδομένων, δεν αφήνει περιθώρια να διαφοροποιηθεί από αυτήν τη χρονολόγηση.

A.1.6 TRC8

Ο αμφορέας αυτός ανήκει στις ύστερες παραγωγές των κρητικών αμφορέων και ίσως αποτελεί τον πιο αιγιματικό τύπο κρητικού αμφορέα. Ο TRC8, όπως σημειώνουν οι Portale και Romeo, δεν έχει τυποποιημένα χαρακτηριστικά, αλλά διακρίνεται από λίγα μόνο βασικά στοιχεία στη διαμόρφωση του λαιμού και του χείλους. Το χείλος είναι παχύ, ευθύ, ελαφρώς έξω νεύον, με κοντό κολουροκωνικό λαιμό με έντονες αυλακώσεις εσωτερικά, χαμηλές λαβές και σφαιρικό σώμα μικρών διαστάσεων. Εντοπίζεται κυρίως σε στρώματα του 7ου αι. μ.Χ. στην ανασκαφή του Πραιτωρίου. Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση ότι ο TRC8 ίσως αποτελεί μια νεότερη εκδοχή του TRC2, με απλοποίηση του χείλους και ταυτόχρονα ραδινές αναλογίες στον λαιμό, σε μια προσπάθεια να

¹¹³ Portale, Romeo 2001, 308-309. Portale 2014, 478

¹¹⁴ Yangaki 2004, 518-520. Yangaki 2005, 193-194

¹¹⁵ Τζαβέλλα 2016, 10, εικ. 14-15

¹¹⁶ Portale, Romeo 2001, 309, πίν. XLVIc

ενσωματωθούν στους κρητικούς αμφορείς τα χαρακτηριστικά των σφαιρικών αμφορέων του 7ου-8ου αι. μ.Χ.¹¹⁷

Από το κεραμικό σύνολο της Οξιάς, προέρχεται το ανώτερο τμήμα αμφορέα με αποστρογγυλεμένο χείλος, κολουροκωνικό λαιμό με έντονες αυλακώσεις εσωτερικά, τμήμα λαβής ελλειπτικής διατομής και τμήμα του ώμου (**αρ. κατ. 41, Σχ. 3ζ, Πίν. 3δ**). Παρά τη διαφοροποίηση στη διαμόρφωση του χείλους (πιο αποστρογγυλεμένο στην Οξιά, πιο ευθύ στη Γόρτυνα) μεταξύ του εύρηματος της Οξιάς και των ευρημάτων της Γόρτυνας, τα επιμέρους μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως οι εσωτερικές αυλακώσεις του κοντού λαιμού και η διαμόρφωση της λαβής παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες. Επομένως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο αμφορέας της Οξιάς, είναι ένας TRC8 που χρονολογείται στον 7ο αι. μ.Χ.

A.1.7 TRC9

Ο TRC9 είναι ένας αμφορέας μικρών διαστάσεων (μέγιστο ύψος 40 εκ.) με ωσειδές σώμα που συγκλίνει προς τη βάση. Το χείλος του είναι αρκετά στενό (διάμετρος 6-8 εκ.), με ψηλό κυλινδρικό λαιμό από όπου εκφύονται δύο παχιές, κατακόρυφες, κυρτές, ελλειπτικής διατομής λαβές, ακριβώς κάτω από το χείλος.

Σύμφωνα με τις Portale – Romeo τα μορφολογικά χαρακτηριστικά παραπέμπουν στον τύπο LR1, που δημοσιεύει ο John Riley, και παράγεται από τον 4ο έως και τον 7ο αι.¹¹⁸ Η Γιαγκάκη, ακολουθώντας αυτόν τον συσχετισμό, συνδέει τα χαρακτηριστικά του αμφορέα TRC9 με τα χαρακτηριστικά του LRA 1 Carthage, όπως περιγράφονται από τον Hayes στη μελέτη του για την κεραμική της Καρχηδόνας.¹¹⁹ Αυτός ο συσχετισμός δεν σχετίζεται μόνο με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, αλλά κυρίως και με τη χρονολόγηση του αμφορέα, καθώς τόσο στην Καρχηδόνα, όσο και σε ανασκαφές στην Κύπρο,¹²⁰ ο LRA 1 Carthage εντοπίζεται κυρίως σε στρώματα που χρονολογούνται στα τέλη του 7ου αι.¹²¹ Μια παρατήρηση που μπορούμε να προσθέσουμε είναι ότι τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του αμφορέα παραπέμπουν στην υποομάδα LRA1B, όπως περιγράφεται από τον Dominique Pirié και εντάσσεται στις βασικές παραλλαγές του κύριου αμφορέα LRA 1B που κυκλοφορούν από τις αρχές του 5ου έως και τα μέσα του 7ου αι, με στενότερο ωσειδές

¹¹⁷ Portale, Romeo 2001, 310, πίν. XLVII a

¹¹⁸ Riley 1979, D346, εικ. 91. Portale, Romeo 2001, 310

¹¹⁹ Hayes 1978, 83, αρ. κατ. 2. Yangaki 2005, 192. Γιαγκάκη 2009, 207-208

¹²⁰ Hayes 1978, 83, αρ. κατ. 2 (Καρχηδόνα). Hayes 1980, 379, εικ. 14-15 (Κύπρος)

¹²¹ Yangaki 2005, 192-193

σώμα και πιθανόν μικρότερη χωρητικότητα.¹²² Επομένως, ο κρητικός αμφορέας TRC9 θεωρείται μια κρητική απομίμηση του ευρέως διαδεδομένου τύπου LRA1, ο οποίος εντοπίζεται κυρίως από τον 7ο αι. μ.Χ.

Οι αμφορείς που παράγονται στην Κρήτη, είναι κατασκευασμένοι από πηλό καστανωπού χρώματος με ασβεστολιθικές προσμίξεις και ίχνη μαρμαρυγία,¹²³ χαρακτηριστικά τοπικών εργαστηρίων της Κρήτης, όπως αυτό της Χερσονήσου.¹²⁴ Συγκεκριμένα θραύσματα αυτού του αμφορέα εντοπίζονται σε στρώματα στα τέλη του 7ου και 8ου αι. στη Γόρτυνα, όπου αναγνωρίζονται αρκετές παραλλαγές στην απόδοση του χείλους ή των λαβών (**Εικ. 31α**).¹²⁵ Επίσης, αντίστοιχα θραύσματα έχουν βρεθεί στο νησί της Ψείρας στην ανατολική Κρήτη και χρονολογούνται στα μέσα του 7ου αι.,¹²⁶ και πιθανόν στον 8ο αι.¹²⁷ Στην Ελεύθερνα αναφέρεται ένας ακέραιος αμφορέας σχετικά μικρών διαστάσεων, ο οποίος προέρχεται από ανασκαφικά στρώματα των αρχών του 8ου αι (**Εικ. 31β**).¹²⁸ Από την Ελεύθερνα αναφέρεται ένα ακόμα θραύσμα αμφορέα TRC9, το οποίο χρονολογείται στον 7ο αι. από την Vogt.¹²⁹ Από την Ιεράπετρα αναφέρεται ένα ακόμα τμήμα χείλους TRC9 και χρονολογείται στο α' μισό του 6ου αι.¹³⁰

Στο κεραμικό σύνολο από της Οξιάς μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα θραύσμα του κρητικού αμφορέα TRC9 (**αρ. κατ. 42, Σχ. 3η, Πίν. 3ε**). Το θραύσμα μπορεί να παραλληλιστεί με την παραλλαγή της Γόρτυνας, που χρονολογείται στο α' μισό του 7ου αι.¹³¹ Πρόκειται για μία από τις πιο κοντινές απομιμήσεις του τύπου LRA 1B στην κρητική του παραλλαγή. Συγκεκριμένα τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και η διαμόρφωση του χείλους και του λαιμού παραπέμπουν στην κυπριακή παραγωγή του αμφορέα LRA 1, που περιγράφεται από τον Hayes.¹³² Αυτή η παραγωγή του TRC9 έχει ελαφρώς πιο έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή με σχεδόν τριγωνική απόληξη και παραπέμπει στις παραγωγές και τα χαρακτηριστικά των παραγωγών του εργαστηρίου της Χερσονήσου.¹³³ Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι στο εύρημα της Οξιάς, η ακμή του χείλους είναι εντονότερη από τα υπόλοιπα γνωστά ευρήματα. Παρ' όλα αυτά, οι ομοιότητες του

¹²² Piéri 2005, 75-77. Piéri 2012, 29-30, εικ. 2.3

¹²³ Portale, Romeo 2001, 310. Yangaki 2005, 192

¹²⁴ Marangou-Lerat 1995, 44 – 60. Portale, Romeo 2001, 310

¹²⁵ Portale, Romeo 2001, 310-311

¹²⁶ Poulou-Papadimitriou 2007, 756-757

¹²⁷ Poulou-Papadimitriou 1995, 1124-1125, εικ. 9

¹²⁸ Yangaki 2005, 192-193

¹²⁹ Vogt 2000, εικ. 43.14

¹³⁰ Gallimore 2015, 337 (αρ. κατ. 434), εικ. 5.37

¹³¹ Portale, Romeo 2001, 310, πίν. LIVc

¹³² Hayes 1980, 379, εικ. 14-15

¹³³ Portale, Romeo 2001, 310

ευρήματος της Οξιάς με τα θραύσματα του TRC9 από την ανασκαφή του Πραιτωρίου της Γόρτυνας, οδηγούν στη χρονολόγησή του στο α΄ μισό του 7ου αι. μ.Χ.,

A.1.8 TRC10

Αυτός ο κρητικός αμφορέας διακρίνεται κυρίως για το σφαιρικό του σώμα και το χοανόσχημο χείλος του. Έχει ψηλό λαιμό και κάθετες λαβές ελλειπτικής διατομής. Ο TRC10 θεωρείται κρητική απομίμηση του ευρέως διαδεδομένου στη Μεσόγειο αμφορέα, Carthage LRA2.¹³⁴ Ο LRA2 είναι από τους πιο χαρακτηριστικούς αμφορείς, με χοανόσχημο χείλος και σφαιρικό σώμα που καλύπτεται με βαθιές κυματοειδείς εγχαράξεις. Διακινείται στη Μεσόγειο κατά τον 6ο και 7ο αι. μ.Χ.¹³⁵

Στη Γόρτυνα αναγνωρίστηκε πρώτα από τη Rendini, κατά την ανασκαφή του Πραιτωρίου, όπου έγινε και μια πρώτη προσπάθεια ταξινόμησης του αμφορέα.¹³⁶ Ωστόσο, δεν σημειώνεται κάποιο χρονολογικό στοιχείο. Οι Portale – Romeo αναφέρουν ότι τα θραύσματα του αμφορέα αυτού εντοπίζονται κυρίως σε στρώματα του 7ου αι. και σπάνια σε μεταγενέστερα στρώματα (**Εικ. 32α**).¹³⁷ Στην Ελεύθερνα έχουν βρεθεί δύο θραύσματα του TRC10 στην τομή 3E στο Κεντρικό Πλάτωμα της Ακρόπολης (Τομέας II), το ένα από αυτά είναι ίδιο με τα θραύσματα που περιγράφονται στο κεραμικό υλικό της Γόρτυνας και χρονολογούνται στον 7ο αι. Το δεύτερο θραύσμα παρουσιάζει διαφοροποιήσεις στην απόδοση του χείλους με παχιά αποστρογγυλεμένη ακμή και μια αποστρογγυλεμένη νεύρωση στο σημείο ένωσης του λαιμού με το χείλος. Ο λαιμός διευρύνεται προς τον ώμο, όπου εντοπίζεται και η μέγιστη διάμετρός του. Παρά τις διαφοροποιήσεις των ευρημάτων της Ελεύθερνας και της Γόρτυνας, προτείνεται μια χρονολόγηση κατά τον 7ο αι (**Εικ. 32β**).¹³⁸ Αμφορείς που παραπέμπουν στα παραδείγματα της Γόρτυνας εντοπίζονται και σε άλλες θέσεις της Κρήτης όπως οι Μοίρες και το Ηράκλειο.¹³⁹ Επίσης θραύσματα του TRC10 ήρθαν στο φως στο νησί της Ψείρας και τον Πρινιατικό Πύργο (**Εικ. 32γ**), όπου σύμφωνα με τους μελετητές της κεραμικής βρέθηκαν σε στρώματα από τα τέλη του 7ου έως και τα τέλη του 8ου με αρχές του 9ου αι.¹⁴⁰ Ο αμφορέας εντοπίζεται και σε θέσεις εκτός

¹³⁴ Portale, Romeo 2001, 311. Yangaki 2005, 194. Yangaki 2007, 768-771. Γιαγκάκη 2009, 209

¹³⁵ Karagiorgou 2001, 129-145

¹³⁶ Rendini 1988, αρ. κατ. 279, εικ. 216

¹³⁷ Portale, Romeo 2001, 311

¹³⁸ Yangaki 2005, 194

¹³⁹ Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 400-402

¹⁴⁰ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 758, αρ. κατ. 14, εικ. 6. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875, εικ. 5a-b. Τζαβέλλα 2016, 6-7, εικ. 7

Κρήτης, όπως είναι το Otranto της Ιταλίας, όπου αναγνωρίζονται διαφορετικού τύπου αμφορείς, παρόμοιοι με τους τύπους της Γόρτυνας, αλλά με παχύτερο χείλος και λαβές που σχηματίζουν σχεδόν ορθή γωνία.¹⁴¹

Από την επιφανειακή έρευνα στην Οξιά, προέρχονται πέντε παραδείγματα από χείλη του αμφορέα TRC10. Τα δύο χείλη (αρ. κατ. 44-45, Σχ. 3ι, 4α, Πίν. 3ζ-3η) βρίσκουν παράλληλα στα παραδείγματα που δημοσιεύονται από τη Γόρτυνα.¹⁴² Από τα άλλα τρία θραύσματα (αρ. κατ. 43, 46, 47, Σχ. 30, 4β-4γ, Πίν. 3στ, 30-3ι), το θραύσμα αρ. κατ. 46 (Σχ. 4β, Πίν. 3θ) εντοπίζει παράλληλό του στην παραλλαγή που αναφέρεται στην Ελεύθερνα, με αποστρογγυλεμένο χείλος και διευρυμένο λαιμό προς τα κάτω. Επομένως, και τα θραύσματα που βρέθηκαν στην Οξιά θα πρέπει να χρονολογηθούν στον 7ο αι. με αρχές του 8ου αι.

A.1.9 TRC12

Ο TRC12 είναι ένας αμφορέας που ανήκει στους υστερότερους τύπους αμφορέων κρητικής παραγωγής. Η ταξινόμηση με βάση τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά αναγνωρίστηκε από τη Γιαγκάκη, στη μελέτη της για την κεραμική της Ελεύθερνας, συμπληρώνοντας τον ήδη μακρύ κατάλογο των Portale και Romeo (Εικ. 33).¹⁴³ Η ίδια αναγνώρισε ότι η παραλλαγή «g» του αμφορέα TRC2 από το υλικό της Γόρτυνας, αποτελεί μια υποκατηγορία του TRC12. Το χείλος του είναι λοξό, παχύ τριγωνικής διατομής, με κωνικό λαιμό που διευρύνεται προς τους ώμους και κατακόρυφες λαβές ελλειπτικής διατομής. Το σώμα είναι σφαιρικό, όπως στους περισσότερους υστερούς αμφορείς κρητικής παραγωγής που εντοπίζονται από τον 7ο αι. και εξής. Στους ώμους διαμορφώνονται λεπτές σειρές εγχαράξεων, χαρακτηριστικό γνώρισμα των κρητικών παραγωγών και η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται συχνά με υπόλευκο λεπτόρρευστο επίχρισμα.¹⁴⁴ Οι διαφορές που παρουσιάζει η διαμόρφωση του χείλους και των λαβών του αμφορέα είχαν επισημανθεί νωρίτερα από τον Hayes και τα κεραμικά σύνολα από την Κνωσό.¹⁴⁵ Εξαιτίας, των μορφολογικών χαρακτηριστικών, ο αμφορέας

¹⁴¹ Imperiale 2015, 429, πίν. 2.8. Imperiale 2018, 48, εικ. 4.8

¹⁴² Portale, Romeo 2001, 311, πίν. XLVIf

¹⁴³ Yangaki 2004, 515-518. Yangaki 2005, 194. Yangaki 2007, 768-769

¹⁴⁴ Portale, Romeo 2001, 304 (περιγραφή της παραλλαγής g του TRC2 από τη Γόρτυνα). Yangaki 2004, 515-518. Yangaki 2004, 515-518. Yangaki 2005, 194. Yangaki 2007, 768-769. Γιαγκάκη 2009, 209-210

¹⁴⁵ Hayes 2001, 442, αρ. κατ. A58

θεωρείται απομίμηση του LRA 2 και συγκεκριμένα απομίμηση του τύπου 2 από το ναυάγιο του Yassi Ada.¹⁴⁶

Αυτός ο κρητικός αμφορέας, στην πλειονότητά του, εντοπίζεται σε στρώματα του 7ου και των αρχών του 8ου αι. στην Ακρόπολη της Ελεύθερας (Τομέας II).¹⁴⁷ Μετά την αναγνώριση και την ταξινόμηση του TRC12 στις τάξεις των κρητικών αμφορέων, στη Γόρτυνα αναγνωρίζονται αρκετά θραύσματα του αμφορέα. Ειδικά στη λεγόμενη «βυζαντινή συνοικία»¹⁴⁸ αποκαλύφθηκαν θραύσματα του τύπου σε στρώματα του 7ου αι.¹⁴⁹ Ταυτόχρονα, αναφέρονται τμήμα του TRC12 στη λεγόμενη «Παλαιά Αγορά» μαζί με θραύσματα εισηγμένων αμφορέων, που χρονολογούνται στον ύστερο 7ο αι. και τον 8ο αι.¹⁵⁰

Στην Οξιά έχουν εντοπιστεί έως τώρα σαράντα δύο θραύσματα (**αρ. κατ. 48-89**) με τα παράλληλά τους να βρίσκονται στις παραλλαγές του TRC12 που δημοσιεύονται από την Ελεύθερα.¹⁵¹

▪ Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζονται είκοσι δύο θραύσματα του αμφορέα TRC12, τα οποία ταυτίζονται με την παραλλαγή «g» του TRC2 της Γόρτυνας, που θεωρείται παραλλαγή του τύπου 2 του Yassi Ada 1 (**αρ. κατ. 48-69, Σχ. 4δ-4ια, Πίν. 4α-4η**).¹⁵²

▪ Δεκατέσσερα χείλη (**αρ. κατ. 70-83, Σχ. 5α, 5γ, Πίν. 4θ-4ι**) με έντονη εξωτερική νεύρωση στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους και κυλινδρικό λαιμό με βαθιές αυλακώσεις στην εσωτερική επιφάνεια.¹⁵³

▪ Πέντε χείλη (**αρ. κατ. 84-88, Σχ. 5δ-5θ, Πίν. 4ια-4ιγ, 5α-5β**) παρουσιάζουν σχεδόν ευθύ, παχύ χείλος με ελαφρά εξωτερική νεύρωση, κυλινδρικό λαιμό χωρίς αυλακώσεις.¹⁵⁴

▪ Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ευρήματος, **αρ. κατ. 89 (Σχ. 5β, Πίν. 5γ)**, με τον κυλινδρικό λαιμό να διευρύνεται προς το χείλος, στο σημείο που ξεκινάει η λαβή και ταυτόχρονα ο λαιμός να διευρύνεται προς του ώμους, είναι ένα χαρακτηριστικό που ίσως ταυτίζεται με μία ακόμα παραλλαγή του TRC12.¹⁵⁵

¹⁴⁶ Bass 1982, 157-161. Hayes 1992, 71, τύπος 29. Yangaki 2004, 515-518. Yangaki 2005, 194-196. Yangaki 2007, 769. Γιαγκάκη 2009, 209-210

¹⁴⁷ Yangaki 2004, 515-518. Yangaki 2005, 195-196

¹⁴⁸ Σύμφωνα με τους ανασκαφείς χαρακτηρίζεται ως «Βυζαντινή Συνοικία» και εντοπίζεται μεταξύ του λεγόμενου Πραιτωρίου και του ναού του Απόλλωνα Πυθίου (5ο^ς-7ος αι.). Portale 2014, 478

¹⁴⁹ Portale 2010, 934. Portale 2014, 478-479

¹⁵⁰ Οι ανασκαφείς ονομάζουν την περιοχή «Old Agora», και τα περισσότερα θραύσματα προέρχονται από έναν λάκκο απόρριψης ΝΔ της βόρειας στοάς και χρονολογείται στον ύστερο 7ο – αρχές 8ου αι. Portale 2014, 480 (Old Agora), 481 (αναφορά στον TRC12)

¹⁵¹ Yangaki 2004, 515-518, εικ. 10a-d. Yangaki 2005, 195-196, εικ. 52g-l

¹⁵² Yangaki 2004, 515-518. Yangaki 2005, 194. Yangaki 2007, 768-769

¹⁵³ Yangaki 2005, εικ. 52j

¹⁵⁴ Yangaki 2005, εικ. 52i

¹⁵⁵ Yangaki 2005, εικ. 52i

Στην Οξιά αναγνωρίζονται τρεις από τις παραλλαγές του TRC12 που εντοπίζονται στην Ελεύθερα, επομένως προτείνεται μια χρονολόγηση των θραυσμάτων της Οξιάς στον ύστερο 7ο με αρχές του 8ου αι. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο πιο διαδεδομένος τύπος κρητικού αμφορέα στην Οξιά είναι ο TRC 12, γεγονός που πιθανόν υποδηλώνει μια ευρεία προτίμηση των υστερότερων τύπων κρητικών αμφορέων με σφαιρικό σώμα, αποδεικνύοντας ίσως μια ευρύτερη διάδοση και ίσως μια ενταντικότερη χρήση αυτών των αμφορέων από τον 7ο αι. μ.Χ. και εξής.

A.1.10 Αταύτιστοι τύποι κρητικών αμφορέων

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς, την κατηγορία των κρητικών αμφορέων συμπληρώνουν τέσσερα χείλη αμφορέων (**αρ. κατ. 90-93**), τα οποία δεν μπορούν να ταυτιστούν με κάποιο γνωστό τύπο κρητικού αμφορέα.

Το πρώτο είναι τμήμα παχέος χείλους κρητικού αμφορέα με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και αρχή κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής. (**αρ. κατ. 90, Σχ. 6α, Πίν. 5δ**). Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του χείλους ταιριάζουν με εκείνα του TRC12, με το χείλος να διευρύνεται προς τα πάνω, όπως φαίνεται στην παραλλαγή «g» των TRC2 από τη Γόρτυνα.¹⁵⁶ Όμως, η βασική διαφοροποίηση του ευρήματος της Οξιάς είναι ο λαιμός, ο οποίος είναι στενός και σε αντίθεση με τα παραδείγματα του TRC12 που μιμούνται τα χαρακτηριστικά του LRA2,¹⁵⁷ δεν διευρύνεται ο λαιμός προς τον ώμο. Η διαμόρφωση του λαιμού παραπέμπει στους TRC13,¹⁵⁸ όμως σε συνδυασμό με την έκφυση της λαβής του αμφορέα της Οξιάς, η διαμόρφωση του λαιμού και των λαβών παρεπέμπει στον TRC9, ο οποίος μιμείται τα χαρακτηριστικά του LRA1.¹⁵⁹ Ταυτόχρονα, ο πηλός του ευρήματος είναι καστανός (Munshell: 5YR 8/4 pink), μέτριος με αρκετές μέτριες-λεπτές λευκές, μελανές και καστανωπές προσμείξεις, λίγες ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις και ελάχιστους πόρους. Αυτά τα χαρακτηριστικά στον πηλό, εντοπίζονται σε αμφορέα από το νησί της Ψείρας, ο οποίος θεωρείται προϊόν τοπικού εργαστηρίου. Ο πηλός του ευρήματος της Ψείρας είναι καστανός (Munsell: 7.5YR 7/8-6/8 reddish-yellow) με χονδρόκοκκες προσμείξεις γρανίτη. Το εργαστήριο παραγωγής μπορεί να εντοπιστεί στη νότια ακτή της Κρήτης.¹⁶⁰ Αυτές οι ομοιότητες στον πηλό του ευρήματος της Οξιάς και της Ψείρας,

¹⁵⁶ Portale, Romeo 2001, πίν. XLIV g. Yangaki 2005, 52k

¹⁵⁷ Yangaki 2005, 194-196, εικ. 52 g-l

¹⁵⁸ Yangaki 2005, εικ. 52k

¹⁵⁹ Portale, Romeo 2001, 310-311, XLVII b. Yangaki 2005, 192-193, εικ. 51a

¹⁶⁰ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875 (αρ. κατ. PS 2646), εικ. 5a-b

καταδεικνύουν μια τοπική παραγωγή του αμφορέα. Ταυτόχρονα, τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά παραπέμπουν σε γνωστούς τύπους κρητικών αμφορέων όπως ο TRC9 και ο TRC12, που χρονολογούνται στον 7ο-8ο αι. μ.Χ. Ίσως, το ευρήμα της Οξιάς να αποτελεί έναν μεταβατικό αμφορέα, στον οποίο προσαρμόζονται γνωστά χαρακτηριστικά για τη δημιουργία ενός νέου σχήματος αμφορέα, ο οποίος παραπέμπει σε αμφορείς του 8ου και 9ου αι. μ.Χ., όπως είναι οι αμφορείς class 1 και class 3 από το ναυάγιο του Bozburun.¹⁶¹

Το επόμενο εύρημα είναι πολύ πιο αιγιματικό σε σχέση με το πρώτο. Πρόκειται για ένα τμήμα παχέος χείλους ελαφρώς έξω νεύον με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής, που εκφύεται ακριβώς κάτω από το χείλος (**αρ. κατ. 91, Σχ. 6β, Πίν. 5ζ**). Η διαμόρφωση του χείλους με μια αβαθή αυλάκωση εσωτερικά κάτω από την ακμή παραπέμπει σε αντίστοιχο εύρημα κρητικού αμφορέα TRC10 από το Πραιτώριο της Γόρτυνας, όπου το ανώτερο τμήμα του χείλους είναι σχεδόν χοανόσχημο με αβαθή αυλάκωση εσωτερικά κάτω από το χείλος.¹⁶² Όμως, στο εύρημα της Γόρτυνας ο λαιμός είναι στενός και διευρύνει ελαφρώς προς τους ώμους. Αντίθετα, στο εύρημα της Οξιάς ο λαιμός παρουσιάζει έντονη κλίση και οι λαβές εκφύονται ακριβώς κάτω από το χείλος, χαρακτηριστικό που δεν απαντάται στους TRC10. Οι λαβές του αμφορέα παραπέμπουν στην κλίση και τη διαμόρφωσή τους σε έναν αμφορέα TRC10 από το νησί της Ψείρας,¹⁶³ με βασική διαφορά ότι οι λαβές του αμφορέα της Οξιάς εκφύονται ακριβώς κάτω από το χείλος. Ο καστανός μέτριος πηλός του ευρήματος της Οξιάς (Munshell: 5YR 6/8 reddish yellow) περιέχει αρκετές μέτριες-λεπτές λευκές και μελανές προσμείξεις και αρκετό μαρμαρυγία. Ο πηλός έχει αρκετές ομοιότητες με τον πηλό από έναν τοπικό αμφορέα από την Ψείρα. Συγκεκριμένα είναι καστανός μέτριος (Munshell: 7.5YR 7/6-6/6 reddish-yellow) με μαρμαρυγία, ασβεστολιθικές προσμείξεις, φυλλίτη και απολιθώματα. Η πετρογραφική ανάλυση καταδεικνύει παραγωγή του στις βόρειες ακτές της Κρήτης, στον κόλπο του Μιραμπέλλου, με πιθανό κέντρο παραγωγής το Μόχλος.¹⁶⁴

Τα δύο τελευταία χείλη, παρά τη διαφορά του μεγέθους τους, έχουν κοινά χαρακτηριστικά στη διαμόρφωση των λαβών και του χείλους (**αρ. κατ. 92-93**). Το πρώτο είναι ένα τμήμα πιθανόν μικρών διαστάσεων αμφορέα, με παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού και τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής με κεντρική νεύρωση στη ράχη και δύο αβαθείς αυλακώσεις, που εκφύεται κάτω

¹⁶¹ Hocker 1998β, 4-6, εικ. 3

¹⁶² Portale, Romeo 2001, πίν. XLVII e

¹⁶³ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 758, εικ. 6 (αρ. 14)

¹⁶⁴ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875 (αρ. κατ. PS 2727), εικ. 3a-b

από το χείλος (**αρ. κατ. 92, Σχ. 6γ, Πίν. 5στ**). Το επόμενο εύρημα είναι μεγαλύτερων διαστάσεων και διατηρεί ακέραιο το παχύ, ευθύ χείλος, ακέραιο τον κυλινδρικό λαιμό και τμήμα των δύο κάθετων λαβών. Οι λαβές διαμορφώνονται από δύο κάθετες βαθιές αυλακώσεις που ορίζουν τρεις πλατιές καμπύλες νευρώσεις (**αρ. κατ. 93, Σχ. 6δ, Πίν. 5ζ**).

Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά αυτών των δύο ευρημάτων απαντώνται σε διαφορετικούς τύπους αμφορέων, αλλά ταυτόχρονα αντανακλούν και χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στους ύστερους κρητικούς αμφορείς. Για παράδειγμα η διαμόρφωση του χείλους μοιάζει με παραδείγματα κρητικών αμφορέων, όπως ο TRC2 και ο TRC12. Ταυτόχρονα φέρουν το χαρακτηριστικό αποτύπωμα στο σημείο επικόλλησης της λαβής στον λαιμό των κρητικών αμφορέων. Παρ' ότι ο λαιμός τους είναι κοντός, παραπέμπει στους TRC12 με τη διεύρυνση του χείλους προς τα πάνω και την αντίστοιχη διεύρυνση του λαιμού προς τους ώμους.¹⁶⁵ Όμως, η διαμόρφωση των λαβών διαφέρει πολύ από τους γνωστούς τύπους των κρητικών αμφορέων. Οι λαβές είναι πλατιές, συμπαγείς και η καμπύλη της ράχης τους ελαφρώς εξέχει από το ύψος του χείλους ή είναι στο ίδιο ύψος με αυτό. Αυτό το χαρακτηριστικό παρατηρείται ιδιαίτερα σε αμφορείς του 10ου αι., όπως είναι οι αμφορείς Günsenin τύπος 1, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από τον κοντό, φαρδύ λαιμό, τις κοντές και συμπαγείς λαβές προεξέχουσες από το ύψος του χείλους και το βραχύ σφαιρικό-ωοειδές σώμα.¹⁶⁶ Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, ίσως μπορεί να ειπωθεί ότι τα χείλη αμφορέων **αρ. κατ. 92** και **93**, αντιπροσωπεύουν κρητικές παραγωγές ωοειδών αμφορέων του 8ου-9ου αι., καθώς τα χαρακτηριστικά του λαιμού και των υπερυψωμένων λαβών παραπέμπουν στα ευρήματα των αμφορέων class 1 και class 4 από το ναυάγιο του Bozburun.¹⁶⁷

Παρά τα κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά των αμφορέων **αρ. κατ. 92** και **93**, ο πηλός τους έχει αρκετές διαφοροποιήσεις. Ο πηλός του ευρήματος **αρ. κατ. 92** είναι καστανός (Munshell: 5YR 7/6 reddish yellow) μέτριος με πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, αρκετές μελανές και ερυθρωπές μέτριες προσμείξεις, λίγες γκριζες και μελανές λεπτές προσμείξεις και ίχνη μαρμαρυγία. Τα χαρακτηριστικά του παραπέμπουν σε παραδείγματα από την περιοχή του Καλού Χωριού (Ιστρον), όπου ο πηλός είναι είτε ερυθρωπός είτε καστανωπός με αρκετές μέτριες και λεπτές προσμείξεις βιοτίτη, διορίτη και χαλαζία. Σύμφωνα με τους μελετητές, αυτός ο πηλός παρατηρείται σε μια ευρεία παραγωγή

¹⁶⁵ Yangaki 2005, 194-196, εικ. 52 g-1

¹⁶⁶ Günsenin 2018, 92-94, εικ. 3 (τύπος I)

¹⁶⁷ Hocker κ.ά. 1998β, 4-5, εικ. 3. Για τους ωοειδείς αμφορείς βλ. παρακάτω σ. 108-111

αγγείων που περιλαμβάνει λεκάνες, πίθους και αμφορείς.¹⁶⁸ Η διαφορά με τον πηλό της Οξιάς είναι η ύπαρξη ελάχιστου μαρμαρυγία.

Ο πηλός του αμφορέα με **αρ. κατ. 93** είναι ωχροκάστανος (Munshell: 7.5YR 8/4 pink) μέτριος με λίγες λεπτές λευκές προσμείξεις, πολλές μέτριες και λεπτές ερυθρές και μελανές προσμείξεις, και πολύ μαρμαρυγία. Ο συγκεκριμένος πηλός μπορεί να παραλληλιστεί με έναν αντίστοιχο πηλό από αμφορέα από την Ψείρα, που θεωρείται τοπικής παραγωγής,¹⁶⁹ χωρίς ωστόσο, να μπορεί με βεβαιότητα να αποκλειστεί και η προέλευσή του από κάποιο άλλο κέντρο παραγωγής του νησιού.

Συνοψίζοντας, οι αταύτιστοι κρητικοί αμφορείς από την Οξιά (**αρ. κατ. 90-93**), παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με άλλους γνωστούς τύπους κρητικών αμφορέων, που εντάσσονται στην ευρύτερη ομάδα των σφαιρικών αμφορέων. Από τη μελέτη της κεραμικής και ειδικά των αμφορέων τόσο κρητικής παραγωγής, όσο παραγωγών άλλων περιοχών, προκύπτει ότι οι σφαιρικοί αμφορείς σηματοδοτούν μια μεταβατική περίοδο (7ος-8ος αι. μ.Χ.) στην κεραμική παραγωγή των αμφορέων. Τα βασικά τους χαρακτηριστικά όπως ο κυλινδρικός λαιμός, τα αποστρογγυλεμένα χείλη, το σφαιρικό/ωοειδές σώμα και τα λεπτότερα τοιχώματα, είναι στοιχεία που απαντούν και χαρακτηρίζουν τους αμφορείς του 9ου, 10ου και 11ου αι. μ.Χ.¹⁷⁰ Επομένως, η ανάμειξη μορφολογικών στοιχείων κρητικών αμφορέων του 7ου-8ου αι., όπως φαίνεται στους αμφορείς της Οξιάς με **αρ. κατ. 90-91**, και στοιχείων αμφορέων του 10ου αι., όπως οι αμφορείς Günsenin τύπος 1, που παρατηρούνται στους αμφορείς **αρ. κατ. 92-93**, πιθανόν καταδεικνύουν υστερότερες παραγωγές κρητικών εργαστηρίων με τα χαρακτηριστικά ωοειδών αμφορέων του 8ου-9ου αι. μ.Χ.¹⁷¹ Στις παραγωγές αυτές αντανakλούν τα χαρακτηριστικά μιας ισχυρής κεραμικής παραγωγής με την ανάμειξη νέων στοιχείων για τη διαμόρφωση καινούργιων τύπων αμφορέων, που εξυπηρετούν τις ανάγκες και τα δεδομένα της εποχής (7ος-9ος αι. μ.Χ.).

A.2. Εισηγμένοι αμφορείς

Η μελέτη των εισηγμένων αμφορέων στο νησί της Κρήτης απασχόλησε από νωρίς την έρευνα και υπάρχουν πολλά δεδομένα για την εισαγωγή κεραμικών αγγείων από διάφορες

¹⁶⁸ Nodarou, Moody 2014, 95-96, εικ. 7b

¹⁶⁹ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875 (αρ. κατ. PS 2727), εικ. 3a-b

¹⁷⁰ Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 245-246. Yangaki 2005, 216

¹⁷¹ Για τους ωοειδείς αμφορείς βλ. παρακάτω σ. 108-111

περιοχές της Μεσογείου, όπως η Αφρική, η Συροπαλαιστίνη και η Ισπανία.¹⁷² Πληροφορίες για την εισαγωγή συγκεκριμένων τύπων αμφορέων, όπως οι διαδομένοι υστερορωμαϊκοί αμφορείς 1-7/ LRA1-7, οι οποίοι διακινούνται ευρέως στη Μεσόγειο κατά τον 5ο και 7ο αι. μ.Χ., προέρχονται κυρίως από θέσεις, όπως η Γόρτυνα, η Ελεύθερνα, η Κνωσός, η Ιεράπετρα και η Ίτανος.¹⁷³ Η αναγνώριση των εισηγμένων αμφορέων βοήθησε στην περαιτέρω κατανόηση και της τοπικής παραγωγής αμφορέων. Πολλά σχήματα της κρητικής τυπολογίας εμπνέονται ή απομιμούνται εισηγμένους τύπους από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως φαίνεται στους κρητικούς αμφορείς: TRC9 με τον LRA 1B, οι TRC7 και TRC10-12 με τον LRA 2, αμφορείς του 4ου αι. μ.Χ. από την Ελεύθερνα με τον LRA 3, και τέλος οι μορφολογικές ομοιότητες του TRC 11 με τον LRA 8A.¹⁷⁴

Αυτή η εικόνα των εισηγμένων τύπων αμφορέων από διαφορετικά κέντρα παραγωγής της Μεσογείου αλλάζει άρδην από το β' μισό του 7ου αι. έως τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ. Τα ευρήματα από τη Γόρτυνα παρουσιάζουν μια κατακόρυφη πτώση των εισαγωγών από κέντρα της Βόρειας Αφρικής, της Ισπανίας, της Κιλικίας και της Συροπαλαιστίνης ήδη από το α' μισό του 7ου αι. μ.Χ., ενώ δεν εντοπίζονται σε ανασκαφικά στρώματα του 8ου και 9ου αι. μ.Χ.¹⁷⁵ Αυτό δεν σημαίνει, ότι έπαυσε η εισαγωγή αμφορέων στην Κρήτη. Αντιθέτως, όπως σημειώνει η Πούλου-Παπαδημητρίου, δηλώνει την επικράτηση των σφαιρικών και ωσειδών αμφορέων, οι οποίοι παράγονται κυρίως στην ανατολική Μεσόγειο από εργαστήρια στην περιοχή του Αιγαίου.¹⁷⁶ Αυτή η άποψη ενισχύθηκε περισσότερο από τα ευρήματα στο νησί της Ψείρας, όπου παρατηρείται μεγάλος αριθμός εισηγμένων αγγείων,¹⁷⁷ τα οποία διακινούνται ευρέως στα νησιά του Αιγαίου (Χίος, Κως) και σε θέσεις της Ανατολικής Μεσογείου, όπως η Κωνσταντινούπολη και η Κύπρος.¹⁷⁸ Τα ολοένα και αυξανόμενα ευρήματα από το νησί της Κρήτης συνηγορούν σε αυτήν την άποψη, αφού όπως φαίνεται από ανασκαφικές και επιφανειακές έρευνες σε θέσεις όπως τα Χανιά, στο Ακρωτήρι, στα Σφακιά, στο Βαφέ Χανίων, στην Αγία Γαλήνη, στην Ελεύθερνα, στη

¹⁷² Yangaki 20016, 216-217

¹⁷³ Γόρτυνα: Rendini 1988, 268-275. Rendini 1997, 371-89. Rendini 2004, 241-53 και 349-59. Portale, Romeo 2001, 313-359 και 407-409. Zanini 2009, 53-54. Portale 2010, 931-934. Portale 2014, 478-482. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 81-93, εικ. 39-43. Yangaki 2005, 197-213. Κνωσός: Forster 2009, 156-61. Ιεράπετρα: Gallimore 2015, 337-352. Ίτανος: Ξανθοπούλου 2004, 1022.

¹⁷⁴ Γιαγκάκη 2009, 207-211

¹⁷⁵ Portale, Romeo 2001, 396-399

¹⁷⁶ Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 405-406

¹⁷⁷ Roulou-Papadimitriou 1995, 1124 (αρ. κατ. PS2700), εικ. 9. Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 245. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 406. Roulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 874-876

¹⁷⁸ Χίος: Boardman 1989, 114 (αρ. κατ. 280), εικ. 43. Κως: Papavassiliou κ.ά. 2014, 159-168. Κωνσταντινούπολη: Hayes 1992, 71-73 (τύποι 29, 32, 33, 36-39). Kocabas κ.ά. 2013, 35-46. Denker, Demirkök κ.ά. 2013, 197-200. Κύπρος: Hayes 2003, 497 (αρ. 294-295), 505-506 (αρ. κατ. 337, 339, 341, 373), εικ. 27, εικ. 32

λεγόμενη «βυζαντινή συνοικία» της Γόρτυνας, στη Φαιστό, στα Αστερούσια, στην Κνωσό, στα Γουρνιά, στον Πρινιατικό Πύργο, στο Μόχλος και στην Ίτανο, οι εισηγμένοι αμφορείς από την περιοχή του Αιγαίου κυριαρχούν στα ευρήματα των αμφορέων από τον 7ο αι. μ.Χ.¹⁷⁹

A.2.1 Υστερορωμαϊκός αμφορέας 2 / LRA2

Ο LRA2 είναι από τους πιο διαδεδομένους τύπους υστερορωμαϊκών αμφορέων που διακινούνται στη Μεσόγειο Θάλασσα σε όλη τη διάρκεια του 5ου και του 7ου αι.¹⁸⁰ Τα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά του αμφορέα είναι το ευρύ χείλος του σε σχήμα χοάνης, ο κοντός κωνικός λαιμός, οι δύο κατακόρυφες λαβές ελλειπτικής διατομής και το σφαιρικό σώμα. Συχνά στην ανώτερη ζώνη του σώματος ή στην περιοχή του ώμου φέρει οριζόντιες ή κυματοειδείς βαθιές εγχαράξεις.¹⁸¹ Από αυτά τα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά που απαντούν στον LRA2, κατέστη δυνατή η διάκριση δύο βασικών παραλλαγών του αμφορέα.¹⁸² Στην πρώτη παραλλαγή (LRA 2A), ο αμφορέας έχει χοανόσχημο χείλος με κοντό κωνικό λαιμό και σφαιρικό σώμα. Στην ανώτερη ζώνη του σώματος φέρει βαθιές περιφερικές εγχάρακτες ταινίες. Η παραλλαγή αυτή χρονολογείται από τον 5ο έως το α΄ μισό του 6ου αι. Η δεύτερη παραλλαγή (LRA 2B) χαρακτηρίζεται από χοανόσχημο χείλος, με ψηλότερο κωνικό λαιμό, αλλά το σώμα είναι πιο συμπίεσμένο έχοντας περισσότερο ωοειδές από ότι σφαιρικό σχήμα. Αυτή η παραλλαγή κοσμείται συνήθως με βαθιές κυματοειδείς περιφερικές εγχαράξεις εγχαράξεις και εντοπίζεται κυρίως στον 6ο αι.¹⁸³ Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι από τα ευρήματα στο ναυάγιο του Yassi Ada, ο αμφορέας τύπου 2,¹⁸⁴ έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με τον LRA 2B, και χρονολογείται με ακρίβεια στο α΄ μισό του 7ου (625-626 μ.Χ.) σύμφωνα με τα νομισματικά ευρήματα,¹⁸⁵ κάτι που δηλώνει την κυκλοφορία του αμφορέα και κατά τον 7ο αι. Τα κέντρα παραγωγής

¹⁷⁹ Χανιά: Γιαγκάκη, Γκράτζιου 2012, 40-41 (αρ. κατ. 3-4). Ακρωτήρι: Raab 2001, 89-90 και 93-95. Σφακιά: Nixon κ. ά. 2000, 8.07 (σημεία: G02-G03), 8.22 (σημείο: G04), 8.39 (σημείο: G20). Βαφές Χανίων: Φιολιτάκη 2011, 94, εικ. 15. Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, 62, εικ. 13.1. Ελεύθερνα: Yangaki 2005, 216-219, εικ. 56. Γόρτυνα: Portale 2014, 478-479, εικ. 7. Φαιστός: Watrous, Hadzi-Vallianou 2004, πίν. E.22. Αστερούσια: Francis 2010, 40-41 (αρ. κατ. PR136). Κνωσός: Hayes 2001, 442, αρ. κατ. A58, εικ. 5. Γουρνιά: Hayes, Kossyva 2012, 169. Πρινιατικός Πύργος: Klontza-Jaklova 2014, 801, εικ. 7-8. Τζαβέλλα 2016, 8, αρ. κατ. 3, εικ. 9. Μόχλος: Κωνσταντινίδου 2011, 44-45 (αρ. κατ. 8-16). Ίτανος: Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 877

¹⁸⁰ Hayes 1976, 116 (τύπος 2). Riley 1979, 348-350, εικ. 91-92. Hayes 1992, 66 (τύπος 9). Karagiorgou 2001, 129. Portale, Romeo 2001, 352-354. Yangaki 2005, 201-203. Piéri 2012, 34-36. Vionis 2020, 298

¹⁸¹ Karagiorgou 2001, 130-131

¹⁸² Hayes 1992, 66. Piéri 1998, 206-207. Arthur 1998, 168.

¹⁸³ Hayes 1992, 66. Piéri 1998, 206, εικ. 37, εικ. 40 (χρονολόγηση της παραλλαγής LRA 2A-2B). Yangaki 2005, 201-202

¹⁸⁴ Bass 1982, 157-159 (αμφορέας τύπου 2)

¹⁸⁵ Bass 1982, 311-319

του LRA2 εντοπίζονται στην περιοχή του Αιγαίου (Χίος, νησί Κουνούπι Αργολίδας, Κνίδος) και τη Μαύρη Θάλασσα (Ιατρός, Κωνσταντία [Τόμις]).¹⁸⁶

Η Όλγα Καραγιώργου έχει μελετήσει τη διακίνηση του αμφορέα στην περιοχή της Μεσογείου και ιδιαίτερα στα βόρεια Βαλκανικά σύνορα, συνδέοντας τη διακίνησή του με τις πολιτικές αναδιοργανώσεις και την ενοποίηση κάποιων πλουτοπαραγωγικών επαρχιών υπό την εξουσία του *quaestor Exercitus* ύστερα από το διάταγμα του Ιουστινιανού το 536 μ.Χ.¹⁸⁷ Συγκεκριμένα, η Καραγιώργου συνδέει τη διακίνηση και τη διασπορά του αμφορέα με την *annona militaris*, έναν ειδικό φόρο για την παροχή των απαραίτητων προϊόντων (κρασί, ελαιόλαδο και σιτάρι) για τη διαβίωση του στρατού.¹⁸⁸ Επίσης, στη μελέτη της παρουσιάζει τις παραλλαγές του αμφορέα που εντοπίζονται σε διάφορες περιοχές των Βαλκανίων κατά τους αιώνες παραγωγής και διακίνησής του.¹⁸⁹ Ο Ευθύμιος Ρίζος, ενισχύει αυτήν την πρόταση για τη διοικητική αναδιοργάνωση και την απόδοση της *annona militaris*, συνδέοντάς την με την ίδια αναδιοργάνωση που έγινε κατά τον 4ο αι. μ.Χ. για την υπεράσπιση των συνόρων της αυτοκρατορίας. Ο Ρίζος παρουσιάζει επιγραφικές μαρτυρίες του 402 μ.Χ., όπου αναγράφονται αναλυτικά οι φόροι για τον στρατό και το χρονοδιάγραμμα απόδοσής τους, σημειώνοντας ότι η πρακτική που αναφέρεται στις επιγραφικές μαρτυρίες του 4ου αι., παρατηρείται στην οργάνωση και τη διακίνηση των αμφορέων κατά τον 6ο αι. μ.Χ.¹⁹⁰ Η στήριξη και ο ανεφοδιασμός των συνοριακών στρατευμάτων στις παραδουνάβιες περιοχές υπήρξε μείζον ζήτημα για την αυτοκρατορία και τη διατήρηση της εδαφικής της ακεραιότητας. Η αναδιοργάνωση του 536 με την *Quastura Exercitus*, παρά τα ερωτήματα που υπάρχουν, αποτυπώνει αυτήν την προσπάθεια σε μια περίοδο πίεσης της αυτοκρατορίας τόσο από τα φυσικά φαινόμενα, όσο και από την αυξανόμενη πίεση εισβολών.¹⁹¹

Στην Οξιά εντοπίζονται έξι θραύσματα σωμάτων αμφορέων που ταυτίζονται με τον LRA2 (**αρ. κατ. 102-104, Πίν. 5η**). Τα σώματα που έχουν εντοπιστεί φέρουν τη χαρακτηριστική διακόσμηση της δεύτερης παραλλαγής (LRA 2B) με βαθιές κυματοειδείς εγχαράξεις στην εξωτερική τους επιφάνεια. Παρά την αποσπασματική διατήρηση των θραυσμάτων της Οξιάς και την αδυναμία ταύτισής τους με συγκεκριμένο κέντρο

¹⁸⁶ Piéri 1998, 209. Karagiorgou 2001, 146-147. Yangaki 2005, 201-203

¹⁸⁷ Karagiorgou 2001, σελ. 151-156. Elton 2005, σελ 693-694. Wiewiorowski 2006, σελ. 319

¹⁸⁸ Karagiorgou 2001, 149-156. Yangaki 2005, 201-203. Wiewiorowski 2006, σελ. 333-334. Μονίαρος 2009, 143-158. Διαμαντή 2010, 166-168. Gallimore 2016, 180-181

¹⁸⁹ Karagiorgou 2001, 129-130, εικ. 7.1

¹⁹⁰ Rizos 2015, 287-302

¹⁹¹ Rizos 2015, 299-302. Για περαιτέρω πληροφορίες για την *Quastura Exercitus*: Γκουτζιουκώστας, Μονίαρος 2009.

παραγωγής, ελλείπει αναλύσεων στον πηλό, είναι δυνατή μια πρώτη προσπάθεια χρονολόγησής τους στον 6ο με 7ο αι., όπως προκύπτει από τη χρονολόγηση της δεύτερης παραλλαγής στον 6ο αι., αλλά και των ευρημάτων από το ναυάγιο του Yassi Ada το 625-626 μ.Χ.

A.2.2 Σφαιρικοί αμφορείς

Οι σφαιρικοί αμφορείς είναι ο πιο διαδομένος τύπος αμφορέα που διακινείται στην Μεσόγειο από τον 6ο έως και τις αρχές του 9ου αι. Πρόκειται για αγγεία με χαρακτηριστικό σφαιρικό σώμα με κοντό κωνικό ή κυλινδρικό λαιμό και μεγάλη ποικιλομορφία στην απόδοση του χείλους. Συχνά οι αμφορείς φέρουν παράλληλες οριζόντιες εγχαράξεις στο σώμα ή στον ώμο τους.¹⁹² Γνωστοί τύποι αμφορέων όπως ο LRA 2, ο αμφορέας τύπου 2 από το ναυάγιο του Yassi Ada, αλλά και οι περισσότεροι αμφορείς (τύποι 28-45) της ταξινόμησης του Hayes από το κεραμικό υλικό του Αγίου Πολύευκτου στην Κωνσταντινούπολη ανήκουν σε αυτή την κατηγορία αμφορέων.¹⁹³ Η παραγωγή τους σχετίζεται με τις πολιτικοοικονομικές μεταβολές που συντελούνται στον 6ο αι. και την πτώση σημαντικών κέντρων παραγωγής, όπως της Βόρειας Αφρικής (ιδιαίτερα μετά την κατάκτησή της από τους Βανδάλους) και της δυτικής Μεσογείου, με την ταυτόχρονη ανάπτυξη και ευημερία της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου και της περιοχής του Αιγαίου.¹⁹⁴ Οι σφαιρικοί αμφορείς σηματοδοτούν μια μεταβατική περίοδο (7ος-8ος αι. μ.Χ.) στην παραγωγή των αμφορέων, αφού βασικά χαρακτηριστικά τους, όπως ο κυλινδρικός λαιμός, τα αποστρογγυλεμένα χείλη, το σφαιρικό/ωοειδές σώμα και τα λεπτότερα τοιχώματα είναι στοιχεία που απαντούν και χαρακτηρίζουν τους αμφορείς του 9ου, 10ου και 11ου αι. μ.Χ.¹⁹⁵

Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Βιώνη, ο οποίος προσπαθεί να καλύψει το κενό της έρευνας για την κεραμική παραγωγή του 7ου-9ου αι., συγκεντρώνοντας και εξετάζοντας τα κεραμικά ευρήματα από διάφορες θέσεις της Ανατολικής Μεσογείου και του Αιγαίου (Κύπρος, Σαγαλασσός, Νάξος Βοιωτία, Κωνσταντινούπολη), τα μορφολογικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται σε αυτούς τους αμφορείς πρέπει να ενταχθούν σε μια

¹⁹² Portale, Romeo 2001, 354-359. Yangaki 2005, 216

¹⁹³ Riley 1979, 348, εικ. 91 (Καρχηδόνα LRA2). Bass 1982, 157-161, εικ. 8.4-8.5 (Yassi Ada, αμφορέας τύπου 2). Hayes 1992, 71-73 (τύποι αμφορέων 28 έως 45). Portale, Romeo 2001, 354-359. Yangaki 2005, 216

¹⁹⁴ Keya 1998, 148. Arthur 1998, 169-170. Portale, Romeo 2001, 354-359. Yangaki 2005, 216. Loseby 2007, 1-6

¹⁹⁵ Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 245-246. Yangaki 2005, 216

«κοινή» κεραμική παράδοση.¹⁹⁶ Με αυτή τη συμβατική ορολογία παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά και τις τοπικές παραλλαγές των σφαιρικών αμφορέων σε μια ταραγμένη περίοδο της αυτοκρατορίας, όπου παρατηρείται μια συσπείρωση των περιφερειακών κέντρων παραγωγής με σχήμα με κοινές μορφολογικές αναφορές, με την ταυτόχρονη διατήρηση των τοπικών κεραμικών παραδόσεων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο επιτυγχάνεται η διατήρηση των διαπεριφερειακών εμπορικών σχέσεων, η αυτάρκεια των τοπικών οικισμών, ως «απάντηση» στον κοινό κίνδυνο και τη διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας.¹⁹⁷

A.2.2.a Αμφορείς τύπου Hayes

Αρκετοί από τους αμφορείς που εντοπίζονται στην Οξιά, βρίσκουν ακριβή παράλληλα στην κατάταξη των σφαιρικών αμφορέων από τις ανασκαφές στον Άγιο Πολύευκτο της Κωνσταντινούπολης (Sarayane). Όπως σημειώνει ο Hayes, αναγνωρίζονται εξήντα διαφορετικοί τύποι αμφορέων από τον 4ο έως και τον 13ο αι. Ο Hayes από τον 4ο έως και τον 7ο αι. αναγνωρίζει τριάντα τέσσερις τύπους αμφορέων, ενώ μόνο για τον 8ο και πιθανόν τον 9ο αι. αναγνωρίζονται και ταξινομούνται έντεκα διαφορετικοί τύποι αμφορέων που αντιπροσωπεύουν αμφορείς είτε με σφαιρικό σώμα είτε με ωσειδές σώμα. Ωστόσο, τα περισσότερα θραύσματα των αμφορέων του 8ου αι. δεν βασίζονται στην τυπολογία και τις διαφοροποιήσεις του σώματος, αλλά κυρίως στην απόδοση του λαιμού των αμφορέων.¹⁹⁸

Στην Οξιά εντοπίζονται τέσσερις τύποι (35, 38, 40-41, 45) από την κατάταξη του Hayes, οι οποίοι χρονολογούνται από τον ύστερο 7ο αι. έως τις αρχές του 9ου αι. Το πρώτο θραύσμα της Οξιάς (**αρ. κατ. 109, Σχ. 7ζ, Πίν. 6δ**) είναι ένα ακέραιο έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή, κάθετο στενό κυλινδρικό λαιμό και ακέραιη τη μία κατακόρυφη λαβή ελλειπτικής διατομής. Ακριβές παράλληλο του θραύσματος από την Οξιά εντοπίζεται στον τύπο Hayes 35 από τον Άγιο Πολύευκτο, το οποίο έχει στενό κατακόρυφο λαιμό με έξω νεύον χείλος (**Εικ. 35α**). Ο πηλός του θραύσματος της Κωνσταντινούπολης χαρακτηρίζεται από τον Hayes ως σκληρός λεπτός καστανός – πορτοκαλόχρωμος πηλός και χρονολογείται στον 8ο αι. και ίσως υστερότερα.¹⁹⁹ Αντίστοιχος αμφορέας εντοπίζεται και στο νησί της Ψείρας, όπου έχει πραγματοποιηθεί πετρογραφική ανάλυση για την προέλευση του πηλού (**Εικ. 35β**). Ο αμφορέας από την Ψείρα, φέρει ελαφρές

¹⁹⁶ Vionis 2020, 292-300

¹⁹⁷ Vionis 2020, 309-313

¹⁹⁸ Hayes 1992, 61-73

¹⁹⁹ Hayes 1992, 71, εικ. 57.38

διαφοροποιήσεις κυρίως στην απόδοση των λαβών, καθώς δεν είναι τόσο τοξωτές όσο του παραλλήλου από τον Άγιο Πολύευκτο. Ο πηλός του αμφορέα της Ψείρας είναι ερυθρωπός (Munsell: 2.5YR 6/6-6/8 light red) με αρκετές χαλαζιακές προσμείξεις και πολύ μαρμαρυγία. Ο πηλός του θραύσματος της Οξιάς είναι σκληρός καστανέρυθρος μέτριος-λεπτός (Munsell: 2.5YR 5/8 red) με αρκετές λευκές προσμείξεις και αρκετό μαρμαρυγία. Οι ομοιότητες του πηλού των αμφορέων της Ψείρας και της Οξιάς, οδηγούν στην υπόθεση ότι οι αμφορείς είναι εισηγμένοι από κέντρα παραγωγής που εντοπίζονται στην περιοχή του Αιγαίου κατά τον ύστερο 7ο και τον 8ο αι., όπως αποδεικνύεται από την πετρογραφική ανάλυση στον αμφορέα της Ψείρας.²⁰⁰

Τα δύο επόμενα θραύσματα από την Οξιά (**αρ. κατ. 107, 108**), ταυτίζονται με τον τύπο Hayes 38. Το πρώτο θραύσμα (**αρ. κατ. 107, Σχ. 7στ, Πίν. 6γ**) διατηρεί τμήμα του χείλους με εσωτερική αυλάκωση και γωνιώδη ακμή, ακέραιη τη μία κατακόρυφη λαβή και τμήμα του κυλινδρικού στενού, κοντού λαιμού, ενώ το δεύτερο (**αρ. κατ. 108**) διατηρεί μικρό τμήμα χείλους. Το παράλληλό τους εντοπίζεται στο σύνολο 35 με αρ. κατ. 43 του Αγίου Πολύευκτου, όπου ο αμφορέας φέρει κοίλο χείλος με εσωτερική αυλάκωση, κοντό λαιμό και ελαφρώς με περισσότερη κλίση λαβές (**Εικ. 36α**).²⁰¹ Στην Κρήτη, αντίστοιχος αμφορέας του τύπου Hayes 38 εντοπίζεται στη λεγόμενη «Βυζαντινή Συνοικία» της Γόρτυνας, όπου έχει έρθει στο φως ένας ολόκληρος αμφορέας (**Εικ. 36β**).²⁰² Ο αμφορέας της Γόρτυνας φέρει όλα τα χαρακτηριστικά του τύπου όπως περιγράφονται από τον Hayes, αλλά παρουσιάζει μεγάλη διαφοροποίηση ως προς τον πηλό του. Ο Hayes περιγράφει τον πηλό των θραυσμάτων του τύπου 38 ως σκληρό ερυθρό, με λεία πορτοκαλόχρωμη-καστανή επιφάνεια, ίχνη ασβεστολιθικών προσμείξεων και χρυσίζοντα μαρμαρυγία, ενώ ο πηλός του ευρήματος από τη Γόρτυνα είναι ερυθρωπός, σχεδόν λεπτός-μέτριος, με αρκετό μαρμαρυγία και γκριζα λεία επιφάνεια.²⁰³ Ο πηλός των θραυσμάτων της Οξιάς, έχει περισσότερες ομοιότητες με τα χαρακτηριστικά του πηλού του αμφορέα της Γόρτυνας, αφού είναι ερυθρωπός, έχει σχεδόν ρόδινο χρώμα (Munsell: 5YR 7/4 pink), με αρκετές γκριζες, λευκές και μελανές προσμείξεις, αρκετό ασημίζοντα μαρμαρυγία και λεία γκριζα εξωτερική επιφάνεια. Επομένως, μια υπόθεση που μπορεί να διατυπωθεί με βάση αυτά τα στοιχεία για τους αμφορείς της Γόρτυνας και της Οξιάς, είναι ότι θα μπορούσαν να

²⁰⁰ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875-876, αρ. κατ. PS 2680, εικ. 7a-b

²⁰¹ Hayes 1992, 71 και 113, εικ. 57.43

²⁰² Portale 2014, 478-479, εικ. 7

²⁰³ Hayes 1992, 71 και 113 (ο πηλός χαρακτηρίζεται ως “brick-red” εσωτερικά και “orange-brown” στην εξωτερική επιφάνεια). Portale 2014, 478 (ο πηλός χαρακτηρίζεται “pinkish red” εσωτερικά και “grey” στην εξωτερική επιφάνεια).

σχετίζονται με ένα κοινό κέντρο παραγωγής, το οποίο δεν μπορεί ακόμα να προσδιοριστεί. Ο Hayes χρονολογεί τους αμφορείς του τύπου 38 από τον Άγιο Πολύευκτο στον ύστερο 8ο με αρχές του 9ου αι.,²⁰⁴ ενώ η Portale συνδέει τον αμφορέα της Γόρτυνας με άλλους γνωστούς τύπους σφαιρικών αμφορέων που εντοπίζονται ή παράγονται στο νησί της Κρήτης από το γ' τέταρτο του 7ου αι. και εξής, προτείνοντας μια χρονολόγηση του αμφορέα της Γόρτυνας στον ύστερο 7ο με αρχές 8ου αι. Η πρώιμη χρονολόγηση του αμφορέα προκύπτει από την εύρεση κρητικών αμφορέων (TRC4, TRC7, TRC10) και εισηγμένων αφρικανικών αμφορέων, που είναι ευρέως διαδεδομένοι κατά τον 6ο και 7ο αι.²⁰⁵ Ωστόσο, οι μορφολογικές ομοιότητες των αμφορέων της Οξιάς με τα αντίστοιχα θραύσματα από την Κωνσταντινούπολη, παρά τις ομοιότητες του πηλού με τον αμφορέα της Γόρτυνας, οδηγούν σε μια χρονολόγηση των θραυσμάτων της Οξιάς περισσότερο κατά τη διάρκεια του 8ου αι. και όχι πρωιμότερα, σύμφωνα με τη χρονολόγηση που προτείνει ο Hayes.

Δύο ακόμα θραύσματα που βρέθηκαν στην Οξιά (**αρ. κατ. 105, 110, Σχ. 7δ, Πίν. 6α**) αποτελούν παραλλαγή του τύπου Hayes 38, ωστόσο το χείλος με **αρ. κατ. 110** είναι πολύ μικρό και φθαρμένο. Το χείλος **αρ. κατ. 105** είναι ένα τμήμα παχέως έξω νεύοντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση, κοντό κυλινδρικό λαιμό και τμήμα της μίας κατακόρυφης λαβής ωοειδούς διατομής. Από το νησί της Κρήτης δεν αναφέρονται παράλληλα ευρήματα, και το κοντινότερο παράλληλο εντοπίζεται στο ανασκαφικό σύνολο 34 με αρ. κατ. 73 από τον Άγιο Πολύευκτο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο χαρακτηρίζεται ως τύπος Hayes 40-41 (**Εικ. 34**).²⁰⁶ Το χαρακτηριστικό αυτών των παραλλαγών είναι το λοξό χείλος με εσωτερική αυλάκωση και τον κοντό λαιμό με κατακόρυφες λαβές ωοειδούς διατομής.²⁰⁷ Ο πηλός τους χαρακτηρίζεται σκληρός ερυθρός ή σκούρος ερυθρωπός (Munsell: 2.5YR 5/6 red), σχετικά λεπτός χωρίς πολλές προσμείξεις. Ο πηλός του θραύσματος της Οξιάς είναι ερυθρός (Munsell: 2.5YR 4/8 red), μέτριος με αρκετές λευκές και μελανές προσμείξεις και ίχνη μαρμαρυγία. Ο Hayes τύπος 40-41, χρονολογείται στα μέσα και στον ύστερο 8ο αι. από τον Hayes.²⁰⁸ Επομένως, το θραύσμα που εντοπίζεται στην Οξιά εξαιτίας των μορφολογικών χαρακτηριστικών και των ομοιοτήτων στον πηλό με τα ευρήματα του Αγίου Πολύευκτου, θα πρέπει να χρονολογηθεί στην ίδια περίοδο στα μέσα με τέλη του 8ου αι.

Ο τελευταίος τύπος αμφορέα που απαντά στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς και ταυτίζεται με τους αμφορείς του Αγίου Πολύευκτου της Κωνσταντινούπολης είναι ο τύπος Hayes 45

²⁰⁴ Hayes 1992, 111 (χρονολόγηση στρώματος 35 "Deposit 35")

²⁰⁵ Portale 2014, 478-479, εικ. 7

²⁰⁶ Hayes 1992, 111, εικ. 54.73

²⁰⁷ Hayes 1992, 71-73

²⁰⁸ Hayes 1992, 108 (χρονολόγηση στρώματος 34 "Deposit 34")

(αρ. κατ. 106, Σχ. 7ε, Πίν. 6β). Πρόκειται για ένα τμήμα παχύ έξω νεύοντος χείλους με εσωτερική αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή με μικρό τμήμα του κυλινδρικού λαιμού με το αποτύπωμα της μίας κατακόρυφης λαβής. Ο τύπος Hayes 45 χαρακτηρίζεται από έξω νεύον μικρό χείλος, στενό κοντό κυλινδρικό λαιμό με ραβδώσεις και κοντές λαβές ωοειδούς διατομής. Ο πηλός του αμφορέα περιγράφεται ως σκληρός ερυθρός πηλός με αμμώδεις προσμείξεις και ασημίζοντα μαρμαρυγία.²⁰⁹ Στην Κρήτη αναφέρεται ένας αντίστοιχος αμφορέας στο νησί της Ψείρας, ο οποίος φέρει τα ίδια μορφολογικά χαρακτηριστικά με το θραύσμα από την Κωνσταντινούπολη και το θραύσμα από την Οξιά, και χαρακτηρίζεται από την Πούλου-Παπαδημητρίου ως επιβίωση του υστερορωμαϊκού αμφορέα 1 (LRA1). Στον αμφορέα της Ψείρας ο πηλός είναι ερυθρωπός (Munsell: 2.5YR 5/8 red) μέτριος με πολύ μαρμαρυγία και αρκετές χαλαζιακές προσμείξεις. Η πετρογραφική ανάλυση του πηλού απέδειξε την προέλευση του αμφορέα από κάποιο κέντρο παραγωγής στη Μικρά Ασία ή από το νησί της Σάμου.²¹⁰ Ο πηλός του θραύσματος της Οξιάς είναι ερυθρωπός (Munsell: 10R 6/8 light red) μέτριος με πολλές λευκές, γκρίζες και μελανές προσμείξεις με άφθονο ασημίζοντα μαρμαρυγία. Αυτές οι ομοιότητες στους πηλούς των θραυσμάτων τόσο της Κωνσταντινούπολης και της Ψείρας, όσο και της Οξιάς καταδεικνύουν την πιθανή παραγωγή του συγκεκριμένου αμφορέα σε κάποιο κέντρο παραγωγής στην ευρύτερη περιοχή του ανατολικού Αιγαίου. Ο τύπος Hayes 45 χρονολογείται κυρίως στον ύστερο 8ο αι. με αρχές του 9ου αι. στην Κωνσταντινούπολη και την Ψείρα,²¹¹ επομένως τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του θραύσματος της Οξιάς και οι ομοιότητες στη σύσταση του πηλού με τα δύο παράλληλα που αναφέρονται, οδηγούν σε μια χρονολόγηση του θραύσματος στον ύστερο 8ο με αρχές 9ου αι.

A.2.2.β Αταξινόμητοι σφαιρικοί αμφορείς

Πολλά θραύσματα σφαιρικών αμφορέων εντοπίζονται σε διάφορες θέσεις της Ανατολικής Μεσογείου και του νησιού της Κρήτη, τα οποία ταξινομούνται στην ευρεία αυτή κατηγορία των σφαιρικών αμφορέων. Συγκεκριμένα θραύσματα σφαιρικών αμφορέων εντοπίζονται στη δυτική Κρήτη στην Ελεύθερνα, στην Αγία Γαλήνη και στον

²⁰⁹ Hayes 1992, 73 και 114 (αρ. κατ. 36.16)

²¹⁰ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 876 (αρ. κατ. PS 3789), εικ. 11

²¹¹ Hayes 1992, 73 (γενική χρονολόγηση του τύπου 45) και 113 (χρονολόγηση του στρώματος 36 “Deposit 36”). Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 876

Βαφέ Χανίων.²¹² Αντίστοιχα θραύσματα σφαιρικών αμφορέων εντοπίζονται και σε θέσεις της κεντρικής και ανατολικής Κρήτης, όπως στη Γόρτυνα, στο Ηράκλειο, στη Χερσόνησο, στην Κνωσό, στο νησί της Ψείρας, το Μόχλος, τον Πετρά Σητείας και τον Πρινιατικό Πύργο, καθώς και στη θέση Καταλύματα στην Ιεράπετρα (**Εικ. 37α-δ**).²¹³ Όλα τα ευρήματα των σφαιρικών αμφορέων χρονολογούνται στον ύστερο 7ο και στον 8ο αι.²¹⁴ Εξαίρεση αποτελεί το χείλος σφαιρικού αμφορέα που εντοπίζεται στο νησί της Ψείρας και σύμφωνα με την Πούλου-Παπαδημητρίου χρονολογείται στον 8ο με 9ο αι. αποτελώντας το υστερότερο παράδειγμα σφαιρικού αμφορέα που εντοπίζεται στο νησί της Κρήτης.²¹⁵

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς, εντοπίζονται συνολικά εννέα θραύσματα σφαιρικών αμφορέων, έξι σώματα (**αρ. κατ. 111, 112, 113, 116, 118, 119**) και τρία χείλη (**αρ. κατ. 114, 115, 117**). Τα πέντε από αυτά τα σώματα φέρουν τη χαρακτηριστική διακόσμηση με λεπτές οριζόντιες ταινίες είτε στον ώμο είτε στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος. Παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία στους πηλούς τους, στοιχείο που δηλώνει την προέλευσή τους από διαφορετικά εργαστήρια. Σε μια πρώτη ανάγνωση των πηλών τους θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι κάποια από τα θραύσματα (**αρ. κατ. 111, 112, 116, 119, Πίν. 7α**) σχετίζονται με τοπική παραγωγή με καστανωπό πηλό (Munsell: 2.5YR 6/6, 2.5YR 5/4, 5YR 6/4, 5YR 7/1) μέτριο, με αρκετές λευκές και μελανές προσμείξεις, που παραπέμπουν σύμφωνα με την πετρογραφική ανάλυση θραυσμάτων σφαιρικών αμφορέων από την Ψείρα, σε κάποιο εργαστήριο κεραμικής στις νότιες ακτές της Κρήτης.²¹⁶ Μόνο το σώμα ενός (**αρ. κατ. 113, Πίν. 7α**), του οποίου ο πηλός είναι καστανέρυθρος (Munsell: 5YR 6/6 reddish yellow) μέτριος με πολλές λευκές προσμείξεις και λίγο μαρμαρυγία, δεν αναφέρεται σε αντίστοιχα ευρήματα από την Κρήτη.

Ανάμεσα στα σώματα των σφαιρικών αμφορέων της Οξιάς, το θραύσμα με **αρ. κατ. 118 (Σχ. 7γ, Πίν. 7β)** παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται πιθανόν για τμήμα από τον ώμο κάποιου σφαιρικού αμφορέα, καθώς από την κλίση του ευρήματος και τον υπολογισμό της διαμέτρου του προκύπτει ότι το θραύσμα προέρχεται από το ανώτερο

²¹² Vogt 1991-1993, 62, εικ. 13.1 (Αγία Γαλήνη). Yangaki 2005, 216-219, εικ. 56 (Ελεύθερα). Φιολιτάκη 2011, 94, εικ. 15 (Βαφές Χανίων).

²¹³ Hayes 2001, 442, αρ. κατ. A58, εικ. 5 (Κνωσός). Portale, Romeo 2001, 354-359, πιν. LXXId-LXXIIIb. Portale 2014, 478, εικ. 6-10 (Γόρτυνα). Albani, Poulou-Papadimitriou 1990, 5-6, εικ. 4-5, πιν. VIII. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875, αρ. κατ. PS 2727, εικ. 3a-b (Ψείρα). Klontza-Jaklova 2014, 801, εικ. 7-8. Τζαβέλα 2016, 8, αρ. κατ. 3, εικ. 9α-β (Πρινιατικός Πύργος). Κωνσταντινίδου 2011, 44-45 (αρ. κατ. 8-13,16) (Μόχλος), Nowicki 2008, 94, πιν. 39A (KP 39, KP 43, KT 147) (Καταλύματα). Πούλου-Παπαδημητρίου 2008α, 154, εικ. 2. Βασιλάκης 2020, 425-426, εικ. 7β (Χερσόνησος). Πούλου-Παπαδημητρίου 2012, 317 (Πετράς Σητείας)

²¹⁴ Portale, Romeo 2001, 354-359. Yangaki 2005, 216. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 400-402.

²¹⁵ Albani, Poulou-Papadimitriou 1990, 5-6, εικ. 4-5, πιν. VIII

²¹⁶ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875, αρ. κατ. PS 2646, εικ. 6

σημείο του σώματος κλειστού αγγείου μεγάλου μεγέθους. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει μια ζώνη με εμπίεστα μέταλλα και μια πλατιά ταινία λεπτών εγχαράξεων. Συγκεκριμένα από τη ζώνη των μεταλλίων διατηρείται ένα ενσφράγιστο διάλιθο μέταλλιο, στο οποίο περικλείεται σταυρός με πεπλατυσμένες τις ακμές των κεραιών. Τα διάκενα στις γωνίες των κεραιών του πληρούνται με δύο σχηματοποιημένα φύλλα. Εκατέρωθεν του σωζόμενου μεταλλίου διατηρούνται αποσπασματικά ίχνη άλλων μεταλλίων. Τέτοια δαικόσμιση δεν απαντάται συχνά σε κεραμικά ευρήματα και ιδιαίτερα σε αμφορείς. Σε θέσεις όπως οι Ελεούσα Σεβαστή στη νοτιανατολική Κιλικία, οι Σαράντα Κολώνες στην Κύπρο, το Κάστρο Trosino και στην περιοχή της Ραβέννας, αλλά και στη Βόρεια Αφρική έχουν έρθει στο φως πολλά, κυρίως, επιτραπέζια σκεύη (κανάτες, κούπες και κύπελλα) με ανάγλυφο διάκοσμο, που θεωρείται ότι μιμούνται τη διακόσμιση μεταλλικών αγγείων, και χρονολογούνται κυρίως στον 6ο-7ο αι. μ.Χ.²¹⁷ Τα κοντινότερα παράλληλα με αυτόν τον επαναλαμβανόμενο διάκοσμο ένσταυρων μεταλλείων εντοπίζονται στα ευρήματα από την Ελεούσα Σεβαστή, όπου το ίδιο μοτίβο απαντάται σε αμφορείς του 6ου-7ου αι. και στο σώμα κοσμούνται με εγχάρακτο, εμπίεστο ή γραπτό διάκοσμο ένσταυρων μεταλλίων.²¹⁸ Αντίστοιχος διάκοσμος εντοπίζεται και σε κανάτες ή μικρά επιτραπέζια σκεύη, όπως κούπες ή μπόλ.²¹⁹ Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το εύρημα της Οξάς είναι εισηγμένο από την Κιλικία, αφού ο πηλός του θραύσματος είναι καστανωπός (Munsell: 7.5YR 6/4 light brown) μέτριος με πολλές λευκές, μελανές και γκριζες προσμείξεις, και άφθονο μαρμαρυγία. Αντίστοιχος πηλός εντοπίζεται σε ένα σφαιρικό αμοφορέα από την Ψείρα και η πετρογραφική ανάλυση έδειξε την τοπική προέλευση του πηλού από τις βόρειες ακτές του λεγόμενου Ισθμού της Ιεράπετρας και πιθανότατα στην περιοχή του Μόγλου.²²⁰

Εκτός από σώματα σφαιρικών αμοφορέων στο κεραμικό σύνολο της Οξάς εντοπίζονται και τρία χείλη σφαιρικών αμοφορέων (**αρ. κατ. 114, 115, 117**). Το πρώτο χείλος (**αρ. κατ. 114, Σχ. 7α, Πίν. 7γ**) είναι παχύ έξω νεύον / λοξό με εσωτερική αβαθή αυλάκωση και αποστρογγυλεμένη ακμή, τμήμα κυλινδρικού λαιμού με τμήμα κάθετης λαβής ελλειπτικής διατομής. Ο πηλός του θραύσματος είναι καστανός (Munsell: 5YR 6/6 reddish yellow)

²¹⁷ Ελεούσα Σεβαστή: Ferrazzoli, Ricci 2009, 39. Ferrazzoli, Ricci 2010, 803-805. Κύπρος: Hayes 2003, 507 (αρ. κατ. 345A), εικ. 30. Ιταλία: Paroli, Ricci 2007, πίν. 73 (αρ. 31), πίν. 7 (αρ. 11α), πίν. 236 (μεταλλικές κούπες με ανάγλυφο πόδι-βάση), πίν. 80 (αρ. 114), πίν. 233 (αρ. 114.1) (πήλινο ασκόσμημο αγγείο με εγχάρακτο διάκοσμο) [νεκρόπολη Κάστρου Trosino]. Ermeti 2003, 519-522 (Cattolica). Βόρεια Αφρική: Bonifay 2004, 300-301, εικ. 168.1-2 (céramique à décor excise)

²¹⁸ Ferrazzoli, Ricci 2010, 804-805, εικ. 6.45

²¹⁹ Ferrazzoli, Ricci 2010, 804-805, εικ. 5.38 (κανάτα), εικ. 8.68 (μπολ)

²²⁰ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875, αρ. κατ. PS 2727, εικ. 4

μέτριος με αρκετές λευκές, γκριζες και μελανές προσμείξεις, με αρκετό μαρμαρυγία. Αντίστοιχα θραύσματα σφαιρικών αμφορέων εντοπίζονται στον Βαφέ Χανιών,²²¹ στην Αγία Γαλήνη,²²² στην Κνωσό,²²³ στο Μόχλος,²²⁴ και στον Πρινιατικό Πύργο.²²⁵ Τα ευρήματα της Κρήτης χρονολογούνται στον ύστερο 7ο με αρχές του 8ου αι. Στο νησί της Ψείρας εντοπίζονται άλλα δύο παράλληλα, ένα χείλος και ένα σώμα σφαιρικού αμφορέα. Το χείλος χρονολογείται στον 8ο – 9ο αι.,²²⁶ ενώ το σώμα που ταυτίζεται με το αντίστοιχο εύρημα από την Κνωσό και τον Πρινιατικό Πύργο, χρονολογείται στον ύστερο 7ου – 8ο αι.²²⁷ Η πετρογραφική ανάλυση που έγινε στο σώμα του αμφορέα έδειξε ότι ο πηλός έχει χαρακτηριστικό καστανό χρώμα (Munsell: 7.5YR 7/6-6/6 reddish yellow) με μέτριες ασβεστολιθικές και χαλαζιακές προσμείξεις με κόκκους από φυλλίτη και λίγο μαρμαρυγία. Τα χαρακτηριστικά αυτά παραπέμπουν στις νότιες ακτές του Κόλπου του Μιραμπέλλου. Σύμφωνα με τις Πούλου-Παπαδημητρίου και Νοδάρου στην ευρύτερη περιοχή του Μόχλου δραστηριοποιείται ένα εργαστήριο παραγωγής σφαιρικών αμφορέων.²²⁸ Παρά τις διαφοροποιήσεις στα χαρακτηριστικά του χείλους της Οξάς και της Ψείρας, οι ομοιότητες του πηλού μεταξύ των δύο ευρημάτων, φανερώνουν την πιθανή τοπική παραγωγή του θραύσματος της Οξάς και τη χρονολόγησή του γύρω στον ύστερο 7ο με 8ο αι., όπως και τα παράλληλα που εντοπίζονται στο νησί.

Τα δύο επόμενα θραύσματα είναι δύο χείλη από τον ίδιο τύπο σφαιρικού αμφορέα με κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά και ίδιο πηλό (**αρ. κατ. 115, 117, Σχ. 7β, Πίν. 7δ**). Πρόκειται για δύο ευθέα χείλη με αβαθή εσωτερική αυλάκωση και τμήμα του κυλινδρικού λαιμού. Ο πηλός τους είναι καστανέρυθρος (Munsell: 2.5YR 7/6 light red και 2.5YR 5/6 red) μέτριος με λευκές, γκριζες και μελανές προσμείξεις με λίγο μαρμαρυγία. Το κοντινότερο παράλληλο από την Κρήτη αποκαλύφθηκε στην ανασκαφή στο νησί της Ψείρας, όπου έχει εντοπιστεί ένας ακέραιος σχεδόν αμφορέας με κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά με τον αμφορέα τύπου Hayes 35 και χρονολογείται από την Πούλου-Παπαδημητρίου στον ύστερο 7ο με 8ο αι. Η πετρογραφική ανάλυση του αμφορέα της

²²¹ Φιολιτάκη 2011, 94, εικ. 15

²²² Vogt 1991-1993, 62, εικ. 13.1

²²³ Hayes 2001, 433 και 442, εικ. 5. A58

²²⁴ Κωνσταντινίδου 2011, 44-45 (αρ. κατ. 14-15)

²²⁵ Klontza-Jaklova 2014, 801, εικ. 7-8. Τζαβέλλα 2016, 8, αρ. κατ. 3, εικ. 9

²²⁶ Albani, Poulou-Papadimitriou 1990, 6, αρ. κατ. PS 318 εικ. 4, πίν. 5 (χείλος). Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875, αρ. κατ. PS 2727, εικ. 3a-b (σώμα)

²²⁷ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875, αρ. κατ. PS 2727, εικ. 3a-b

²²⁸ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757-758. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875, αρ. κατ. PS 2727, εικ. 4

Ψείρας υποδεικνύει ως πιθανό κέντρο παραγωγής του το νησί της Σάμου.²²⁹ Ωστόσο, παρά τις μορφολογικές ομοιότητες των θραυσμάτων της Οξάς με τον αμφορέα της Ψείρας, υπάρχουν αρκετές διαφορές στον πηλό τους, καθώς τα θραύσματα από την Οξά δεν περιέχουν πολύ μαρμαρυγία στις προσμειξείς τους. Αυτή η διαφοροποίηση στον πηλό δημιουργεί προβλήματα στην προσπάθεια να εντοπιστεί συγκεκριμένο κέντρο παραγωγής είτε εντός Κρήτης είτε εκτός. Παρ' όλα αυτά τα κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά με τον αμφορέα της Ψείρας οδηγούν σε μια χρονολόγηση των ευρημάτων της Οξάς στον ύστερο 7ο με 8ο αι. μ.Χ.

A.2.3 Ωοειδείς αμφορείς

Στην Οξά έχουν βρεθεί πέντε αμφορείς, οι δύο σώζονται σχεδόν ακέραιοι και οι υπόλοιποι τρεις διατηρούν τμήμα του ώμου, των λαβών και σχεδόν ακέραιο το χείλος, με κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά. Το χείλος τους είναι παχύ λοξό – έξω νεύον, με κοντό κυλινδρικό λαιμό και κατακόρυφες λαβές ελλειπτικής διατομής. Κατασκευαστικά παρουσιάζονται πολλές ασυμμετρίες τόσο στη διαμόρφωση του χείλους, αφού σε αρκετά παραδείγματα υπάρχουν αδυναμίες στην απόδοση του κυκλικού σχήματος ή της ακμής του, όσο και στην επικόλληση των λαβών με υπολείμματα πηλού στο σημείο έκφυσης και ακανόνιστη επικόλληση με το χείλος, αφού συχνά οι λαβές επικολλώνται έκκεντρα του χείλους.

Αντίστοιχοι αμφορείς έχουν έρθει στο φως σε πολλές θέσεις της περιοχής του Αιγαίου και της ανατολικής Μεσογείου γενικότερα, και χρονολογούνται στον ύστερο 8ο με 9ο αι.²³⁰ Εντάσσονται στον γενικότερο τύπο των λεγόμενων «σφαιρικών» αμφορέων, αλλά πλέον διαφοροποιούνται από τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά που από το έντονο σφαιρικό σώμα καταλήγει να είναι ωοειδές.²³¹ Πολλοί μελετητές χαρακτηρίζουν στις δημοσιεύσεις τους ανάλογους αμφορείς ως «επιβίωση του LRA 1» εξαιτίας των ομοιοτήτων που παρουσιάζει η διαμόρφωση του σώματος με απομιμήσεις ή ύστερες παραλλαγές του LRA1, που παράγονται στην περιοχή του Αιγαίου από τον ύστερο 7ο έως και τις αρχές του 9ου αι.²³²

²²⁹ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 875-876, αρ. κατ. PS 2680, εικ. 7a-b

²³⁰ Boardman 1989, 114, εικ. 43 αρ. 281. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 406-407. Denker, Demirkök κ.ά. 2013, 204, αρ. 237. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 874-875. Vroom 2017, 292-295.

²³¹ Τζαβελλα 2016, 7, υποσ. 4. Vroom 2017, 292

²³² Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 406. Papavassiliou κ.ά. 2014, 160-161

Ένα εκτεταμένο εργαστήριο παραγωγής του αμφορέα αυτού έχει ανασκαφεί στους Λειψούς. Πρόκειται για ένα κεραμικό εργαστήριο με τέσσερις κεραμικούς κλιβάνους ορθογώνιας κάτοψης. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών ήρθαν στο φως πέντε αμφορείς του ίδιου τύπου με κοντό λαιμό, ίδια ραβδωτή διακόσμηση στην εξωτερική επιφάνεια του ωοειδούς σώματος, κοντές λαβές ελλειπτικής διατομής και χείλος παχύ έξω νεύον (**Εικ. 38β**). Όπως σημειώνεται από τους ανασκαφείς Ε. Παπαβασιλείου, Κ. Σαράντη και Ε. Παπανικολάου, οι αμφορείς δεν είναι επιμελούς κατασκευής και παρουσιάζουν πολλές ασυμμετρίες. Αυτά τα πέντε παραδείγματα από την ανασκαφή στο νησί των Λειψών, χρονολογούνται από τα μέσα του 7ου αι. και εξής, αποκλειστικά και μόνο βασιζόμενοι στις μορφολογικές ομοιότητες που παρουσιάζουν με κάποιες από τις ύστερες παραλλαγές του LRA1.²³³ Η J. Vroom εγείρει κάποιες αμφιβολίες για τον χαρακτηρισμό αυτών των αμφορέων ως επιβιώσεις ή ύστερες παραλλαγές του LRA 1 και έμμεσα σημειώνει ότι τόσο τα ευρήματα από τους Λειψούς, όσο και ο αμφορέας από την Ψείρα (**Εικ. 38δ**) με πιθανή προέλευση από το νησί της Σάμου θα πρέπει να θεωρηθούν προϊόντα εργαστηρίων παραγωγής πρώιμων σφαιρικών/ωοειδών αμφορέων στην περιοχή του Αιγαίου. Ουσιαστικά, θεωρεί ότι οι αμφορείς με ωοειδές σώμα θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστός τύπος αμφορέα.²³⁴

Από την περιοχή του Αιγαίου προέρχονται αρκετοί αντίστοιχου τύπου αμφορείς. Ο πρώτος βρέθηκε στο λεγόμενο δάπεδο της «ανακατάληψης» του φρουρίου στο Εμποριό της Χίου.²³⁵ Ο αμφορέας χρονολογείται στον 9ο αι., όπως και ολόκληρο το στρώμα της ανακατάληψης, εξαιτίας της εύρεσης ενός φύλλεως (*follis*) του Νικηφόρου Α΄ (802-811) και ενός φύλλεως (*follis*) του Λέοντα Ε΄ με τον γιό του, κοπής Σικελίας, ο οποίος χρονολογείται το 813-820.²³⁶ Στο ναυάγιο του Bozburun στην περιοχή της Μαρμαρίδας ανασύρθηκαν συνολικά 970 αμφορείς είτε ακέραιοι, είτε τμήματα αυτών (**Εικ. 38α**).²³⁷ Στους αμφορείς που ήρθαν στο φως από την υποβρύχια έρευνα αναγνωρίστηκαν τέσσερις βασικοί τύποι αμφορέων.²³⁸ Ο αμφορέας με τις περισσότερες μορφολογικές ομοιότητες με τα παραδείγματα από τους Λειψούς και τη Χίο, είναι ο αμφορέας «class 1». Επίσης, αρκετοί αμφορείς με ωοειδές σώμα έχουν έρθει στο φως από τις ανασκαφές στο λιμάνι Yeni Kari, στην Κωνσταντινούπολη, που ταυτίζεται με το λιμάνι του Θεοδοσίου (**Εικ. 38γ**).²³⁹ Μεταξύ

²³³ Papavassiliou κ.ά. 2014, 159-161, εικ. 9a-b

²³⁴ Vroom 2017α, 293-295, εικ. 6

²³⁵ Boardman 1989, 114, αρ. κατ. 281, εικ. 43. 281

²³⁶ Boardman 1989, 114, αρ. κατ. C50-C51, πίν. 33. 50-51

²³⁷ Hocker κ.ά. 1998α, 12. Hocker κ.ά. 1998β, 4, εικ. 2

²³⁸ Hocker κ.ά. 1998β, 4-5, εικ. 3

²³⁹ Kocabas κ.ά. 2013, 35-46. Denker, Demirkök κ.ά. 2013, 197-200

των πολλών ναυαγίων που έχουν εντοπιστεί και χρονολογούνται από τον ύστερο 6ο αι. έως και τον 11ο αι., χαρακτηριστικός τέτοιος αμφορέας απαντά στο ναυάγιο με αριθμό 12, γνωστό ως «ΥΚ12», το οποίο χρονολογείται τόσο σύμφωνα με τους αμφορείς που έχουν εντοπιστεί, όσο και με νομίσματα, στον 9ο αι.²⁴⁰

Άλλα ευρήματα που ταυτίζονται με αυτούς του αμφορείς έχουν βρεθεί στην ανασκαφή στο φρούριο Σαράντα Κολώνες στην Πάφο της Κύπρου, όπου εντοπίζονται δύο αμφορείς με κοντό λαιμό, παχύ χείλος, ασύμμετρες λαβές και ωοειδές σχήμα. Τα θραύσματα της Πάφου χρονολογούνται από τον Hayes στον 8ο με 9ο αι.²⁴¹ Πολλές είναι οι αρχαιολογικές θέσεις στην περιοχή της Αδριατικής Θάλασσας, όπου εντοπίζονται θραύσματα αμφορέων με τα χαρακτηριστικά των ωοειδών αμφορέων, όπως τα παρουσιάζει η J. Vroom, η οποία αναφέρει ότι υπάρχουν μη δημοσιευμένα θραύσματα αμφορέων που αναγνώρισε η ίδια.²⁴²

Στο νησί της Κρήτης, αναφέρονται λίγα παραδείγματα αμφορέων με ωοειδές σώμα. Από το νησί της Ψείρας προέρχεται ένας σχεδόν ολόκληρος αμφορέας αυτού του τύπου και χρονολογείται στον 8ο με 9ο αι.²⁴³ Επίσης, ένα ακόμα θραύσμα αμφορέα με τα ίδια χαρακτηριστικά αναφέρεται από την ανασκαφή στον Πρινιάτικο Πύργο.²⁴⁴ Ο τελευταίος χρονολογείται στον 8ο με πρώιμο 9ο αι., εξαιτίας των ομοιοτήτων του με τα παράλληλα από το ναυάγιο του Bozburun.²⁴⁵

Τα θραύσματα της Οξιάς παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία κυρίως στον πηλό τους, με κοινό χαρακτηριστικό όλων των θραυσμάτων να είναι η περιεκτικότητα του μαρμαρυγία. Εκτός από τους αμφορείς **αρ. κατ. 120 (Σχ. 8α, Πίν. 8α)** και **αρ. κατ. 124 (Σχ. 11, Πίν. 11)**, των οποίων ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος και ερυθρωπός (Munsell: 2.5YR 5/8 red) αντίστοιχα, με αρκετές λευκές και λίγο έως καθόλου μαρμαρυγία, τα υπόλοιπα παραδείγματα της Οξιάς, χαρακτηρίζονται από υψηλή περιεκτικότητα μαρμαρυγία στις προσμείξεις του πηλού. Ο πηλός των αμφορέων (**αρ. κατ. 121, 122, 125, 126, Σχ. 10, 8β, 9β-9γ, Πίν. 10, 8β, 9β-9γ**), είναι ερυθρωπός (Munsell: 2.5YR 4/8 red) μέτριος με αρκετές λευκές και λίγες μελανές προσμείξεις με άφθονο ασημίζοντα μαρμαρυγία. Αντιθέτως, ο αμφορέας με **αρ. κατ. 123 (Σχ. 9α, Πίν. 9α)** φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά στον πηλό και το ίδιο χρώμα (Munsell: 2.5YR 4/8 red), αλλά με λιγότερη ποσότητα χρυσίζοντα μαρμαρυγία. Οι τέσσερις τελευταίοι αμφορείς μπορούν να

²⁴⁰ Denker, Demirkök κ.ά. 2013, 197-204

²⁴¹ Hayes 2003, 505-506, αρ. κατ. 339 και 341, εικ. 32. 339-341

²⁴² Vroom 2017α, 292-293. (βιβλιογραφία για τις θέσεις από την Αδριατική θάλασσα)

²⁴³ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 876, αρ. κατ. PS3789, εικ. 10a-b

²⁴⁴ Klontza-Jaklova 2014, 801,802. Τζαβελλα 2016, 7-8, αρ. κατ. 2, εικ. 8

²⁴⁵ Τζαβέλλα 2016, 7-8

θεωρηθούν εισηγμένοι, καθώς ο πηλός τους μοιάζει με τον πηλό του αντίστοιχου αμφορέα από την Ψείρα. Η πετρογραφική ανάλυση στον αμφορέα της Ψείρας έδειξε ότι ο ερυθρός πηλός (Munsell: 2.5YR 5/8 red) μέτριος με πολύ μαρμαρυγία προέρχεται πιθανότατα από το νησί της Σάμου ή τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας.²⁴⁶

Με βάση την πετρογραφική ανάλυση από τον αμφορέα της Ψείρας, η Vroom υποθέτει ότι οι αμφορείς με το ωοειδές σώμα θα πρέπει να συνδεθούν με το νησί της Σάμου και πιθανότατα των Λειψών, όπου εντοπίζεται το μόνο έως τώρα εργαστήριο παραγωγής. Συγκεκριμένα θεωρεί ότι η παραγωγή ημίγλυκου κρασιού στα δύο αυτά νησιά θα πρέπει να συνδεθεί με την παραγωγή και διακίνηση αυτού του αμφορέα.²⁴⁷

Για τους αμφορείς με ωοειδές σώμα από την Οξιά, προτείνεται μια χρονολόγηση στον 8ο με αρχές του 9ου αι., όπως χρονολογούνται τα περισσότερα παράλληλα, που εντοπίζονται στην ανατολική Μεσόγειο, ανάμεσά τους και αμφορείς με ασφαλή χρονολογικά δεδομένα, όπως τα ευρήματα από το Εμποριό της Χίου και το ναυάγιο «ΥΚ12» από το λιμάνι της Κωνσταντινούπολης. Παρά τις ομοιότητες που παρουσιάζουν με τους αμφορείς που βρέθηκαν στο κεραμικό εργαστήριο των Λειψών, δεν προτείνεται μια τόσο πρόωμη χρονολόγηση (από τον ύστερο 7ο αι. και εξής), καθώς ελλείπει χρονολογικών δεδομένων από τους Λειπούς, οι αμφορείς του εργαστηρίου χρονολογούνται μόνο με βάση τα κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν με τις ύστερες παραλλαγές του LRA1.²⁴⁸

A.3 Λεκάνες και κάδοι

Οι λεκάνες, βαθιές ή ρηχές, και οι κάδοι αντιπροσωπεύουν μια μεγάλη κατηγορία αγγείων γενικής χρήσης. Είναι αγγεία που χρησιμοποιούνται τόσο για την αποθήκευση προϊόντων, όσο και επικουρικά για άλλες οικιακές ή αγροτικές δραστηριότητες.²⁴⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η χρήση τους για την διατήρηση προϊόντων σε άρμη, όπως φαίνεται από τη χημική ανάλυση σε ασβεστόχα κατάλοιπα στο εσωτερικό μεγάλων βαθιών λεκανών από τους Δελφούς.²⁵⁰

Όπως συμβαίνει με τα περισσότερα αγγεία καθημερινής και ευρείας χρήσης, έτσι με τις λεκάνες και τους κάδους παρατηρούνται ελάχιστες διαφοροποιήσεις στα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά, τα οποία κατά βάση διατηρούνται σχεδόν αναλλοίωτα, εξαιτίας της

²⁴⁶ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, 876, αρ. κατ. PS3789, εικ. 10a-b, εικ. 11

²⁴⁷ Vroom 2017a, 293-295, εικ. 5-6

²⁴⁸ Papavassiliou κ.ά. 2014, 161

²⁴⁹ Πετρίδης 2013, 41-42. Γιαγκάκη 2018, 124

²⁵⁰ Petridis 2010, 55-57. Πετρίδης 2013, 42

καθημερινής χρηστικής τους αξίας.²⁵¹ Οι λεκάνες παρουσιάζουν ποικιλία στη διάμετρο του χείλους τους και στην απόληξή του, και έχουν συνήθως λοξά ή κάθετα τοιχώματα, με οριζόντιες λαβές ή χωρίς λαβές και επίπεδη βάση. Οι κάδοι, σκεύη αντίστοιχης χρήσης με τις λεκάνες, φέρουν τα ίδια μορφολογικά χαρακτηριστικά τόσο στα χείλη και τις λαβές, όσο και στη βάση, όμως διαφοροποιούνται καθώς είναι βαθύτεροι, έχοντας ψηλά, σχεδόν κυλινδρικά κάθετα τοιχώματα.²⁵² Ωστόσο, αυτό που διακρίνει έντονα τις λεκάνες και τους κάδους του 6ου-7ου αι. μ.Χ. από τα πρωιμότερα παραδείγματα, είναι η διακόσμηση της εξωτερικής επιφάνειας με δέσμες λεπτών εγχαράξεων, οριζόντιων ή/και κυματοειδών, τόσο στην επιφάνεια του σώματος, όσο και στην άνω επιφάνεια του πεπλατυσμένου χείλους (Εικ. 48).²⁵³

Στην επιφανειακή έρευνα στο όρος Οξά εντοπίζονται συνολικά δεκαέξι θραύσματα λεκανών και καδόσχημων αγγείων. Από αυτά, τα τέσσερα είναι τμήματα από τρεις διαφορετικούς τύπους λεκανών, υπάρχουν τρεις βάσεις καδόσχημων αγγείων και τα υπόλοιπα αποτελούν θραύσματα σωμάτων λεκανών και κάδων. Όλα τα σώματα που καταγράφονται (αρ. κατ. 134, 135, 136, Πίν. 16β) φέρουν στην εξωτερική επιφάνεια τη χαρακτηριστική διακόσμηση με ταινίες λεπτών εγχαράξεων σε οριζόντια ή/και κυματοειδή διάταξη, όπως εντοπίζονται σε αντίστοιχα σκεύη από τη Γόρτυνα, την Κνωσό, την Ελεύθερνα, τα Γουρνιά και στην περιοχή του Γαλατά.²⁵⁴

Ο πρώτος τύπος λεκάνης που εντοπίζεται στην Οξά, είναι ένα τμήμα οριζόντιου πεπλατυσμένου χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αυλάκωση κάτω από το χείλος στην εξωτερική επιφάνεια (αρ. κατ. 137, Σχ. 16α, Πίν. 16δ). Αντίστοιχου τύπου λεκάνες εντοπίζονται στην ανασκαφή του Πραιτωρίου και του Ωδείου της Γόρτυνας. Το σημαντικό στοιχείο αυτών των λεκανών είναι η εύρεσή τους σε μεγάλες ποσότητες σε στρώματα που χρονολογούνται στον 7ο αι. μ.Χ.²⁵⁵

Τα επόμενα θραύσματα αντιπροσωπεύουν ένα συγκεκριμένο τύπο λεκάνης που αποτελεί από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα για τη διαχρονική παραγωγή και χρήση του συγκεκριμένου τύπου λεκάνης. Το πρώτο θραύσμα είναι ένα τμήμα οριζόντιου πεπλατυσμένου χείλους, με αρχή κοίλου τοιχώματος λεκάνης. Εξωτερικά φέρει αυλάκωση

²⁵¹ Yangaki 2016, 211

²⁵² Vogt 2000, 73-74. Yangaki 2005, 156-158. Yangaki 2016, 210-212

²⁵³ Martin 1997, 344-345. Vogt 2000, 73-74, εικ. 23-27. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLIX, C V 1.1/1, πίν. CLXII, c V 2.1/4, πίν. CLXIV, C VI 2.2/3. Yangaki 2005, 156-158, fig. 57-59. Yangaki 2016, 212

²⁵⁴ Γόρτυνα: Martin 1997, 344-345. Albertocchi, Perna 2001, 437-438, πίν. XCVIII 1.4/1 και πίν. XCVIII 1.2/1. Κνωσός: Sackett 1992, πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, 443, 447 (αρ. B30), εικ. 7.30. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 69, εικ. 20.13-14. Yangaki 2005, 136-138, εικ. 23.e. Γουρνιά: Hayes, Kossyva 2012, 167, εικ. 51.E5. Γαλατάς: Gallimore 2017, 238, εικ. 34.24

²⁵⁵ Albertocchi, Perna 2001, 442-3. Albertocchi 2011, 192, εικ. 54.h

κάτω από το χείλος και στην άνω επιφάνεια του χείλους φέρει λεπτές αυλακώσεις στην εσωτερική ακμή του χείλους (**αρ. κατ. 138, Σχ. 16β, Πίν. 16ε**). Το δεύτερο είναι ένα τμήμα οριζόντιου πεπλατυσμένου χείλους λεκάνης και αρχή κοίλου τοιχώματος. Στην άνω επιφάνεια του χείλους φέρει κυματοειδή ταινία λεπτών εγχαραύσεων. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος φέρει μια οριζόντια ταινία λεπτών εγχαραύσεων (**αρ. κατ. 140, Σχ. 16γ, Πίν. 16στ**). Αντίστοιχα παραδείγματα εντοπίζονται σχεδόν σε όλο το νησί της Κρήτης, καθώς ίδιου τύπου λεκάνη εντοπίζεται στο κεραμικό σύνολο από την Αργυρούπολη και χρονολογείται στον 3ο αι. μ.Χ. Από τη βίλλα του Διονύσου στην Κνωσό υπάρχουν αναφορές για τμήματα ίδιου τύπου λεκάνης του 3ου-4ου αι. μ.Χ.²⁵⁶ Η διαχρονική χρήση και η συστηματική παραγωγή αυτής της λεκάνης, από τα κατά τόπους εργαστήρια, αποτυπώνεται στο κεραμικό σύνολο της Κνωσού, όπου πέραν των αντίστοιχων ευρημάτων στα στρώματα του 3ου-4ου αι. μ.Χ., εντοπίζονται και κατά τον 5ο-7ο αι. μ.Χ.²⁵⁷ Ταυτόχρονα η ευρεία διάδοση του συγκεκριμένου σχήματος στο νησί της Κρήτης φανερώνεται από τον εντοπισμό της στην ανασκαφή της Γόρτυνας και στο κεραμικό σύνολο από την Αγία Γαλήνη, τα οποία χρονολογούνται στον 6ο-7ο αι. μ.Χ.²⁵⁸ Αντίστοιχο διάκοσμο φέρουν κάδοι που εντοπίζονται στην Ελεύθερνα και χρονολογούνται στον 7ο αι. και στις αρχές και του 8ου αι. μ.Χ.²⁵⁹ Τα ευρήματα της Οξιάς, δεν μπορούν να θεωρηθούν παραδείγματα των πρώιμων λεκανών του 3ου -5ου αι., αντιθέτως η διακόσμηση και των δύο θραυσμάτων με το χαρακτηριστικό διάκοσμο με τις λεπτές εγχαραύσεις λειτουργεί ως *terminus post quem* για την χρονολόγησή τους μετά τον 6ο αι. μ.Χ.

Το τελευταίο θραύσμα χείλους από την Οξιά είναι τμήμα λοξού ελαφρώς πεπλατυσμένου χείλους με αποστογγυλεμένη ακμή, με αρχή κοίλου σώματος λεκάνης. Εξωτερικά κάτω από το χείλος φέρει βαθιά περιφερική αυλάκωση (**αρ. κατ. 143, Σχ. 16δ, Πίν. 16ζ**). Αυτός ο τύπος λεκάνης διαφοροποιείται κάπως από όσους έχουν σχολιαστεί έως τώρα, καθώς είναι το πρώτο και μοναδικό θραύσμα που αντιστοιχεί σε ρηχή λεκάνη. Βασικό χαρακτηριστικό αυτού του τύπου είναι η επεξεργασία του χείλους και συχνά η διακόσμηση της εξωτερικής του επιφάνειας²⁶⁰, κάτι που δεν διατηρείται στο θραύσμα της Οξιάς. Ίδιου τύπου λεκάνες εντοπίζονται στην ανασκαφή της Γόρτυνας, με έντονη και χαρακτηριστική διακόσμηση με εγχαραύσεις. Τα ευρήματα της Γόρτυνας χρονολογούνται

²⁵⁶ Κνωσός: Hayes 1983, εικ. 15.180-187, εικ. 16.188-190. Αργυρούπολη: Γαβριλάκη-Νικολουδάκη 1988, 49-50, εικ. 10, πίν. 10-11

²⁵⁷ Frensd, Johnston 1962, εικ. 18.78-83. Hayes 2001, εικ. 8.49.

²⁵⁸ Γόρτυνα: Rendini 1988, εικ. 202 και εικ. 222. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLXIV, C VI 3.6/2. Albertocchi 2011, 192, εικ. 54.g. Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 7.1-5

²⁵⁹ Vogt 2000, 73-74, εικ. 26.6. Yangaki 2005, 156-158, εικ. 58a, d, h

²⁶⁰ Yangaki 2005, 160-161

κυρίως στον 6ο-7ο αι. μ.Χ.²⁶¹ Στην ανασκαφή της Ελεύθερνας εντοπίζονται λεκάνες με παρόμοια διαμόρφωση τοιχώματος αλλά διαφοροποιημένο χείλος τόσο στη συνοικία στον ανατολικό τομέα (Τομέας Ι), όσο και στην Ακρόπολη (Τομέας ΙΙ), σε στρώματα του 6ου - 7ου αι. μ.Χ.²⁶² Ωστόσο, υπογραμμίζεται ότι τα περισσότερα θραύσματα αυτών των λεκανών εντοπίζονται σε στρώματα του 7ου αι. μ.Χ., καθώς οι ενδείξεις για την παραγωγή του συγκεκριμένου τύπου κατά τον 6ο αι. παραμένουν ελλιπείς.²⁶³

Οι τρεις επίπεδες βάσεις που εντοπίζονται στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς (**αρ. κατ. 139, 141, 142, Σχ. 16ε, 16στ, Πίν. 17α, 17β**), παρά το γεγονός ότι διατηρούνται σε μικρά θραύσματα δεν υπάρχουν πολλές αμφιβολίες ότι πρόκειται για βάσεις κάδων, καθώς και στις τρεις διατηρείται ικανό τμήμα των τοιχωμάτων, τα οποία είναι σχεδόν κάθετα. Αντίστοιχα καδόσχημα αγγεία εντοπίζονται σε στρώματα του 6ου-7ου αι. μ.Χ. σε πολλές θέσεις του νησιού όπως η Γόρτυνα, η Κνωσός, η Ελεύθερνα και η Αγία Γαλήνη.²⁶⁴

Ως προς τον πηλό των θραυσμάτων της Οξιάς, μπορούν να γίνουν κάποιες μακροσκοπικές παρατηρήσεις. Ο πηλός τους είναι καστανωπός (Munsell: 5YR 7/6, 5/8, 6/4, 5/6, 2YR 5/8 red, 7.5YR 8/3 pink), εκτός από τον πηλό του χείλους με **αρ. κατ. 140**, ο οποίος είναι γκριζός (Munsell: Gley 1 6/N gray). Παρά τις χρωματικές διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στον πηλό των ευρημάτων της Οξιάς, υπάρχει μια σχετική ομοιογένεια στις προσμείξεις με διαφοροποιήσεις στην περιεκτικότητα σε λευκές, μελανές και γκριζες προσμείξεις ποικίλων μεγεθών (κυρίως μέτριες και λεπτές). Τα ίδια χαρακτηριστικά στις προσμείξεις του πηλού εντοπίζονται σε διαφορετικές περιοχές γύρω από τον κόλπο του Μιραμπέλλου, όπως στο Μόχλος και την περιοχή του Καλού Χωριού.²⁶⁵ Το χείλος λεκάνης **αρ. κατ. 140**, διαφέρει από τα υπόλοιπα θραύσματα ως προς την υψηλή περιεκτικότητα λευκών και ασβεστολιθικών προσμείξεων. Τέτοια χαρακτηριστικά στις προσμείξεις του πηλού παρατηρούνται στην περιοχή του Καλού Χωριού, από την επιφανειακή έρευνα στο Βρόκαστρο, όπου έχει αποκαλυφθεί και ένας ρωμαϊκός κλίβανος.²⁶⁶ Το χρώμα του πηλού

²⁶¹ Albertocchi, Perna 2001, πίν. CXXI, A VIII A.5/1, CXXXI, A V 3.5/1. Albertocchi 2011, 190-192, εικ. 54.g

²⁶² Vogt 2000, 73-74, εικ. 23.3-5. Yangaki 2005, 160-161, εικ. 59.d

²⁶³ Yangaki 2005, 161

²⁶⁴ Γόρτυνα: Martin 1997, πίν. LXX.2. Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLV, CLVII, CLXV, CLXVI, CLXII. Κνωσός: Friend, Johnston 1962, εικ. 18.78-83. Hayes 1983, 132, εικ. 14.173-174, εικ. 15.175-176. Sackett 1992: πίν. 184.12, πίν. 195.103-104. Hayes 2001, εικ. 8.49. Forster 2009, 146-147, εικ. 4.35 (αρ. 233). Ελεύθερνα: Vogt 2000, 73-74, εικ. 27. Yangaki 2005, 156-158, εικ. 57. Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 7.1-2 και εικ. 7.5

²⁶⁵ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757-758, εικ. 3e-3f, εικ. 5.4, 5.7-8 (Μόχλος). Nodarou, Moody 2014, 95-96, εικ. 7b

²⁶⁶ Hayden 2004, 212

είναι γκριζό και διαφέρει από τον συνήθη καστανωπό πηλό, γεγονός που ίσως σχετίζεται με κάποια αποτυχία κατά την όπτηση του αγγείου.

A.4 Πίθοι

Οι πίθοι αποτελούν το συνηθέστερο αποθηκευτικό σκεύος από την προϊστορική έως και τη νεότερη/σύγχρονη εποχή. Συχνά είναι εγκλιβωτισμένοι μέσα στο έδαφος σε δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους. Η αποκλειστικά αποθηκευτική χρήση τους δεν αφήνει περιθώρια πολλών αναδιαμορφώσεων ή παραλλαγών με την πάροδο των αιώνων, γι' αυτό και το σχήμα τους είναι συγκεκριμένο με σφαιρικό ή ωοειδές σώμα, με ευρύ παχύ χείλος και ελαφρώς αποστρογγυλεμένη βάση για τον καθαρισμό των υγρών προϊόντων.²⁶⁷ Λόγω του μεγάλου μεγέθους τους τόσο η κατασκευή τους, όσο και η όπτησή τους ήταν ένα δύσκολο εγχείρημα για τους κεραμείς, οι οποίοι έπρεπε να συνυπολογίζουν πολλούς παράγοντες περιβαλλοντικούς και κατασκευαστικούς για την παρασκευή των πίων.²⁶⁸ Παρ' όλο που τα πιθάρια είναι εύκολο να αναγνωριστούν στα κεραμικά σύνολα είναι ένα εύρημα που δύσκολα μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια.²⁶⁹

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζονται συνολικά έντεκα θραύσματα πίων, έξι σώματα, τα δύο εξ αυτών με ανάγλυφο διάκοσμο ιχθυάκανθας (**αρ. κατ. 144, 145, 147, Σχ. 17γ, Πίν. 17γ-δ**) και πέντε χείλη. Τα χείλη που έχουν βρεθεί μπορούν να διακριθούν σε δύο τύπους πίου. Ο πρώτος τύπος έχει παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή με βραχύ λαιμό, αφού το χείλος διαχωρίζεται από το σώμα με μια αβαθή περιφερική αυλάκωση ακριβώς κάτω από το χείλος και διατηρεί τμήμα κοίλου τοιχώματος (**αρ. κατ. 146, 148, 151, Σχ. 17α, Πίν. 18α, 18δ, 18ε**). Η δεύτερη ομάδα των θραυσμάτων είναι δύο παχιά χείλη με αποστρογγυλεμένη ακμή, σχετικά βραχύ λαιμό που ορίζεται από μια πλατιά περιφερική αυλάκωση κάτω από το χείλος και αρχή κυρτού τοιχώματος (**αρ. κατ. 149, 150, Σχ. 17β, Πίν. 18β-18γ**). Τα θραύσματα που εντοπίζονται στην Οξιά, βρίσκουν παράλληλα με αντίστοιχα χείλη πίων του 7ου αι. μ.Χ. από την ανασκαφή της Γόρτυνας με μικρές διαφοροποιήσεις κυρίως στο χείλος, το οποίο σε ορισμένες περιπτώσεις έχει τετράγωνη ακμή.²⁷⁰ Στην Κρήτη, πίθοι παρόμοιου τύπου με εκείνους της Γόρτυνας και της Οξιάς, έχουν έρθει στο φως στην Ελεύθερνα και χρονολογούνται στον 7ο-αρχές 8ου αι. μ.Χ.²⁷¹

²⁶⁷ Μπακιρτζής 1989, 110-121. Vogt 2000, 93. Yangaki 2005, 164-165. Πετρίδης 2013, 40-41. Γιαγκάκη 2018, 124.

²⁶⁸ Μπακιρτζής 1989, 110-121. Πετρίδης 2013, 40-41. Γιαγκάκη 2018, 124.

²⁶⁹ Yangaki 2005, 164-165

²⁷⁰ Martin 1997, 341-342, πίν. CXVII.3, πίν. CXVIII.4. Albertocchi, Perna 2001, 552-558, πίν. CLXXVII-CLXXX

²⁷¹ Yangaki 2005, 164-165, εικ. 61.g

Από την ανατολική Μεσόγειο υπάρχουν αρκετά στοιχεία για τους πίθους, καθώς υπάρχουν πολλές μελέτες από διάφορες θέσεις. Συγκεκριμένα ο J. Boardman, για τη μελέτη της κεραμικής από το φρούριο στο Εμποριό της Χίου, δημοσιεύει έναν εκτενή κατάλογο πίθων που εντοπίστηκαν κατά την ανασκαφή και καλύπτουν κυρίως τον 7ο-8ο αι. μ.Χ.²⁷² Αντίστοιχα ευρήματα αναφέρονται από τη Σάμο, το Ανεμούριον της Κιλικίας, το ναυάγιο του Yassi Ada, αλλά και στο κάστρο Σαράντα Κολώνες στην Πάφο στο νησί της Κύπρου. Τα ευρήματα αυτών των θέσεων χρονολογούνται στον 7ο αι. μ.Χ.²⁷³

Άλλο ένα εύρημα από την Οξιά πιθανόν να σχετίζεται με μικρού μεγέθους πιθάρια με λαβές. Συγκεκριμένα εντοπίζεται ένα τμήμα ώμου-σώματος με ακέραιη οριζόντια λαβή με κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν αυτής δύο πλατιές αβαθείς αυλακώσεις (**αρ. κατ. 152, Σχ. 17δ, Πίν. 18στ**). Μια πρώτη ματιά η λαβή παραπέμπει σε αντίστοιχες οριζόντιες λαβές λεκανών που έχουν βρεθεί στην ανασκαφή της Γόρτυνας και χρονολογούνται στον 7ο αι. μ.Χ.²⁷⁴ Ωστόσο, παρατηρώντας το θραύσμα διαπιστώνει κανείς ότι πρόκειται για να ένα κλειστό αγγείο με ευρύ λαιμό-ώμο. Το θραύσμα ανήκει σε κάποιο μεγάλο αποθηκευτικό σκεύος, μικρότερου μεγέθους από τους πίθους με τα ίδια χαρακτηριστικά και δύο οριζόντιες λαβές. Αντίστοιχα ευρήματα έχουν έρθει στο φως από την ανασκαφή της Ελευθέρας στον Τομέα Ι και βρέθηκαν σε επίχωση δεξαμενής με υλικό που χρονολογείται από τον 5ο έως και τον 7ο αι. μ.Χ.²⁷⁵ Ίδιου τύπου «πιθάριον», όπως περιγράφεται από την Ευγενεία Γερούση, έχει βρεθεί σε αποθήκη στο Επισκοπείο της Σάμου. Το σκεύος από τη Σάμο φέρει περίτεχνη διακόσμηση και επιγραφή, από την οποία χρονολογείται στον 7ο αι. μ.Χ.²⁷⁶ Από το φρούριο Σαράντα Κολώνες στην Πάφο, στο νησί της Κύπρου, προέρχεται ένα πιθάρι με οριζόντιες λαβές από ανασκαφικό στρώμα που χρονολογείται στα μέσα του 7ου αι. μ.Χ.²⁷⁷

Οι περισσότερες μορφολογικές ομοιότητες με την οριζόντια λαβή της Οξιάς, εντοπίζονται σε πιθοειδή αγγεία από το Πυργούδι στο Μπερμπάτι της Αργολίδας. Συγκεκριμένα εντοπίζεται ένα είδος αμφορέα, όπως περιγράφεται από την Jenni Hjohlman, με πολύ ψηλό λαιμό και ευρύ χείλος, με οριζόντιες λαβές στον ώμο, ωοειδές σώμα και κοίλη βάση με κομβίο. Οι λαβές είναι οριζόντιες με κεντρική αυλάκωση και πλαισιώνεται από άλλες δύο αυλακώσεις και επικολλάται στον ώμο με εμπιέστα αποτυπώματα. Ο πηλός

²⁷² Boardman 1989, 109-110 (αρ. κατ. 244-261), εικ. 38-39

²⁷³ Σάμος: Γερούση 1992-1993 (1997), 257-258 (αρ. κατ. 8037, 8038), σχ. 5-6, πίν. 48γ, πίν. 49α. Ανεμούριον: Williams 1989, 82-83 (αρ. κατ. 488-489), εικ. 48-49. Yassi Ada: Bass 1982, 186-188 (αρ. κατ. P82), εικ. 8-21, εικ. 8-22. Κύπρος, Σαράντα Κολώνες: Hayes 2003, 494 (αρ. κατ. 274), εικ. 25

²⁷⁴ Martin 1997, 315, πίν. XCI

²⁷⁵ Vogt 2000, 93, εικ. 44.1

²⁷⁶ Γερούση 1992-1993 (1997), 258 (αρ. κατ. 8037), σχ. 6, πίν. 49α.

²⁷⁷ Hayes 2003, 494 (αρ. κατ. 274), εικ. 25

του είναι χονδροειδής με πολλές προσμείξεις και μαρμαρυγία, ενώ η εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται συχνά με επίχρισμα. Η ίδια αναφέρει ότι εντίστοιχα ευρήματα προέρχονται από ένα τάφο του 6ου αι. στη Νεμέα, αλλά και από την επιφανειακή έρευνα στην περιοχή Μπερμπάτι-Λίμνες, τα οποία χρονολογούνται στον 8ο-9ο αι. μ.Χ.²⁷⁸ Αντίστοιχα, ευρήματα αναφέρονται και σε άλλες σημαντικές θέσεις της Πελοποννήσου, όπως η Κόρινθος, τα οποία χρονολογούνται με βάση ένα νόμισμα του Τιβερίου Β' (ως *terminus post quem*) και κεραμικών ευρημάτων του β'-γ' τέταρτο του 7ου αι.²⁷⁹ Από την περιοχή της Κορίνθου αναφέρεται ένα ακόμα εύρημα αυτού του πιθοειδούς αγγείου από το λιμάνι των Κεχρεών. Το εύρημα από τις Κεχρεές χρονολογείται στον 7ο αι., καθώς θεωρείται ότι ο διάκοσμος του μιμείται μεταλλικά αγγεία.²⁸⁰ Όμως, η Hjohlman σημειώνει ότι ο πηλός των ευρημάτων παραπέμπει περισσότερο στους πηλούς που χρησιμοποιούνται στην ευρύτερη περιοχή της Κορινθίας και της βόρεια Αργολίδας, κατά τον 8ο-9ο αι.²⁸¹

Επομένως, η οριζόντια λαβή από την Οξά πιθανόν να ανήκει σε ένα μικρότερο τύπο πιθαριού ή πιθοειδούς αγγείου, ο οποίος αποτελούσε ένα διαδεδομένο τύπο πίθου από τον 7ο έως τον 9ο αι. μ.Χ., ιδιαίτερα στην περιοχή της Πελοποννήσου, και κυρίως στον 8ο -9ο αι. μ.Χ.

²⁷⁸ Hjohlman 2005, 161, εικ. 17 (αρ. κατ. 33), εικ. 19 (αρ. κατ. 35)

²⁷⁹ Slane, Sanders 2005, 273, εικ. 13 (αρ. κατ. 4-16)

²⁸⁰ Adamsheck 1979, 140-141, πίν. 38 (αρ. κατ. RC 87)

²⁸¹ Hjohlman 2005, 161, 237-238, 241,

Β. Επιτραπέζια αγγεία

Εκτός από την πληθώρα των θραυσμάτων αμφορέων και άλλων αγγείων αποθήκευσης, όπως οι λεκάνες, οι κάδοι και τα πιθάρια που έχουν εντοπιστεί στην Οξιά, ανάμεσά τους βρίσκονται και αρκετά θραύσματα επιτραπέζιας κεραμικής. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει μια ποικιλία αγγείων και τύπων, τα οποία αποτελούν την οικοσκευή και εξυπηρετούν βασικές καθημερινές ανάγκες επισιτισμού και διατροφής. Στα επιτραπέζια αγγεία μπορούν να αναγνωριστούν τόσο εισηγμένα σκεύη, όπως πινάκια και κούπες ερυθροβαφούς κεραμικής και λευκής εφυσλωμένης κεραμικής, ή τοπικές απομιμήσεις αυτών των αγγείων, όσο και αγγεία τοπικής κεραμικής καθημερινής χρήσης όπως οι κανάτες, οι κούπες και τα σαλτσάρια.

Η γενική κατηγορία της επιτραπέζιας κεραμικής μπορεί με τη σειρά της να διακριθεί σε τρεις υποκατηγορίες, με βάση τη χρήση των αγγείων στο «τραπέζι», διαχωρίζοντάς τα σε αγγεία βρώσης (πινάκια, μπουλ κ.ά.), αγγεία παράθεσης (κανάτες, σαλτσάρια κ.ά.) και αγγεία πόσης (κούπες, κύπελλα κ.ά.). Χαρακτηρίζεται από αγγεία μικρού και μεσαίου μεγέθους με επιμελεημένο πηλό, χωρίς πολλές προσμείξεις για τη διατήρηση των προϊόντων στην κατάλληλη θερμοκρασία σερβιρίσματος. Ενδεικτικά στα αγγεία για την παράθεση υγρών προϊόντων, ο πηλός είναι πιο πορώδης για να διατηρούνται δροσερά,²⁸² ενώ ο πηλός των σαλτσαρίων είναι πιο συμπαγής, με αρκετές προσμείξεις για τη διατήρηση του ζεστού περιεχομένου.²⁸³

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζονται λίγα θραύσματα επιτραπέζιας κεραμικής και αποτελούν το 14% του συνόλου των διαγνωστικών κεραμικών. Τα επιτραπέζια αγγεία που βρέθηκαν στην Οξιά είναι κυρίως κανάτες (7%), δύο σαλτσάρια (1%), μία κούπα και πινάκια (5%) (Εικ. 8). Τα πινάκια της Οξιάς μπορούν να διακριθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες. Η μια αποτελείται από θραύσματα σχημάτων αφρικανικών ερυθροβαφών πινάκων (3 θραύσματα), και η άλλη είναι αταύτιστα σχήματα που εντοπίζονται ανάμεσα στα θραύσματα των πινάκων με χαρακτηριστικές ψηλές βάσεις-πόδια. Η τρίτη κατηγορία είναι θραύσματα εφυσλωμένων πινάκων/κουπών λευκού πηλού από την Κωνσταντινούπολη (4 θραύσματα, 2%).

²⁸² Πετρίδης 2013, 46-49. Γιαγκάκη 2018, 120-122

²⁸³ Γιαγκάκη 2018, 120

B.1 Ερυθροβαφής κεραμική και απομιμήσεις ερυθροβαφούς κεραμικής

Η ερυθροβαφής κεραμική περιλαμβάνει επιτραπέζια αγγεία, κυρίως ανοικτού σχήματος, με ερυθρό στιλπνό επίχρισμα που παραγόταν σε διάφορα κέντρα στη λεκάνη της Μεσογείου.²⁸⁴ Η συστηματική ενασχόληση με την ερυθροβαφή κεραμική από το 1972, οπότε και δημοσιεύεται η μελέτη του J. W. Hayes για την κεραμική της υστερορωμαϊκής περιόδου²⁸⁵, την καθιστά ένα σημαντικό «εργαλείο» χρονολόγησης κεραμικών συνόλων με σχετική ακρίβεια. Η μελέτη του Hayes αποτελεί τομή για την ερυθροβαφή κεραμική, καθώς μέσα από την παρουσίαση κοινών τύπων αγγείων από διάφορες περιοχές της Μεσογείου, κατέληξε στην ταξινόμηση συγκεκριμένων τύπων, των χαρακτηριστικών τους και στην χρονολόγησή τους με βάση στρωματογραφικά και νομισματικά ευρήματα. Ταυτόχρονα, μέσω της παρουσίασης των διαφόρων τύπων αγγείων και των πηλών τους αναγνώρισε συγκεκριμένα κέντρα παραγωγής. Αυτά τα κέντρα εντοπίζονται στη Βόρεια Αφρική και τη Μαυριτανία (*African Red Slip Ware*) και δραστηριοποιούνται από τον 1ο έως και τον 7ο αι. μ.Χ., αναγνωρίζοντας περίπου διακόσιους διαφορετικούς τύπους αγγείων.²⁸⁶ Το δεύτερο σημαντικό κέντρο, σύμφωνα με το Hayes εντοπίζεται στην Κύπρο (*Cypriot Red Slip Ware*), από όπου αναγνωρίζονται δώδεκα διαφορετικοί τύποι αγγείων, που παράγονται από τον 4ο αι. έως περίπου το 700 μ.Χ.²⁸⁷ Νεότερες έρευνες και μελέτες στην περιοχή της νότιας Μικράς Ασίας (Παμφυλία και Πισιδία), όπου εντοπίστηκαν κεραμικοί κλίβανοι παραγωγής των ίδων σχημάτων, ανατρέπουν ή εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας σχετικά με αυτή την κατηγορία και πλέον η περιοχή της νότιας Μικράς Ασίας θεωρείται ένα από τα κέντρα παραγωγής εκτός από την Κύπρο.²⁸⁸ Το τελευταίο κέντρο παραγωγής σχετίζεται με την περιοχή της Μικράς Ασίας, όπου βασικό κέντρο παραγωγής ήταν η περιοχή της Φώκαιας (*Phocean Red Slip Ware*), όπου αναγνωρίζονται δέκα διαφορετικοί τύποι αγγείων οι οποίοι χρονολογούνται από τον 5ο έως τον 7ο αι. μ.Χ. Στην πρώτη μελέτη του 1972, ο Hayes χαρακτηρίζει την κεραμική από τη Φώκαια ως «Late Roman C Ware», βασισμένος σε προγενέστερη μελέτη και θεωρεί ότι παράγεται στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Στη συμπληρωματική του μελέτη για την υστερορωμαϊκή κεραμική του 1980, πλέον ταυτίζει με βεβαιότητα την παραγωγή με τη Φώκαια και την χαρακτηρίζει ως «Phocean Red Slip

²⁸⁴ Hayes 1972, 1-12

²⁸⁵ Hayes 1972

²⁸⁶ Hayes 1972, 13-315

²⁸⁷ Hayes 1972, 371-386

²⁸⁸ Jackson, Zelle κ.ά. 2012, 84-114

Ware». ²⁸⁹ Οι Jean-Yves Empereur και Maurice Picon, εντόπισαν ένα ακόμα εργαστήριο στο Γρόνιο/Αιολίδα της Μικράς Ασίας, σε μία εκτεταμένη επιφανειακή έρευνα στην περιοχή, το οποίο σχετίζεται με την παραγωγή της ερυθροβαφούς κεραμικής της Φώκαιας. ²⁹⁰

Τη μελέτη του Hayes για την αφρικανική ερυθροβαφή κεραμική, συμπληρώνουν οι μελέτες του Michel Bonifay, ο οποίος σχολιάζει το κενό που υπήρξε μέχρι τη δημοσίευση της μελέτης του Hayes, αλλά και τις αμφιβολίες της επιστημονικής κοινότητας για τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα του Hayes. ²⁹¹ Αυτές οι αμφιβολίες άρχισαν να κάμπτονται στις αρχές του 1980, οπότε δημοσιεύεται το *Atlante delle forme ceramiche*, ²⁹² μια συλλογική μελέτη για την κεραμική αυτού του τύπου που εντοπίζεται στην ιταλική χερσόνησο και έθεσε νέους ορίζοντες για την ταξινόμηση και τη χρονολόγηση της ερυθροβαφούς κεραμικής από τη Βόρεια Αφρική. Αντίστοιχα, η μελέτη του Bonifay για την κεραμική παραγωγή της Αφρικής κατά την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο συμβάλλει περαιτέρω στην κατανόηση τόσο του τρόπου παραγωγής και των εργαστηρίων που έχουν εντοπιστεί στην περιοχή της Βόρειας Αφρικής, ²⁹³ όσο επεκτείνει και προσθέτει νέα δεδομένα στους κεραμικούς τύπους, που είχε δημοσιεύσει ο Hayes. ²⁹⁴

Σημαντικές για τη μελέτη της κεραμικής είναι οι δημοσιεύσεις κεραμικών συνόλων από συστηματικές ανασκαφές, κυρίως στη Μικρά Ασία. Χαρακτηριστικό είναι ο εντοπισμός και η δημοσίευση του κεραμικού εργαστηρίου και της τυπολογικής και χρονολογικής ταξινόμησης των κεραμικών ευρημάτων ερυθροβαφούς κεραμικής από τη Σαγαλασσό, στη νοτιοδυτική Τουρκία. ²⁹⁵ Η ερυθροβαφής κεραμική της Σαγαλασσού (*Sagalassos Red Slip Ware*) υιοθετεί κεραμικούς τύπους ήδη γνωστούς από την παραγωγή της Φώκαιας, γι' αυτόν το λόγο οι Jeroen Poblome και Nalan Firat σημειώνουν ότι η παραγωγή της Σαγαλασσού θα πρέπει να ενταχθεί στη γενικότερη κατηγορία της παραγωγής της Μικράς Ασίας, που παράγεται από τα μέσα του 4ου έως τα τέλη του 6ου αι. μ.Χ. ²⁹⁶

²⁸⁹ Hayes 1972, 323-370. Hayes 1980, 525

²⁹⁰ Empereur, Picon 1986, 143-146

²⁹¹ Bonifay 2004, 45

²⁹² *Atlante I* 1981, 145-154 και 158-162

²⁹³ Bonifay 2004, 45-65

²⁹⁴ Bonifay 2004, 155-210

²⁹⁵ Poblome 1999

²⁹⁶ Poblome, Firat 2011, 49-55

Στο σημείο αυτό δεν θα επεκταθούμε περισσότερο στην έρευνα και τις μελέτες πάνω στην ερυθροβαφή κεραμική, αλλά στην παρουσίαση συγκεκριμένων τύπων της αφρικανικής κεραμικής, οι οποίοι είναι χρήσιμοι για το κεραμικό σύνολο από την Οξιά.

Ένας από τους τύπους αυτούς είναι ο τύπος 104B ένα πινάκιο με λοξά τοιχώματα, ιδιαίτερα παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή εξέχουσα εξωτερικά και ψηλή δακτυλιόσχημη βάση (**Εικ. 39α**). Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος με λίγες προσμείξεις. Η ευρεία παραγωγή και διακίνησή του χρονολογείται από τα μέσα του 6ου αι. έως το α' τέταρτο του 7ου αι. μ.Χ.. Στην αθηναϊκή Αγορά θραύσματα του πινακίου εντοπίζονται σε έναν χώρο που χρονολογείται στο 580-585 μ.Χ.²⁹⁷, ενώ αντίστοιχα ευρήματα προέρχονται από την ανασκαφή του Άγιου Πολύεκτου της Κωνσταντινούπολης.²⁹⁸ Από το νησί της Κρήτης αναφέρονται ευρήματα από την Ελεύθερνα και χρονολογούνται στον 6ο – αρχές 7ου αι. μ.Χ.²⁹⁹ Επίσης, αναφέρονται ευρήματα του ίδιου τύπου στο Καστέλι Κισιάμου, τον Αγίο Γεώργιο, τα Μάταλα, τη Γόρτυνα, τη Λασαία, την Κνωσό, τη Χερσόνησο, την Ελούντα, το Καβούσι, τα Γουρνιά και την Ίτανο.³⁰⁰

Ο δεύτερος τύπος πινακίου που θα μας απασχολήσει είναι ο τύπος 106 πρόκειται για πινάκιο με ψηλή δακτυλιόσχημη βάση, κυρτά τοιχώματα και επίπεδο χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή με έντονη εξέχουσα καμπύλη στην εξωτερική επιφάνεια, όπου δημιουργείται μια εγκοπή στο σημείο ένωσης με το σώμα (**Εικ. 39β**). Ο πηλός του φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά με τον τύπο 104, αλλά το πινάκιο τύπος 106 χρονολογείται από τον Hayes στο 600 με 660 μ.Χ.³⁰¹ Στην ανασκαφή στο Εμποριό της Χίου εντοπίζονται θραύσματα αντίστοιχου πινακίου στο στρώμα καταστροφής του οχυρού, όπου εντοπίζονται νομίσματα του Ιουστίνου Β' (565-578 μ.Χ.), του Ηρακλείου (610-641 μ.Χ.) και νομίσματα του αυτοκράτορα Κώνσταντα Β' (641-668 μ.Χ.).³⁰² Στο νησί της Κρήτης αναφέρονται αντίστοιχα ευρήματα από την Ελεύθερνα, τα οποία χρονολογούνται στα τέλη του 6ου με α' τέταρτο 7ου αι. μ.Χ.³⁰³ Επίσης, αναφέρονται θραύσματα πινακίου του τύπου 106 στο

²⁹⁷ Hayes 1972, 163-166. Hayes 2008, 81 και 233 (αρ. κατ. 1160), εικ. 36, πίν. 56

²⁹⁸ Hayes 1992, 97 (Deposit 21), εικ. 35.3-4

²⁹⁹ Vogt 2000, 51, εικ. 2.11. Yangaki 2005, 113

³⁰⁰ Dello Preite 1984 (1988), 186, πίν. 7 (Κίσαμος, Καστέλι Χανίων, Άγιος Γεώργιος Μάταλα, Λασαία, Κνωσός, Ελούντα). Shaw, Shaw 1995, 338 και 354 (Μάταλα). Rizzo 2001, 51-53 (Γόρτυνα). Ξανθοπούλου 2004, 1016-1017 (Ίτανος). Haggis 2005, 58, εικ. 42.3 (Καβούσι). Hayes, Kossyva 2012, 173, εικ. 63.E93 (Γουρνιά). Βασιλάκης 2020, 426 (Χερσόνησος)

³⁰¹ Hayes 1972, 169-171

³⁰² Ballance, Boardman 1989, 33-34 (στρώμα καταστροφής), 96 (κεραμική)

³⁰³ Vogt 2000, 53-54, εικ.3.7-8. Yangaki 2005, 114, εικ. 7e

Καστέλι Κισάμου, στον Άγιο Ευστράτιο στη Γόρτυνα, στην Κνωσό, στη νησίδα Ντία, στην Χερσόνησο, στο Καβούσι και στην Ίτανο.³⁰⁴

Πέραν της ευρείας διάδοσης της ερυθροβαφούς κεραμικής από τα βασικά κέντρα παραγωγής τους, από πολύ νωρίς ήδη από τον 2ο αι. μ.Χ. παρατηρείται ένα φαινόμενο απομίμησης σχημάτων και διακόσμησης των εισηγμένων ερυθροβαφών αγγείων στην περιοχή της Μεσογείου.³⁰⁵ Αυτή η πρακτική της απομίμησης συνεχίζει και κατά τη διάρκεια της πρωτοβυζαντινής περιόδου τόσο σε αγγεία αφρικάνικης προέλευσης όσο και σε σχήματα από τη Μικρά Ασία. Η Γιαγκάκη αναφέρει ότι μπορούν να διακριθούν δύο βασικές κατηγορίες απομιμήσεων. Η πρώτη αφορά απομιμήσεις με σαφείς αναφορές στο σχήμα του πρωτοτύπου, αλλά με διαφοροποιήσεις την ποιότητα του πηλού και του επίχρισματος, ενώ η δεύτερη κατηγορία αφορά απομιμήσεις, των οποίων τα σχήματα έχουν ομοιότητες ή εμπνέονται από τα πρωτότυπα χωρίς να αποδίδουν το σχήμα με ακρίβεια και χωρίς επίχρισμα.³⁰⁶

Αυτό παρατηρείται και σε περιοχές με μεγάλη παραγωγή, όπως συμβαίνει με τη δημιουργία ενός κέντρου παραγωγής στην Αίγυπτο, όπου αναπαράγονται χαρακτηριστικά σχήματα αφρικανικών αγγείων σε διαφορετικό πηλό, με περισσότερες προσμίξεις και άλλη ποιότητα στο επίχρισμα, το οποίο συχνά διαφοροποιείται από την πρωτότυπη παραγωγή στη στιλπνότητα και την απόδοση του χρώματος (συνήθως ανοιχτόχρωμο επίχρισμα ιδιαίτερα εύθρυπτο). Οι απομιμήσεις αυτές δεν περιορίστηκαν μόνο στην ευρύτερη περιοχή της Αιγύπτου, αλλά διακινήθηκαν στη Μεσόγειο και εντοπίζονται και σε άλλες θέσεις.³⁰⁷ Ταυτόχρονα, από τον 3ο έως και τον 5ο αι. μ.Χ., ένα αντίστοιχο κέντρο απομίμησης αφρικανικών αγγείων εντοπίζεται στην Αθήνα, το οποίο όμως δεν διακινεί ευρέως τα προϊόντα του. Πέραν όμως της αφρικανικής παραγωγής, απομιμούνται και αγγεία της παραγωγής της Φώκαιας, από τον 5ο έως τον 7ο αι. μ.Χ., με τα κέντρα παραγωγής να συνδέονται με την περιοχή του ανατολικού Αιγαίου και τη Μικρά Ασία.³⁰⁸ Επίσης, όπως σημειώνει ο Jean-Pierre Sodini σε πολλές θέσεις της Μεσογείου εντοπίζονται

³⁰⁴ Hood 1967, 56, εικ. 5.51 (Άγιος Ευστράτιος). Dello Preite 1984 (1988), 189, πιν. 8 (Γόρτυνα, Ντία, Ίτανος, Καστέλι Χανίων). Shaw, Shaw 1995, 338 και 354 (Μάταλα) Rizzo 2001, 53-54 (Γόρτυνα). Από τα κεραμικά σύνολα από την Ίτανο δεν αναφέρεται η ύπαρξη πινακίου τύπου 106 (Ξανθοπούλου 2004, 1013-1027. Xanthopoulou κ.ά. 2015, 811-817. Ξανθοπούλου 2015, 585-593). Haggis 2005, 58, εικ. 42.3 (Καβούσι). Βασιλάκης 2020, 426 (Χερσόνησος)

³⁰⁵ Yangaki 2005, 119-120. Γιαγκάκη 2009, 204-207. Πετρίδης 2013, 46-49. Yangaki 2016, 206

³⁰⁶ Yangaki 2005, 119-120. Yangaki 2016, 206

³⁰⁷ Hayes 1972, 387-401. Sodini 2000, 182, υποσ. 8. Yangaki 2005, 119

³⁰⁸ Hayes 1972, 407-409. Yangaki 2005, 119

τοπικές απομιμήσεις ή εισηγμένες απομιμήσεις γνωστών αγγείων ερυθροβαφούς κεραμικής, αλλά τα κέντρα παραγωγής τους δεν μπορούν να ταυτιστούν.³⁰⁹

Σχετικά με το νησί της Κρήτης αναφέρονται πολλές απομιμήσεις είτε τοπικές είτε εισηγμένες.³¹⁰ Φαίνεται ότι από τα μέσα του 5ου αι. μ.Χ. ξεκινάει μια ευρεία παραγωγή απομίμησης αφρικανικών και φοκλαικών τύπων αγγείων στο νησί, υπερβαίνοντας συχνά τον αριθμό των πρωτοτύπων που έρχονται στο φως.³¹¹ Χαρακτηριστικό της διάδοσης ή της παραγωγής των απομιμήσεων είναι ο εντοπισμός τους σε θέσεις σε όλο το νησί της Κρήτης και εντοπίζονται είτε σε ανασκαφές είτε σε επιφανειακές έρευνες. Πολλές απομιμήσεις προέρχονται από την ανασκαφή της πρωτεύουσας του νησιού τη Γόρτυνα,³¹² από την Κνωσό,³¹³ την Ελεύθερνα,³¹⁴ και τον Βαφέ Χανίων,³¹⁵ ενώ από επιφανειακές έρευνες στα Αστερούσια Όρη,³¹⁶ το Ακρωτήρι,³¹⁷ το νησί της Γαύδου,³¹⁸ το Βρόκαστρο,³¹⁹ το Καβούσι,³²⁰ και το οροπέδιο του Λασιθίου³²¹ αναφέρονται παρόμοια ευρήματα. Ίδια συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από τη μελέτη του Gallimore για την περιοχή της Ιεράπετρας, όπου αναφέρονται πολλά θραύσματα απομίμησης ερυθροβαφών αγγείων.³²²

Σε όλα τα παραπάνω που αφορούν τα ευρήματα από το νησί της Κρήτης έρχονται να προστεθούν τρία θραύσματα αφρικανικών απομιμήσεων από την επιφανειακή έρευνα στην Οξιά. Το πρώτο θραύσμα (**αρ. κατ. 153, Σχ. 12α, Πίν. 12α**) είναι τμήμα δακτυλιόσχημης βάσης πινακίου και αρχή κυρτού τοιχώματος. Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια φέρει πορτοκαλέρυθρο παχύρρευστο επίχρισμα κατά τύπους απολεπισμένο. Στην εσωτερική επιφάνεια ο πυθμένας ορίζεται με αβαθή εγχάραξη στο σημείο ένωσης με τα τοιχώματα. Ο πηλός του είναι ερυθρωπός (Munsell: 2.5YR 6/8 light red), μέτριος-λεπτός με αρκετές λεπτές λευκές και χαλαζιακές προσμείξεις, λίγες λεπτές γκρίζες προσμείξεις. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της βάσης παραπέμπουν στο πινάκιο τύπος 104B του Hayes,

³⁰⁹ Sodini 2000, 182-183 και 194

³¹⁰ Bonifay 2004, 459-461. Yangaki 2005, 120-125 και 288-293. Γιαγκάκη 2009, 204-207. Yangaki 2016, 206-208

³¹¹ Yangaki 2005, 288-293. Yangaki 2016, 206-207.

³¹² Albertocchi, Perna 2001, 418-435. Lippolis 2001, 69-71. Veronese 2002, 898. Lippolis κ.ά. 2009, 109-110

³¹³ Hayes 2001, 433-434. Forster 2009, 113

³¹⁴ Yangaki 2005, 119-125 και 288-293

³¹⁵ Fiolitaki 2011, 91

³¹⁶ Francis 2010, 29

³¹⁷ Raab 2001, 93-97 και 106

³¹⁸ Κόσσυβα, Μοσχόβη, Γιαγκάκη 2004, 405

³¹⁹ Harrison, Hayden 2005, 57-58, πίν. 2.6

³²⁰ Haggis 2005α, 58. Haggis 2005β, 118 (αρ. κατ. 37.4)

³²¹ Watrous 1982, 82-83

³²² Gallimore 2015, 283

που χρονολογείται στο 570-600 μ.Χ.³²³ Ωστόσο, τόσο τα χαρακτηριστικά του πηλού με αρκετές προσμείξεις, όσο και τα χαρακτηριστικά του ερυθρού επιχρίσματος, το οποίο είναι ανοικτό ερυθρό έως πορτοκαλόχρωμο, δεν παραπέμπουν σε εισηγμένο πρωτότυπο αφρικάνικο αγγείο αλλά σε τοπική ή εισηγμένη απομίμηση.

Τα επόμενα δύο όστρακα, είναι δύο χείλη από πινάκια. Το πρώτο (**αρ. κατ. 154, Σχ. 12β, Πίν. 12β**) είναι τμήμα λοξού χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και τμήμα λοξού τοιχώματος. Στην εσωτερική επιφάνεια το χείλος ορίζεται από έξεργη ταινία. Στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια φέρει ίχνη ερυθρού λεπτόρρευστου επιχρίσματος. Ο πηλός είναι πορτοκαλέρυθρος (Munsell: 2.5YR 5/8 red), λεπτός με αρκετές γκριζες, μελανές και λίγες λευκές λεπτές προσμείξεις, ίχνη μαρμαρυγία και λίγους πόρους. Το δεύτερο (**αρ. κατ. 155, Πίν. 12γ**) είναι τμήμα λοξού χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή λοξού τοιχώματος. Εξωτερικά στο σημείο ένωσης του χείλους με το σώμα φέρει περιφερική αβαθή αυλάκωση. Φέρει ίχνη ερυθρωπού επιχρίσματος κατά τόπους. Ο πηλός του είναι πορτοκαλέρυθρος (Munsell: 2.5YR 7/8 light red), λεπτός με λίγες λευκές και μελανές λεπτές προσμείξεις, και λίγους πόρους. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των δύο σχημάτων μπορούν τα ταυτιστούν με τον τύπο 106 του Hayes, ο οποίος χρονολογείται στο 600-660 μ.Χ.³²⁴ Τα χείλη των πινακίων από την Οξιά, δεν μπορούν να θεωρηθούν πρωτότυπες αφρικανικές εισαγωγές εξαιτίας της χαμηλής ποιότητας του πηλού με πολλές προσμείξεις αλλά και την ποιότητα του επιχρίσματος, το οποίο είναι σχεδόν πορτοκαλόχρωμο λεπτόρρευστο. Επομένως, θα πρέπει να ενταχθούν στην γενικότερη παραγωγή απομιμήσεων που παρατηρείται στο νησί της Κρήτης από τον 5ο έως τον 7ο αι. μ.Χ.

B.2 Αταύτιστοι τύποι πινακίων με ψηλό πόδι

Στην κεραμική από την Οξιά εντοπίζονται τρία θραύσματα βάσεων πινακίων τα οποία δεν μπορούν να παραλληλιστούν με αντίστοιχα ευρήματα από το νησί της Κρήτης ή της ανατολικής Μεσογείου. Πρόκειται για τμήματα ποδιών-βάσεων πινακίου με ψηλό πόδι και λοξά τοιχώματα (**αρ. κατ. 156, 157, 158, Σχ. 12γ-12δ, Πίν. 12δ-12στ**). Στην εξωτερική επιφάνεια της βάσης φέρουν από τρεις έως έξι εγχαράξεις που ορίζουν πλατιές ταινίες. Ο πηλός τους είναι ερυθρός (Munshell: 2.5YR 5/8 red και 10R 5/8 red), μέτριος-λεπτός με λευκές προσμείξεις, ίχνη μαρμαρυγία και λίγους πόρους. Δεν διακρίνονται ίχνη

³²³ Hayes 1972, 160-166

³²⁴ Hayes 1972, 171,

επιχρίσματος ή άλλου είδους διακόσμηση εκτός από τις εγχαράξεις στην εξωτερική επιφάνεια του ποδιού. Η αδυναμία ταύτισής τους δυσκολεύει ταυτόχρονα και την χρονολόγησή τους. Ωστόσο, παρατηρώντας κανείς το σχηματολόγιο των ερυθροβαφών αγγείων από τον 6ο έως τον 7ο αι. μ.Χ. ή των πρώιμων σχημάτων της κεραμικής από την Κωνσταντινούπολη κατά τον 7ο αι. μ.Χ., παρατηρείται μια διαφοροποίηση στη διαμόρφωση των βάσεων των αγγείων, που τείνουν να είναι ψηλότερες από τα προηγούμενα σχήματα.³²⁵ Αν δεχτούμε αυτήν την παρατήρηση, θα μπορούσε να προταθεί ότι παρά την αδυναμία ταύτισης με συγκεκριμένο τύπο αγγείου μια χρονολόγηση των θραυσμάτων αυτών στον 6ο -7ο αι. μ.Χ., δεν θα ήταν απίθανη.

B.3 Λευκή εφυαλωμένη κεραμική

Τα επιτραπέζια αγγεία λευκού πηλού που παράγονται στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης ανήκουν στη γνωστή στη βιβλιογραφία κατηγορία των εφυαλωμένων αγγείων λευκού πηλού (Glazed White Ware).³²⁶ Αυτός ο όρος για τον χαρακτηρισμό αυτής της κατηγορίας εισήχθη στη βιβλιογραφία από τη μελέτη για τη βυζαντινή εφυαλωμένη κεραμική του David Talbot-Rice το 1930, οπότε και γίνεται μια πρώτη προσπάθεια διάκρισης των χαρακτηριστικών αυτής της παραγωγής.³²⁷ Η μελέτη της κεραμικής από την ανασκαφή στον Άγιο Πολύευκτο της Κωνσταντινούπολης (Saraçhane) από τον J. W. Hayes βοήθησε στην πρώτη αναγνώριση και χρονολογική ταξινόμηση της «λευκής» κεραμικής σε υποκατηγορίες και τον ορισμό των βασικών μορφολογικών χαρακτηριστικών της. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι ο λευκός πηλός από καολίνη και η απευθείας επίστρωση, κυρίως στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου, ενός στρώματος μολυβδούχας εφύαλωσης. Ο Hayes αναγνωρίζει πέντε διακριτές ομάδες με σαφείς διαφορές μεταξύ τους, κυρίως στον τρόπο διακόσμησης των αγγείων αλλά και την «καθαρότητα» του πηλού ανά περιόδους. Η χρονολόγηση των αγγείων και των υποκατηγοριών της GWW έγινε κυρίως με βάση τα νομισματικά ευρήματα και τη βοήθεια γνωστών χρονολογημένων αγγείων.³²⁸

Η πρώτη ομάδα, γνωστή ως *Glazed White Ware I*, παράγεται στην ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης κατά τον 7ο και 8ο αι. μ.Χ. και τα παραδείγματα φέρουν κυρίως

³²⁵ Hayes 1972, 145-210 (ARS τύπος 89 και εξής). Hayes 1992, 12-20, εκ. 4. Bonifay 2004, 176-189

³²⁶ Στο εξής θα αναφέρεται για λόγους συντομίας ως «GWW»

³²⁷ Talbot-Rice 1930, 19-28 (ομάδα A2-5) και 45-48 (ομάδα B 4)

³²⁸ Hayes 1992, 12-34

ερυθρωπό ή πορτοκαλόχρωμο επίχρισμα στην εσωτερική επιφάνεια, το οποίο καλύπτεται με μολυβδούχο εφυάλωση.³²⁹ Είναι κυρίως μαγειρικά σκεύη και όχι επιτραπέζια.³³⁰

Από τον 8ο αιώνα και εξής εισάγονται στα σχήματα του *Glazed White Ware I*, επιτραπέζια σκεύη, κυρίως κούπες, πινάκια και σαλτσάρια, τα οποία φέρουν εγχάρακτο διάκοσμο ή επιγραφές. Ο Hayes επισημαίνει ότι ο πηλός της συγκεκριμένης ομάδας είναι ως επί το πλείστον πορτοκαλέρυθρος ή καστανωπός ή γκριζός, αλλά ποτέ ολόλευκος και αντίστοιχα η εφυάλωση είναι σκουρόχρωμη ή καστανωπή ή κιτρινωπή στην εσωτερική επιφάνεια με φυσαλίδες ή στίγματα κατά τόπους.³³¹ Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έχει ταυτιστεί το κέντρο παραγωγής αλλά χημικές αναλύσεις, τόσο στον πηλό όσο και στην εφυάλωση, καταδεικνύουν ως πιθανές περιοχές για την παραγωγή του *Glazed White Ware I* την ευρύτερη περιοχή γύρω από το Tekfur Saray και το Arnavutköy στον Βόσπορο.³³² Η διακίνηση αυτής της κεραμικής είναι ιδιαίτερα περιορισμένη, καθώς εντοπίζεται κυρίως στην περιοχή του Αιγαίου (σχεδόν σε όλα τα νησιά του Αιγαίου, στην Κρήτη και στην Κόρινθο), την Κύπρο και λίγα θραύσματα έχουν βρεθεί στην ενδοχώρα της Ανατολίας, στο Αμόριο.³³³

Η λευκή εφυαλωμένη κεραμική, πέραν της πρώτης και πιθανόν χαρακτηριστικότερης ομάδας της, ταξινομείται σε ακόμη τέσσερις υποκατηγορίες *Glazed White Ware II-V*. Αυτές οι υποομάδες χρονολογούνται από τον 9ο αι. μ.Χ. και εξής χαρακτηρίζοντας κυρίως την κεραμική παραγωγή της μακεδονικής και κομνήνειας περιόδου της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.³³⁴ Στην παρούσα μελέτη δεν θα επεκταθούμε στην παρουσίαση των ύστερων υποκατηγοριών *Glazed White Ware III-V*, οι οποίες χρονολογούνται από τον 11ο έως και τις αρχές του 13ου αι. μ.Χ.³³⁵, αλλά θα επικεντρωθούμε κυρίως στην πρώιμη παραγωγή του *Glazed White Ware II* για τις ανάγκες τεκμηρίωσης της κεραμικής που εντοπίζεται στην Οζά.

Όπως σημειώνει ο Hayes, οι πρώτες μελέτες του D. Talbot-Rice και του Robert B. K. Stevenson, αλλά και του Charles H. Morgan για τη βυζαντινή κεραμική της Κορίνθου, αναφέρουν ότι η δεύτερη υποκατηγορία της λευκής εφυαλωμένης κεραμικής παράγεται και διακινείται ευρέως στην περιοχή της Μεσογείου από τα τέλη του 9ου με αρχές του 10ου αι.

³²⁹ Hayes 1992, 12. Waksman, Bouquillon κ. α. 2007, 129-135. Waksman, Bouquillon κ. α. 2008, 531-536. Vroom 2017β, 176-177

³³⁰ Hayes 1968, 203-205. Vroom 2005, 62-64. Vroom 2017β, 177

³³¹ Hayes 1992, 15-18, εικ. 5

³³² Hayes 1992, 12. Waksman, Bouquillon κ. α. 2007, 129-135. Waksman, Bouquillon κ. α. 2008, 531-536. Vroom 2017β, 177

³³³ Hayes 1992, 17-18. Yangaki 2016, 210. Vroom 2017β, 178, εικ. 13.1.

³³⁴ Hayes 1992, 18-34. Waksman, Bouquillon κ. α. 2008, 536. Vroom 2017β, 178

³³⁵ Hayes 1992, 29-30 (GWW III, 11^{ος} αι.), 30-31 (GWW IV, 12^{ος} -13^{ος} αι.), 33-34 (GWW V, 12^{ος} αι.)

μ.Χ.³³⁶ Θραύσματα του GWW II εντοπίστηκαν στην ανασκαφή του Αγίου Πολυεύκτου στο Saraçhane της Κωνσταντινούπολης σε στρώματα που χρονολογούνται ήδη από τις αρχές του 9ου αι. με βάση τα νομίσματα που αποκαλύφθηκαν.³³⁷ Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Hayes για τον σχολιασμό του “Deposit 36”, ότι μαζί με νομίσματα του αυτοκράτορα Λέοντος Δ΄ (775-780 μ.Χ.) και νόμισμα του Μιχαήλ Β΄ (820-829 μ.Χ.), εντοπίζονται τα πρώτα θραύσματα κεραμικής GWW II.³³⁸ Το βασικό χαρακτηριστικό αυτής της υποκατηγορίας λευκής κεραμικής είναι ο πολύ λείος, λεπτός, λευκός πηλός χωρίς προσμείξεις με κιτρινωπή ή πρασινωπή εφυάλωση απευθείας στην επιφάνεια του αγγείου.³³⁹ Τα πινάκια είναι τα αγγεία που παράγονται και διακινούνται περισσότερο, αλλά αντιπροσωπεύεται και από άλλα σκεύη όπως σαλτσάρια, τηγάνια, κανάτες, μπολ, ανοιχτούς τροχήλατους λύχνους και πώματα.³⁴⁰ Η διακίνηση και η διάδοση της υποκατηγορίας *Glazed White Ware II*, είναι πολύ μεγαλύτερη από ότι της πρώτης κατηγορίας, καθώς εντοπίζεται τόσο σε περιοχές τις Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας, όσο σε περιοχές της Ευρώπης, όπως η Σουηδία.³⁴¹

Στο κεραμικό σύνολο της Οξάς, εντοπίζονται μόλις τέσσερα θραύσματα λευκής εφυαλωμένης κεραμικής. Το πρώτο είναι ένα τμήμα παχέως λοξού χείλους πινακίου με τριγωνική ακμή και τμήμα λοξού τοιχώματος (**αρ. κατ. 159, Σχ. 13α, Πίν. 12ζ**). Φέρει γκριζωπό λεπτόρρευστο επίχρισμα στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια. Στην εσωτερική επιφάνεια φέρει ίχνη σκουρόχρωμης εφυάλωσης και στην εξωτερική επιφάνεια κατά τόπους φέρει στίγματα εφυάλωσης. Ο πηλός του είναι λευκός, κάπως γκριζωπός (Munsell: 2.5YR 8/1 white), σκληρός, λεπτός πηλός με λίγες λεπτές μελανές και γκριζές προσμείξεις και αρκετούς πόρους. Τα χαρακτηριστικά του χείλους από την Οξά ως προς τον πηλό αλλά και την φέρουσα εφυάλωση παραπέμπουν με την πρώτη ματιά στη πρώτη ομάδα της λευκής εφυαλωμένης κεραμικής (*Glazed White Ware I*). Ταυτόχρονα τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του θραύσματος βρίσκουν ακριβές παράλληλο στην

³³⁶ Talbot-Rice 1930, 19-48. Morgan 1942, 42-49 και 54-56. Stevenson 1947, 89-94. Stevenson 1954, 43-44. Hayes 1992, 18-22

³³⁷ Hayes 1992, 18-22

³³⁸ Hayes 1992, 113 (Deposit 36), εικ. 58.4 – 58.5

³³⁹ Hayes 1992, 18

³⁴⁰ Hayes 1992, 18 και 22-29 (κατάλογος ταξινόμησης αγγείων)

³⁴¹ Vroom 2005, 74-77. Vroom 2017β, 178-179, εικ. 13.3. Να σημειωθεί ότι σε αυτή τη γενική της μελέτη η J. Vroom παρουσιάζει τη διάδοση όλων των υποκατηγοριών GWW II – IV. Ωστόσο, σημειώνει ότι η ευρεία διάδοση της λευκής εφυαλωμένης κεραμικής GWW II πιθανόν σχετίζεται με την οικονομική πολιτική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μετά τη λήξη της Εικονομαχίας το 843 μ.Χ. (Vroom 2017β, 178, υποσ. 17)

κεραμική από τον Άγιο Πολύευκτο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο χρονολογείται περίπου στα μέσα του 7ου αι. μ.Χ. (Εικ. 40α).³⁴²

Το θραύσμα της Οξιάς έρχεται να προστεθεί στον κατάλογο αντίστοιχων ευρημάτων από αρχαιολογικές θέσεις στο νησί της Κρήτης. Τα πρώτα ευρήματα λευκής εφυαλωμένης κεραμικής από την Κρήτη, προέρχονται από την πρωτεύουσα Γόρτυνα και τις ανασκαφές στην περιοχή του Πραιτωρίου.³⁴³ Το πινάκιο από τη Γόρτυνα καλύπτεται από καστανωπή εφυάλωση σε λευκό πηλό και στον πυθμένα φέρει εγχάρακτο ιχθύ,³⁴⁴ που παραπέμπει στις πρώιμες παραγωγές του τύπου τον 7ο αι. μ.Χ. Η χρονολόγηση που προτείνεται από τους ανασκαφείς της Γόρτυνας σύμφωνα με τη στρωματογραφία είναι στα τέλη του 7ου με 8ο αι. μ.Χ.³⁴⁵ Η Πούλου-Παπαδημητρίου αναφέρει θραύσματα αγγείων λευκής εφυαλωμένης κεραμικής από την ανασκαφή του Αγίου Πέτρου στην πόλη του Ηρακλείου.³⁴⁶

Από την Αγία Γαλήνη προέρχεται ένα ακόμα θραύσμα λευκής εφυαλωμένης κεραμικής το οποίο χρονολογείται επίσης στα τέλη του 7ου με 8ο αι. μ.Χ.³⁴⁷ Αντίστοιχα, στο νησί της Ψείρας, ανακαλύφθηκε κατά την ανασκαφή ένα χείλος πινακίου με πρασινωπή εφυάλωση και λευκό-γκρίζο πηλό (Εικ. 40β), το οποίο χρονολογείται από την Πούλου – Παπαδημητρίου στην ίδια περίοδο με το θραύσμα από την Αγία Γαλήνη.³⁴⁸ Από το ανατολικότερο άκρο της Κρήτης, την Ίτανο, προέρχονται δύο θραύσματα που παραπέμπουν στις πρώιμες παραγωγές της λευκής εφυαλωμένης κεραμικής (*GWV I*).³⁴⁹ Πρόκειται για ένα μικρό κανάτι με ερυθρωπό επίχρισμα και κιτρινωπή εφυάλωση, η οποία χρονολογείται στο β' μισό του 7ου αι. μ.Χ. Το δεύτερο θραύσμα είναι μια κούπα με κιτρινωπή εφυάλωση απευθείας στο αγγείο, η οποία χρονολογείται στις αρχές του 8ου αι. μ.Χ.³⁵⁰ Επίσης, θραύσματα λευκής εφυαλωμένης κεραμικής εντοπίστηκαν στη θέση Καλομούρα και στον κόλπο του Καλαθά στο Ακρωτήρι.³⁵¹ Στη Χερσόνησο, έχουν

³⁴² Hayes 1992, 15 (χαρακτηριστικά *GWV I*) και 105 (Deposit 31), εικ. 50.4

³⁴³ Di Vita 1988-1989 (1993), 351-355, εικ. 1-2. Belli Pasqua, La Torre 1994-1995 (1999), 173, εικ. 27 a-f. Rendini 2004, 419 (αρ. κατ. 93). Zanini 2011-2012

(<https://www.doaks.org/research/byzantine/project-grants/zanini-2011-2012>)

³⁴⁴ Di Vita 1988-1989 (1993), 351-355, εικ. 1-2. Belli Pasqua, La Torre 1994-1995 (1999), 173, εικ. 27 a-f. Rendini 2004, 419 (αρ. κατ. 93). Zanini 2011-2012

(<https://www.doaks.org/research/byzantine/project-grants/zanini-2011-2012>). Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 394, εικ. 10

³⁴⁵ Di Vita 1988-1989 (1993), 351-355, εικ. 1-2. Belli Pasqua, La Torre 1994-1995 (1999), 173, εικ. 27 a-f. Rendini 2004, 419 (αρ. κατ. 93). Zanini 2011-2012

(<https://www.doaks.org/research/byzantine/project-grants/zanini-2011-2012>)

³⁴⁶ Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 394, υποσ. 28

³⁴⁷ Vogt 1991-1993, 68-72. Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 394-395

³⁴⁸ Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 394

³⁴⁹ Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 395. Ξανθοπούλου 2015, 585

³⁵⁰ Ξανθοπούλου 2015, 585-586, εικ. 1στ-ζ

³⁵¹ Raab 2001, 101 (αρ. κατ. 113) και 104 (αρ. κατ. 138)

εντοπιστεί θραύσματα αγγείων (λαβή κανάτας) λευκού πηλού από την Κωνσταντινούπολη σε στρώματα του 7ου αι. μ.Χ.³⁵²

Παρουσιάζοντας τα ευρήματα λευκής εφυαλωμένης κεραμικής της πρώτης ομάδας (*GWV I*) από το νησί της Κρήτης, γίνεται αντιληπτό ότι στα τέλη του 7ου αι. και κατά τη διάρκεια του 8ου αι. μ.Χ. διακινούνται ευρέως στο νησί, όπως και σε άλλες περιοχές του ελλαδικού και νησιωτικού χώρου, προϊόντα της «κωνσταντινουπολίτικης» κεραμικής.³⁵³ Επομένως και το θραύσμα από την Οξιά θα πρέπει να ενταχθεί σε αυτό το πλαίσιο των επαφών της πρωτεύουσας με το νησί της Κρήτης και η χρονολόγηση που προτείνεται είναι στα τέλη του 7ου και τον 8ο αι. μ.Χ.

Τα υπόλοιπα τρία θραύσματα από την Οξιά, έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά από ότι το προηγούμενο θραύσμα (**αρ. κατ. 160, 161, 162, Σχ. 13β, Πίν. 12η-12θ**). Το πιο χαρακτηριστικό θραύσμα είναι ένα τμήμα έξω νεύοντος χείλους κούπας με αποστρογγυλεμένη ακμή και κυρτά-λοξά τοιχώματα (**αρ. κατ. 160, Σχ. 13β, Πίν. 12η**). Στην εσωτερική επιφάνεια καλύπτεται με υποκίτρινη εφυάλωση απευθείας στον πηλό. Στην εξωτερική επιφάνεια φέρει κατά τόπους ίχνη εφυάλωσης. Ο πηλός είναι λευκός (Munsell: 7.5YR 7/1 light gray), μαλακός με λίγες μελανές προσμείξεις. Τόσο τα χαρακτηριστικά του πηλού και της εφυάλωσης, όσο και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του θραύσματος έχουν ακριβές παράλληλο σε κούπα της δεύτερης υποομάδας της λευκής εφυαλωμένης κεραμικής (*GWV II*) και χρονολογούνται στις αρχές του 9ου αι. μ.Χ. (**Εικ. 41**). Πρόκειται για το πρωιμότερο εύρημα της δεύτερης υποομάδας της λευκής εφυαλωμένης κεραμικής που εντοπίζονται στην ανασκαφή του Αγίου Πολύευκτου, σε στρώμα όπου αποκαλύφθηκαν νομίσματα του Λέοντος Δ' (775-780 μ.Χ.) και ένα νόμισμα του Μιχαήλ Β' (820-829 μ.Χ.).³⁵⁴

Τα υπόλοιπα δύο θραύσματα (**αρ. κατ. 161, 162, Πίν. 12θ**) δεν μπορούν να ταυτιστούν με ακρίβεια με συγκεκριμένο τύπο αγγείου, καθώς είναι δύο σώματα από ανοικτά αγγεία με την ίδια χαρακτηριστική κιτρινωπή εφυάλωση στην εσωτερική επιφάνεια και τον μαλακό λευκό πηλό. Αυτά τα τρία τελευταία θραύσματα (**αρ. κατ. 160, 161, 162**) που ανήκουν στην δεύτερη υποκατηγορία της λευκής εφυαλωμένης κεραμικής από την Κωνσταντινούπολη *GWV II*, ελλείψει ευρημάτων από άλλες θέσεις του νησιού, μπορούν να χρονολογηθούν στις αρχές του 9ου αι. μ.Χ.

³⁵² Βασιλάκης 2020, 426-427, εικ. 11

³⁵³ Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 395-396

³⁵⁴ Hayes 1992, 113 (Deposit 36) εικ. 58.4

B.4 Αυτοθερμαινόμενα σκεύη / Σαλτσάρια

Από τις ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής στην Κόρινθο ήρθε στο φως ένα σύνολο κεραμικών ενός νέου σκεύους, το οποίο από τον Charles H. Morgan ταυτίστηκε με τα λεγόμενα «σαλτσάρια» ή «γαρερά» των βυζαντινών πηγών.³⁵⁵ Η μελέτη του Morgan (1942) για την Κόρινθο είναι εκείνη που καθιέρωσε στη διεθνή ξενόγλωσση βιβλιογραφία τον όρο «chafing dish» για τα συγκεκριμένα αγγεία,³⁵⁶ παρ' ότι ο όρος είχε χρησιμοποιηθεί ήδη λίγα χρόνια νωρίτερα στη δημοσίευση της Alison Frantz για τη μεσοβυζαντινή κεραμική από την Αγορά των Αθηνών (1938).³⁵⁷ Στην ελληνική βιβλιογραφία έχει παγιωθεί η χρήση του όρου «σαλτσάρια» για την περιγραφή του αγγείου, ενώ συχνά αναφέρονται και ως αυτοθερμαινόμενα σκεύη.³⁵⁸ Η χρήση τους ερμηνεύεται ως σκεύη για τη διατήρηση και τοποθέτηση σαλτσών ή «περιχυμάτων» για τη συνοδεία του φαγητού.³⁵⁹

Τα «σαλτσάρια» έχουν χαρακτηριστικό σχήμα με ψηλή βάση-πόδι σε σχήμα ανεστραμμένου κώνου με μία ή δύο οπές, και στο ανώτερο τμήμα έχει σχήμα ανοικτού βαθύ πινακίου, ουσιαστικά είναι δύο ξεχωριστά τμήματα επικολλημένα μεταξύ τους. Από το ανώτερο τμήμα προς τη βάση συνήθως φέρουν δύο λαβές. Οι οπές της βάσης χρησίμευαν για την τοποθέτηση κάρβουνου ή θερμαντικού μέσου για τη διατήρηση της θερμότητας στο περιεχόμενο του πινακίου. Η εσωτερική επιφάνεια του άνω μέρους του σκεύους φέρει εφύαλωση για τη στεγανοποίησή του και συχνά φέρει εγχάρακτο ή γραπτό διάκοσμο.³⁶⁰ Αυτοθερμαινόμενα σκεύη κατασκευάζονται τόσο σε ερυθρό, όσο και σε λευκό πηλό και γνωρίζουν ευρεία διάδοση στην αυτοκρατορία. Δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις μεταξύ των σκευών από τους δύο πηλούς,³⁶¹ αντιθέτως φαίνεται ότι το βασικό στοιχείο για την ευρεία διάδοση και κυκλοφορία των σαλτσαρίων, όπως αναφέρει και ο Paul Arthur, σχετίζεται περισσότερο με αλλαγές στις διατροφικές συνήθειες.³⁶²

³⁵⁵ Morgan 1942, 36-42. Μπακιρτζής 1989, 55-56

³⁵⁶ Morgan 1942, 28

³⁵⁷ Frantz 1938, 434-435

³⁵⁸ Μπακιρτζής 1989, 55. Γερούση 1992-1993 (1997), 258-259. Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 392. Vassiliou 2016, 251. Γιαγκάκη 2018, 120-121

³⁵⁹ Μπακιρτζής 1989, 55-56. Γιαγκάκη 2018, 120-121

³⁶⁰ Morgan 1942, 28. Μπακιρτζής 1989, 55-56. Vroom 2005, 73. Γιαγκάκη 2018, 120-121. Βασιλείου 2021, 189-190

³⁶¹ Βασιλείου 2021, 189-193. Όπου και βιβλιογραφία με τις θέσεις που εντοπίζονται σαλτσάρια λευκού και ερυθρού πηλού. Σημειώνεται ότι σαλτσάριο λευκού πηλού βρέθηκε και στην ανασκαφή στη Γόρτυνα και παρουσιάστηκε τον Οκτώβριο του 2019 στο διεθνές συνέδριο LRCW7 (Gennaro, Fileri 2019α, 37).

³⁶² Arthur 2007, 15-16

Η μελέτη του Morgan για τα «σαλτσάρια» της Κορίνθου οδήγησε στη διάκριση τριών ομάδων αυτών των αγγείων με σαφή χρονολογικά όρια σύμφωνα με τα νομισματικά δεδομένα των ανασκαφικών στρωμάτων (**Εικ. 42α-δ**).³⁶³ Δεν θα αναφερθούμε εκτενώς στις τρεις κατηγορίες της ταξινόμησης του Morgan, αλλά σύντομα και επιγραμματικά όπως απαιτεί μία επισκόπηση της έρευνας για αυτά τα αγγεία. Η πρώτη κατηγορία της Κορίνθου περιλαμβάνει αγγεία με χείλος για την υποδοχή πώματος, μία μεγάλη οπή στη βάση με δύο μικρότερες οπές ή διαμπερείς εγχαράξεις, και δύο κατακόρυφες λαβές που εκφύονται από το χείλος προς τη βάση (**Εικ. 42α**). Σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και στην εξωτερική επιφάνεια περιφερικά του χείλους φέρει εφυάλωση, ενώ συχνά κοσμούνται με εγχάρακτες κυματοειδείς γραμμές περιφερικά του χείλους εξωτερικά και σε όλη την εσωτερική επιφάνεια του αγγείου. Αυτή η κατηγορία χρονολογείται με βάση τα νομίσματα στον 9ο - 10ο αι. μ.Χ.³⁶⁴

Στα σκεύη που κατατάσσονται στη δεύτερη ομάδα, εσωτερικά δημιουργείται διπλό χείλος με στρόγγυλες λαβές, ενώ υπάρχουν δύο παραλλαγές στη βάση των σαλτσαρίων. Στην πρώτη παραλλαγή το σώμα του πινακίου συγκλίνει προς το κέντρο όπου δημιουργείται κομβίο, ενώ τα εξωτερικά τοιχώματα φαρδαίνουν και καμπυλώνουν (**Εικ. 42β**). Τα αγγεία της δεύτερης παραλλαγής διαχωρίζονται, καθώς τα τοιχώματα του εσωτερικού πινακίου και τα τοιχώματα της βάσης είναι ενοποιημένα μέχρι τον πυθμένα του πινακίου, οπότε και αποκλίνουν δημιουργώντας το διάκενο για το θερμαντικό μέσο (**Εικ. 42γ**). Η εφυάλωση καλύπτει είτε μεμονωμένα την εσωτερική επιφάνεια είτε όλες τις επιφάνειες του αγγείου, ενώ κοσμείται με περίτεχνο εγχάρακτο ή γραπτό διάκοσμο είτε με φυτικό ή ζωικό διάκοσμο, είτε με παραστατικές σκηνές. Επίσης, συνήθως φέρουν ανάγλυφο διάκοσμο στην εξωτερική επιφάνεια κοντά στις λαβές. Η κατηγορία αυτή χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 10ου αι. και παράγεται έως το α' μισό του 11ου αι. μ.Χ.³⁶⁵ Η τρίτη και τελευταία κατηγορία των «σαλτσαρίων» της Κορίνθου μορφολογικά μοιάζει με τα σκεύη της πρώτης κατηγορίας (**Εικ. 42δ**). Η βασική διαφορά έγκειται στον τρόπο διακόσμησης των σκευών αυτών με εφυάλωση σε όλες τις επιφάνειες του αγγείου και περίτεχνο διάκοσμο όμοιο με των αγγείων της β' κατηγορίας. Τα αγγεία αυτής της ομάδας συνυπάρχουν με τα αγγεία της β' ομάδας στα μέσα του 11ου αι., αλλά από το β'

³⁶³ Morgan 1942, 37-75. Μπακιρτζής 1989, 56-60

³⁶⁴ Morgan 1942, 37-38 (περιγραφή Α' κατηγορίας) και 39 (χρονολόγηση), εικ. 24.a (αρ. κατ. 1). Μπακιρτζής 1989, 56-58. Sanders 1995, 32-35

³⁶⁵ Morgan 1942, 38 (περιγραφή Β' κατηγορίας) και 39-40 (χρονολόγηση), εικ. 24.b-c (αρ. κατ. 2 και 8), εικ. 26 και πίν. I.a (διακόσμηση). Μπακιρτζής 1989, 56-57. Sanders 1995, 32-35

μισό του αιώνα είναι τα συχνότερα ευρήματα που εντοπίζονται μέχρι τις αρχές του 12ου αι. μ.Χ.³⁶⁶

Η μελέτη της Frantz για τη μεσοβυζαντινή κεραμική της Αγοράς των Αθηνών, χρονολογεί τα σαλτσάρια που βρέθηκαν με βάση τα συνευρήματά τους στον 10ο - 11ο αι. μ.Χ.³⁶⁷ Όλες οι μελέτες που έγιναν μετά τη δημοσίευση των σαλτσαρίων της Κορίνθου για αντίστοιχα ευρήματα του ελλαδικού χώρου βασίστηκαν στην ταξινόμηση του Morgan για την ταύτιση και χρονολόγηση των ευρημάτων τους.³⁶⁸ Με τις χρονολογήσεις που προτείνονται από τον Morgan συμφωνούν και τα ευρήματα από τις ανασκαφές στο Ιερό Παλάτιον, στην Αγία Ειρήνη, στο Kalenderhane Camii στην Κωνσταντινούπολη, χρονολογώντας τα ευρήματά τους από το β' μισό του 9ου αι. έως και τον 11ο αι. μ.Χ.³⁶⁹ Ωστόσο, στην ανασκαφή του Αγίου Πολύευκτου, τα πρώτα ευρήματα από σαλτσάρια εντοπίζονται σε στρώματα του 8ου αι. μ.Χ.³⁷⁰ Όπως σημειώνει ο Χαράλαμπος Μπακιρτζής, στη Ρουμανία εντοπίζονται σαλτσάρια που μπορούν να χρονολογηθούν στον 8ο αι. μ.Χ.³⁷¹ Αντίστοιχα ευρήματα που βρέθηκαν στη Crypta Balbi στη Ρώμη αλλά και στο Οτράντο χρονολογούνται στον 8ο αι. μ.Χ.. Τα ευρήματα από το Οτράντο, φαίνεται να είναι προϊόντα τοπικής παραγωγής που μπορεί να χρονολογηθούν από τον 7ο αι. μ.Χ.³⁷²

Η γενικότερη άποψη που επικρατούσε στη βιβλιογραφία για την παραγωγή των σαλτσαρίων είναι ότι πρόκειται για σκευή που διαμορφώνονται και διακινούνται ευρέως από τον ύστερο 8ο αι. μ.Χ, μια άποψη που σταδιακά ανατρέπεται από τα νεότερα ευρήματα.³⁷³ Τα ευρήματα από την ανασκαφή του Αμορίου, στην κεντρική Μικρά Ασία, αποτελούν ίσως την πρώτη απτή απόδειξη για την παραγωγή αυτών των αγγείων τουλάχιστον από τον πρώιμο 8ο αι. Συγκεκριμένα, στην ανασκαφή της κάτω πόλης, εντοπίστηκαν τρεις κεραμικοί κλίβανοι που χρονολογούνται στον 8ο και 9ο αι. μ.Χ., όπου ανάμεσα στα προϊόντα των εργαστηρίων περιλαμβάνονται και αρκετά θραύσματα

³⁶⁶ Morgan 1942, 39-40 (περιγραφή Γ' κατηγορίας και χρονολόγηση), εικ. 24.d, εικ. 27. Μπακιρτζής 1989, 57-59. Sanders 1995, 32-35

³⁶⁷ Frantz 1938, 434-345, 457 (αρ. κατ. Β.1), εικ. 19

³⁶⁸ Μπακιρτζής 1989, 60-63 (όπου παρουσιάζεται βιβλιογραφία και εκτενής περιγραφή των κεραμικών αγγείων).

³⁶⁹ Stevenson 1947, 40 (Ιερό Παλάτιον). Striker-Kuban 1975, 316 (Kalenderhane Camii). Μπακιρτζής 1989, 61

³⁷⁰ Hayes 1992, 13-17, 107 (Deposit 32, αρ. κατ. 3 και 8)

³⁷¹ Μπακιρτζής 1989, 62-63

³⁷² Ρώμη (Crypta Balbi): Romei 1992, 380, εικ. 1.10. Paroli 1992, 354, εικ.1.2. Οτράντο: Patterson 1992, 528, εικ. 3

³⁷³ Hayes 1992, 13-15. Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239. Vroom 2005, 73. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 392

σαλτσαρίων.³⁷⁴ Τα ευρήματα του Αμορίου παρουσιάζουν μια μεγάλη ποικιλομορφία, καθώς είναι εφυαλωμένα χωρίς διακόσμηση, εφυαλωμένα με εγχάρακτο διάκοσμο ή και χωρίς εφυάλωση.³⁷⁵ Τα ευρήματα από τους κλιβάνους αλλά και τα ανασκαφικά δεδομένα της κάτω πόλης του Αμορίου, θεωρούνται «κλειστά σύνολα» και καλά χρονολογημένα στον 8ο και αρχές του 9ου αι., πριν δηλαδή την αραβική άλωση της πόλης το 838.³⁷⁶

Γενικότερα, στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου φαίνεται ότι τα σαλτσάρια αποτελούν ένα διαδεδομένο σκεύος ήδη από τα μέσα του 7ου αι. μ.Χ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η εύρεση ενός σχεδόν ακέραιου σαλτσαρίου σε έναν αποθέτη στο Επισκοπείο της Σάμου (**Εικ. 43α**). Αυτό φέρει καστανοκίτρινη εφυάλωση στην εσωτερική επιφάνεια και κοσμείται με εγχάρακτο διάκοσμο επάλληλων τριγώνων. Σύμφωνα με την ανασκαφέα Ευγενία Γερούση, πρόκειται για το μοναδικό αγγείο με εφυάλωση που εντοπίστηκε στον αποθέτη.³⁷⁷ Από τα νομίσματα που εντοπίζονται στον αποθέτη τα υστερότερα είναι νομίσματα του Ηρακλείου, κυρίως κοπές του 614-615, αλλά και ένα 20νούμιο κοπής 615-629. Η ύπαρξη αυτών των νομισμάτων και η απουσία νομισμάτων μεταγενέστερων αυτοκρατόρων, όπως του Κώνσταντος Β΄, οδήγησε την ανασκαφέα στη χρονολόγηση του αποθέτη στο α΄ μισό του 7ου αι. μ.Χ., μετά το 615. Ακολούθως, και το σαλτσάριο της Σάμου χρονολογείται την ίδια περίοδο, καθιστώντας το, το πρωιμότερο εφυαλωμένο σαλτσάριο που εντοπίζεται στην περιοχή του Αιγαίου.³⁷⁸ Βέβαια, μια πρόιμη χρονολόγηση έχουν και τα ευρήματα από το φρούριο Σαράντα Κολώνες στην Κύπρο, όπου αναφέρονται έξι θραύσματα σαλτσαρίων τα οποία χρονολογούνται στον 7ο - 8ο αι. μ.Χ.³⁷⁹ Από παλαιότερες δημοσιεύσεις κεραμικής από το φρούριο Σαράντα Κολώνες, αναφέρεται ένα ακόμα σαλτσάριο που χρονολογείται στον 9ο αι. μ.Χ.³⁸⁰

Δυστυχώς, οι αναφορές για τα σαλτσάρια της Κρήτης είναι πολύ περιορισμένες. Το πρώτο σαλτσάριο που βρέθηκε στο νησί είναι ένα σχεδόν ακέραιο εφυαλωμένο σαλτσάριο από την ανασκαφή στη μοναστηριακή εγκατάσταση του νησιού της Ψείρας (**Εικ. 43γ**). Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ευρήματος, όπως η διαμόρφωση του χείλους, των λαβών και του σώματος, και η εφυάλωση σε όλη την εξωτερική και εσωτερική επιφάνεια,

³⁷⁴ Böhlendorf-Arslan 2010, 345-371

³⁷⁵ Böhlendorf-Arslan 2010, 345-347 και 360-361, εικ. 2.5-10, εικ. 3.1,3-4, εικ. 13.1-2

³⁷⁶ Böhlendorf-Arslan 2010, 367-369

³⁷⁷ Γερούση 1992-1993 (1997), 252-268 (σαλτσάριο, αρ. 8050)

³⁷⁸ Γερούση 1992-1993 (1997), 266-267

³⁷⁹ Hayes 2003, 513-515 (αρ. κατ. 389, 397, 398, 402-404), εικ. 36

³⁸⁰ Megaw 1985, 516

οδήγησαν στη χρονολόγησή του στον ύστερο 8ο με αρχές του 9ου αι.³⁸¹ Ένα πρόσφατο εύρημα είναι ένα σχεδόν ακέραιο σαλτσάριο (Εικ. 43β), που βρέθηκε σε αποθέτη κατά την ανασκαφή ταφικού μνημείου ρωμαϊκών χρόνων στην Κίσαμο.³⁸² Το αγγείο περιγράφεται από την ανασκαφέα για τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά χωρίς αναφορά σε διάκοσμο ή εφυάλωση, ενώ για την χρονολόγησή του παραπέμπει στο εύρημα της Σάμου αλλά και στο σαλτσάριο της Ψείρας.³⁸³ Το παράλληλο της Σάμου χρονολογείται στο α΄ μισό του 7ου αι μ.Χ., ενώ το αντίστοιχο εύρημα από την Ψείρα χρονολογείται στον ύστερο 8ο – αρχές 9ου αι. μ.Χ.³⁸⁴ Όμως, αναφέρεται ότι στο ίδιο στρώμα του αποθέτη έχουν βρεθεί χύτρες, πινάκια και οινοχόες μαζί και ένας τροχήλατος λύχνος με ψηλό λαιμό, ο οποίος χρονολογείται μεταξύ του 6ου-7ου αι. μ.Χ.³⁸⁵ Επομένως, δεν μπορεί να χρονολογηθεί με μεγάλη ακρίβεια το σαλτσάριο της Κισάμου, ωστόσο χαρακτηριστικά όπως η στενή βάση, η έλλειψη εφυάλωσης και τα πολλά κοινά με το σαλτσάριο της Σάμου, οδηγούν σε μία χρονολόγηση γύρω στον 7ο αι. με 8ο αι. μ.Χ. Τα υπόλοιπα δημοσιευμένα σαλτσάρια από την Κρήτη είναι ένα σαλτσάριο του 11ου αι. στο Ιστορικό Μουσείο στο Ηράκλειο,³⁸⁶ καθώς και ένα σαλτσάριο του 12ου-13ου αι. από τη στέρνα της οικίας στην Αγία Άννα στην κορυφή του λόφου Πυργί στην Ελεύθερνα. Σε σαλτσάριο του 12ου-13ου πιθανόν ανήκει ένα θραύσμα, που αναφέρεται από τους Βαλλιάνο και Παδουβά ως «φουφού».³⁸⁷

Τέλος, από την ανασκαφή της Γόρτυνας και συγκεκριμένα την περιοχή του Νυμφαίου αναφέρεται ένα ακέραιο σαλτσάριο το οποίο διαφέρει πολύ στα μορφολογικά του χαρακτηριστικά από τα γνωστά αγγεία. Πρόκειται για ένα σαλτσάριο το οποίο δεν φέρει κωνική βάση, αλλά το σχήμα της βάσης παραπέμπει σε μαγειρική χύτρα με διάτρητη οπή, πάνω στην οποία επικολλάται ανοικτό βαθύ πινάκιο. Το αγγείο στηρίζεται σε ψηλό πόδι. Στην εσωτερική επιφάνεια του πινακίου φέρει εγχάρακτο διάκοσμο και καστανοκίτρινη εφυάλωση. Το σαλτσάριο της Γόρτυνας χαρακτηρίζεται ως προϊόν τοπικού εργαστηρίου.³⁸⁸

³⁸¹ Albani, Roulou-Papadimitriou 1990, 7-8, εικ. 8, πίν. 6 (Ψείρα). Roulou-Papadimitriou 1995, 1121-1122, (Ψείρα). Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239 (Σάμος και Ψείρα). Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 392, εικ. 8 (Ψείρα).

³⁸² Σκόρδου 2016, 1-17 (<https://12iccs.proceedings.gr/el/proceedings/category/38/32/220>)

³⁸³ Σκόρδου 2016, 12, εικ.17 (αρ. Π1066)

³⁸⁴ Γερούση 1997, 266-267 (Σάμος). Albani, Roulou-Papadimitriou 1990, 7-8, εικ. 8, πίν. 6 (Ψείρα). Roulou-Papadimitriou 1995, 1121-1122, (Ψείρα). Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239 (Σάμος και Ψείρα). Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 392, εικ. 8 (Ψείρα).

³⁸⁵ Σκόρδου 2016, 12, εικ. 17 (αρ. Π1097)

³⁸⁶ Πούλου-Παπαδημητρίου 2008α, 162-164, εικ. 13

³⁸⁷ Πούλου-Παπαδημητρίου 2008β, 67-68, πίν. 14.64

³⁸⁸ Gennaro, Fileri 2019α, 37. Gennaro, Fileri 2019β, 47. Το σαλτσάριο από τη Γόρτυνα είναι αδημοσίευτο. Παρουσιάστηκε τον Οκτώβριο του 2019 στο διεθνές συνέδριο LRCW7 σε ανακοίνωση και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους παρουσιάστηκε στο Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 5.

Τα χαρακτηριστικά και ιδίως το σχήμα της βάσης, παραπέμπουν σε ένα τοπικό προϊόν με επίσης πρόωμη χρονολόγηση στον 7ο-8ο αι. μ.Χ.³⁸⁹

Από το κεραμικό σύνολο στην επιφανειακή έρευνα στην Οξιά προέρχονται δύο νέα ευρήματα σαλτσαρίων. Τα σαλτσάρια της Οξιάς δεν μπορούν να ταξινομηθούν σύμφωνα με την ταξινόμηση του Morgan, καθώς τα χαρακτηριστικά τους είναι αρκετά πρόωμα, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Το πρώτο σαλτσάριο διατηρεί μόνο το ανώτερο τμήμα του αγγείου συγκολλημένο από δώδεκα όστρακα (**αρ. κατ. 164, Σχ. 13γ, Πίν. 13**). Πρόκειται για τμήμα ευθείας χείλους με αποστρωγγλεμένη ακμή το οποίο διχοτομείται σε κοίλο εσωτερικό και κάθετο-κυρτό τοίχωμα εξωτερικά. Εξωτερικά του χείλους φέρει συνεχή εμπίεστο διάκοσμο σε σχήμα ημισελήνου «C». Η άνω επιφάνεια του χείλους και όλη η εσωτερική επιφάνεια καλύπτεται με καστανοκίτρινη εφυάλωση, απευθείας πάνω στον πηλό. Στην εξωτερική επιφάνεια κάτω από το χείλος με το διάκοσμο φέρει τμήμα οπής αερισμού. Ο πηλός είναι καστανωπός μέτριος (Munshell: 5YR 6/8 reddish yellow), με πολλές λευκές μέτριες και λεπτές προσμείξεις, αρκετές καστανωπές και μελανές μέτριες προσμείξεις, λίγες γκρίζες μέτριες προσμείξεις, αρκετές μελανές και γκρίζες λεπτές προσμείξεις, με αρκετούς πόρους και αρκετό μαρμαρυγία.

Τα σαλτσάρια είναι σκεύη για τα οποία οι πληροφορίες μας είναι ιδιαίτερα περιορισμένες τόσο για την εμφάνιση και διακίνηση των αγγείων, όσο και για τα κέντρα παραγωγής τους. Στο σαλτσάριο που έχει βρεθεί στο νησί της Ψείρας, έχει πραγματοποιηθεί πετρογραφική ανάλυση. Ο πηλός που μελετήθηκε είναι καστανωπός ή ερυθρός, με μέτριες-χονδροειδείς εγκλείσεις άστριου, οφιολίθου και συχνά βασάλτη, φυλλίτη και βιοτίτη και φαίνεται να προέρχεται από την περιοχή του Μόχλου ή την ευρύτερη περιοχή του Μύρτου.³⁹⁰ Τα χαρακτηριστικά του πηλού μοιάζουν με τον πηλό του σαλτσαρίου από την Οξιά, οπότε δεν θα ήταν παράτολμο να υποθέσουμε ότι πρόκειται για προϊόν τοπικού εργαστηρίου από την ανατολική Κρήτη.

Το εύρημα της Ψείρας είναι ένα σαλτσάριο που καλύπτεται με καστανωπή εφυάλωση σε όλη του την επιφάνεια και χρονολογείται από την Πούλου-Παπαδημητρίου στον 8ο με αρχές του 9ου αι. μ.Χ.³⁹¹ Το σαλτσάριο από την Οξιά, διαφέρει από εκείνο της Ψείρας, κυρίως στα διακοσμητικά του στοιχεία, αλλά τα μορφολογικά χαρακτηριστικά ειδικά στην

³⁸⁹ Martin 1997, 357, πίν. CXXX.1, CXXXI.1

³⁹⁰ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 758, εικ. 4a-b, εικ. 6 (αρ. 12). Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 392, εικ. 8

³⁹¹ Albani, Poulou-Papadimitriou 1990, 7-8, εικ. 8, πίν. 6. Poulou-Papadimitriou 1995, 1121-1122. Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 392, εικ. 8.

απόδοση του χείλους είναι ίδια (σχετικά παχύ χείλος με έντονη αποστρογγυλεμένη ακμή). Το σχήμα των δύο αγγείων είναι ένα βαθύ σκεύος στην άνω επιφάνεια και κωνικό πόδι-βάση για την τοποθέτηση του θερμαντικού μέσου, όμως η εφυάλωση στο αγγείο της Οξάς δεν είναι τόσο στιλπνή και καλής ποιότητας και είναι απευθείας πάνω στον πηλό. Αυτά τα χαρακτηριστικά παραπέμπουν περισσότερο στα ευρήματα από την Κίσαμο και τη Σάμο, τα οποία θεωρούνται πρώιμες παραγωγές σαλτσάρων.³⁹² Επομένως, το σαλτσάριο με **αρ. κατ. 164**, θα μπορούσε να χρονολογηθεί αν όχι στα πολύ πρώιμα σαλτσάρια του 7ου αι. μ.Χ., πιθανότατα στον 8ο αι. μ.Χ. και όχι υστερότερα.

Το δεύτερο σαλτσάριο από την Οξά είναι ένα τμήμα ευθέως παχέος χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή και διπλά τοιχώματα (**αρ. κατ. 163, Σχ. 13δ, Πίν. 14α**). Το εσωτερικό τοίχωμα είναι κυρτό-λοξό και το εξωτερικό σχεδόν κάθετο. Στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους κάτω από την ακμή του χείλους στο σημείο εκκίνησης του εξωτερικού τοιχώματος φέρει εμπίεστα συνεχή τετράγωνα σε δύο σειρές. Η εσωτερική και η εξωτερική επιφάνεια καλύπτονται με καστανοκίτρινη εφυάλωση πάνω σε καστανωπό επίχρισμα. Ο πηλός του είναι πορτοκαλόχρωμος (Munshell: 2.5YR 5/8 red) μέτριος με πολλές λευκές μέτριες και λίγες μέτριες μελανές, αρκετές γκριζές, λευκές και ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις, λίγους πόρους και ίχνη μαρμαρυγία. Τόσο ο πηλός του θραύσματος όσο και τα χαρακτηριστικά της εφυάλωσης παραλληλίζονται με το σαλτσάριο της Ψείρας, το οποίο όπως αναφέρθηκε θεωρείται προϊόν της περιοχής του Μόχλου και χρονολογείται στον 8ο με αρχές 9ου αι. μ.Χ.³⁹³ Αυτό οδηγεί εύλογα στο συμπέρασμα ότι το δεύτερο σαλτσάριο της Οξάς πιθανόν είναι επίσης προϊόν τοπικού εργαστηρίου που χρονολογείται στον 8ο με αρχές του 9ου αι. μ.Χ..

Συνοψίζοντας για τα σαλτσάρια που εντοπίζονται στο όρος Οξά, μπορούν να γίνουν κάποιες παρατηρήσεις και υποθέσεις ως προς την παραγωγή τους. Πιθανότατα πρόκειται για προϊόντα τοπικού εργαστηρίου στην ανατολική Κρήτη, και συγκεκριμένα από την περιοχή του Μόχλου, όπου τέτοια σκεύη παράγονται ίσως από τον ύστερο 7ο αι. έως και τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ. Το σαλτσάριο **αρ. κατ. 164** από την Οξά ίσως αποτελεί παράδειγμα των πρώιμων προϊόντων του εργαστηρίου με τα βασικά μορφολογικά

³⁹² Γερούση 1992-1993 (1997), 251-268, 258-259 (σαλτσάριο, αρ. 8050, Σάμος). Σκόρδου 2016, 12, εικ.17 (αρ. Π1066, Κίσαμος).

³⁹³ Albani, Poulou-Papadimitriou 1990, 7-8, εικ. 8, πίν. 6. Poulou-Papadimitriou 1995, 1121-1122. Πούλου-Παπαδημητρίου 2001, 238-239. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 758, εικ. 4a-b (πηλός). Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 392, εικ. 8.

χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στο εύρημα της Ψείρας, αλλά τα διακοσμητικά πρότυπα πρωιμότερων ευρημάτων όπως εκείνων της Σάμου και της Κισάμου. Παράλληλα, τόσο το σαλτσάριο από την Ψείρα όσο και το σαλτσάριο **αρ. κατ. 163** από την Οξιά, πιθανόν αποτελούν τις όψιμες παραγωγές του ίδιου τοπικού εργαστηρίου, με τα χαρακτηριστικά που πλέον εδραιώνονται και χαρακτηρίζουν τα σκεύη αυτά από τον 8ο αιώνα και εξής.

B.5 Κανάτες

Οι κανάτες αποτελούν το πιο βασικό αγγείο σερβιρίσματος και εντοπίζονται ευρέως, αναφέρονται στη βιβλιογραφία και ως πρόχοι ή οινοχόες, όμως στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιείται ο όρος κανάτες. Χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλομορφία τόσο προς το μέγεθός τους όσο και ως προς το σχήμα τους. Εντοπίζονται κανάτες με σφαιρικό, ωοειδές, ή αχλαδόσχημο σώμα, με ψηλό ή βραχύ λαιμό, ταινιωτές, στρεπτές ή απλές κατακόρυφες λαβές ελλειπτικής διατομής, και απλό, τριφυλλόσχημο, ή χοανόσχημο χείλος.³⁹⁴ Η ίδια ποικιλομορφία των κανατών παρατηρείται και στα κεραμικά σύνολα που δημοσιεύονται από το νησί της Κρήτης.³⁹⁵

Στο κεραμικό σύνολο από την Οξιά, εντοπίζονται συνολικά δεκαπέντε θραύσματα κανάτας και συγκεκριμένα δέκα χείλη, τέσσερις βάσεις και μια λαβή. Οι τέσσερις βάσεις είναι όλες τους επίπεδες με αρχή τοιχώματος (**αρ. κατ. 169, 172, 176, 178**). Χαρακτηριστικότερη είναι η βάση (**αρ. κατ. 176, Σχ. 150, Πίν. 150**) που σώζεται σχεδόν κατά το ήμισυ και βρίσκει ακριβή παράλληλα στα κεραμικά σύνολα της Γόρτυνας και της Ελεύθερνας, τα οποία χρονολογούνται στον 6ο-7ο αι. μ.Χ.³⁹⁶ Αντίστοιχα παραδείγματα εντοπίζονται και εκτός Κρήτης, όπως το ναυάγιο του Yassi Ada,³⁹⁷ η αγορά των Αθηνών,³⁹⁸ στο Εμποριό της Χίου³⁹⁹ και στο Κούριον της Κύπρου.⁴⁰⁰

Η λαβή που βρέθηκε είναι κατακόρυφη ταινιωτή λαβή, αλλά δυστυχώς η ακριβής ταύτιση του συγκεκριμένου θραύσματος είναι δύσκολη. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας των

³⁹⁴ Πετρίδης 2013, 49. Γιαγκάκη 2018, 120

³⁹⁵ Γόρτυνα: Martin 1997, 291–345. Albertocchi, Perna 2001, 411–536. Fabrini, Perna 2009, 132–133. Albertocchi 2010, 923–926. Perna 2010, 915–918. Bonetto κ.ά. 2010, 900. Albertocchi 2011, 183–213. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 66–75. Yangaki 2005, 126–165 και 296–302. Κνωσός: Hayes 1983, 97–159. Hayes 2001, 436, 438, 441–442 και 445–447. Forster 2009, 151–152

³⁹⁶ Ελεύθερνα: Vogt 2000, 70–71, fig. 21.7. Yangaki 2005, 152–153, εικ. 32.b. Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4

³⁹⁷ Bass 1982, 168–169, εικ. 8.12.24–27

³⁹⁸ Robinson 1959, 122 (αρ. κατ. 8–10), πίν. 35

³⁹⁹ Boardman 1989, 103 (αρ. κατ. 200–202), εικ. 33

⁴⁰⁰ Hayes 1982, 184

επαναλαμβανόμενων σχημάτων και της συχνής χρήσης τέτοιου τύπου λαβών ήδη από τον 4ο αι. μ.Χ., όπως διαφαίνεται από τη μελέτη των κανατών της Ελεύθερνας (**Εικ. 47**).⁴⁰¹

Τα χείλη που εντοπίζονται διατηρούνται αποσπασματικά, γεγονός που δεν επιτρέπει την αποκατάσταση του υπόλοιπου αγγείου. Παρ' όλ' αυτά μπορούν να καθοριστούν τέσσερεις διαφορετικοί τύποι κανατών σύμφωνα με τα παράλληλα που εντοπίζονται. Ο πρώτος τύπος αντιπροσωπεύεται από τρία παραδείγματα (**αρ. κατ. 165, 168, 175, Σχ. 15β, 15ε, 15στ, Πίν. 15β, 15ε, 15στ**) με ελαφρώς λοξό χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και διάμετρο χείλους 6-8 εκ. Αντίστοιχα παραδείγματα από το νησί της Κρήτης προέρχονται από την ανασκαφή της Ελεύθερνας. Συγκεκριμένα βρέθηκαν σε τάφους στον ανατολικό τομέα (Τομέας Ι) και χρονολογούνται από τη Vogt στον 5ο-6ο αι. μ.Χ.⁴⁰² Επιπλέον εντοπίζονται σε τάφο από τον Τομέα Ι και στην ακρόπολη (Τομέας ΙΙ) σε στρώματα του 7ου αι. Ο συγκεκριμένος τύπος κανάτας θεωρείται ότι παραμένει σε χρήση σε όλη τη διάρκεια του 6ου και 7ου αι. μ.Χ.⁴⁰³ Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από αντίστοιχα ευρήματα σε θέσεις εκτός Κρήτης, όπως το Ανεμούριο στην νότια Κιλικία και από τα κτερίσματα σε τάφους της Ερέτριας που χρονολογούνται στον 7ο αι. μ.Χ.⁴⁰⁴

Ο δεύτερος τύπος κανάτας έχει έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και περιφερική αυλάκωση στο ανώτερο στο ανώτερο σημείο του χείλους (**αρ. κατ. 166, 167, Σχ. 15γ, 15δ, Πίν. 15γ, 15δ**). Η διάμετρος του χείλους είναι περ. 7-10 εκ. Στην ανασκαφή της Γόρτυνας εντοπίζονται κανάτες με παρόμοιο χείλος αλλά με μεγαλύτερο εύρος διαμέτρου (6-12 εκ.) και χρονολογούνται στον 7ο-8ο αι. μ.Χ.⁴⁰⁵ Στην Ελεύθερνα, αντίστοιχες κανάτες χαρακτηρίζονται ως μικρές κανάτες με ψηλό λαιμό και μικρή διάμετρο χείλους (περ. 5εκ.). Τα ευρήματα της Ελεύθερνας εντοπίζονται κυρίως στα ύστερα ανασκαφικά στρώματα του ανατολικού τομέα (Τομέας Ι) και χρονολογούνται στον 7ο αι. μ.Χ.⁴⁰⁶ Εκτός Κρήτης, τέτοιου τύπου κανάτες βρέθηκαν σε σωστική ανασκαφή στην πόλη των Αθηνών σε στρώματα του 6ου αι. μ.Χ.⁴⁰⁷ και σε τάφο στο νότιο νεκροταφείο της Κορίνθου, στο ιερό της Δήμητρας και της Κόρης.⁴⁰⁸ Το εύρημα αυτό παραλληλίζεται με αντίστοιχο αγγείο από το ανατολικό νεκροταφείο της Κορίνθου, έξω από τα τείχη της πόλης

⁴⁰¹ Vogt 2000, 69-71, εικ. 20-22. Yangaki 2005, 143-156, εικ. 24-31, εικ. 32a-g, εικ. 33d, f-i

⁴⁰² Vogt 2000, 70, εικ. 20.9

⁴⁰³ Yangaki 2005, 153-154, εικ. 32.c

⁴⁰⁴ Θέμελης 1974, 45, πίν. 26β (Ερέτρια). Williams 1989, 85, εικ. 51.506-507 (Ανεμούριον)

⁴⁰⁵ Sirano 2001, πίν. CXCIX.d. A V 1.2. Albertocchi, Perna 2001, 519 και 523, πίν. CLXXXI.I 2.4/I, CLXXXIII, V1.1/3 και V3.4/1

⁴⁰⁶ Yangaki 2005, 152, εικ. 32.e

⁴⁰⁷ Robinson 1959, 118, αρ. κατ. M365, πίν. 33. M365. Αλεξανδρή 1973, πίν. 102.10.β

⁴⁰⁸ Slane 1990, 127, αρ. κατ. 276, πίν. 16

το οποίο χρονολογείται από τα μέσα του 6ου έως και τον 7ο αι. μ.Χ.⁴⁰⁹ Επομένως, η χρονολόγηση που προτείνεται για τα ευρήματα από την Οξιά είναι στον 6ο-7ο αι. μ.Χ., και πιθανόν κυρίως στον 7ο αι εξαιτίας του όγκου του κεραμικού υλικού που εντοπίζεται στην επιφανειακή έρευνα και χρονολογείται την ίδια περίοδο.

Τέσσερα τμήματα έξω νεύοντων χειλέων με αρχή λαιμού πιθανόν παραπέμπουν σε κανάτες με τριφυλλόσχημο χείλος (**αρ. κατ. 163, 166, 167, 170, Σχ. 15ζ, Πίν. 15ζ**). Τα θραύσματα είναι πολύ μικρά και η ταύτιση δεν μπορεί να γίνει με ασφάλεια, ωστόσο μια μικρή κάμψη, που παρουσιάζουν στην αποκατάσταση της διαμέτρου του χείλους, παραπέμπει σε αυτό το σχήμα. Στο νησί της Κρήτης εντοπίζονται τέτοιες κανάτες με τριφυλλόσχημο χείλος στη Γόρτυνα σε στρώματα που χρονολογούνται στον 6ο-7ο αι. μ.Χ., αλλά και πολλά παραδείγματα εντοπίζονται στην ανασκαφή της Ελεύθερνας, σε τάφους που χρονολογούνται στα τέλη του 6ου και στον 7ο αι. μ.Χ.⁴¹⁰ Κανάτες με τριφυλλόσχημο χείλος εντοπίζονται και σε αρκετές περιοχές της ανατολικής Μεσογείου όπως στο ναυάγιο του Yassi Ada, στην αγορά των Αθηνών, στο Εμποριό της Χίου και στο Κούριον της Κύπρου.⁴¹¹

Ο τελευταίος τύπος κανάτας που εντοπίζεται στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς αντιπροσωπεύεται από ένα θραύσμα χείλους. Πρόκειται για ένα τμήμα παχύ χείλους με αποστρογγυλεμένη ακμή που εξέχει ελαφρώς εξωτερικά και αρχή κυλινδρικού λαιμού (**αρ. κατ. 179, Σχ. 15η, Πίν. 15η**). Αντίστοιχου τύπου κανάτες εντοπίζονται στο νεκροταφείο του 5ου-6ου αι. μ.Χ. στην περιοχή του Γυμνασίου της Αρχαίας Κορίνθου. Τα ευρήματα από τους τάφους στο Γυμνάσιο της Κορίνθου χρονολογούνται στον 6ο αι. μ.Χ.⁴¹² Από το βόρειο νεκροταφείο της Κορίνθου προέρχεται μια ακόμα κανάτα αυτού του τύπου, η οποία χρονολογείται στα τέλη του 6ου αι. μ.Χ.⁴¹³ Από το νησί της Κρήτης, αντίστοιχου τύπου κανάτα με ελαφρώς εξέχον χείλος εντοπίζονται στην ανασκαφή της Ελεύθερνας τόσο μέσα σε τάφους όσο και στη δεξαμενή Α.⁴¹⁴ Τα ευρήματα από την ανασκαφή του Τομέα Ι της Ελεύθερνας χρονολογούνται από τη Vogt στον 5ο-6ο αι. μ.Χ., ενώ η Γιαγκάκη σημειώνει ότι τα αντίστοιχα ευρήματα από τους τάφους και οι μορφολογικές ομοιότητες που παρουσιάζουν οι κανάτες αυτές με μικρούς αμφορίσκους τοπικής παραγωγής του 6ου-7ου

⁴⁰⁹ Williams 1974, 9-11, αρ. κατ. 7, πίν. 2.7

⁴¹⁰ Γόρτυνα: Albertocchi, Perna 2001, 505 και 515, πίν. CXXIII και CII 1.1/4. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 70-71, fig. 21.8. Yangaki 2005, 152-153, εικ. 31.a-b, εικ. 32.b

⁴¹¹ Yassi Ada: Bass 1982, 168-169, εικ. 8.12.24-27. Αθήνα: Robinson 1959, 122 (αρ. κατ. 8-10), πίν. 35. Χίος: Boardman 1989, 103 (αρ. κατ. 200-202), εικ. 33. Κούριον: Hayes 1982, 184

⁴¹² Roebuck 1951, 160-164, πίν. 67.5. Wiseman 1967, 31-34, 37 (αρ. κατ. C-65-223, C-65-224, C-65-215), πίν. 15b 3-5

⁴¹³ Slane 2017, 211 (αρ. κατ. 10-1), πίν. 69 αρ. 10-1

⁴¹⁴ Vogt 2000, 70, εικ. 20.5-6. Yangaki 2005, 151-152, εικ. 30.c

αι. μ.Χ., είναι στοιχεία που δηλώνουν τη χρήση των κανατών αυτών και στη διάρκεια του 7ου αι. μ.Χ. Επομένως, το χείλος από την Οξιά μπορεί να χρονολογηθεί κατά τον 6ο-7ο αι. μ.Χ.

B.6 Κούπα

Οι κούπες μαζί με τα κύπελλα αποτελούν τα δύο βασικότερα είδη αγγείων πόσης. Οι κούπες παρουσιάζουν μια ευρεία διάδοση με συγκεκριμένα μορφολογικά χαρακτηριστικά με κυλινδρικό ή σφαιρικό σώμα, μία κατακόρυφη ταινιωτή ή ελλειπτικής διατομής λαβή και έξω νεύον χείλος.⁴¹⁵ Ωστόσο, τα κύπελλα και οι κούπες που εντοπίζονται στο νησί της Κρήτης, παρά την έλλειψη στοιχείων για τον 5ο αι. μ.Χ., παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες αλλαγές στα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά και ίσως εισάγονται νέα σχήματα σε αυτά τα αγγεία κατά τον 6ο-7ο αι. μ.Χ.⁴¹⁶ Αυτά τα νέα σχήματα που εντοπίζονται στο νησί, φαίνεται να αντανακλούν μια γενικότερη αναδιαμόρφωση των αγγείων πόσης, όπως φαίνεται και από τα ευρήματα σε άλλες θέσεις της ανατολικής Μεσογείου.⁴¹⁷

Στο κεραμικό σύνολο από την επιφανειακή έρευνα στην Οξιά εντοπίζεται ένα θραύσμα κούπας και συγκεκριμένα μια επίπεδη βάση με αρχή κοίλου τοιχώματος (**αρ. κατ. 180, Σχ. 15i, Πίν. 16a**). Αντίστοιχες κούπες με επίπεδες βάσεις εντοπίζονται και σε άλλες θέσεις του νησιού. Στην ανασκαφή της Γόρτυνας εντοπίζονται αντίστοιχες κούπες σε στρώματα του 6ου, 7ου και 8ου αι. μ.Χ.⁴¹⁸ Στην περιοχή της Κνωσού εντοπίζονται δύο ίδιου τύπου κούπες σε πηγάδι με κεραμική του 7ου αι. μ.Χ.⁴¹⁹ Πολλές παραλλαγές κουπών εντοπίζονται και στην ανασκαφή της Ελεύθερνας σε στρώματα του 6ου και του 7ου αι. μ.Χ.⁴²⁰ Με βάση την ευρεία διάδοση που παρουσιάζουν οι κούπες στο νησί της Κρήτης σε στρώματα του 6ου-7ου αι. μ.Χ., μπορούμε να θεωρήσουμε ότι και το αντίστοιχο εύρημα από την Οξιά χρονολογείται μεταξύ του 6ου και 7ου αι. μ.Χ., χωρίς να αποκλειστεί και μια πιο ύστερη χρονολόγηση στον πρώιμο 8ο αι. μ.Χ.

⁴¹⁵ Vogt 2000, 69. Yangaki 2005, 136-140. Πετρίδης 2013, 48. Γιαγκάκη 2018, 120

⁴¹⁶ Yangaki 2016, 211

⁴¹⁷ Yangaki 2005, 296 (για τα παράλληλα που εντοπίζονται υποσ. 2012). Yangaki 2016, 211

⁴¹⁸ Albertocchi, Perna 2001, 437-438, πίν. XCVII I 1.4/1 και πίν. XCVIII III 1.2/1

⁴¹⁹ Hayes 2001, 443, 447 (αρ. B30), εικ. 7.30

⁴²⁰ Vogt 2000, 69, εικ. 20.13-14. Yangaki 2005, 136-138, εικ. 23.e

Γ. Μαγειρικά Σκεύη / Χύτρες

Μια από τις πιο αναγνωρισμένες και καλά μελετημένες κατηγορίες κεραμικών αγγείων είναι τα μαγειρικά σκεύη. Πρόκειται για πυρίμαχα σκεύη που χρησίμευαν για την προετοιμασία και παρασκευή του φαγητού και περιλαμβάνει τόσο μικρά όσο και μεγάλα αγγεία και από σταθερές έως κινητές κατασκευές.⁴²¹ Στην παρούσα μελέτη δεν θα μας απασχολήσουν τα είδη των μαγειρικών αγγείων εν γένει, αλλά μόνο η χαρακτηριστικότερη κατηγορία που τα αντιπροσωπεύει, οι χύτρες.

Οι χύτρες, πέραν της αριθμητικής υπεροχής ως κατηγορία μαγειρικών σκευών, παρουσιάζουν και τη μεγαλύτερη ποικιλομορφία, αλλά υπάρχουν γενικά στοιχεία που μπορούν να χαρακτηρίσουν το σχήμα τους. Κατά κύριο λόγο είναι κλειστά, βαθιά αγγεία με σφαιρικό ή κολουροκωνικό σώμα, το οποίο απολήγει σε μια κοίλη βάση ή σπανιότερα σε επίπεδη βάση. Η μεγαλύτερη ποικιλομορφία των χυτρών παρουσιάζεται στη διαμόρφωση του χείλους, το οποίο στις περισσότερες περιπτώσεις φέρει ελαφριά αυλάκωση για την τοποθέτηση πώματος. Φέρουν κάθετες ή οριζόντιες λαβές, που εκφύονται από το χείλος, και το σώμα στην εξωτερική επιφάνεια φέρει αυλακώσεις.⁴²² Ο πηλός τους περιέχει πολλές εγκλείσεις και κυρίως μαρμαρυγία ή αλλά πετρώματα, στοιχεία που καθιστούσαν αυτά τα αγγεία πυρίμαχα με μεγαλύτερη αντοχή σε υψηλές θερμοκρασίες και ταυτόχρονα βοηθούσαν στη διάχυση της θερμότητας.⁴²³

Στο νησί της Κρήτης παρατηρείται μεγάλη ποικιλομορφία ως προς τα μαγειρικά σκεύη γενικά και ως προς τις χύτρες ειδικότερα μεταξύ του 4ου και του 8ου αι. μ.Χ.⁴²⁴ Υπάρχουν πολλές μελέτες για την τυπολογία και την χρονολόγησή τους από το νησί της Κρήτης,⁴²⁵ όπου είτε μέσω της τυπολογικής ποικιλομορφίας αυτών των σκευών,⁴²⁶ είτε μέσω χημικών ή πετρογραφικών αναλύσεων γίνεται μια πρώτη προσπάθεια αναγνώρισης των τοπικών παραγωγών.⁴²⁷ Οι πετρογραφικές μελέτες για τον πηλό μαγειρικών σκευών από την

⁴²¹ Πετρίδης 2013, 42-43. Γιαγκάκη 2018, 121. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για της σταθερές κατασκευές που σχετίζονται με τα μαγειρικά σκεύη έχουν εντοπιστεί στη Σαγαλασσό, όπου εντοπίζονται κτιστές κατασκευές για την τοποθέτηση μαγειρικών σκευών (Poblome 2014, <http://journal.antiquity.ac.uk/projgall/poblome342> [πρόσβαση: 7/12/2020])

⁴²² Μπακιρτζής 1989, 31-35. Πετρίδης 2013, 43-44. Γιαγκάκη 2018, 120-121

⁴²³ Joyner 2007, 189-190. Γιαγκάκη 2018, 121

⁴²⁴ Yangaki 2016, 213

⁴²⁵ Γόρτυνα: Rendini 1988, 253-261. Martin 1997, 346-365. Sirano 2001, 537-561. Veronese 2002, 898. Albertocchi 2011, 215-226. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 76-80. Yangaki 2005, 165-180 και 301-302. Κνωσός: Hayes 1983, 105-106. Hayes 2001, 441 και 449. Forster 2009, 132-139. Ίτανος: Ξανθοπούλου 2004, 1020 και 1022. Xanthopoulou κ. ά. 2014, 810-813. Βαφές Χανίων: Fiolitaki 2014, 469-476

⁴²⁶ Martin 1997, 346-349 (Γόρτυνα), Fiolitaki 2014, 469 (Βαφές Χανίων)

⁴²⁷ Xanthopoulou κ. ά. 2014, 812-813 (Ίτανος). Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 755-766 (Ψείρα). Yangaki 2005, 281-2 (Ελεύθερνα).

ανασκαφή στο νησί της Ψείρας καταδεικνύουν την ύπαρξη κεραμικού εργαστηρίου στην περιοχή του Μόχλου, όπου παράγονται μαγειρικά αγγεία και άλλα σκεύη.⁴²⁸ Οι χημικές αναλύσεις από την Ελεύθερνα τεκμηριώνουν ένα κέντρο κεραμικής παραγωγής στην ευρύτερη περιοχή του Μυλοποτάμου.⁴²⁹ Ιδιαίτερα βοηθητικές είναι και οι πετρογραφικές αναλύσεις που γίνονται στο πλαίσιο επιφανειακών ερευνών, όπως η πετρογραφική μελέτη που έγινε στην περιοχή του Καβουσίου στην ανατολική Κρήτη, αφού μπορεί με μεγαλύτερη ευχέρεια να γίνει μια σύγκριση τοπικών χονδροειδών πηλών για τον εντοπισμό κεραμικών εργαστηρίων.⁴³⁰ Παρ' όλο που η έρευνα και η μελέτη των μαγειρικών σκευών για τις τοπικές παραγωγές έχει προχωρήσει αρκετά για τα εργαστήρια του νησιού, το τοπίο είναι ακόμα θολό σχετικά με τις εισαγωγές μαγειρικών σκευών στην Κρήτη.⁴³¹ Όπως σημειώνει ο Gallimore, αυτό συμβαίνει εξαιτίας της έλλειψης επαρκών στοιχείων για συγκεκριμένους εισηγμένους τύπους αγγείων, οι οποίοι αναγνωρίζονται κυρίως εμπειρικά μέσω του σχήματος και του πηλού τους.⁴³² Αυτό υπογραμμίζει και η Γιαγκάκη ότι δηλαδή υπάρχουν δημοσιεύσεις όπως για την Ελεύθερνα, την Κνωσό και την Ιεράπετρα που διαχωρίζονται οι τοπικές παραγωγές και τα εισηγμένα μαγειρικά σκεύη, αλλά αυτό γίνεται είτε μέσω γενικών χαρακτηριστικών, είτε με όχι τόσο επαρκή δεδομένα.⁴³³

Παρά τους προβληματισμούς σχετικά με τα εισηγμένα σκεύη οι γνώσεις μας για τις εισαγωγές μαγειρικών σκευών στο νησί κατά τον 3ο και 5ο αι. μ.Χ. είναι πολύ περισσότερες από ό,τι τους επόμενους αιώνες.⁴³⁴ Τα ευρήματα που σχετίζονται με εισηγμένα μαγειρικά σκεύη από τον 6ο αι. μ.Χ. και εξής είναι λίγα, αλλά καταδεικνύουν τις επαφές του νησιού με άλλες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου. Για παράδειγμα από τη Γόρτυνα αναφέρονται μαγειρικά σκεύη που ο πηλός τους θυμίζει εισαγωγές από την Αφρική ή την ανατολική Μεσόγειο,⁴³⁵ χύτρες αιγαιακής παραγωγής του 6ου-7ου αι. μ.Χ.,⁴³⁶ και μια χύτρα από την Κωνσταντινούπολη του 7ου-8ου αι. μ.Χ., όπως περιγράφει ο Martin.⁴³⁷ Αντίστοιχα

⁴²⁸ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 755-766,

⁴²⁹ Yangaki 2005, 281-285 και 301-302

⁴³⁰ Mook 2005, 167-176, πίν. 23-36

⁴³¹ Yangaki 2016, 213

⁴³² Gallimore 2015, 306-308

⁴³³ Yangaki 2016, 213

⁴³⁴ Γόρτυνα: Martin 1997, 347 και 352, αρ. κατ. 14, πίν. CXXIII.2 και CXXVII.1.

Sirano 2001, 552, πίν. CXCIV. Ελεύθερνα: Yangaki 2005, 166, 168-169. Yangaki 2016, 214, εικ. 14.7. Κνωσός: Hayes 1983, 126, αρ.κατ. 94 και 98. Sackett 1992, 77, πίν. 199, Forster 2009, 132-139, αρ. κατ. 188-190. Γουρνιά: Hayes, Kosyva 2012, 169

⁴³⁵ Rendini 1988, 256-257. Martin 1997, 348-349. Sirano 2001, 545. Panero 2010, 909. Albertocchi 2011, 215-217

⁴³⁶ Rendini 1988, 257-259, αρ. κατ. 257. Martin 1997, 355, αρ. κατ. 38, πίν. CXXVII.6. Panero 2010, 909

⁴³⁷ Martin 1997, 355-356, αρ. κατ. 42, πίν. CXXVIII.4

στην Ελεύθερνα εντοπίζεται ένα χείλος χύτρας αιγυπτιακής ή παλαιστινιακής παραγωγής που χρονολογείται από τον 5ο ή 6ο αι. μ.Χ. έως και τον 9ο αι. μ.Χ.⁴³⁸ Στην Κνωσό αναφέρονται αρκετά μαγειρικά σκεύη προερχόμενα από τη Μικρά Ασία που χρονολογούνται στον 6ο αι. μ.Χ.⁴³⁹ Η Αναστασία Φιολιτάκη αναγνωρίζει στο κεραμικό σύνολο από το Βαφέ Χανίων και τους Αγίου Ασωμάτους δύο διαφορετικές ομάδες χυτρών με πιθανή προέλευση την περιοχή του Αιγαίου και χρονολογούνται στον 6ο-7ο αι. μ.Χ.⁴⁴⁰ Δύο ακόμα θραύσματα εισηγμένων χυτρών βρέθηκαν στην επιφανειακή έρευνα στο Ακρωτήρι Χανίων. Αυτές χρονολογούνται στον 7ο αι. μ.Χ. και εισάγονται από τη Μικρά Ασία.⁴⁴¹ Στην ανατολική Κρήτη εντοπίζονται πολλά θραύσματα χυτρών με άφθονο χρυσό μαρμαρυγία και λεπτά τοιχώματα από την ανασκαφή της Ιτάνου, οδηγώντας τη Ξανθοπούλου στην υπόθεση ότι πιθανόν προέρχονται από τη Μικρά Ασία και ταυτόχρονα εντοπίζονται χείλη και σώματα κωνσταντινουπολίτικων σφαιρικών χυτρών, που χρονολογούνται στα μέσα του 7ου αι. μ.Χ.⁴⁴² Από το νησί της Ψείρας, προέρχεται μια χύτρα με λεπτά τοιχώματα και άφθονο ασημίζοντα μαρμαρυγία, που χρονολογείται στον 8ο αι. μ.Χ. Η πετρογραφική ανάλυση του πηλού κατέδειξε ότι η προέλευσή του είναι από την περιοχή του Αιγαίου και συγκεκριμένα από τις Κυκλάδες.⁴⁴³

Πέραν αυτών των παρατηρήσεων για τις εισηγμένες χύτρες από τον 6ο αι και κυρίως από τον 7ο αι. μ.Χ., μέσω της συστηματικής μελέτης των μαγειρικών σκευών σε κεραμικά σύνολα από τις ανασκαφές της Γόρτυνας και της Ελεύθερνας καταδεινύεται και ένας νέος παράγοντας που χρήζει περαιτέρω μελέτης. Όπως ακριβώς συμβαίνει με τους αμφορείς της ίδιας περιόδου, όπου ευρέως διαδεδομένοι εισηγμένοι τύποι αμφορέων, απομιμούνται και παράγονται από τοπικά εργαστήρια, το ίδιο παρατηρείται και στα μαγειρικά σκεύη.⁴⁴⁴ Τόσο στις ανασκαφές της Γόρτυνας, όσο και στις ανασκαφές της Ελεύθερνας εντοπίζονται χύτρες με μορφολογικά χαρακτηριστικά εισηγμένων τύπων κατασκευασμένα σε τοπικά εργαστήρια.⁴⁴⁵

⁴³⁸ Vogt 2000, 77, εικ. 29.2

⁴³⁹ Frend, Johnston 1962, 224-226, αρ. κατ. 65, εικ.17.65. Hayes 1983, 126, αρ. κατ. 94,98. Hayes 2001, 440, αρ. κατ. A35

⁴⁴⁰ Fiolitaki 2014, 470-471 (group 5 και 6).

⁴⁴¹ Raab 2001, 94 και 117, αρ. κατ. 66 και αρ. κατ. 225

⁴⁴² Ξανθοπούλου 2004, 1020-1022, πίν. 10.3. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396. Ξανθοπούλου 2015, 591, εικ. 4 δ-στ.

⁴⁴³ Poulou-Papadimitriou 1995, 1123, εικ. 4. Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757, εικ. 3d και εικ. 5.1. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396.

⁴⁴⁴ Yangaki 2016, 214-215

⁴⁴⁵ Γόρτυνα: Martin 1997, 351-352, αρ. κατ. 18-19 (2^{ος}-3^{ος} αι. μ.Χ.), 353-354, αρ. κατ. 33-34 (4^{ος}-8^{ος} αι. μ.Χ.). Ελεύθερνα: Yangaki 2005, 167-168

Οι χύτρες παρουσιάζουν μια αύξηση σε σχέση με άλλα είδη μαγειρικών σκευών από τον 6ο-7ο αι. μ.Χ., μια αύξηση που πιθανόν μπορεί να εξηγηθεί εξαιτίας των αλλαγών στις διατροφικές συνήθειες.⁴⁴⁶ Ταυτόχρονα, οι εισαγωγές χυτρών κατά τον 7ο και τον 8ο αι. μ.Χ. συσχετίζονται με κάποιες αλλαγές που συντελούνται στην παραγωγή και διαμόρφωση των μαγειρικών σκευών στα τοπικά εργαστήρια του νησιού. Συγκεκριμένα, η παραγωγή χυτρών σε τοπικούς πηλούς με άφθονο ασημίζοντα μαρμαρυγία και λεπτά τοιχώματα που διακινούνται από τοπικά εργαστήρια κατά τον 7ο και κυρίως τον 8ο αι. μ.Χ., παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά ίδιων τύπων αγγείων από άλλες περιοχές όπως το Αιγαίο, η Μικρά Ασία και η Κωνσταντινούπολη. Αυτό δηλώνει πιθανόν τόσο μια αναδιοργάνωση της τοπικής παραγωγής, αλλά και την ενημέρωση των τοπικών εργαστηρίων ως προς τις αλλαγές που συντελούνται σε μια ταραγμένη και μεταβατική περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.⁴⁴⁷

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζονται έντεκα χείλη χυτρών και μία χύτρα που σώζεται κατά 1/3 του αρχικού αγγείου, και αποτελούν το 6% του κεραμικού συνόλου. Αυτά τα θραύσματα μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες με βάση τις μακροσκοπικές παρατηρήσεις στον πηλό τους, ελλείψει χημικών ή πετρογραφικών αναλύσεων, και σε επτά επιμέρους διαφορετικές υποκατηγορίες με βάση τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά. Πέραν της μορφολογικής ταξινόμησης των χυτρών από την Οξιά, θα γίνει μια προσπάθεια να αποτυπωθεί και η χρονολογική εξέλιξη των μορφολογικών χαρακτηριστικών στα μαγειρικά σκεύη που εντοπίζονται.

Γ.1 Χύτρες τοπικών κρητικών εργαστηρίων

Γ.1.1 Χύτρες με παχύ χείλος, καμπύλο εξωτερικά

Στην πρώτη κατηγορία ανήκει ένα παχύ χείλος χύτρας εξωτερικά καμπύλο (**αρ. κατ. 181, Σχ. 14α, Πίν. 14β**) από κοκκινωπό χονδροειδή πηλό (Munshell: 2.5YR 6/8 light red) με πολλά εγκλείσματα. Στις προσμείξεις του πηλού παρατηρούνται πολλές μέτριες ερυθρές προσμείξεις, αρκετές μέτριες γκρίζες, λευκές και μελανές προσμείξεις, λίγες γκρίζες λεπτές προσμείξεις. Αντίστοιχα ευρήματα εντοπίζονται στη Γόρτυνα και χρονολογούνται στον 5ο και 7ο αι. μ.Χ. (**Εικ. 44β**).⁴⁴⁸ Επίσης, αρκετά θραύσματα χυτρών με παχύ χείλος εξωτερικά καμπύλο εντοπίζονται στην ανασκαφή της Ιτάνου, σε στρώματα του 6ου-7ου αι. μ.Χ. (**Εικ.**

⁴⁴⁶ Yangaki 2016, 216

⁴⁴⁷ Yangali 2005, 285. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396. Yangaki 2016, 215-216

⁴⁴⁸ Sirano 2001, 558, πίν. CXCIVq

44α).⁴⁴⁹ Χαρακτηριστικό όλων των ευρημάτων είναι ο χονδροειδής ερυθρωπός πηλός με πολλά εγκλείσματα. Στα θραύσματα της Γόρτυνας και της Ιτάνου σώζεται τμήμα των σφαιρικών τοιχωμάτων των χυτρών αυτού του τύπου. Η εξωτερική επιφάνειά τους καλύπτεται με αυλακώσεις.⁴⁵⁰ Στα ευρήματα της Ιτάνου έχει πραγματοποιηθεί πετρογραφική ανάλυση του πηλού αυτού του τύπου των χυτρών, από όπου προκύπτει ότι ο καστανέρυθρος ή ερυθρωπός πηλός με εγκλείσεις φυλλίτη, χαλαζίτη και χαλαζία ίσως υποδεικνύει μια τοπική παραγωγή (**Εικ. 45α**).⁴⁵¹ Επομένως, το χείλος της Οξιάς λόγω των ομοιοτήτων του πηλού με εκείνον της χύτρας από την Ίτανο, θα πρέπει να θεωρηθεί τοπική χύτρα του 6ου και 7ου αι. μ.Χ.

Γ.1.Π Χύτρες με ευθύ έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζονται τρία χείλη χυτρών ελαφρώς έξω νεύοντα με αποστρογγυλεμένη ακμή (**αρ. κατ. 182, 183, 184, Σχ. 14β-14δ, Πίν. 14ε-ζ**) και ερυθρωπό πηλό (Munsell: 2.5YR 6/8-7/8 light red και 5YR 6/6 reddish yellow). Η υπολογιζόμενη διάμετρος του χείλους των αγγείων κυμαίνεται από τα 13 έως τα 17 εκατοστά. Σε κανένα θραύσμα δεν σώζεται το σώμα ή ο πυθμένας. Ο πηλός των θραυσμάτων αυτών περιέχει πολλές λευκές, μελανές και γκριζες προσμείξεις και ίχνη μαρμαρυγία, γεγονός που πιθανόν να δηλώνει την τοπική παραγωγή των αγγείων. Οι πετρογραφικές αναλύσεις στην ευρύτερη περιοχή του κόλπου του Μιραμπέλλου όπως το Καβούσι, το Μόχλος και το Καλό Χωριό (Αρχαίο Ίστρον) δείχνουν να υπάρχει μια έντονη κεραμική δραστηριότητα σε τοπικά εργαστήρια και ο πηλός τους φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά με τα θραύσματα της Οξιάς (**Εικ. 45α**).⁴⁵²

Παρόμοιες χύτρες εντοπίζονται τόσο στη Γόρτυνα, όσο και στην Ελεύθερνα, οι οποίες χρονολογούνται στη Γόρτυνα στον 5ο-7ο αι. μ.Χ., ενώ στην Ελεύθερνα εντοπίζονται σε στρώματα του 6ου έως και το β' μισό του 7ου αι. μ.Χ. (**Εικ. 44δ.ι**).⁴⁵³ Από το υλικό της Ελεύθερνας προκύπτει ότι οι συγκεκριμένες χύτρες πιθανόν παράγονται από τα τέλη του 5ου αι. και έχουν μια συνεχή παραγωγή έως και τον 7ο αι, αλλά η χρήση τους κατά τον 7ο

⁴⁴⁹ Ξανθοπούλου 2004, 1020, πίν. 9.8

⁴⁵⁰ Sirano 2001, 555-556. Ξανθοπούλου 2004, 1020

⁴⁵¹ Xanthopoulou κ.ά. 2014, 812-813, εικ. 2ε-f και εικ. 7b

⁴⁵² Mook 2005, 168-169 (Πηλός I), 172 (Πηλός XII). Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757-758. Nodarou, Moody 2014, 93-95

⁴⁵³ Γόρτυνα: Sirano 2001, πίν. CLXXXIX, ΒΠ 3.1/3. Ελεύθερνα: Vogt 2000, εικ. 31. Yangaki 2005, 174-175, εικ. 38g και 39a.

αι. μ.Χ. είναι πολύ μειωμένη σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα.⁴⁵⁴ Αντίστοιχες χύτρες εντοπίζονται την ίδια περίοδο στο νησί της Θάσου, σε τοπικό πηλό.⁴⁵⁵

Γ.1.ΙΙΙ Χύτρες με ευθύ, παχύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή

Μια ακόμα κατηγορία χυτρών είναι οι χύτρες με σφαιρικό σώμα και παχύ λοξό χείλος με ελαφρώς τριγωνική ακμή.⁴⁵⁶ Στην Οξιά εντοπίζεται μόνο ένα χείλος (**αρ. κατ. 185, Σχ. 14ε, Πίν. 14γ**) με αυτά τα χαρακτηριστικά, το οποίο είναι πολύ φθαρμένο και διαβρωμένο. Ο πηλός του είναι καστανωπός (Munshell: 10YR 5/3 brown) με πολλές μέτριες λευκές, ερυθρές και μελανές και αρκετές λεπτές γκριζες προσμείξεις, με αρκετό ασημίζοντα μαρμαρυγία. Πιθανόν πρόκειται για μια ακόμα τοπική παραγωγή, καθώς οι προσμείξεις του πηλού παραπέμπουν στον πηλό που χρησιμοποιείται στην κεραμική παραγωγή στην περιοχή του Μιραμπέλλου από τη ρωμαϊκή περίοδο και μετά (**Εικ. 45α**).⁴⁵⁷

Στο νησί της Κρήτης αυτός ο τύπος χύτρας εντοπίζεται σε πολλές θέσεις του νησιού. Εντοπίζεται στη Γόρτυνα κυρίως σε στρώματα του 6ου-7ου αι. μ.Χ., ενώ ο F. Sirano αναφέρει ότι θραύσματα αυτού του μαγειρικού σκεύους εντοπίζονται και σε στρώματα του 7ου -8ου αι. μ.Χ.⁴⁵⁸ Από την Αγία Γαλήνη και την Κνωσό αναφέρονται θραύσματα αυτού του τύπου χύτρας και χρονολογούνται στον 6ο-7ο αι. μ.Χ.⁴⁵⁹ Στις Βρύσσες Χανίων εντοπίζονται πολλά θραύσματα αυτής της χύτρας τα οποία χρονολογούνται κυρίως στον 6ο-7ο αι. μ.Χ. (**Εικ. 44γ**), ενώ ένα χείλος εντοπίστηκε μαζί με ένα θραύσμα πινακίου LRC3 και χρονολογείται τον 5ο αι. μ.Χ.⁴⁶⁰

Γ.2 Απομίμησης εισηγμένων τύπων χυτρών από τοπικά κρητικά εργαστήρια

Γ.2.Ι Χύτρες με λοξό χείλος και εσωτερική αυλάκωση με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία

Αυτή η κατηγορία μαγειρικών σκευών χαρακτηρίζεται κυρίως από τη μεγάλη περιεκτικότητα του πηλού σε μαρμαρυγία. Το χείλος είναι λοξό με βαθιά εσωτερική αυλάκωση για την τοποθέτηση του πώματος και σφαιρικά τοιχώματα με ραβδώσεις στην εξωτερική επιφάνεια.⁴⁶¹ Ο πηλός τους είναι καστανωπός χονδροειδής με άφθονο

⁴⁵⁴ Yangaki 2005, 175

⁴⁵⁵ Abadie-Reynal, Sodini 1992, 38, εικ. 15.CC12

⁴⁵⁶ Fiolitaki 2014, 470 (Group 2)

⁴⁵⁷ Nodarou, Moody 2014, 93-95, εικ. 4a-b.

⁴⁵⁸ Rendini 1988, 256, εικ. 211. Sirano 2001, πίν. CXCIV. I, CV2.1

⁴⁵⁹ Κνωσός: Friend, Johnston 1962, 224-226, εικ. 15.29 και 17.45-46, 17.65. Αγία Γαλήνη: Vogt 1991-1993, εικ. 15.2

⁴⁶⁰ Fiolitaki 2014, 470, εικ. 4.6-13

⁴⁶¹ Bass 1982, 177, αρ, κατ. P52. Yangaki 2005, 177

ασημίζοντα ή χρυσίζοντα μαρμαρυγία. Παρόμοιου τύπου σκεύη εντοπίζονται στο ναυάγιο του 7ου αι. μ.Χ. στο Yassi Ada και από τη βασιλική στο Κούριον της Κύπρου, τα οποία χρονολογούνται στον 7ο-8ο αι. μ.Χ. και θεωρούνται εισαγωγές από τη Μικρά Ασία.⁴⁶² Στην Ελεύθερνα εντοπίζονται μόνο δύο θραύσματα αυτού του τύπου χύτρας τόσο στην ακρόπολη (Τομέας ΙΙ), όσο και στη συνοικία στα δυτικά της ακρόπολης (Τομέας Ι). Οι χύτρες αυτές πιθανόν να εισήχθησαν στην Ελεύθερνα κατά τον 7ο-8ο αι. μ.Χ. από τη Μικρά Ασία.⁴⁶³

Στην Οξιά εντοπίζονται δύο χείλη (**αρ. κατ. 186, 187, Σχ. 14στ-14ζ, Πίν. 14η-θ**) που παρουσιάζουν αυτά τα χαρακτηριστικά με καστανωπό πηλό (Munshell: 2.5YR 6/8 light red και 5YR 5/5 reddish yellow) με πολλές λευκές, μελανές και γκριζες μέτριες, αρκετές μελανές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις με αρκετό μαρμαρυγία. Ωστόσο, τα θραύσματα από την Οξιά μπορούν να παραλληλιστούν με τα ευρήματα της Ελεύθερνας μόνο ως προς τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και όχι ως προς τον πηλό τους. Ένα αντίστοιχο θραύσμα βρέθηκε στο νησί της Ψείρας, το οποίο φέρει τα ίδια μορφολογικά χαρακτηριστικά δηλαδή λοξό χείλος με βαθιά εσωτερική αυλάκωση για το πόμα (**Εικ. 44ε.ι**). Στο θραύσμα της Ψείρας πραγματοποιήθηκε πετρογραφική ανάλυση που δείχνει την τοπική παραγωγή του συγκεκριμένου αγγείου. Ο πηλός της χύτρας από την Ψείρα είναι καστανός ή σκούρος καστανός με χονδροειδείς προσμείξεις οφιολίθου, βιοτίτη, φυλλίτη, άστριου και βασάλτη. Αυτά τα πετρώματα εντοπίζονται τόσο στην περιοχή του Μύρτου, στην ευρύτερη περιοχή της Ιεράπετρας με μακρά παράδοση στην κεραμική παραγωγή, αλλά ταυτόχρονα παρόμοιος πηλός παρατηρείται στην κεραμική παραγωγή της ελληνιστικής περιόδου στο Μόχλος (**Εικ. 45β**).⁴⁶⁴ Επομένως, τα θραύσματα από την Οξιά σύμφωνα με τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά μπορούν να χρονολογηθούν στον 7ο-8ο αι. μ.Χ., σύμφωνα με τα ευρήματα της Ελεύθερνας. Όμως δεν πρέπει να θεωρηθούν εισηγμένα μαγειρικά σκεύη, αλλά με βάση τον πηλό τους και τις ομοιότητες που παρουσιάζουν με την αντίστοιχη χύτρα από την Ψείρα, πρέπει να θεωρηθούν απομιμήσεις εισηγμένου σχήματος από τοπικό εργαστήριο.

⁴⁶² Yangaki 2005, 177. Yangaki 2016, 215. Yassi Ada: Bass 1982, 177, αρ. κατ. P52, εικ. 8-15. Κύπρος: Hayes 1982, 184

⁴⁶³ Yangaki 2005, 177, εικ. 42e

⁴⁶⁴ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 758 και 766, εικ. 6, αρ. 11

Γ.2.Π Χύτρες με ευθύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και άφθονο μαρμαρυγία

Από τα τέλη του 7ου αι. και σε όλη τη διάρκεια του 8ου αι., και ίσως μέχρι τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ. στην ανατολική Μεσόγειο και ιδιαίτερα στην περιοχή του Αιγαίου διακινούνται χύτρες με ευθύ χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και σφαιρικό – ασκόσχημο σώμα.⁴⁶⁵ Το βασικό χαρακτηριστικό αυτών των αγγείων είναι ο πολύ σκληρός καστανωπός πηλός με πολλές προσμείξεις και άφθονη περιεκτικότητα σε μαρμαρυγία.⁴⁶⁶ Εντοπίζεται σε μεγάλες ποσότητες στην ανασκαφή του Αγίου Πολύευκτου στην Κωνσταντινούπολη,⁴⁶⁷ σε πολλές θέσεις στην Κύπρο, όπως είναι το Κούριον, η Σαλαμίνα, οι Σόλοι και η Νέα Πάφος σε στρώματα του 8ου αι. μ.Χ.⁴⁶⁸ Επίσης, πολλά θραύσματα έχουν βρεθεί στην ανασκαφή στα Ίσθμια της Κορίνθου, τα οποία χρονολογούνται κυρίως στον 7ο αι. μ.Χ., και τα οποία συνυπήρχαν στον οικισμό που εντοπίστηκε μαζί με τη λεγόμενη «χειροποίητη» σλαβική κεραμική.⁴⁶⁹ Από τα νησιά του Αιγαίου αναφέρεται μία χύτρα ίδιου τύπου από το Εμποριό της Χίου, το οποίο αποτελεί και το πιο ύστερο χρονολογημένο σκεύος μέχρι τώρα, στα τέλη του 8ου-αρχές 9ου αι. μ.Χ.⁴⁷⁰

Η εύρεση μεγάλων ποσοτήτων χυτρών με άφθονο μαρμαρυγία, γνωστές και με τη γαλλική ορολογία «*marmite micacée*» έχουν εγείρει πολλά ερωτήματα σχετικά με την παραγωγή και διακίνηση αυτών των αγγείων στο νησί.⁴⁷¹ Στην Ελεύθερνα εντοπίζονται θραύσματα αυτών των χυτρών στη βασιλική της κάτω πόλης (Τομέας Ι) και στην ακρόπολη (Τομέας ΙΙ). Κατά τη μελέτη του υλικού, παρατηρήθηκε η απουσία αυτών των χυτρών στα στρώματα του 7ου αι. στην κάτω πόλη, ενώ αντίθετα στην ακρόπολη όλα τα θραύσματα αυτών των χυτρών εντοπίζονται σε στρώματα των αρχών του 8ου αι. μ.Χ. Αυτή η παρατήρηση οδήγησε στην διαπίστωση ότι αυτός ο τύπος χύτρας εισάγεται στην Ελεύθερνα κατά τον 7ο αι. μ.Χ. και αφομοιώνεται από τα τοπικά εργαστήρια ως χύτρες με τετράγωνης διατομής χείλος με τετράγωνη ακμή (Εικ. 44δ.ii). Ο τύπος φαίνεται να διακινείται και να επικρατεί σε όλη τη διάρκεια του 8ου αι. μ.Χ.⁴⁷² Ο πηλός των θραυσμάτων της Ελεύθερνας είναι χονδροειδής καστανωπός-γκρίζος, πολύ σκληρός, πολλούς ορατούς κόκκους

⁴⁶⁵ Hayes 1980, 378. Hayes 1992, 55-57. Yangaki 2005, 175. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396. Yangaki 2016, 214-215.

⁴⁶⁶ Hayes 1992, 55-57. Yangaki 2005, 175. Yangaki 2016, 215.

⁴⁶⁷ Hayes 1992, 55-57, εικ. 20

⁴⁶⁸ Hayes 1980, 378, εικ. 11 (Σόλοι), εικ. 12 (Σαλαμίνα), εικ. 9.2 και εικ. 13 (Νέα Πάφος). Hayes 1982, 184 (Κούριον).

⁴⁶⁹ Gregory 1993, 155, υποσ. 28

⁴⁷⁰ Boardman 1989, 114, αρ. κατ. 258, εικ. 43

⁴⁷¹ Yangaki 2016, 215-216

⁴⁷² Yangaki 2005, 176, εικ. 42c-d

μαρμαρυγία, χαλαζιακές και γκριζες προσμείξεις. Η χημική ανάλυση στα δείγματα της Ελεύθερνας δηλώνουν μια πιθανή τοπική παραγωγή αυτών των χυτρών, με επιρροές από εισηγμένους τύπους μαγειρικών σκευών από τη Μικρά Ασία.⁴⁷³

Στις Βρύσσεσ Χανίων εντοπίζονται χύτρες με ελαφρώς έξω νεύον χείλος, οι οποίες παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με τα ευρήματα από την Ελεύθερνα. Η Φιολιτάκη σημειώνει ότι οι ομοιότητες αυτές δεν περιορίζονται μόνο στα μορφολογικά χαρακτηριστικά των θραυσμάτων αλλά και στον πηλό τους.⁴⁷⁴ Ο πηλός των χυτρών είναι καστανός, χονδροειδής με αρκετό ασημίζοντα μαρμαρυγία, ο οποίος συσχετίζεται με τον πηλό 10 από την Ελεύθερνα. Αυτές οι ομοιότητες τόσο στα μορφολογικά χαρακτηριστικά όσο και στον πηλό μεταξύ των ευρημάτων των Βρυσσών και της Ελεύθερνας, οδήγησαν τη Φιολιτάκη στην υπόθεση ότι πιθανόν πρόκειται για τοπικές παραγωγές είτε της περιοχής, είτε εισηγμένες από την περιοχή του Μυλοποτάμου. Τα ευρήματα από τις Βρύσσεσ χρονολογούνται στον 6ο και στις αρχές του 7ου αι. μ.Χ.⁴⁷⁵ Θραύσματα χυτρών με άφθονο μαρμαρυγία αναφέρονται στα ευρήματα της επιφανειακής έρευνας στο Ακρωτήρι Χανίων, και χρονολογούνται στο β' μισό του 7ου και τον 8ο αι. μ.Χ.⁴⁷⁶

Τα πρώτα ευρήματα χυτρών με άφθονο μαρμαρυγία βρέθηκαν από την ανασκαφή στο νησί της Ψείρας, ανάμεσά τους και μια ακέραιη χύτρα, τα οποία χρονολογούνται στον 7ο-8ο αι. μ.Χ.(**Εικ. 44ε.iii**).⁴⁷⁷ Η Πούλου-Παπαδημητρίου εξαιτίας της μεγάλης ποσότητας τέτοιων χυτρών στην ανασκαφή της Ψείρας, διατύπωσε την υπόθεση ότι πιθανόν να υπήρχε ένα κέντρο παραγωγής τέτοιων μαγειρικών σκευών στην ανατολική Κρήτη.⁴⁷⁸ Ωστόσο, σε μεταγενέστερη πετρογραφική ανάλυση, που πραγματοποιήθηκε σε μια σχεδόν ακέραιη χύτρα και ένα θραύσμα χείλους χύτρας με άφθονο μαρμαρυγία, ο πηλός των αγγείων παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με αντίστοιχους πηλούς από τις Κυκλάδες.⁴⁷⁹ Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος ή καστανέρυθρος με πολλά εγκλείσματα από χαλαζίτη, χαλαζία και αρκετή ποσότητα μαρμαρυγία, και εντοπίζεται μόνο σε μαγειρικά σκεύη με σφαιρικό σώμα, που χρονολογούνται στον 8ο αι. μ.Χ. Παρά την πιθανή παραγωγή των αγγείων αυτών στην περιοχή των Κυκλάδων, οι ερευνητές δεν αποκλείουν το ενδεχόμενο μιας τοπικής παραγωγής, σημειώνοντας τις μεγάλες ποσότητες μαρμαρυγία που εντοπίζονται στην

⁴⁷³ Yangaki 2005, 176, 281-282, 301-302.

⁴⁷⁴ Fiolitaki 2014, 470 (Group 6), εικ. 5.29-33

⁴⁷⁵ Fiolitaki 2014. 469-471

⁴⁷⁶ Raab 2001, 94 και 117, αρ. κατ. 66 και αρ. κατ. 225

⁴⁷⁷ Poulou-Papadimitriou 1995, 1123 και 1125, αρ. κατ. PS 2645, εικ. 4. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396, εικ. 12

⁴⁷⁸ Poulou-Papadimitriou 1995, 1125

⁴⁷⁹ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757, εικ. 3b, εικ. 5.1-2. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396, εικ. 12

περιοχή της Λάστρου, αλλά και αντίστοιχων πετρολογικών χαρακτηριστικών που παρατηρούνται σε αγγεία μινωικής περιόδου από το Μόχλος (Εικ. 45β).⁴⁸⁰

Στο κεραμικό σύνολο της Οξάς, εντοπίζονται τρία χείλη χυτρών με τα χαρακτηριστικά που περιγράφονται παραπάνω. Τα δύο χείλη της Οξάς (αρ. κατ. 188, 189, Σχ. 14η-14θ, Πίν. 14ι-14ια) είναι λοξά με αποστρογγυλεμένη ακμή και αρχή κοίλου τοιχώματος, και ακριβές παράλληλο εντοπίζεται στην Ελεύθερνα και στις Βρύσσεσ Χανίων.⁴⁸¹ Ο πηλός των θραυσμάτων είναι καστανωπός (Munshell: 5YR 5/4 reddish yellow και 5YR 4/6 yellowish red) με πολλές λευκές μέτριες, λίγες καστανωπές και μελανές μέτριες, αρκετές γκριζες και χαλαζιακές λεπτές, λίγες λευκές και ερυθρωπές λεπτές προσμείξεις και αρκετό μαρμαρυγία. Ο πηλός αυτών των αγγείων δεν αντιστοιχεί στους πηλούς που αναφέρθηκαν παραπάνω από την Ελεύθερνα ή την Ψείρα. Αντιθέτως, αντιστοιχεί σε δείγμα πηλού μαγειρικών σκευών και εντοπίζεται στην περιοχή του Μόχλου, όπου ο πηλός είναι καστανός ή σκούρος καστανός με χονδροειδείς προσμείξεις οφιολίθου, βιοτίτη, φυλλίτη, άστριου και βασάλτη, με ίχνη μαρμαρυγία.⁴⁸² Ταυτόχρονα, ο πηλός των θραυσμάτων της Οξάς έχει κοινά χαρακτηριστικά με τον πηλό που χρησιμοποιείται για την παραγωγή των μαγειρικών σκευών στην περιοχή του Μιραμπέλλου, όπου περιέχονται αρκετές χονδροειδείς προσμείξεις και αρκετά ίχνη ασημίζοντα μαρμαρυγία.⁴⁸³

Το τρίτο είναι ένα έξω νεύον χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή και εσωτερική αυλάκωση με αρχή τοιχώματος (αρ. κατ. 190, Σχ. 14ι, Πίν. 14ιβ). Ο πηλός του θραύσματος είναι καστανέρυθρος (Munshell: 2.5YR 5/8 red) με πολλές λευκές και καστανέρυθρες μέτριες και λεπτές, αρκετές γκριζες και μελανές μέτριες, πολλές ερυθρωπές και μελανές λεπτές προσμείξεις, λίγους πόρους και πολύ μαρμαρυγία. Αντίστοιχες χύτρες εντοπίζονται στην Ελεύθερνα και στην Ψείρα, και χρονολογούνται στον 7ο -8ο αι. μ.Χ.⁴⁸⁴ Ο πηλός του χείλους από την Οξά φέρει τα χαρακτηριστικά του πηλού που παρατηρείται στα μαγειρικά σκεύη που παράγονται στην περιοχή του Μιραμπέλλου, με καστανέρυθρο ή ερυθρό χρώμα και πολλές προσμείξεις από γρανίτη, βιοτίτη, και άλλα πετρώματα.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ Roulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757, εικ. 3b

⁴⁸¹ Ελεύθερνα: Yangaki 2005, 176, εικ. 42d. Βρύσσεσ: Fiolitaki 2014, 470, εικ. 5.32-33

⁴⁸² Roulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 758, εικ. 4a

⁴⁸³ Mook 2005, 171-172 (type XVI), πίν. 33a-b. Nodarou, Moody 2014, 94, εικ. 4a

⁴⁸⁴ Ελεύθερνα: Yangaki 2005, 176, εικ. 42c. Ψείρα: Roulou-Papadimitriou 1995, 1123, αρ. κατ. PS 2645, εικ. 4. Roulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757, εικ. 5.1-2. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396, εικ. 12

⁴⁸⁵ Mook 2005, 171-172 (type XVI), πίν. 33a-b. Nodarou, Moody 2014, 94-95, εικ. 4b

Παρ' όλο που υπάρχει ένας έντονος προβληματισμός για το κέντρο παραγωγής αυτών των χυτρών με άφθονο μαρμαρυγία και τη διακίνησή τους στο νησί της Κρήτης, τα ευρήματα από την Οξιά φαίνεται να είναι τοπικά προϊόντα. Η έως τώρα μελέτη των κεραμικών συνόλων του νησιού, δεν μπορεί να προσδιορίσει με ακρίβεια αν πρόκειται για εισηγμένα αγγεία από άλλες περιοχές της ανατολικής Μεσογείου ή αν πρόκειται για απομιμήσεις εισηγμένου τύπου χύτρας από τοπικά εργαστήρια. Πιθανόν η ακέραιη χύτρα από την Ψείρα να αποτελεί ένα εισηγμένο αγγείο από τις Κυκλάδες, αλλά ο μεγάλος όγκος του υλικού που εντοπίζεται στην Ελεύθερνα και στις Βρύσσες Χανίων ίσως να ανήκουν σε κάποιο τοπικό εργαστήριο, όπου παράγονται μαγειρικά σκεύη κατά τον 7ο και 8ο αι. μ.Χ. Τέτοιες τοπικές παραγωγές πρέπει να θεωρηθούν και τα αντίστοιχα ευρήματα από την Οξιά, αλλά από ένα εργαστήριο παραγωγής μαγειρικών σκευών που εδράζεται στην ευρύτερη περιοχή του κόλπου του Μιραμπέλλου και το οποίο δραστηριοποιείται σε όλη τη διάρκεια του 7ου και του 8ου αι. μ.Χ., ακολουθώντας τα πρότυπα των μαγειρικών σκευών της εποχής.

Γ.2.ΙΙΙ Χύτρες με λοξό χείλος με αποστρογγυλεμένη ακμή

Η τελευταία κατηγορία μαγειρικών σκευών είναι χύτρες με παχιά τοιχώματα, οι οποίες χαρακτηρίζονται από χονδροειδή πηλό με πολλά εγκλείσματα και μαρμαρυγία και την παρασκευή τους σε αργό τροχό. Στο νησί της Κρήτης τέτοια ευρήματα εντοπίζονται στο κεραμικό σύνολο της Ελεύθερνας στα ύστερα ανασκαφικά στρώματα της (Τομέας ΙΙ), ενώ απουσιάζουν από τα ανασκαφικά στρώματα του ανατολικού τομέα, με εξαίρεση ένα χείλος (Τομέας Ι). Τα ευρήματα της Ελεύθερνας χρονολογούνται στα τέλη του 7ου αι και τον 8ο αι. μ.Χ. (Εικ. 44δ. iii).⁴⁸⁶ Πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για απομιμήσεις εισηγμένων σχημάτων χυτρών με άφθονο μαρμαρυγία.⁴⁸⁷ Παρόμοιες χύτρες εντοπίζονται στον Άγιο Πολύευκτο της Κωνσταντινούπολης και χρονολογούνται στον 7ο αι. και 8ο μ.Χ.⁴⁸⁸ Στη Ρώμη στις ανασκαφές στην *Crypta Balbi* έχουν βρεθεί τέτοιες χύτρες και θεωρούνται τοπικά προϊόντα που απομιμούνται εισηγμένα αγγεία, και χρονολογούνται στον 8ο αι. μ.Χ.⁴⁸⁹

Στην Οξιά εντοπίζεται μόνο ένα χείλος που παραπέμπει σε αυτόν τύπο χύτρας. Πρόκειται για τμήμα λοξού χείλους χύτρας και τμήμα τοιχώματος (αρ. κατ. 191, Σχ. 14ια, Πίν. 14δ). Εξωτερικά κάτω από το χείλος φέρει αυλάκωση στο σημείο εκκίνησης του

⁴⁸⁶ Yangaki 2005, 177, εικ. 43d

⁴⁸⁷ Yangaki 2005, 176-177, 281-282 και 301-302.

⁴⁸⁸ Hayes 1992, 105-107 (Deposit 31 και Deposit 32), εικ. 51.33 και εικ. 52.12

⁴⁸⁹ Sagui, Ricci, Romei 1995, 46-47, εικ. 8.16

σώματος. Ο πηλός του είναι γκριζοκάστανος (Munshell: 2.5YR 4/1 dark reddish gray) μέτριος με αρκετές λευκές μέτριες και λεπτές, αρκετές μελανές και καστανές μέτριες, αρκετές γκριζες, χαλαζιακές και καστανωπές λεπτές προσμείξεις, λίγους πόρους και αρκετό μαρμαρυγία. Τα χαρακτηριστικά του πηλού από το θραύσμα δεν παραπέμπουν σε εισηγμένο αγγείο, αλλά πιθανόν σε προϊόν τοπικής παραγωγής. Πετρογραφικές αναλύσεις από την επιφανειακή έρευνα στην ευρύτερη περιοχή του Καβουσίου, στην ανατολική Κρήτη, παρουσιάζουν ένα παρόμοιο τύπο πηλού με χονδροειδή εγκλείσματα και ασημί μαρμαρυγία (Εικ. 45γ).⁴⁹⁰ Αυτό το γεγονός μας επιτρέπει να υποθέσουμε την ύπαρξη ενός τοπικού εργαστηρίου όπου παράγονται σκεύη σε τοπικό πηλό, αλλά με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά εισηγμένων αγγείων. Πιθανόν το θραύσμα της Οξάς να είναι προϊόν αυτού του εργαστηρίου, όπου παράγονται μαγειρικά σκεύη κατά τον 7ο-8ο αι. μ.Χ.

Γ.3 Εισηγμένη χύτρα με λοξό χείλος με τριγωνική ακμή και άφθονο μαρμαρυγία

Στο κεραμικό σύνολο της Οξάς εντοπίζεται μια χύτρα που σώζεται κατά το 1/3 του αρχικού αγγείου (αρ. κατ. 192, Σχ. 15α, Πίν. 15α). Η χύτρα φέρει λοξό χείλος με τριγωνική ακμή, ακέραιη τη μία κάθετη ταινιωτή λαβή συμφυή με το χείλος και μεγάλο μέρος του κοίλου τοιχώματος. Στην εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται από οριζόντιες ραβδώσεις. Ο πηλός είναι ωχροκάστανος (Munshell: 5YR 7/4 pink.) μέτριος με πολλές λεπτές λευκές, γκριζες, μελανές, ερυθρωπές και χαλαζιακές προσμείξεις, και άφθονο ασημί και χρυσό μαρμαρυγία. Από το νησί της Κρήτης δεν αναφέρεται αντίστοιχο εύρημα είτε από συστηματική ανασκαφή είτε από επιφανειακή έρευνα. Το κοντινότερο παράλληλο στα μορφολογικά χαρακτηριστικά εντοπίζεται στο κεραμικό σύνολο από την ανασκαφή στον Άγιο Πολύευκτο στο Sarachane της Κωνσταντινούπολης (Εικ. 46). Η χύτρα ανήκει σε ανασκαφικά στρώματα του β' μισού του 8ου αι. μ.Χ.⁴⁹¹ Οι χύτρες αυτές με καστανωπό πηλό και πολλές φολίδες χρυσού μαρμαρυγία θεωρούνται προϊόντα της Μικράς Ασίας ή την ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου, όπου παράγονται και διακινούνται ευρέως στην ανατολική Μεσόγειο από τα μέσα του 7ου αι. και πιθανόν έως τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ.⁴⁹² Τόσο τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της χύτρας από την Οξά, τα οποία δεν εντοπίζεται σε αντίστοιχο εύρημα στο νησί, όσο και τα χαρακτηριστικά του πηλού με την μεγάλη

⁴⁹⁰ Mook 2005, 171–172 (type XVI), πίν. 33a-b

⁴⁹¹ Hayes 1992, 105-110 (Deposit 34), αρ. κατ. 63, εικ. 55.63

⁴⁹² Hayes 1980, 378. Hayes 1982, 184. Hayes 1992, 55-57

περιεκτικότητα σε χρυσό μαρμαρυγία, οδηγούν στην υπόθεση ότι πρόκειται για μαγειρικό σκεύος που εισάγεται γύρω στα μέσα του 8ου αι. μ.Χ. από την περιοχή της Μικράς Ασίας.

Συνοψίζοντας αυτή τη μελέτη για τις χύτρες που εντοπίζονται στο κεραμικό σύνολο από την επιφανειακή έρευνα στην Οξιά, γίνεται σαφές ότι τα περισσότερα ευρήματα είναι τοπικές παραγωγές, οι οποίες είτε διαμορφώνονται στα εργαστήρια του νησιού είτε ακολουθούν πρότυπα εισηγμένων αγγείων. Τα περισσότερα ευρήματα χρονολογούνται από τον 6ο αι. έως και τον 8ο αι. μ.Χ., ωστόσο διαπιστώνεται ότι ο μεγαλύτερος όγκος των μαγειρικών σκευών χρονολογείται κυρίως στον 7ο και 8ο αι. μ.Χ. Οι πετρογραφικές αναλύσεις που έχουν γίνει στο πλαίσιο μελετών κεραμικής, όπως στην περίπτωση της Ψείρας και της Ιτάνου,⁴⁹³ αλλά και στο πλαίσιο επιφανειακών ερευνών στην ευρύτερη περιοχή γύρω από τον κόλπο του Μιραμπέλλου,⁴⁹⁴ μας επιτρέπουν με μεγαλύτερη ασφάλεια να ταυτίσουμε ή να κάνουμε υποθέσεις σχετικά με την οργάνωση των τοπικών εργαστηρίων στην ανατολική Κρήτη. Αυτά τα εργαστήρια φαίνεται να έχουν μια εκτεταμένη κεραμική παραγωγή όσο αφορά τα μαγειρικά σκεύη και ταυτόχρονα είναι ενήμερα για τα πρότυπα και τις νέες τεχνικές που αναπτύσσονται στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Αυτό δηλώνει ότι παρά την αναταραχή που επικρατεί λόγω των διαρκών απειλών, η Κρήτη διατηρεί ισχυρούς εμπορικούς δεσμούς με διάφορες περιοχές όπως φαίνεται και από τα εισηγμένα μαγειρικά σκεύη που εντοπίζονται, όπως η χύτρα από την Ψείρα με προέλευση από τις Κυκλάδες,⁴⁹⁵ όσο και η χύτρα από την Οξιά (**αρ. κατ. 192, Σχ. 15α, Πίν. 15α**), που μπορεί να θεωρηθεί εισαγωγή από την περιοχή της Μικράς Ασίας.

⁴⁹³ Ψείρα: Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 755-766. Ίτανος: Xanthopoulou κ. ά. 2014, 811-817

⁴⁹⁴ Mook 2005, 167-176. Nodarou, Moody 2014, 91-98

⁴⁹⁵ Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, 757, εικ. 3b, εικ. 5.1-2. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, 396, εικ. 12

Δ. Φωτιστικό αγγείο

Τροχήλατος λύχνος

Τα λυχνάρια αποτελούν το βασικότερο φωτιστικό αγγείο σχεδόν σε όλη την αρχαιότητα. Από τη ρωμαϊκή εποχή, όμως παρατηρείται μια αύξηση στη χρήση των λύχνων κατασκευασμένων με μήτρα, μια πρακτική που συνεχίζεται και κατά την πρωτοβυζαντινή εποχή.⁴⁹⁶ Τα κέντρα παραγωγής των λύχνων με μήτρες εντοπίζονται σε πολλές περιοχές της ανατολικής Μεσογείου και διαχωρίζονται με βάση τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, τον διάκοσμό τους και την ποιότητα του πηλού τους, αλλά δεν θα επεκταθούμε περαιτέρω στην ανάλυση των λύχνων από μήτρες, καθώς στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς δεν έχουν βρεθεί τέτοιοι λύχνοι.⁴⁹⁷

Κατά τη βυζαντινή περίοδο παράγονται τροχήλατοι λύχνοι, η παραγωγή των οποίων αυξάνει ιδιαίτερα στους τελευταίους αιώνες της πρωτοβυζαντινής περιόδου, ιδίως από τον 6ο αι. μ.Χ.⁴⁹⁸ Πρόκειται για λύχνους με κλειστό, ωοειδές σώμα, με ψηλό λαιμό ή καθόλου λαιμό, με επιμήκη σωληνωτό μυκτήρα και επίπεδη ή κυρτή βάση, αλλά και για λύχνους με ανοικτό σώμα χωρίς λαιμό. Ουσιαστικά διακρίνονται σε δύο βασικούς τύπους, καθώς υπάρχουν οι τροχήλατοι λύχνοι χωρίς λαιμό ή δίσκο με ευρεία οπή πλήρωσης,⁴⁹⁹ και τροχήλατοι λύχνοι με ψηλό λαιμό, οι οποίοι στο σχήμα αναπαράγουν μικρά μυροδοχεία ή κανάτες με ψηλό λαιμό, στις οποίες προστίθεται μυκτήρας.⁵⁰⁰ Η Γιαγκάκη έκανε μια πρώτη απόπειρα ταξινόμησης αυτών των λύχνων με βάση τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους αναγνωρίζοντας συνολικά έξι υποκατηγορίες, τόσο από τα ευρήματα της Ελευθέρας, όσο και από άλλες θέσεις της Κρήτης και της ανατολικής Μεσογείου (**Εικ. 49α**).⁵⁰¹ Στην παρούσα εργασία δεν θα μας απασχολήσουν όλες οι υποκατηγορίες που περιγράφονται, αλλά μόνο η πρώτη, η οποία θα βοηθήσει για την ταξινόμηση του ευρήματος από την Οξιά.

Η πρώτη υποκατηγορία είναι οι τροχήλατοι λύχνοι με πολύ ψηλό, στενό λαιμό, επίπεδη βάση, κοίλα τοιχώματα και επιμήκη μυκτήρα. Η διάδοση του συγκεκριμένου λύχνου στο

⁴⁹⁶ Vogt 2000, 94. Πετρίδης 2013, 49-50. Yangaki 2005, 219-232. Yangaki 2016, 221-223. Γιαγκάκη 2018, 124-125. Yangaki 2019, 121

⁴⁹⁷ Broneer 1930, 90-102. Broneer 1977. Pétridis 1992, 664-671. Karivieri 1996. Πετρόπουλος 1999. Για μια συνοπτική παρουσίαση των κέντρων παραγωγής των λύχνων με μήτρα: Πετρίδης 2013, 68-78. Γιαγκάκη 2018, 125, υποσ. 44

⁴⁹⁸ Vogt 2000, 94. Baldini, Parello 2001, 182. Yangaki 2005, 232-241. Πετρίδης 2013, 50. Albertocchi 2011, 111. Yangaki 2016, 223-224. Γιαγκάκη 2018, 125. Yangaki 2019, 121-129

⁴⁹⁹ Vogt 2000, 94, εικ. 46. Yangaki 2005, 232-239, εικ. 66-67.a-d. Yangaki 2016, 222-223.

⁵⁰⁰ Vogt 2000, 94, εικ. 46.3-16. Baldini, Parello 2001, 167-185. Yangaki 2005, 239-241. Bonetto κ.ά. 2010, 902, fig. 3. Yangaki 2016, 223, εικ. 14.3. Yangaki 2019, 121-122

⁵⁰¹ Yangaki 2005, 239-241. Yangaki 2016, 223. Yangaki 2019, 122-126

νησί της Κρήτης είναι πολύ μεγάλη καθώς εντοπίζεται σε θέσεις σε όλο το νησί και σε μεγάλες ποσότητες.⁵⁰² Πολλά από τα λυχνάρια αυτού του τύπου στην περιοχή του ώμου φέρουν τρεις τεμνόμενες εγχαράξεις που σχηματίζουν αστέρι, ένα «σύμβολο» που θεωρείται δηλωτικό του εργαστηρίου παραγωγής του συγκεκριμένου αγγείου.⁵⁰³ Τα περισσότερα θραύσματα με εγχάρακτο αστέρι εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή της Γόρτυνας και γενικότερα στη νότια περιοχή της Μεσαράς. Θεωρείται ότι ένα από τα βασικά κέντρα παραγωγής αυτού του λύχνου εδράζεται στην περιοχή της Γόρτυνας. Οι περισσότεροι τροχήλατοι λύχνοι που εντοπίζονται στο νησί της Κρήτης χρονολογούνται από τα μέσα του 6ου αι. και τον 7ο αι. μ.Χ., όμως στην Γόρτυνα αντίστοιχοι λύχνοι βρέθηκαν στην περιοχή του Πραιτωρίου σε ανασκαφικά στρώματα που χρονολογούνται στον 8ο με αρχές του 9ου αι. μ.Χ. (Εικ. 49β).⁵⁰⁴ Εκτός Κρήτης, εντοπίζονται τροχήλατοι λύχνοι με εφυάλωση στη Σαμπράθα της Λιβύης και χρονολογούνται κατά τον 9ο αι. μ.Χ.⁵⁰⁵ Από τη συστηματική μελέτη των λύχνων προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι τροχήλατοι λύχνοι φαίνεται να έχουν ευρεία διάδοση στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου.⁵⁰⁶

Σε όλα τα παραπάνω στοιχεία για τη διάδοση των τροχήλατων λύχνων στο νησί της Κρήτης προστίθεται ένα θραύσμα από το κεραμικό σύνολο της Οξιάς. Συγκεκριμένα εντοπίζεται ένα τμήμα επίπεδης βάσης με κοίλα τοιχώματα και αρχή μυκτήρα τροχήλατου λύχνου (αρ. κατ. 193, Σχ. 17ε, Πίν. 19α). Όλα τα χαρακτηριστικά του θραύσματος, όπως η διαμόρφωση της βάσης και ο καστανωπός μέτριος πηλός (5YR 5/6 yellowish brown) με πολλές λευκές προσμείξεις, παραπέμπουν σε αντίστοιχα ευρήματα από άλλες θέσεις του νησιού. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι λύχνοι θεωρούνται προϊόντα κρητικών εργαστηρίων, μπορούμε να υποθέσουμε ότι και ο λύχνος από την Οξιά είναι τοπικής παραγωγής και μπορεί να χρονολογηθεί μεταξύ του 7ου-8ου αι. μ.Χ.

⁵⁰² Γόρτυνα: Martin 1997, 282-289. Baldini, Parello 2001, 167-171, πίν. XXXI.c-g. Bonetto κ.ά. 2010, 902, εικ. 3. Albertocchi 2011, 111. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 94, εικ. 46.3-16. Yangaki 2005, 239-241, εικ.67.e-f. Κνωσός: Hayes 2001, 440 και 452-453 (αρ. κατ. A43, B68, B69), εικ. 2 και εικ. 6. Ηράκλειο: Συθιακάκη 2018, 327 (αρ. 231-236). Αμνισός: Πούλου-Παπαδημητρίου 2000, 224-225 (αρ. κατ. 118-119), εικ. 20. Μάταλα: Βαλλιάνου 1988, 542, πίν. 339.α-δ. Χατζή-Βαλλιάνου 1995, 1031. Σύμη Βιάνου: Λεμπέση 1992, 215, πίν. 91.δ. Ίτανος: Ξανθοπούλου 2015, 588, εικ. 3.δ. Βαφές Χανίων: Φιολιτάκη 2011, 100-101, εικ. 40. Κίσσαμος: Σκόρδου 2016, 12 (αρ. κατ. Π1097), εικ. 17

⁵⁰³ Baldini, Parello 2001, 168-169. Yangaki 2016, 223. Yangaki 2019, 122

⁵⁰⁴ Baldini, Parello 2001, 169-171 και 182. Ξανθοπούλου 2004, 1022 και 1027. Yangaki 2016, 223. Yangaki 2019, 122

⁵⁰⁵ Yangaki 2019, 122, υποσ. 15

⁵⁰⁶ Yangaki 2016, 223-224. Yangaki 2019, 122, εικ. 4

Ε. Διάφορα πήλινα αντικείμενα

Σε αυτήν τη γενικότερη κατηγορία της κεραμικής εντάσσονται σκεύη ή πήλινα αντικείμενα που λειτουργούν επικουρικά με τα υπόλοιπα αγγεία και δεν εντάσσονται σε κάποια από τις παραπάνω χρηστικές κατηγορίες. Τέτοια σκεύη είναι τα πώματα που χρησιμεύουν για την προστασία του περιεχομένου των αγγείων μεταφοράς και αποθήκευσης.⁵⁰⁷ Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και τα υποστατά, κυκλικά σκεύη διαμπερή στο μέσον που χρησιμοποιούνται για την υποστήριξη-στερέωση αμφορέων.⁵⁰⁸ Σε αυτή την ευρεία κατηγορία κεραμικής εντάσσονται και άλλα σκεύη γενικής χρήσης ή για αγροτικές εργασίες, όπως οι κυψέλες και τα καπνιστήρια.⁵⁰⁹ Στην Οξιά έχουν εντοπιστεί ένα πώμα και ένα υποστατό.

Ε.1 Πώμα

Η μορφολογία των πωμάτων δεν αλλάζει ιδιαίτερα με την πάροδο του χρόνου, καθώς αποτελεί ένα δευτερεύον αντικείμενο καθημερινής χρήσης. Η βασικότερη μεταβολή που παρατηρείται στο σχήμα τους είναι η διάμετρος της ακμής, η οποία αυξομειώνει ανάλογα με το σκεύος που καλύπτεται από το πώμα. Πολλές παραλλαγές πωμάτων εντοπίζονται σε πολλές θέσεις της Κρήτης με τα περισσότερα δεδομένα να προέρχονται από τις ανασκαφές της Γόρτυνας, της Ελεύθερνας και της Κνωσού, και παρά τη δυσκολία στη χρονολόγησή τους μπορούν να χρονολογηθούν από τον 3ο αι. μ.Χ. έως τον 7ο αι. μ.Χ.⁵¹⁰

Το πώμα από την Οξιά είναι ένα μικρό θραύσμα με αποστρογγυλεμένη ακμή σχεδόν επίπεδη βάση και το αποτύπωμα της λαβής στο κέντρο της άνω επιφάνειας (**αρ. κατ. 194, Σχ. 17στ, Πίν. 19β**). Η διάμετρος του είναι 7 εκ. γεγονός που οδηγεί εύλογα στην υπόθεση ότι πρόκειται για πώμα από κάποιον αμφορέα. Επιπλέον, ως πώματα μπορούν να θεωρηθούν πέντε σώματα αγγείων, τρία από αμφορέα, ένα από τμήμα κεραμίδας και ένα σώμα πίθου (**αρ. κατ. 195, 196, 197, 198, 199, Πίν. 19γ**). Τα σώματα σε δευτερεύοντα χρόνο από την αρχική τους χρήση αποκρούστηκαν περιμετρικά, διαμορφώνοντας δίσκους με διάμετρο που κυμαίνεται στα 5 με 6 εκ., τα οποία θα χρησιμοποιούνταν ως πώματα κλειστών αγγείων με στενό στόμιο. Ελλείπει περισσότερων χρονολογικών στοιχείων ο

⁵⁰⁷ Vogt 2000, 80. Yangaki 2005, 241

⁵⁰⁸ Vogt 2000, 95. Yangaki 2005, 243-244

⁵⁰⁹ Ξανθοπούλου 2004, 1016. Yangaki 2016, 210

⁵¹⁰ Γόρτυνα: Martin 1997, 342-344, πίν. CXIX. Albertocchi, Perna 2001, 532, πίν. CXXVIII.1-3. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 80, εικ. 38.1-3. Yangaki 2005, 241-243, εικ. 63.a-h. Κνωσός: Hayes 1983, εικ.6.73. Sackett 1992, πίν. 176.25. Forster 2009, 140-141, εικ. 4.32

εντοπισμός τους σε ένα κεραμικό σύνολο που στην πλειονότητά του χρονολογείται από τον 6ο αι. μ.Χ. και μετά, θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια χρονολόγηση στον 6ο-7ο αι. μ.Χ ή και λίγο αργότερα.

E.2 Υποστατό

Τα υποστατά είναι ένα σκεύος κατεξοχήν επικουρικής χρήσης και το σχήμα τους είναι σταθερό ανά τους αιώνες. Το σχήμα τους είναι δύο ενωμένοι κώνοι, ο ένας εξ αυτών ανεστραμμένος, και είτε έχουν την ίδια διάμετρο είτε η διάμετρός τους είναι ασύμμετρη μεταξύ της άνω και της κάτω ακμής.⁵¹¹ Από τις συστηματικές ανασκαφές στο νησί στη Γόρτυνα, στην Ελεύθερνα και στην Κνωσό προέρχονται διάφορες παραλλαγές υποστατών που χρονολογούνται από τον 4ο αι. μ.Χ. έως και τον 7ο αι. μ.Χ.⁵¹²

Στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς εντοπίζεται ένα τμήμα υποστατού αμφορέα που διατηρεί το μέγιστο ύψος του (**αρ. κατ. 200, Σχ. 17ζ, Πίν. 19δ**). Το χείλος (ανώτερη απόληξη) είναι έξω νεύον με αποστρογγυλεμένη ακμή και η βάση (κατώτερη απόληξη) είναι λοξή προς τα έξω με παχειά αποστρογγυλεμένη ακμή. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του υποστατού παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με ένα από τα υποστατά που δημοσιεύονται από την Ελεύθερνα.

⁵¹¹ Vogt 2000, 95, εικ. 49.1-3. Yangaki 2005, 243-244, εικ. 23.h, εικ. 63.i-1

⁵¹² Γόρτυνα: Martin 1997, 345, πίν. CXX.3-4. Ελεύθερνα: Vogt 2000, 95, εικ. 49.1-3. Yangaki 2005, 243-244, εικ. 23.h, εικ. 63.i-1. Κνωσός: Hayes 1983, 132 (αρ. κατ. 165). Sackett 1992, 202-203, 214, 217, 231, εικ. 99-100.e, εικ. 122a-b

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Κεραμική και επαναχρησιμοποίηση

Η μελέτη της κεραμικής πέραν της τυπολογικής και χρονολογικής ταξινόμησης για τον προσδιορισμό των χρονικών οριζόντων κατοίκησης ή χρήσης μιας περιοχής ή ενός χώρου, μπορεί να προσφέρει και ευρύτερες προσεγγίσεις ως προς τη χρήση των αγγείων σε δεύτερο χρόνο. Ο J. Theodore Peña, ο οποίος μελετά τη ρωμαϊκή κεραμική, σημειώνει ότι ένα κεραμικό αγγείο μπορεί να έχει δύο χρήσεις, η πρώτη είναι ο λόγος για τον οποίο κατασκευάζεται ένα αγγείο και η δεύτερη χρήση είναι εκείνη που αποκτά αφού εξυπηρετήσει τον σκοπό του από τον εκάστοτε χρήστη.⁵¹³ Ταυτόχρονα, τα πήλινα αγγεία λόγω της ανθεκτικότητάς τους έχουν μια μακρά περίοδο χρήσης, γεγονός που συμβάλλει στο να αποκτούν ένα ευρύτερο φάσμα χρησιμότητας στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.⁵¹⁴

Ο μέσος όρος «ζωής» ενός κεραμικού σκεύους, όπως τα μαγειρικά σκεύη, τα επιτραπέζια σκεύη και αγγεία, όπως οι λύχνοι, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Peña, είναι λίγο περισσότερο από ένα έτος, υπολογίζοντας διάφορους παράγοντες, όπως η διαρκής έκθεσή τους σε υψηλές θερμοκρασίες και το σχήμα τους. Εξαιρέση αποτελούν τα αγγεία της ερυθροβαφούς κεραμικής τα οποία εξαιτίας της επιμελημένης κατασκευής τους διατηρούνται για μεγαλύτερο διάστημα.⁵¹⁵ Σύμφωνα με τους ίδιους υπολογισμούς, οι αμφορείς είναι το μακροβιότερο σκεύος μετά τα πιθάρια, τα οποία λόγω της χρήσης τους ως αποθηκευτικά σκεύη και του όγκου τους δεν μετακινούνται συχνά και έχουν μια μακροχρόνια χρήση⁵¹⁶. Συγκεκριμένα, οι αμφορείς εξαιτίας της χρήσης τους αρχικά ως αγγεία μεταφοράς, είναι αγγεία ανθεκτικά και ταυτόχρονα το σχήμα τους ενδείκνυται για ποικίλες χρήσεις μετά την αρχική. Ο Peña μελετώντας αμφορείς από ρωμαϊκά ναυάγια, από αποθέτες με ενεπίγραφους αμφορείς και το έτος απόρριψής τους, αλλά και τις αναφορές στις γραπτές πηγές για τη χρήση τους, υπολογίζει ότι η διάρκεια ζωής ενός αμφορέα είναι τουλάχιστον δύο δεκαετίες, και κατά περίπτωση μπορεί να είναι και μεγαλύτερη.⁵¹⁷ Ωστόσο, παρά τα στοιχεία που παρουσιάζουν τη χρονική διάρκεια χρήσης ενός κεραμικού αγγείου, δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια η διάρκεια της δεύτερης χρήσης ενός αγγείου.⁵¹⁸

⁵¹³ Peña 2007, 8-10

⁵¹⁴ Buko 2003, 249-250

⁵¹⁵ Peña 2007, 29 και 56-59

⁵¹⁶ Μπακιρτζής 1989, 110-121. Πετρίδης 2013, 40-41. Γιαγκάκη 2018, 124.

⁵¹⁷ Peña 2007, 47-56

⁵¹⁸ Buko 2003, 250

Στη μελέτη του Peña αναγνωρίζονται τρεις βασικοί τύποι δεύτερης χρήσης ή επαναχρησιμοποίησης των αγγείων σύμφωνα με την τροποποίηση που επιδέχεται το εκάστοτε αγγείο στην αρχική του μορφή. Αυτοί οι τύποι επικεντρώνονται κυρίως στη χρήση των αμφορέων και όχι τόσο στα υπόλοιπα αγγεία. Ο πρώτος τύπος επαναχρησιμοποίησης (τύπος Α) είναι δύσκολο να αναγνωριστεί, καθώς δεν απαιτείται μεταβολή του αρχικού σχήματος του αγγείου και η χρήση του είναι ίδια ή παράλληλη με την αρχική. Ούτε στη δεύτερη κατηγορία δεύτερης χρήσης (τύπος Β) ενός αγγείου μεταβάλλεται το σχήμα του, όμως η λειτουργία του διαφέρει πολύ από την αρχική. Ο τελευταίος τύπος επαναχρησιμοποίησης ενός αγγείου (τύπος Γ), ίσως είναι ο ευκολότερα αναγνωρίσιμος τύπος, καθώς εκτός από την διαφορετική λειτουργία του σκεύους, απαιτείται μετατροπή στο σχήμα του.⁵¹⁹

Η πρώτη κατηγορία επαναχρησιμοποίησης αγγείων (τύπος Α), είναι δύσκολο να εντοπιστεί και να αναγνωριστεί, καθώς στην περίπτωση των αμφορέων μπορεί να έχουν ακριβώς την ίδια χρήση με την αρχική, επομένως μόνο με επαρκή δεδομένα μπορεί να αναγνωριστεί με ακρίβεια, καθώς όσο προχωράει η έρευνα φαίνεται ότι οι αμφορείς λειτουργούν ως αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης ποικίλων προϊόντων.⁵²⁰ Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι οι αμφορείς από το ναυάγιο του Yassi Ada του 7ου αι. μ.Χ., στο περιεχόμενο των αμφορέων εντοπίζονται κατάλοιπα σταφυλιών και ο πυρήνας ελιών, γεγονός που βοήθησε στην ταύτιση του περιεχομένου τους. Ταυτόχρονα, πολλοί αμφορείς έφεραν ακιδογράφημα με ονόματα ιδιοκτητών ή περιεχομένου, με αρκετές επιγραφές να επικαλύπτονται σε κάποια αγγεία, κάτι που οδήγησε στην υπόθεση ότι οι συγκεκριμένοι αμφορείς είχαν μια μακρά περίοδο αποθηκευτικής χρήσης πριν φορτωθούν στο πλοίο για μεταφορά.⁵²¹

Η επαναχρησιμοποίηση αγγείων, στα οποία αναγνωρίζονται οι τύποι χρήσης Β και Γ σχετίζονται αποκλειστικά με τα ανασκαφικά συμφραζόμενα που εντοπίζονται, όπως σημειώνει η Α. Γιαγκάκη.⁵²² Διάφορες ενδείξεις πάνω σε κεραμικά θραύσματα δηλώνουν μια διαφορετική χρήση των αγγείων από την αρχική τους, όπως σημάδια κοπής στην επιφάνεια πινακίων που χρησιμοποιήθηκαν πιθανόν ως βάσεις κοπής ή διάτρητες οπές για τη στερέωση ή συντήρηση αγγείων για να παραταθεί η χρήση τους.⁵²³ Ιδιαίτερα, για τον τύπο Β χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελούν τα κεραμικά αγγεία ως κτερίσματα σε

⁵¹⁹ Peña 2007, 10-11

⁵²⁰ Peña 2007, 63-118. Γιαγκάκη 2018, 139-141. Γιαγκάκη 2020, 168-182 και 184

⁵²¹ Van Doornink 1989, 247-253

⁵²² Γιαγκάκη 2018, 141

⁵²³ Peña 2007, 213-249. Γιαγκάκη 2018, 141-142

ταφές ή χρήσης τους σε νεκρόδειπνα. Κεραμικά αγγεία που πλαισιώναν τον νεκρό είναι μια πρακτική που συναντάται ευρέως κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο, όπως φαίνεται από τα κτερίσματα σε ταφές από τη Θεσσαλονίκη (4ος-7ος αι. μ.Χ.), την Κόρινθο (5ος-7ος αι. μ.Χ.) και τα ευρήματα του νεκροταφείου στη θέση «Δρίβλια» στο Πόρτο Ράφτη Αττικής.⁵²⁴ Αντίστοιχα, ευρήματα αμφορέων από τη Βερενίκη της Λιβύης, ερμηνεύονται ως δοχεία για την ανθρώπινη απέκκριση, ενώ καδόσχημα αγγεία χρησιμοποιούνταν για την επεξεργασία του κρέατος ή του ψαριού στο *macellum* της Θάσου κατά τον 4ο αι. μ.Χ.⁵²⁵ Όλα τα παραπάνω δηλώνουν και δείχνουν την ποικιλία και τις διάφορες χρήσεις που αποκτούσε ένα αγγείο, και τον ρόλο που διαδραματίζει η κεραμική στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Ο τρίτος τύπος επαναχρησιμοποίησης, που επιβάλλεται η επεξεργασία του αρχικού σχήματος του αγγείου, εντοπίζεται σε διάφορες πρακτικές, όπως για τον ενταφιασμό μικρών παιδιών, για διάφορες οικοδομικές χρήσεις είτε ως γεμίσματα τοιχοποιίας, είτε ως δομικά υλικά στη σύσταση κονιαμάτων, ως αγωγοί ύδρευσης ή αποχέτευσης, αλλά και για την παλαίωση του κρασιού.⁵²⁶

Στο κεραμικό σύνολο από την Οξιά, ο πρώτος τύπος (τύπος Α) επαναχρησιμοποίησης με τα έως τώρα δεδομένα δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια αλλά υπάρχουν αρκετές ερμηνείες που μπορούν να προταθούν προς αυτή την κατεύθυνση και θα παρουσιαστούν στη συνέχεια. Ο τρίτος τύπος (τύπος Γ) έχει ήδη παρουσιαστεί στο προηγούμενο κεφάλαιο και συγκεκριμένα αφορά την επεξεργασία αμφορέων και πίων, με την περιμετρική κυκλική απόκρουση για τη χρήση τους ως πώματα ή ως πόνια (Πίν. 19γ). Ο τύπος Β είναι εκείνος που θα μας απασχολήσει περισσότερο, καθώς υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για τη δευτερεύουσα χρήση αμφορέων στη διαχείριση των υδάτινων πόρων.

Οι αμφορείς και οι γύτρες στη διαχείριση του ύδατος

Οι αμφορείς, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, έχουν μια μακρά διάρκεια χρήσης είτε ως αγγεία μεταφοράς είτε ως αγγεία αποθήκευσης. Όμως, εξαιτίας του σχήματός τους και της ανθεκτικότητάς τους διαπιστώνεται από ποικίλα ευρήματα ότι οι αμφορείς μετά την

⁵²⁴ Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη 2010, σ. 693-704 (Πόρτο Ράφτη). Poulou-Papadimitriou, Tzavella, Ott 2012, 381-382 (Θεσσαλονίκη), 388-391 (Κόρινθος). Slane 2017, 1-4 και 238-241 (Κόρινθος)

⁵²⁵ Γιαγκάκη 143-144. Blondé, Gros, Pétridis 2011, 197-198. Πετρίδης 2013, 42

⁵²⁶ Lister, Lister 1981, 68-69. Peña 2007, 166-167 και 171-172. Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη 2010, σ. 693-704. Γιαγκάκη 2018, 146-147. Για περισσότερες αναφορές για τη χρήση των αγγείων της πρωτοβυζαντινής περιόδου: Γιαγκάκη 2018, 147-152

αρχική χρήση τους ως αγγεία συσκευασίας και μεταφοράς, δεν αχρηστεύονται, αλλά εξακολουθούν να έχουν ενεργή χρήση στην καθημερινότητα των ανθρώπων για ποικίλες εργασίες.

Μια από αυτές τις χρήσεις είναι ζωτικής σημασίας και σχετίζεται με τη διαχείριση του νερού. Ευρήματα από την αγορά των Αθηνών, που βρέθηκαν μέσα σε πηγάδια παρουσιάζουν ιδιαίτερα στοιχεία για τη χρήση των αμφορέων ως δοχείων άντλησης. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν αμφορείς είτε ακέραιοι, είτε θραυσμένοι, οι οποίοι είχαν μια ελλειψοειδή οπή στον ώμο και χρονολογούνται από τον 2ο έως τον ύστερο 6ο αι. μ.Χ.⁵²⁷ Ο Peña ερμηνεύει την οπή στον ώμο του αγγείου ως οπή πλήρωσης ή ως οπή αερισμού του αγγείου. Η διάτρηση του ώμου των αμφορέων βοηθούσε στην ταχύτερη πλήρωση του αγγείου, όταν καταβυθιζόταν για την άντληση του νερού, το οποίο δενόταν με σχοινιά ή με εύκαμπτα κλαδιά δέντρων.⁵²⁸ Ο εντοπισμός στα πηγάδια αμφορέων που καλύπτουν μια χρονική περίοδο περίπου τεσσάρων αιώνων δηλώνει ότι αυτή η πρακτική είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη για τη χρήση των αμφορέων ως δοχεία άντλησης νερού από πηγάδια ή δεξαμενές.

Πέραν όμως της διαχρονικότητας στην πρακτική αυτή, φαίνεται ότι το σχήμα των αμφορέων ενδείκνυται για αυτή τη χρήση, καθώς τα ευρήματα από τις ανασκαφές στην Ελεύθερνα συνηγορούν σε μια πάγια πρακτική που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι για την άντληση του νερού. Συγκεκριμένα, σε έρευνες πραγματοποιήθηκαν στις υπόσκαφες δεξαμενές στην ακρόπολη της Ελεύθερνα (Τομέας II), εντοπίστηκαν στη Δεξαμενή Α' θραύσματα αμφορέων που δηλώνουν την άντληση νερού από τη συγκεκριμένη δεξαμενή έως τις αρχές του 8ου αι. μ.Χ. Στα ευρήματα της δεξαμενής της Ελεύθερνα, δεν εντοπίστηκαν αμφορείς με ελλειψοειδείς οπές στον ώμο, ωστόσο από τη μελέτη του υλικού προκύπτει ότι τα περισσότερα θραύσματα είχαν σπάσει στο σημείο ένωσης των λαβών ή διατηρούσαν μέρος της μίας λαβής. Αυτά τα δεδομένα με τον δυσανάλογο αριθμό εύρεσης από χείλη και λαβές, οδήγησαν στην υπόθεση ότι τα αγγεία σχετίζονται με την άντληση του νερού από τις δεξαμενές. Αυτό εξηγείται καθώς σε περίπτωση που το αγγείο είτε λόγω του βάρους, είτε επειδή προσέκρουε στα τοιχώματα της δεξαμενής, έσπαγε τότε η λαβή έβγαινε στην επιφάνεια και το υπόλοιπο σκεύος καταβυθιζόταν εντός της δεξαμενής.⁵²⁹ Ίδια ευρήματα αμφορέων του 12ου-13ου αι. μ.Χ. από τη στέρνα της οικίας της Αγίας Άννας,

⁵²⁷ Robinson 1959, 92-93 (αρ. κατ. M92, M96, M97), 106 (αρ. M234), 108-110 (αρ. κατ. M256-M258, M279), 115-119 (αρ. M335, M373), πίν. 22, 28, 29, 33, 34. Peña 2007, 136-137

⁵²⁸ Peña 2007, 137. Τσιγωνάκη-Γιαγκάκη 2015, 440. Γιαγκάκη 2018, 144-145

⁵²⁹ Τσιγωνάκη-Γιαγκάκη 2015, 429-440.

στην κορυφή του λόφου Πυργί, συνδέονται με την πρακτική άντλησης νερού. Σε εννέα αμφορείς, που εντοπίστηκαν σχεδόν ολόκληροι στη στέρνα, λείπουν οι λαβές, ενώ δύο παραδείγματα φέρουν διάτρητες οπές στην περιοχή του ώμου.⁵³⁰

Αντίστοιχες πρακτικές για την άντληση νερού από πηγάδια, δεξαμενές ή στέρνες μαρτυρούνται από γραπτές μαρτυρίες όπως εκείνη στο κείμενο του Πτωχοπρόδρομου, όπου περιγράφεται η αποτυχία άντλησης νερού από πηγάδι, καθώς το σχοινί κόπηκε και το αγγείο έσπασε, αλλά και από νεότερα ευρήματα του 20ου αι.⁵³¹

Στο κεραμικό σύνολο της επιφανειακής έρευνας εντοπίστηκαν σε παραδόχια δεξαμενών τμήματα αμφορέων, τα οποία είναι θραυσμένα στο σημείο ένωσης των λαβών ή διατηρούν μόνο τη μία από τις δύο λαβές. Συγκεκριμένα πρόκειται για τους αμφορείς TRC12 (αρ. κατ. 64, Πίν. 4ε) και TRC10 (αρ. κατ. 45, Σχ. 4α, Πίν. 3η) από τον καθαρισμό της κιστέρας 23, τον TRC6 (αρ. κατ. 36, Σχ. 3ε, Πίν. 3α) από το δυτικό παραδόχι της κιστέρας 06, τον αμφορέα τύπου Hayes 35 (αρ. κατ. 109, Σχ. 7ζ, Πίν. 6δ) από το παραδόχι της κιστέρας 07 και έναν αμφορέα TRC2 (αρ. κατ. 8, Σχ. 1ζ, Πίν. 1ζ), ο οποίος βρέθηκε ακριβώς δίπλα από τα τοιχώματα της κιστέρας 31. Η αποσπασματικότητα του υλικού σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά συμφραζόμενα, αφού εντοπίστηκαν δίπλα ή σε άμεση συνάφεια με τις υδατοδεξαμενές, αυτομάτως οδήγησε στην υπόθεση και στον παραλληλισμό του υλικού με τα ευρήματα από τη δεξαμενή της Ελεύθερας. Η αρχική σκέψη για τη χρήση αυτών των αμφορέων ως δοχείων άντλησης νερού ενισχύθηκε όταν βρέθηκε το ανώτερο τμήμα ενός εισηγμένου αμφορέα με ωσειδές σώμα (αρ. κατ. 122, Σχ. 8β, Πίν. 8β). Ο αμφορέας δεν εντοπίστηκε κοντά σε κιστέρνα, αλλά στον ώμο του φέρει ελλεισοειδή οπή πλήρωσης ή αερισμού όπως ακριβώς τα ευρήματα από την Αγορά των Αθηνών. Επομένως, μπορούμε να εντοπίσουμε τον τύπο Β της επαχρησιμοποίησης των αμφορέων, με μια μικρή μετατροπή στο αρχικό σχήμα του αγγείου για τις ανάγκες άντλησης νερού.

Όμοια υπόθεση για τη χρήση των αγγείων ως δοχείων άντλησης νερού ή γενκότερα για τη χρήση τους στη διαχείριση του νερού (τύπος χρήσης Β), μπορεί να γίνει και για κάποιες χύτρες που εντοπίζονται στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς. Συγκεκριμένα, οι χύτρες με αρ. κατ. 184, 189, 191, 192 αποτελούν ευρήματα τα οποία μας επιτρέπουν μια τέτοια υπόθεση, όχι με βάση τη διατήρησή τους, αλλά εξαιτίας του τόπου εύρεσής τους. Και οι τέσσερις χύτρες που εκπροσωπούν σχήματα μαγειρικών σκευών του 7ου-8ου αι., βρέθηκαν κατά τον

⁵³⁰ Πούλου-Παπαδημητρίου 2008β, 58-62, 76-79, 101 (αρ. 72, 74, αμφορείς με οπές στον ώμο), πίν. 15-23, 52-57

⁵³¹ Για περισσότερη βιβλιογραφία και αναφορές: Γιαγκάκη 2018, 145

καθαρισμό των βοηθητικών ρηχών δεξαμενών (παραδόχια) της κινστέρας 06. Αντίστοιχη πρακτική δεν μπορεί να αποσαφηνιστεί πλήρως από άλλες θέσεις, αλλά συχνά για την ερμηνεία ή τον προσδιορισμό της δεύτερης χρήσης των χυτρών, βασικό στοιχείο είναι το σημείο εύρεσής τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα ευρήματα δεκαπέντε χυτρών που βρέθηκαν σε ένα στενό δρόμο, δίπλα από ένα κτίριο, στη Βερενίκη της Λιβύης. Ο John A. Lloyd ερμηνεύει τις χύτρες αυτές ως δημόσια ουρητήρια.⁵³² Ωστόσο, άλλες ερμηνείες που έχουν δοθεί για τα συγκεκριμένα σκεύη σχετίζονται με την συλλογή ομβρίων υδάτων από την ανωδομή του παρακείμενου κτιρίου.⁵³³

Ένα βασικό ερώτημα για την Οξιά από την πρώτη στιγμή των ερευνών στον χώρο είναι η σχέση που θα μπορούσαν να έχουν οι αμφορείς που κυριαρχούν στο κεραμικό σύνολο, αποτελούν το 67%, με τις πολυπληθείς υδατοδεξαμενές (έως σήμερα έχουν καταγραφεί 33 δεξαμενές) (Εικ. 21). Ένας σχεδόν ακέραιος ωοειδής αμφορέας (αρ. κατ. 124, Σχ. 11, Πίν. 11) που εντοπίστηκε δίπλα από την κινστέρα 21 (Εικ. 26), και σε συνδυασμό με αναφορές στις γραπτές πηγές, μπορούν να ρίξουν περισσότερο φως στο ρόλο των αμφορέων στη διαχείριση του νερού, πέραν της χρήσης τους ως αγγείων άντλησης.

Ενδιαφέρουσες πτυχές της διαχείρισης των υδάτων σε στρατόπεδα διασώζονται στο λεγόμενο *Στρατηγικόν του Μαυρικίου*, ένα εγχειρίδιο στρατηγικής, το οποίο αποδίδεται στον αυτοκράτορα Μαυρίκιο (582-602 μ.Χ.).⁵³⁴ Το σημείο που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι οι τελευταίες παράγραφοι του τέταρτου κεφαλαίου του δέκατου λόγου (10.4.9-11), το οποίο και παρατίθεται παρακάτω :

(9) *Εἰ δὲ ἀπόρως*

πρὸς τὸ ὕδωρ ὁ τόπος ἔχει μὴδὲ ῥυτοῦ ἐν αὐτῷ ὄντος, μὴδὲ ἐν ὀρύγματι εὕρισκομένου, δεῖ ἢ πίθους ὀστρακίνοους ἢ βούττεις τελείας προεντρεπίζειν καὶ γεμίζειν ὕδατος καὶ κόχλακας ἐν αὐτῷ ποταμίους ρίπτειν, εἰς τὸ ἀνταρκῆσαι μέχρι τῆς τοῦ χειμῶνος ὥρας καὶ φθάσαι κινστέρα οἰκοδομηθῆναι, καὶ ὄμβριον ὑποδέξεται (5) ὕδωρ. (10) Ἵνα δὲ μὴ ὡς εἰκὸς ὄζη ἀκίνητον μένον τὸ ὕδωρ ἐν τοῖς ἀγγείοις, δεῖ ἐπιτόνια γίνεσθαι ἐν τοῖς ἀγγείοις καὶ δοχεῖα μικρὰ παρατίθεσθαι αὐτοῖς, ἵνα κατ' ὀλίγον ἀποστάζον τὸ ὕδωρ ἐν αὐτοῖς κίνησιν προσδέχεται. ἅμα δὲ τοῦ πληροῦσθαι τὰ δοχεῖα, πάλιν ἀποκενοῦν ἐν τοῖς πίθοις ἥτοι βουττίοις τοῦτο, ἵνα διὰ τῆς κινήσεως ταύτης διαπνέεται τὸ ὕδωρ καὶ μὴ ἀφανίζεται. (11) Χρήσιμον δὲ ἔστι καὶ τὸ ὄξος ἐν τοῖς ἀφανιζομένοις ὕδασιν· ἀμβλύνει γὰρ καὶ μεταβάλλει τὴν τούτου ὀρμὴν εὐκόλως. Δυνατὸν δὲ ἔστι καὶ σανίδας προπαρασκευάσαι πα-

⁵³² Lloyd 1977, 150-152, εικ. 30, πίν. XIa. Peña 2007, 202. Γιαγκάκη 2018, 143

⁵³³ Peña 2007, 200-202, εικ. 7-4

⁵³⁴ Dennis 1984, xvii. Σχετικά με την απόδοση του έργου στον ίδιο το Μαυρίκιο, υπάρχουν κάποιες αμφιβολίες και θεωρεῖται πιθανότερο να γράφηκε από τον Φιλιππικό, γαμπρό του Μαυρικίου. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το κείμενο: Dennis 1984, vii-xxiii

χυτέρας και ἐν κατορύγματι συμπλήξαι αὐτὰς ὡς ἐπὶ σαρκίου και διὰ πίσης και στουπίου ἢ καμψαρικῶν κατασφαλίσασθαι τὰς ζεύξεις ἤτοι τοὺς ἄρμους (5) αὐτοῦ και ἐν τάξει ξυλίνης κινστέρνας συμμέτρον κατασκευάσαι, εἴτε μίαν, εἴτε πλείους, ἐχούσας εἴκοσι ἐπὶ δέκα πόδας μῆκος και ὕψος ὀκτῶ ἢ δέκα, μέχρι οὗ ἐγγόρηγοι αἱ κινστέρναι γέγονται. Δῆλον γὰρ ἐστίν, ὡς ἐν τοῖς μειζοτέροις ἀγγείοις πλέον τὸ ὕδωρ διαμένει. κατόχια δὲ ξύλινα ἐν τῷ μέσῳ τῶν κινστερνῶν δεῖ βάλλεσθαι και σανίδας παχείας, ἵνα μὴ τῷ πλήθει τοῦ ὕδατος βιαζόμεναι (10) αἱ σανίδες διαστρέφονται και τὸ ὕδωρ ἀπολύουσιν.⁵³⁵

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφονται οι ιδανικοί τόποι για τη δημιουργία ενός στρατοπέδου και τα βασικά χαρακτηριστικά που θα πρέπει να έχει αυτό. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά πέραν του φυσικά οχυρού χώρου και στον τρόπο που ένα φρούριο γίνεται ισχυρότερο, είναι η προσβασιμότητα σε νερό. Όπως περιγράφεται στο απόσπασμα, αν σε μια περιοχή δεν υπάρχουν σημεία με πόσιμο νερό τότε τον βασικό ρόλο για τη διατήρηση και την παροχή πόσιμου νερού έχουν τα αγγεία. Γίνεται λεπτομερής αναφορά στο γέμισμα πύθων ή βαρελιών με νερό και τη χρήση αγγείων ή δοχείων μικρότερου μεγέθους. Συγκεκριμένα το νερό πρέπει να στάζει μέσα από τα πιθάρια ή τα βαρέλια στα μικρότερα αγγεία, και μετά το άδειασμα του πύθου/βαρελιού, το νερό μεταγγίζεται εκ νέου στα πιθάρια/βαρέλια από τα μικρότερα αγγεία. Όλη αυτή η διαδικασία που περιγράφεται βοηθάει στη διατήρηση της φρεσκάδας του νερού, σημειώνοντας ότι το ξύδι (ἄζος) ενισχύει αυτήν τη διαδικασία. Στο τέλος του κειμένου, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι το χτίσιμο δεξαμενής ή δεξαμενών είναι επιβεβλημένο, καθώς είναι γνωστό ότι το νερό διατηρείται καλύτερα σε αυτές από ό,τι στα αγγεία (*Δῆλον γὰρ ἐστίν, ὡς ἐν τοῖς μειζοτέροις ἀγγείοις πλέον τὸ ὕδωρ διαμένει*).

Η Οξιά έχει συνολική έκταση έξι στρέμματα και έως τώρα έχουν εντοπιστεί γύρω στις τριάντα τρεις υδατοδεξαμενές, γεγονός που υποδηλώνει την ανάγκη και την αγωνία των κατοίκων της για την παροχή πόσιμου νερού σε μια περιοχή με έντονη λειψυδρία. Πιθανόν, δεν πρέπει να αποκλείσουμε τη χρήση των αμφορέων ως αποθηκευτικών αγγείων πόσιμου νερού σε περιόδους ανομβρίας (τύπος Β δεύτερης χρήσης αμφορέων, χωρίς μετατροπή στο σχήμα τους). Ο Peña παρουσιάζει πολλές περιπτώσεις ρωμαϊκών αμφορέων που χρησιμοποιήθηκαν για τη μεταφορά ή την αποθήκευση νερού, με αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα την εύρεση αμφορέων σε εργαστήριο λύχνων στην ανασκαφή της Πομπηίας.⁵³⁶ Για την πρωτοβυζαντινή περίοδο κάτι τέτοιο δεν έχει παρατηρηθεί, και ίσως είναι δύσκολο να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα σχετικά με τους αμφορείς. Όμως, οι Portale και Romeo,

⁵³⁵Dennis 1981, 348-350 (στιχ. 41-62)

⁵³⁶ Peña 2007, 133-137

παρατηρώντας τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κρητικών αμφορέων, όπως τα μεγάλα σώματα και τα διευρυμένα χείλη, τους συγκρίνουν με τα μεταγενέστερα λαγήνια. Αυτή η σύγκριση τις οδήγησε στην υπόθεση ότι οι κρητικοί αμφορείς του 7ου-9ου αι. μ.Χ. θα μπορούσαν να λειτουργούν εκτός από αγγεία μεταφοράς και ως αγγεία αποθήκευσης κρασιού, λαδιού ή νερού.⁵³⁷ Επομένως, βάσει των παραπάνω, μπορεί να υποθεθεί ότι, η επικράτηση των κρητικών αμφορέων στο κεραμικό σύνολο της Οξάς, σε συνδυασμό με τα λίγα ευρήματα χρηστικών αγγείων όπως λεκανών, καδόσχημων αγγείων και πίθων, εξηγείται με τη χρήση των αμφορέων ως αγγείων αποθήκευσης.

Η κεραμική ως οικοδομικό υλικό

Τα κεραμικά αγγεία πέρα από τη χρηστική αξία και τον σημαντικό ρόλο που έπαιζαν στην καθημερινότητα και τις ανθρώπινες δραστηριότητες, χρησιμοποιήθηκαν ευρέως, ιδίως τα κεραμικά απορρίμματα, ως οικοδομικό υλικό (τύπος Γ επαναχρησιμοποίησης αγγείων).

Ο Peña αναφέρει πάρα πολλές περιπτώσεις για τη χρήση κεραμικών θραυσμάτων ή και αγγείων για την κατασκευή είτε κονιαμάτων, είτε αγωγών. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο συχνά χρησιμοποιήθηκαν τμήματα αγγείων στην κάλυψη ψευδόπλινθων τοίχων, κυρίως απολήξεις αμφορέων προς αντικατάσταση των πλίνθων. Ταυτόχρονα, θραύσματα κεραμικής εντοπίζονται στο γέμισμα των τοιχοποιιών, στο αρμολόγημα των πλίνθων αλλά και στη σύσταση των κονιαμάτων για στεγανοποίηση δεξαμενών ή οικοδομικών κονιαμάτων, όπως φαίνεται και από τα ευρήματα στην τοιχοποιία για τη δημιουργία των θόλων στον Άγιο Βιτάλιο της Ραβέννας και στο μασσωλείο της Γάλλας Πλακιδιάς.⁵³⁸

Αυτά τα στοιχεία αποκαλύπτουν διάφορες τεχνικές κατασκευής, αλλά και ποικίλους τρόπους που χρησιμοποιούνταν τα κεραμικά προϊόντα, μετά την αρχική τους χρήση. Αυτό διαπιστώνει κανείς από τα πρόσφατα ευρήματα από την επιφανειακή έρευνα του Νορβηγικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στο Κάστρο Απαλίρου στο νησί της Νάξου. Συγκεκριμένα μέσω της συστηματικής παρατήρησης και της μελέτης των κεραμικών αγγείων ή θραυσμάτων, που εντοπίστηκαν σε διάφορα κτίρια, κατόρθωσαν να προσδιορίσουν τους χρονικούς ορίζοντες που κτίστηκαν, επιδιορθώθηκαν ή κατέρρευσαν αυτά τα κτήρια.⁵³⁹

⁵³⁷ Portale-Romeo 2001, 393. Yangaki 2005, 304

⁵³⁸ Peña 2007, 250-271, εικ. 9.2, εικ. 9.5. Lister, Lister 1981, 68-69

⁵³⁹ Indgjerd 2018, 145-154

Η χρήση της κεραμικής ως οικοδομικό υλικό, φαίνεται ότι φωτίζει ακόμα περισσότερο τους χρονικούς ορίζοντες κατοίκησης σε αυτήν την απόμερη θέση. Όπως, σημειώνει ο Hallvard R. Indgjerd, στην οχυρή θέση στο Κάστρο Απαλίου έχουν καταγραφεί συνολικά πενήντα εννέα υδατοδεξαμενές, που παρουσιάζουν μια ποικιλομορφία σχήματος και χωρητικότητας, και κυριαρχούν στον χώρο. Σε όλες τις δεξαμενές υπάρχει εσωτερική επένδυση υδραυλικού κονιάματος με θρυμματισμένη κεραμική, αλλά σε εννέα δεξαμενές παρατηρείται μια στρώση κεραμικών θραυσμάτων μεταξύ του τοιχώματος και του κονιάματος. Η χρονολόγηση των θραυσμάτων που εντοπίζονται στις δεξαμενές δεν είναι εύκολη υπόθεση, καθώς είναι κυρίως θραύσματα από σώματα αμφορέων, γεγονός που περιορίζει τις δυνατότητες χρονολόγησης. Ωστόσο, μορφολογικά και μακροσκοπικά χαρακτηριστικά στοιχεία βοηθούν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Τόσο οι μακροσκοπικές παρατηρήσεις στον πηλό των θραυσμάτων, όσο και οι χαρακτηριστικές κυματοειδείς αυλακώσεις στην εξωτερική επιφάνειά τους, οδήγησαν στην αναγνώρισή τους ως σώματα από υστρερωμαϊκούς αμφορείς 2 (LRA2), οι οποίοι χρονολογούνται από τον 5ο έως τον 7ο αι. μ.Χ. Αυτά τα δεδομένα οδήγησαν στην υπόθεση ότι η συγκεκριμένη τεχνική του ενδιάμεσου στρώματος με θραύσματα σωμάτων LRA2, πιθανόν χρησιμοποιήθηκε κατά την πρώτη φάση του οικισμού στο Κάστρο Απαλίου, για την επισκευή ή ενίσχυση δεξαμενών που είχαν φθορές ή προβλήματα στεγανότητας.⁵⁴⁰

Αντίστοιχα τεχνικά χαρακτηριστικά εντοπίζονται και στις δεξαμενές που βρίσκονται στην Οξιά. Όλες είναι κτισμένες από λίθους με άφθονο οικοδομικό κονίαμα και εσωτερική επένδυση υδραυλικού κονιάματος. Η μελέτη των δεξαμενών της Οξιάς, βρίσκεται ακόμα σε πολύ πρώιμο στάδιο και δεν μπορούν να γίνουν περισσότερες παρατηρήσεις ως προς τη σύσταση των κονιαμάτων.⁵⁴¹ Αυτό που μπορεί να γίνει είναι μια πρώτη προσπάθεια προσέγγισης για τη χρονολόγηση των δεξαμενών με βάση τα θραύσματα κεραμικής που εντοπίζονται, όχι στη σύνθεση του κονιάματος αλλά στην τοιχοποιία τους. Στην εξωτερική επιφάνεια των τοίχων των δεξαμενών 05, 07, 08, 16 και 32 (**Εικ. 22-25**), διακρίνεται η χρήση κεραμικών θραυσμάτων μεταξύ των λίθων για την αρμολόγηση της τοιχοποιίας. Μια πρώτη παρατήρηση είναι ότι ο κύριος όγκος των κεραμικών στην τοιχοποιία εντοπίζεται κυρίως στη διαμόρφωση των θόλων της ανωδομής, όπως φαίνεται στη δεξαμενή 07 και 16 (**Εικ. 22-24**). Ωστόσο, η έρευνα είναι ακόμα σε πολύ πρώιμο στάδιο για να υποστηριχθεί η

⁵⁴⁰ Indgjerd 2018, 148-150, εικ. 6-7

⁵⁴¹ Η μελέτη των δεξαμενών και των στοιχείων που της χαρακτηρίζουν ερευνάται από τη μεταπτυχιακή φοιτήτρια Αγγελική Αλυγιζάκη ως θέμα για της διπλωματικής της εργασίας, την οποία ευχαριστώ για τις φωτογραφίες των δεξαμενών.

χρήση αυτής της τεχνικής γενικά στις δεξαμενές ή αν πρόκειται για μεμονωμένα παραδείγματα ή για επιδιορθώσεις τοιχοποιών

Οι πρώτες παρατηρήσεις που μπορούν να γίνουν είναι ότι πρόκειται κυρίως για σώματα αμφορέων, τα περισσότερα εξ αυτών ακόσμητα και ανάμεσά τους λίγα σώματα με οριζόντιες ταινίες λεπτών εγχαράξεων. Τα σώματα με τις λεπτές εγχαράξεις παραπέμπουν σε σφαιρικούς αμφορείς που παράγονται στην περιοχή της Μεσογείου από τον προχωρημένο 6ο έως και τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ.⁵⁴² Ταυτόχρονα, οι μακροσκοπικές παρατηρήσεις στον πηλό των θραυσμάτων δείχνουν πολλές ομοιότητες με αντίστοιχα θραύσματα σφαιρικών αμφορέων, που εντοπίστηκαν κατά την επιφανειακή έρευνα, και θεωρούνται προϊόντα τοπικών εργαστηρίων.⁵⁴³ Ο πηλός των υπόλοιπων ακόσμητων θραυσμάτων παραπέμπει σε πηλούς που εντοπίζονται στους κρητικούς αμφορείς που παράγονται μεταξύ του 6ου-7ου αι. μ.Χ.⁵⁴⁴ Αυτά τα ευρήματα στην τοιχοποιία των δεξαμενών της Οξιάς, ίσως λειτουργούν ως τεκμήρια για επισκευές, επιδιορθώσεις ή και ανακατασκευές δεξαμενών που έγιναν γύρω στον 7ο αι. μ.Χ

⁵⁴² Portale – Romeo 2001, 354-359. Yangaki 2005, 216

⁵⁴³ Ο ίδιος πηλός εντοπίζεται στα σώματα σφαιρικών αμφορέων από την Οξιά (αρ. κατ. 102, 103, 107, 110)

⁵⁴⁴ Portale – Romeo 2001, 260-410. Yangaki 2005, 181-197

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

Συμπεράσματα

Η μελέτη του κεραμικού υλικού που συλλέχθηκε κατά τα τρία πρώτα χρόνια της επιφανειακής έρευνας στην Οξιά προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την περίοδο χρήσης της θέσης. Τα ευρήματα της κεραμικής χρονολογούνται κυρίως από τον 6ο αι. μ.Χ. έως και τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ. Παρ' ότι έχουν βρεθεί αρκετοί κρητικοί αμφορείς που παράγονται και εντοπίζονται σε άλλες θέσεις του νησιού ήδη από τα μέσα του 5ου αι. μ.Χ., η πλειονότητα των ευρημάτων χρονολογείται κυρίως από τον 6ο αι. και εξής. Η παρουσία ευρημάτων όπως τα πινάκια και οι κούπες λευκού πηλού από την Κωνσταντινούπολη, αλλά και ωοειδών αμφορέων, που εντοπίζονται σε ναυάγια και θέσεις του 8ου-9ου αι. μ.Χ., αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την ανθρώπινη δραστηριότητα στην κορυφή της Οξιάς έως και τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ.

Εξάλλου, η εξέταση του κεραμικού συνόλου της Οξιάς προσφέρει ασφαλείς ενδείξεις για την κατανομή του κεραμικού υλικού και τα αγγεία που απαντούν συχνότερα στα βραχώδη πλατώματα του όρους. Οι αμφορείς, είτε κρητικοί είτε εισηγμένοι, αποτελούν την πλειονότητα των αγγείων που εντοπίζονται. Συγκεκριμένα οι αμφορείς αποτελούν το 69% της κεραμικής στην Οξιά (**Εικ. 8**), και από αυτό το ποσοστό τα περισσότερα θραύσματα αμφορέων ανήκουν σε κρητικούς αμφορείς (70%, **Εικ. 9**).

Ο πιο συχνός τύπος κρητικού αμφορέα είναι ο TRC12 και ακολουθεί ο τύπος TRC2. Αυτή η διαπίστωση έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της κατοίκησης στην Οξιά, αφού η προτίμηση σε αυτόν τον αμφορέα με το χαρακτηριστικό σφαιρικό σώμα αποδεικνύει την αυξημένη παρουσία και δραστηριότητα στον χώρο ειδικά κατά τον 7ο αι. μ.Χ. (**Εικ. 10**). Η κυριαρχία των αμφορέων και ειδικά των σφαιρικών αμφορέων, έχει παρατηρηθεί και σε άλλες θέσεις όπως ο Πρινιατικός Πύργος.⁵⁴⁵ Στην περίπτωση του Πρινιατικού Πύργου αυτή η πληθώρα αμφορέων ερμηνεύεται ως απόρροια του ρόλου της θέσης ως σημείο ελλιμενισμού.⁵⁴⁶ Κάτι τέτοιο δεν μπορεί να υποστηριχθεί στην περίπτωση της Οξιάς, όμως φαίνεται να επιβεβαιώνει ότι οι κρητικοί αμφορείς πέραν του ρόλου τους ως αγγείων συσκευασίας και μεταφοράς, έπαιζαν σημαντικό ρόλο, εξαιτίας του σχήματός τους, και στην αποθήκευση κυρίως υγρών προϊόντων. Υπάρχουν ισχυρά δεδομένα για τη χρήση τους ως αγγείων άντλησης νερού από τις υδατοδεξαμένες της Οξιάς, και πιθανόν δεν

⁵⁴⁵ Klontza-Jaklova 2014, 800-803. Τζαβέλλα 2016, 5-6

⁵⁴⁶ Τζαβέλλα 2016, 12-13

είναι παράτολμο να θεωρήσουμε ότι οι αμφορείς λειτούργησαν, όχι μόνο ως αγγεία αποθήκευσης λαδιού, κρασιού ή ξηρών προϊόντων, αλλά και νερού. Επιβεβαιώνεται δηλαδή και εδώ ότι οι αμφορείς αποτελούν είδη «πολυσυσκευασίας» με ποικίλες χρήσεις και λειτουργίες.⁵⁴⁷

Ταυτόχρονα μέσα από τις μακροσκοπικές παρατηρήσεις στον πηλό των ευρημάτων της Οξάς μπορούν να γίνουν αρκετές υποθέσεις, ελλείψει πετρογραφικών ή χημικών αναλύσεων, σχετικά με την οργάνωση της παραγωγής στην ευρύτερη περιοχή του Μιραμπέλλου. Τόσο στα ευρήματα των κρητικών αμφορέων, όσο και σε άλλα σκεύη καθημερινής χρήσης όπως οι λεκάνες, οι πίθοι, οι κανάτες και οι χύτρες, τα οποία θεωρούνται τοπικά προϊόντα, αναγνωρίζονται κοινά χαρακτηριστικά στοιχεία στη σύσταση του πηλού τους. Αυτές οι παρατηρήσεις στον πηλό και η σύγκρισή τους με αντίστοιχες παρατηρήσεις ή συμπεράσματα πετρογραφικών ή χημικών αναλύσεων από διάφορες περιοχές της ανατολικής Κρήτης όπως το Καλό Χωριό, το Βρόκαστρο, το Μόχλος, τη Λάστρο, το Καβούσι, την Ίτανο και το Μύρτο, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον εντοπισμό τοπικών εργαστηρίων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή.

Στα ευρήματα των κρητικών αμφορέων της Οξάς μπορούν να αναγνωριστούν δύο πηλοί με κοινές πετρογραφικές αναφορές στην ευρύτερη περιοχή του Μιραμπέλλου, που αντανakλούν ένα ευρύ σχηματολόγιο των κρητικών προϊόντων όπως ο TRC1, TRC2, TRC5, TRC10 και TRC12. Αντίστοιχες παρατηρήσεις από τις λεκάνες, τους πίθους και τις κανάτες δείχνουν ότι οι πηλοί που επαναλαμβάνονται στα ευρήματα της Οξάς, παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες κυρίως με τα πετρογραφικά χαρακτηριστικά της ευρύτερης περιοχής του Καλού Χωριού ή/και του Μόχλου. Ο πηλοί που χαρακτηρίζουν τις χύτρες, αντιθέτως, παρουσιάζουν ομοιότητες με πολλές περιοχές όπως η Ίτανος (**αρ. κατ. 181**), ο Μύρτος ή το Μόχλος (**αρ. κατ. 186, 187**), η Λάστρος και το Καλό Χωριό. Επίσης σκεύη όπως τα δύο σαλτσάρια που βρέθηκαν στην Οξά, έχουν μορφολογικές και πετρογραφικές ομοιότητες με το εύρημα της Ψείρας, που είναι προϊόν κεραμικού εργαστηρίου από το Μόχλος. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Κρήτης και κυρίως την ευρύτερη περιοχή του Μιραμπέλλου δραστηριοποιούνται κεραμικά εργαστήρια με μια ευρεία παραγωγή αγγείων μεταφοράς και αποθήκευσης, όπως οι κρητικοί αμφορείς ήδη από τον 6ο αι., ίσως και νωρίτερα, και τουλάχιστον ως τον 8ο αι. μ.Χ. Ταυτόχρονα, από τα ίδια ή άλλα κεραμικά εργαστήρια της

⁵⁴⁷ Portale-Romeo 2001, 392-393. Yangaki 2005, 304. Gallimore 2016, 183-184. Γιαγκάκη 2020, 168-182

περιοχής παράγονται ποικίλα σκεύη όπως λεκάνες, πίθοι, κανάτες και χύτρες κατά την ίδια περίοδο. Από την άλλη, τα σαλτσάρια, που είναι σκεύη που διαμορφώνονται και παράγονται από τον 7ο αι. μ.Χ., δηλώνουν τόσο ότι οι τοπικοί κεραμείς παρακολούθησαν την εξέλιξη της κεραμικής παραγωγής, όσο και την ευρεία κεραμική παραγωγή των εργαστηρίων της περιοχής από τον 6ο ως και τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ.

Ταυτόχρονα, από τη μία ευρήματα όπως τα θραύσματα που αντιπροσωπεύουν απομιμήσεις ερυθροβαφούς κεραμικής από τη Β. Αφρική, δηλώνουν τις επαφές και τις επιρροές των τοπικών εργαστηρίων από άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας έως και τον 7ο αι. μ.Χ. Από την άλλη, οι εισηγμένοι αμφορείς του 8ου – αρχές 9ου αι. μ.Χ. και τα ευρήματα αγγείων λευκού πηλού από την Κωνσταντινούπολη (*GWW I*), που εντοπίζονται σε θέσεις του νησιού όπως η Γόρτυνα, ο Πρινιάτικος Πύργος, η Ψείρα και η Οξιά, παρουσιάζουν τις σχέσεις του νησιού με σημαντικά κέντρα που ενισχύονται από τον 7ο αι. μ.Χ., όπως το Αιγαίο, η Μικρά Ασία, αλλά και η Κωνσταντινούπολη. Αυτά τα δεδομένα ανατρέπουν την παλαιότερη εικόνα απομόνωσης ή και εγκατάλειψης των πόλεων και σημαντικών οικισμών του νησιού εξαιτίας της αραβικής απειλής.⁵⁴⁸ Η ανακάλυψη θραυσμάτων αγγείων λευκού πηλού *GWW II* των αρχών του 9ου αι. μ.Χ. στην Οξιά και η απουσία έως τώρα αντίστοιχων ευρημάτων από άλλες θέσεις του νησιού, δείχνει ότι στην Οξιά, υπάρχει η ανθρώπινη παρουσία έως και την αραβική κατάκτηση.

Με βάση τα παραπάνω, παρά την όλη αναταραχή και την αναδιοργάνωση των κρητικών πόλεων κατά τον 7ο-8ο αι., η Οξιά διατηρεί επαφές με την περιοχή της Μικράς Ασίας, όπως φαίνεται από την εισηγμένη χύτρα που εντοπίζεται στο κεραμικό σύνολο, αλλά και στενές επαφές με περιοχές του Αιγαίου, όπως διαπιστώνει κανείς από τον σχετικά μεγάλο αριθμό των ωσειδών αμφορέων που ήρθαν στο φως. Ταυτόχρονα, όμως, διαφαίνονται και επαφές με την πρωτεύουσα, όπως υποδηλώνουν τα ευρήματα λευκής εφυαλωμένης κεραμικής από την Κωνσταντινούπολη. Αυτά τα δεδομένα από την Οξιά, εμπλουτίζουν εμμέσως τις γνώσεις μας για την πόλη του Ολούντος, αυτό το σημαντικό λιμάνι στις βόρειες ακτές της Κρήτης, το οποίο θα πρέπει να είναι ακόμα σε λειτουργία και χρήση, αφού θα ήταν λογικό να υποθέσουμε ότι τα εισηγμένα κεραμικά έφταναν στην Οξιά μέσω του Ολούντος.

Παρά όμως την πληθώρα των πληροφοριών που αντλούνται από την μελέτη της κεραμικής της Οξιάς δεν μπορεί να αποσαφηνιστεί ο ακριβής χαρακτήρας της θέσης, αν δηλαδή πρόκειται για έναν οχυρωμένο οικισμό ή μια στρατιωτική εγκατάσταση. Μπορούμε

⁵⁴⁸ Tsigonaki 2007, 283-285

όμως να υποθέσουμε ότι εξαιτίας της έκτασης της θέσης (έξι στρέμματα), της ποικιλίας και του χρονολογικού εύρους των κεραμικών αγγείων που εντοπίζονται στο χώρο, πιθανόν η Οξιά δεν λειτούργησε αποκλειστικά ως καταφύγιο ή στρατιωτική εγκατάσταση, αλλά πιθανόν ως ένας οχυρωμένος οικισμός, με κλειστή αγροτική οικονομία χωρίς ιδιαίτερες εξαγωγές αγροτικών προϊόντων. Σε αυτή την υπόθεση οδηγούν παρατηρήσεις όπως η απουσία από το κεραμικό υλικό της Οξιάς του κρητικού αμφορέα TRC4, ο οποίος θεωρείται ότι είναι ο αμφορέας που σχετίζεται με τις εξαγωγές των κρητικών προϊόντων, εξαιτίας του εντοπισμού του σε αρκετές θέσεις του Μαύρης Θάλασσας.⁵⁴⁹ Ταυτόχρονα, η χαμηλή παρουσία ερυθροβαφών πινακίων (έχουν εντοπιστεί μόλις τρία θραύσματα), τα οποία χρονολογούνται κυρίως στον ύστερο 6ο - πρώιμο 7ο αι., με την ταυτόχρονη παρουσία ενός χείλους κρητικού αμφορέα TRC1 του ύστερου 6ου αι., αποτελούν σημαντικές ενδείξεις για τη χρονολόγηση της θέσης. Επομένως, με βάση αυτές τις παρατηρήσεις μπορεί να υποτεθεί ότι η ανθρώπινη παρουσία στην Οξιά χρονολογείται από τον ύστερο 6ο αι. έως και τις αρχές του 9ου αι., και λειτούργησε ως ένας οχυρωμένος οικισμός υπό την πίεση της αραβικής απειλής.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του οχυρωματικού περιβόλου και των υδατοδεξαμενών που βρίσκονται στο όρος Οξιά, αλλά και η μελέτη της κεραμικής επιτρέπουν μια σύνδεση και ένα παραλληλισμό με αντίστοιχες θέσεις της Κρήτης και του Αιγαίου.

Το Λιόπετρο μεταξύ των χωριών Χαμέζι και Μουλιανά Σητείας παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την Οξιά. Η θέση εντοπίζεται σε υψόμετρο 450 μ. και χαρακτηρίζεται από απότομες βραχώδεις πλαγιές. Το κεντρικό πλάτωμα έχει μήκος 200-250 μ. και πλάτος γύρω στα 50-100 μ. Όλες οι πλευρές του είναι φυσικά οχυρωμένες από απότομες και βραχώδεις πλαγιές, με τα μόνα προσβάσιμα σημεία του πλατώματος να εντοπίζονται στη βόρεια και την ανατολική πλευρά. Στον χώρο υπάρχει η εκκλησία του Προφήτη Ηλία, πολλά κατάλοιπα υδατοδεξαμενών, οχυρωματικού περιβόλου και πληθώρα αρχιτεκτονικών καταλοίπων. Ο ναύαρχος Spratt είναι ο πρώτος που σχολιάζει τον οχυρωματικό περίβολο του Λιόπετρου, σημειώνοντας ότι δεν πρόκειται για ελληνιστική οχύρωση, αλλά για οχύρωση των μέσων χρόνων πριν φτάσουν στην περιοχή οι Βενετοί.⁵⁵⁰ Την ίδια άποψη εκφράζει και ο Giuseppe Gerola, κατατάσσοντας τις οχυρώσεις της θέσης στον κατάλογο

⁵⁴⁹ Portale, Romeo 2001, 306-307. Yangaki 2005, 191-192. Gallimore 2016, 180-181, 183-184.

Yangaki 2016, 220

⁵⁵⁰ Spratt 1865, 159

των βυζαντινών οχυρώσεων του νησιού.⁵⁵¹ Ο Gerola περιγράφει λεπτομερώς τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στην ανάγκη διαχείρισης των υδάτινων πόρων, εξαιτίας της ξηρασίας της περιοχής, και την κατασκευή υδατοδεξαμενών ποικίλων μεγεθών,⁵⁵² τις οποίες ο ίδιος χρονολογεί στην πρωτοβυζαντινή περίοδο.⁵⁵³ Ωστόσο, για το Λιόπετρο δεν υπάρχουν περαιτέρω μελέτες πέραν της καταγραφής και περιγραφής των οχυρώσεων και των δεξαμενών, για να εξακριβωθεί η περίοδος κατοίκησης του χώρου.

Νεότερα δεδομένα για την έρευνα των οχυρώσεων της Κρήτης, σε αυτή την κρίσιμη περίοδο, έχουν εξαχθεί από το ερευνητικό πρόγραμμα «Οχυρωμένοι τόποι της Κρήτης (7ος-9ος αι.)» υπό τη διεύθυνση της Χρ. Τσιγωνάκη. Τα ευρήματα αυτού του προγράμματος παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την αναδιοργάνωση των κρητικών πόλεων και την οχύρωσή τους υπό το πρίσμα της αραβικής απειλής. Ολοένα και περισσότερα στοιχεία για τις οχυρώσεις στα αστικά κέντρα του νησιού κατά τον 7ο -9ο αι. μ.Χ. παρουσιάζουν τη δημιουργία δικτύων οχυρωμένων θέσεων, είτε στις ακροπόλεις των επίσημων πόλεων, είτε σε μικρότερους οικισμούς, για την άμυνα και την περιφρούρηση του νησιού από την εξωτερική απειλή.⁵⁵⁴

Αυτή η εικόνα από το νησί της Κρήτης παρουσιάζεται και σε άλλες περιοχές, όπως σε νησιά του Αιγαίου. Χαρακτηριστικά είναι τα ευρήματα και τα πρώτα αποτελέσματα της έρευνας στο Κάστρο Απαλίου στη Νάξο. Πρόκειται για μια θέση που μελετάται συστηματικά από το Νορβηγικό Ινστιτούτο και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς είναι μια απομονωμένη θέση, μη ορατή από τα πεδινά και δύσκολα προσβάσιμη, με απότομες πλαγιές και οχυρωματικό περίβολο.⁵⁵⁵ Πέραν του οχυρωματικού περιβόλου, στον χώρο εντοπίζονται οικιστικές κατασκευές, υδατοδεξαμενές και μια εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Γεώργιο.⁵⁵⁶ Τα πρώτα συμπεράσματα από την έρευνα στο Κάστρο Απαλίου απέδειξαν την ύπαρξη ενός απόμερου οικισμού, που δημιουργείται γύρω στα μέσα του 7ου αι. μ.Χ. και είναι σε χρήση έως και τον 13ο αι.⁵⁵⁷

Οι ανασκαφές στο Εμποριό της Χίου, παρουσιάζουν την ίδια εικόνα, με τη διαφορά ότι η οχύρωση βρίσκεται σε υψόμετρο 25-38 μ. και έχει άμεση σχέση με τον παράκτιο οικισμό του Εμποριού. Σύμφωνα με τον Michael Ballance, στην ακρόπολη του παράκτιου οικισμού γίνονται εκτεταμένες εργασίες ανασκευής και επέκτασης του οχυρωματικού περιβόλου στα

⁵⁵¹ Gerola 1905, 88-90

⁵⁵² Nowicki 2001, 101-102

⁵⁵³ Gerola 1905, 90

⁵⁵⁴ Tsigonaki 2007, 263-297. Μοσχόβη, Τσιγωνάκη κ.ά. 2018, 82. Tsigonaki 2019, 163-192

⁵⁵⁵ Hill κ.ά. 2018, 83-84. Roland 2018, 91-103

⁵⁵⁶ Hill 2018, 105-121

⁵⁵⁷ Hill κ.ά. 2018, 84-86

μέσα του 7ου αι. μ.Χ. Η νέα οχύρωση περικλείει μια περιοχή 4.500 τετραγωνικών μέτρων και ταυτόχρονα ελέγχει την περιοχή του λιμανιού. Στο εσωτερικό της οχύρωσης εντοπίζονται αρκετές κινστέρνες για την εξασφάλιση πόσιμου νερού.⁵⁵⁸ Τα ευρήματα από την ανασκαφή συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για έναν οχυρωμένο οικισμό και όχι για μια στρατιωτική εγκατάσταση.⁵⁵⁹ Αυτή η οικοδομική δραστηριότητα στο Εμποριό της Χίου εντάσσεται από τους μελετητές σε ένα γενικότερο πλαίσιο αναδιοργάνωσης των νησιών του Αιγαίου και της ενδοχώρας της βυζαντινής επικράτειας κατά τον 7ο -9ο αι., τόσο υπό την πίεση της αραβικής απειλής, όσο και της συνεχούς πίεσης και επέκτασης των Σλάβων.⁵⁶⁰

Το όρος Οξά διαθέτει πολλά στρατηγικά στοιχεία όπως η φυσική οχύρωση, ο οπτικός έλεγχος του κόλπου του Μιραμπέλλου και ο έλεγχος των χερσαίων δρόμων, που οδηγούσαν στην ενδοχώρα προς τη Δρήρο (μέσω της περιοχής Καλός Λάκκος) και προς την αρχαία πόλη της Καμάρας (σημερινός Άγιος Νικόλαος).⁵⁶¹ Τα ευρήματα της κεραμικής δηλώνουν τη χρήση του χώρου από τον ύστερο 6ο αι. έως τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ. και σε συνδυασμό με τα παραπάνω χαρακτηριστικά και τον οχυρωματικό περίβολο, γίνεται αντιληπτός ο ρόλος της θέσης ως ένας οχυρωμένος οικισμός, στην αναδιοργάνωση των πόλεων και των οικισμών στους τελευταίους ταραγμένους αιώνες της πρωτοβυζαντινής περιόδου στην Κρήτη, πριν την αραβική κατάκτηση το 827/828 μ.Χ. Η έλλειψη δεδομένων για παρουσία στον χώρο πριν τη βενετική κατάκτηση σε συνδυασμό με την κατάληψη του νησιού από τα αραβικά στρατεύματα υποδηλώνουν ότι η Οξά δεν χρησιμοποιήθηκε μετά από αυτήν και έως την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας. Ελπίζουμε η συνέχιση της έρευνας στο όρος Οξά να ρίξει περισσότερο φως για την κατανόηση του ρόλου τέτοιων απομονωμένων οχυρών θέσεων στο νησί και μέσω των κεραμικών ευρημάτων να κατανοήσουμε περαιτέρω την ανθρώπινη δραστηριότητα στον χώρο.

⁵⁵⁸ Ballance 1989, 51-73, πίν. 12-19

⁵⁵⁹ Boardman 1989, 122

⁵⁶⁰ Hood 1989, 3-9

⁵⁶¹ Μακράκης 2009, 399-400

Συντομογραφίες

ΑΔ	Αρχαιολογικό Δελτίο
ASAtene	Annuario della Scuola archeologica di Atene
BCH	Bulletin de Correspondance Hellenique
BSA	The Annual of the British School at Athens
CahArch	Cahiers archéologiques
ΔΧΑΕ	Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
DOP	Dumbarton Oaks Papers
HEROM	Journal on Hellenistic and Roman Material Culture
MontAnt	Monumenti antichi, Accademia nazionale dei Lincei
ΠΑΕ	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
RCRFActa	Rei Cretariae Romanae Fautorum <i>Acta</i>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abadie-Reynal, Sodini 1992: Abadie-Reynal C., Sodini J. - P., *La céramique paléochrétienne de Thasos (Alikí, Delkos, fouilles anciennes)*, Études thassiennes 13, Athens 1992

Adamsheck 1979: Adamsheck B., *Kenchreai. Eastern port of Corinth IV. The pottery*, Leiden 1979

Albani, Poulou-Papadimitriou 1990: Albani J., Poulou-Papadimitriou N., “Church complex at Pseira. Excavation at Pseira 1987-1988”, *Cretan Studies* 2 (1990), 1-9, πίν. I-XV

Albertocchi 2010: Albertocchi M., “Considerazioni sulla ceramica d’uso commune a Gortina (Creta) nel IV sec. D.C.”, S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci (επιμ.), *LRCW3. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean II*, BAR S2185, Oxford 2010, 923–929

Albertocchi 2011: Albertocchi M., “Ceramica commune: vasi da mensa e da dispensa, Ceramica da fuoco”, A. Di Vita, M. A. Rizzo (επιμ.) *Gortina agorà: scavi 1996–1997*, Studi di archeologia cretese 9, Padua 2011, 183–226

Albertocchi, Perna 2001: Albertocchi M., Perna R., “Ceramica commune: vasi da mensa e da dispensa”, A. Di Vita (επιμ.), *Gortina V.3. Lo scavo del Pretorio (1989–1995)*, τόμ. I, I Materiali, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 12, Padua 2001, 411–536.

Αλεξανδρή 1973: Αλεξανδρή Ό., «Αθήνα, Οδός Κοκκίνη 4-6», *ΑΔ* 28 (1973), 32-33

Arthur 1998: Arthur P., “Eastern Mediterranean amphorae between 500 and 700 AD. A view from Italy”, L. Saguì (επιμ.), *Ceramica in Italia. VI-VII, Atti del convegno in onore di John W. Hayes*, Biblioteca di Archeologia Medievale, Rome 1998, 157-184

Arthur 2007: Arthur P., “Pots and Boundaries: On Cultural and Economic Areas between Late Antiquity and the Early Middle Ages”, M. Bonifay, J.-Chr. Treglia (επιμ.), *LRCW 2. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, τόμ. I, BAR S1662, Oxford 2007, 15-27

Atlante I 1981: Anselmino L., Carandini A., Pavolini C. κ.ά., *Atlante delle forme ceramiche I, Ceramica fina romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo impero)*, *Enciclopedia dell’Arte Antica, Classica e Orientale*, Ρώμη 1981

Μπακιρτζής 1989: Μπακιρτζής Χ., *Βυζαντινά Τσουκαλολάγηνα. Συμβολή στη μελέτη ονομασιών, σχημάτων και χρήσεων πιρύμαχων μαγειρικών σκευών, μεταφορικών και αποθηκευτικών δοχείων*, Αθήνα 1989

Baldini, Parello 2001: Baldini I., Parello G., “Lucerne”, A Di Vita (επιμ.), *Gortina V.3. Lo scavo del Pretorio (1989–1995)*, τόμ. I, I Materiali, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 12, Padua 2001, 114-189

Ballance 1989: Ballance M., “The Byzantine Fortress”, M. Ballance, J. Boardman, Sp. Corbett, S. Hood (επιμ.), *Excavations in Chios 1952-55. Byzantine Emporio*, Oxford 1989, 49-82

Bass 1982: Bass G. F., “The Pottery”, G. F. Bass, F. H. Van Doorninck Jr. (επιμ.) *Yassi Ada I. A Seventh-Century Byzantine Shipwreck*, College Station 1982, 155–188.

Belli Pasqua - La Torre 1994-1995: Belli-Pasqua R., La Torre G. F., “La Strada Ovest del Pretorio di Gortina”, *ASAtene* 72–73 (1994-1995), 135–224.

Blondé, Gros, Pétridis 2011: Blondé F., Gros J. S., Pétridis Pl., “La céramique au quotidien à Thasos de l’*époque archaïque* à l’*époque protobyzantine*”, *Revue des Études Grecques* 124 (2011), 193-204

Boardman 1989: Boardman J., “The pottery”, M. Ballance, J. Boardman, Sp. Corbett, S. Hood (επιμ.), *Excavations in Chios 1952-55. Byzantine Emporio*, Oxford 1989, 88-121

Böhlendorf- Arslan 2010: Böhlendorf- Arslan B., “Die mittelbyzantinische Keramik aus Amorium,” F. Daim, J. Drauschke (επιμ.), *Byzanz – das Romerreich im Mittelalter (RGZM Monographien 84)*, τόμ. 2.1, Mainz 2010, 345– 371

Bonetto κ.ά. 2010: Bonetto J., Mazzochin S., Schindler-Kaudelka E., “Missione archeologica italiana presso il Teatro del Pythion a Gortyna a (Creta): I dati preliminari della ceramica comune di età tardoantica”, S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci (επιμ.), *LRCW3. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean II*, BAR S2185, Oxford 2010, 899–905

Bonifay 2004: Bonifay M., *Etudes sur la céramique romaine tardive d’Afrique*, BAR S1301, Oxford 2004

Μπορμπουδάκης 1971: Μπορμπουδάκης Ε., «Ανασκαφή Ελούντας», *ΑΔ* 26 (1971), Β’2, 529-533

Broneer 1930: Broneer O., *Corinth IV.2: Terracotta Lamps*, Cambridge 1930

Broneer 1977: Broneer O., *Isthmia III: Terracotta Lamps*, Princeton NJ 1977

Buko 2003: Buko A., “Invisible in Archaeological Ceramics: Research Problems”, G. Tsoucaris, J. Lipkowski (επιμ.), *Molecular and Structural Archaeology: Cosmetic and Therapeutic Chemicals*, NATO Science Series II: Mathematics, Physics and Chemistry, τόμ. 117, Springer 2003, 249-261

Coutsinas 2013: Coutsinas N., *Défenses crétoises: Fortifications urbaines et défense du territoire en Crète aux époques classique et hellénistique*, Sorbonne 2013

Coutsinas 2020: Coutsinas N., “Hellenistic Olous: Connectivity and Defence”, R. Cantilena, F. Carbone (επιμ.), *Monetary and social aspects of hellenistic Crete*, ASAtē Supplemento 8, Αθήνα 2020, 35-48

Dello Preite 1984: Dello Preite A., “Le importazioni di ceramica fine a Gortina e a Creta tra il IV e il VII sec. D.C.”, *ASAtene* 62 (1984), 177–198

Denker, Demirkök κ.ά. 2013: Denker A., Demirkök F., Kongaz G., Kiraz M., Kömörçü Ö. K., Akbaytogan T., “YK12,” Z. Kızıltan, G. Baran Çelik (επιμ.), *Stories from the Hidden Harbor: Shipwrecks of Yenikapı*, Istanbul 2013, 198– 209

Dennis 1981: Dennis G. T., *Das Strategikon des Maurikios. Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Wien 1981

Dennis 1984: Dennis G. T., *Maurice’s Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy*, Pennsylvania 1984

Di Vita 1988-1989: Di Vita A., “Glazed White Ware I–II di Saraçhane: Nuove evidenze da Gortina”, *ASAtene* 66–67 (1988-1989), 351–355

Διαμαντή 2010: Διαμαντή X., *Εντόπια παραγωγή και εισαγωγή αμφορέων στην Αλάσαρνα της Κω (5ος–7ος αι.). Συμβολή στην Έρευνα της Παραγωγής και Διακίνησης των Υστερορωμαϊκών/Πρωτοβυζαντινών Αμφορέων της Ανατολικής Μεσογείου*, Αθήνα 2010

Elton 2005: Elton H., “The economy of southern Asia Minor and LR1 amphorae”, J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M. A. Cau Ontiveros (επιμ.), *LRCW 1. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, Oxford 2005, 691-695

Empereur, Picon 1986: Empereur J.-Y., Picon M., «A propos d’un nouvel atelier de “Late Roman C”», *Figlina* 7 (1986), 143-146

Ermeti 2003: Ermeti A. L., “Materiali ceramic di età bizantina (VI-VII secolo) dallo scavo di via Cattaneo a Cattolica”, X. Μπακιρτζής (επιμ.), *Πρακτικά 7ου Διεθνούς Συνεδρίου Μεσαιωνικής Κεραμικής της Μεσογείου: Θεσσαλονίκη, 11-16 Οκτωβρίου 1999*, Θεσσαλονίκη 2003, 519-522

Fabrini, Perna 2009: Fabrini G., Perna R., “Lo scavo dell’ Edificio Sud e delle Case Byzantine a Gortin di Creta”, *LANX* 4 (2009), 121-138

Ferrazzoli, Ricci 2009: Ferrazzoli A. F., Ricci M., “Cilician ceramic production from Roman to Byzantine Age. New data from Elaiussa Sebaste”, *OLBA* XVII (2009), 33-44

Ferrazzoli, Ricci 2010: Ferrazzoli A. F., Ricci M., “Le produzioni di ceramiche comuni decorate di età protobizantina di Elaiussa Sebaste”, S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci (επιμ.), *LRCW3. Late Roman CoarseWares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean II*, BAR S2185, Oxford 2010, 803-813

Fiolitaki 2014: Fiolitaki A., “Cooking wares from Agioi Asomatoi Vafe and Kefala Vrises in the region of Chania (Crete)”, N. Poulou- Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (επιμ.), *LRCW 4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market without Frontiers*, BAR-IS2616, τόμ. 1, Oxford 2014, 469-476

Forster 2009: Forster G., *Roman Knossos: the pottery in context: a presentation of ceramic evidence provided by the Knossos 2000 Project (1993-95)*, Δημοσίευση διδακτορική διατριβή, University of Birmingham 2009

Francis 2010: Francis J., “Appendix: The Roman Pottery”, A. Vasilakis, K. Branigan (επιμ.), *Moni Odigitria. A Prepalatial Cemetery and Its Environs in the Asterousia, Southern Crete*, INSTAP Prehistory Monograph 30. Philadelphia 2010, 28–46

Frantz 1938: Frantz A., “Middle Byzantine pottery in Athens”, *Hesperia* 7 (1938), 429-467

Frend, Johnston 1962: Frend W. H. C., Johnston D. E., “The byzantine basilica church at Knossos” *BSA* 57 (1962), 186-238

Gallimore 2015: Gallimore S., *An Island Economy: Hellenistic and Roman Pottery from Hierapytna, Crete*, New York 2015

Gallimore 2016: Gallimore S., “Crete’s economic transformation in the late Roman Empire”, J. E. Francis, A. Kouremenos A. (επιμ.), *Roman Crete: New perspectives*, Oxford 2016, 175-188

Gallimore 2017: Gallimore Sc., “Appendix G. Early to Late Roman Pottery”, *The Galatas Survey. Socio-Economic and Political Development of a Contested Territory in Central Crete during the Neolithic to Ottoman Periods*, INSTAP Prehistory Monograph 55, Philadelphia 2017, 235-239

Γαβριλάκη-Νικολουδάκη 1988: Γαβριλάκη-Νικολουδάκη Ειρ., «Κεραμεική του 3^{ου} αι. μ.Χ. από την Αργυρούπολη Ρεθύμνης», *Κρητική Εστία*, περ. Δ’2 (1988), 30-72

Γάσπαρης 2004: Γάσπαρης Χ., *Catastici Feudorum Crete. Catasticum Sexterii Dorsoduri 1227-1418*, τόμ. Α – Β, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Πηγές 6, Αθήνα 2004

Gennaro, Fileri 2019α: A. Gennaro, P. Fileri, “New data from the nymphaeum block excavation at Gortyn (Crete)”, *LRCW7. 7th International Conference on Late Roman Coarse Ware, Cooking Ware and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry. The End of Late Roman Pottery. The last centuries at the crossroads. València- Riba-Roja de Túria – Alacant, 15th-19th October 2019*, Πρόγραμμα και Περιλήψεις, 37

Gennaro, Fileri 2019β: A. Gennaro, P. Fileri, «“Tell me how you cook and I’ll tell you who you are”. Some considerations on chafing dishes from Gortyn», *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 5, Ρέθυμνο 21-24 Νοεμβρίου 2019*, Περιλήψεις, 47

Gerola 1905: Gerola, G., *Monumenti Veneti dell’Isola di Creta*, τόμ. Ι.2, Βενετία 1905

Γερούση 1992-1993 (1997): Γερούση Ε., «Κεραμικά Παλαιοχριστιανικών χρόνων», *ΑΔ 47-48 (1992-1993), Α’ Μελέτες*, Αθήνα 1997, 252-267

Γιαγκάκη 2008: Α. Γιαγκάκη, «Η κεραμική από το Βυζαντινό κτήριο στο Πυργί της Ελεύθερνας», Θ. Καλαζής (επιμ.), *Ελεύθερνα, Τομέας ΙΙ. 3. Βυζαντινό σπίτι στην Αγία Άννα*, Ρέθυμνο 2008, 189-307

Γιαγκάκη 2009: Γιαγκάκη Α. Γ., «Εισηγμένοι τύποι κεραμικής στην Κρήτη και εγχώριες απομιμήσεις τους. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις στην κεραμική του 4ου–8ου και 12ου–13ου αι. μ.Χ.», Ο. Γκράτζιου, Χρ. Λούκος (επιμ.), *Ψηφίδες. Μελέτες Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Τέχνης στη μνήμη της Στέλλας Παπαδάκη-Oekland*, Ηράκλειο 2009, 203-220

Γιαγκάκη 2018: Γιαγκάκη Α. Γ., «Τὰ δὲ σκεύη πάντα μὴ ὁμοειδῶς ἀλλήλοις διεσηματίσθω, ἀλλὰ τὸ μὲν πίθος, τὸ δὲ ἀμφορεύς, ἕτερον δὲ πινάκιον...: Κεραμικά και οι χρήσεις τους», Α. Γ. Γιαγκάκη, Α. Πανοπούλου (επιμ.), *Το Βυζάντιο χωρίς λάμψη. Τα ταπεινά αντικείμενα και οι χρήσεις τους στον καθημερινό βίο των Βυζαντινών*, Αθήνα 2018, 111-171

Γιαγκάκη 2020: Γιαγκάκη Α. Γ., «Πτυχές της έρευνας γύρω από του βυζαντινούς αμφορείς (επισκόπηση και προοπτικές): Αμφορείς για λάδι ή για κρασί;», Η. Αναγνωστάκης, Ευ. Μπαλτά, *Ελιά και λάδι στην Ανατολική Μεσόγειο Από την αρχαιότητα στην προβιομηχανική εποχή*, Αθήνα 2020, 167-202

Γιαγκάκη, Γκράτζιου 2012: Γιαγκάκη Α., Γκράτζιου Ο., *Εκπαιδευτική συλλογή μεσαιωνικής και νεότερης κεραμικής. Κατάλογος*, Ρέθυμνο 2012

Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη 2010: Γκίνη-Τσοφοπούλου Ε., Γιαγκάκη Α., «Παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο στη θέση «Δρίβλια», Πόρτο-Ράφτη: μια πρώτη προσέγγιση της κεραμικής», Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Ντ. Κουσουλάκου (επιμ.),

Κεραμική της ύστερης αρχαιότητας από τον Ελλαδικό χώρο (3ος-7ος αι. μ.Χ.). Επιστημονική Συνάντηση, Θεσσαλονίκη, 12-16 Νοεμβρίου 2006, Θεσσαλονίκη 2010, 689-711

Γκουτζιουκώστας, Μονίαρος 2009: Γκουτζιουκώστας Α. Ε., Μονίαρος Ξ. Μ., *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α' (527–565): Η περίπτωση της Quaestura Iustiniana Exercitus*, Θεσσαλονίκη 2009

Gregory 1993: Gregory T. E., “An Early Byzantine (Dark Age) Settlement at Isthmia: Preliminary Report”, Gregory, T. E (επιμ.), *The Corinthia in the Roman Period: including the papers given at a symposium held at The Ohio State University on 7-9 March 1991*, Journal of Roman Archaeology Suppl. 8, Ann Arbor 1993, 149-160

Günsenin 2018: Günsenin N., “La typologie des amphores Günsenin. Une mise au point nouvelle”, *Anatolia Antiqua* XXVI (2018), 89-124

Haggis 2005a: Haggis D. C., “The Pottery”, D. C. Haggis, G. C. Gesell, L. P. Day, W. D. E. Coulson (επιμ.), *Kavousi I. The Archaeological Survey of the Kavousi Region*, INSTAP Prehistory Monograph 16, Philadelphia 2005, 43-58

Haggis 2005b: Haggis D. C., “Gazetteer of Archaeological Sites”, D. C. Haggis, G. C. Gesell, L. P. Day, W. D. E. Coulson (επιμ.), *Kavousi I. The Archaeological Survey of the Kavousi Region*, INSTAP Prehistory Monograph 16, Philadelphia 2005, 89–148

Harrison, Hayden 2005: Harrison G. W. M., Hayden B. J., “Roman Pottery Summary”, B. J. Hayden (επιμ.), *Reports on the Vrokastro Area, Eastern Crete. The Vrokastro Regional Survey Project: Sites and Pottery*, University Museum Monograph 119, Philadelphia 2005, 57–79

Hayden 2004: Hayden B. J., *Reports on the Vrokastro Area, Eastern Crete, Vol. 2. The Settlement History of the Vrokastro Area and Related Studies*. Philadelphia, University of Pennsylvania, 2004

Hayes 1968: Hayes J. W., “A Seventh- Century Pottery Group”, R. M. Harrison, N. Furatli, “Excavations at Saraçhane in Istanbul: Fifth Preliminary Report”, *DOP* 22 (1968), 202– 216

Hayes 1972: Hayes J. W., *Late Roman Pottery*, London 1972

Hayes 1976: Hayes J. W., “Pottery: Stratified Groups and Typology”, J. H. Humphrey (επιμ.), *Excavations at Carthage 1975 Conducted by the University of Michigan*, τόμ. I, Τυνησία 1976, 108-119

Hayes 1978: Hayes J. W., “Pottery report - 1976”, J. H. Humphrey (επιμ.), *Excavations at Carthage 1975 Conducted by the University of Michigan*, τόμ. IV, Ανν Άρμπορ 1978, 23-98

Hayes 1980: Hayes J. W., “Problèmes de la céramique des VIIe - IXe siècles à Salamine et à Chypre”, *Salamine de Chypre, histoire et archéologie: état des recherches* : Lyon, 13-17 mars 1978, Colloques internationaux du CNRS 578, Παρίσι 1980, 375-380

Hayes 1982: Hayes J. W., “Pottery from the Kourion Basilica”, W. H. Swiny (επιμ.) *An Archaeological Guide to the Ancient Kourion Area and the Acrotiri Peninsula*, Λευκωσία 1982, 184-185

Hayes 1983: Hayes J. W., “The villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery”, *BSA* 78 (1983), 97-196, πίν. 5-7

Hayes 1992: Hayes J. W., *Excavations at Saraçhane in Istanbul 2: the Pottery*, Princeton NJ 1992

Hayes 2001: Hayes J. W., “Early Christian Pottery from Knossos: The 1978–1981 Finds from the Knossos Medical Faculty Site”, *BSA* 96 (2001), 431–454.

Hayes 2003: Hayes J. W., “Hellenistic and Roman pottery deposits from the “Saranda Kolones” Castle site at Paphos”, *BSA* 98 (2003), 447-516

Hayes 2008: Hayes J. W., “Pottery”, A. H. S. Megaw (επιμ.), *Kourion. Excavations in the Episcopal Precinct*, Washington DC 2008, 435– 475

Hayes, Kossyva 2012: Hayes J. W., Kossyva A., “Roman Pottery”, L. V. Watrous, D. Haggis, K. Nowicki, N. Vogeikoff-Brogan and M. Schultz (επιμ.), *An Archaeological Survey of the Gournia Landscape. A Regional History of the Mirabello Bay, Crete, in Antiquity*, INSTAP Prehistory Monograph 37, Philadelphia 2012, 167–174

Hill 2018: Hill D., “The intra-site topography and standing remains of Kastro Apalirou”, J. Crow, D. Hill (επιμ.), *Naxos and the Byzantine Aegean: Insular Responses to Regional Change*, Αθήνα 2018, 105-121

Hill κ.ά. 2018: Hill D., Roland H., Odegard Kn., “The Kastro Apalirou project”, J. Crow, D. Hill (επιμ.), *Naxos and the Byzantine Aegean: Insular Responses to Regional Change*, Αθήνα 2018, 83-87

Hocker 1998α: Hocker F.M., “The Byzantine Shipwreck at Bozburun, Turkey: the 1997 Field Season”, *The INA Quarterly* 25.2 (1998), 12-17

Hocker 1998β: Hocker F. M., “Bozburun Byzantine Shipwreck Excavation: the Final Campaign 1998”, *The INA Quarterly* 25.4 (1998), 3-13

Hjohlman 2005: Hjohlman J., “Pyrgouthi in Late Antiquity”, J. Hjohlman, J. A. Pettinenen, B. Wells (επιμ.), *Pyrgouthi: a rural site in the Berbati Valley from the Early Iron Age to late antiquity: excavations by the Swedish Institute at Athens, 1995 and 1997*, ActaAth-4o 52, Stockholm 2005, 127-266

Hood 1967: Hood M.S.F, “Some Ancient Sites in South-West Crete”, *BSA* 62 (1967), 47-57

Hood 1989: Hood S., “Introduction”, M. Ballance, J. Boardman, Sp. Corbett, S. Hood (επιμ.), *Excavations in Chios 1952-55. Byzantine Emporio*, Oxford 1989, 1-10

Imperiale 2015: Imperiale M. L., “Anfore globulari dal Salento. Produzione e circolazione nell'Adriatico meridionale durante d' alto Medioevo”, P. Arthur, M. L. Imperiale (επιμ.), *VII Congresso Nazionale di Archeologia Medievale (Lecce, 9-12 settembre 2015)*, τόμ. 2, Firenze 2015, 426-431

Imperiale 2018: Imperiale M. L. (2018), “Anfore e reti commerciali nel basso Adriatico tra VIII e XII secolo”, *Archeologia Medievale* 45 (2018), 47-64

Indgjerd 2018: Indgjerd H. R., “Ceramics as an indicator of building chronology at Kastro Apalirou: Preliminary observations”, J. Crow, D. Hill (επιμ.), *Naxos and the Byzantine Aegean: Insular Responses to Regional Change*, Αθήνα 2018, 145-154

Jackson, Zelle κ.ά. 2012: Jackson M., Zelle M., Vandeput L., Köse V., “Primary evidence for Late Roman D Ware production in southern Asia Minor: a challenge to “Cypriot Red Slip Ware””, *Anatolian Studies* 62 (2012), 84-114

Joyner 2007: Joyner L., “Cooking Pots as Indicators of Cultural Change: A Petrographic Study of Byzantine and Frankish Cooking Wares from Corinth”, *Hesperia* 76 (2007), 183–227

Karagiorgou 2001: Karagiorgou O., “LR2: a Container for the Military annona on the Danubian Border?”, Kingsley S., Decker M. (επιμ.), *Economy and Exchange in the Mediterranean during Late Antiquity. Proceedings of a Conference at Somerville College, Oxford, 29th May, 1999*, Oxford 2001, 129-166

Karivieri 1996: Karivieri A., *The Athenian Lamp Industry in Late Antiquity*, Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens 5, Helsinki 1996

Keya 1998: Keya S., “African Amphorae”, Saguì L. (επιμ.), *Ceramica in Italia: VI-VII secolo. Atti del Convegno in onore di John W. Hayes, Rome, 11-13 Maggio 1995*, Φλωρεντία 1998, 141-155

Klontza-Jaclova 2014: Klontza-Jaklova V., “Transport and Storage Pottery from Priniatikos Pyrgos – Crete: A Preliminary Study”, N. Poulou- Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (επιμ.), *LRCW 4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market without Frontiers*, BAR-IS2616, τόμ. 1, Oxford 2014, 799–810

Kocabas κ.ά. 2013: Kocabas U., Özsait-Kocabas I., «A New Milestone in Ship Archaeology: The Yenikapı Shipwrecks Project», Z. Kızıltan, G. Baran Çelik (επιμ.), *Stories from the Hidden Harbor: Shipwrecks of Yenikapı*, Istanbul 2013, 35-46

Κόσσυβα, Μοσχόβη, Γιαγκάκη 2004: Κόσσυβα Α., Μοσχόβη Γ., Γιαγκάκη Α., «Επιφανειακή έρευνα στη Γαύδο. Ενδείξεις για τη ρωμαϊκή και πρωτοβυζαντινή κατάληψη», Μ. Livadiotti, I. Simiakaki (επιμ.), *Creta Romana e Protobizantina. Atti del Congresso Internazionale (Iraklion, 23–30 settembre 2000)*, τόμ. II, Padua 2004, 397-414

Κωνσταντινίδου 2011: Κωνσταντινίδου Σ., *Μεσαιωνική κεραμική από το Μόχλος Ανατολικής Κρήτης*, Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη 2011

Λεμπέση 1992: Λεμπέση Α., «Το ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάνου», *ΠΑΕ* (1992), 211-230.

Lippolis 2001: Lippolis E., “Terra sigillata Egiziana A. Terra sigillata tarda affine all’Africana e Egiziana ‘C’”, A. Di Vita (επιμ.), *Gortina V.3. Lo scavo del Pretorio (1989–1995)*, τόμ. I, I Materiali, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 12, Padua 2001, 68-71

Lippolis κ.ά. 2009: Lippolis E., Giatti C., Interdonato E., “Contesti, materiali e cronologia nel quartiere del Pretorio”, G. Bejor, E. Panero (επιμ.), *La ceramica di Gortina (Creta), Atti del Convegno, Milano 17 giugno 2009*. Lanx: Rivista della Scuola di Specializzazione in Archeologia dell’ Università degli Studi di Milano 4, Milano 2009, 103–120.

Lister, Lister 1981: Lister F. C., Lister R. H., “The Recycled Pots and Potsherds of Spain”, *Historical Archaeology* 15.1 (1981), 66-78

Loseby 2007: Loseby St., “The ceramic data and the transformation of the roman world”, M. Bonifay, J.-Chr. Treglia (επιμ.), *LRCW 2. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, τόμ. I, BAR S1662, Oxford 2007, 1-14

Μακράκης 2009: Μακράκης Μ., *ΕΛΟΥΝΤΑ. Η Ιστορία της μέσα από την ιστορία της Κρήτης*, Ελούντα 2009

Marangou-Lerat 1995: Marangou-Lerat A., *Le vin et les amphores de Crète de l’époque classique à l’époque impériale*, Études crétoises 30, Paris 1995

Mariani 1895: Mariani L., “Antichita Cretesi”, *MonAnt* 6 (1895), 153-348

Martin 1997: Martin A., “Ceramica comune: vasi da mensa e da dispensa. Ceramica comune: vasi da fuoco”, A. Di Vita, A. Martin (επιμ.), *Gortina II, Pretorio, Il Materiale*

degli scavi Colini 1970–1977, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 7, Padua 1997, 291-365

Megaw 1985: Megaw A. H. S., “Betwixt Greeks and the Saracens”, V. Karageorghis (επιμ.), *Actes of the International Archaeological Symposium, “Cyprus between the Orient and the Occident”*, Λευκωσία 1985, 511-516

Μονίαρος 2009: Μονίαρος Ξ. Μ., «Η μεταφορά της *annona militaris* στο πλαίσιο της *quaestura exercitus*», Α. Ε. Γκουτζιουκώστας, Ξ. Μ. Μονίαρος, *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α΄ (527–565): Η περίπτωση της Qu aestura Iustiniana Exercitus*, Θεσσαλονίκη 2009, 143-158

Mook 2005: Mook M. S., “The Kavousi Fabrics: A Typology for Coarse Pottery at the Mirabello Region of Eastern Crete”, D. C. Haggis, G. C. Gesell, L. P. Day, W. D. E. Coulson (επιμ.), *Kavousi I. The Archaeological Survey of the Kavousi Region*, INSTAP Prehistory Monograph 16, Philadelphia 2005, 167–176.

Morgan 1942: Morgan C. H., *Corinth IX: The Byzantine Pottery*, Cambridge MA 1942

Μοσχόβη 2010: Μοσχόβη Γ., «Πρώτοι βυζαντινοί χρόνοι», *Ο Άγιος Νικόλαος και η περιοχή του. Διαμερίσματα Βρουχάς, Ελούντα, Ζένια, Καλό Χωριό, Κριτσά, Κρούστας, Μέσα και Έξω Λακώνια, Λίμνες, Λούμας, Ποτάμοι, Πρίνα, Σκινιάς. Περιήγηση στο χώρο και το χρόνο*, Άγιος Νικόλαος 2010, 107-117 και 120.

Μοσχόβη, Τσιγωνάκη κ.ά 2018: Μοσχόβη Γ, Τσιγωνάκη Χρ., Χρονάκη Δ, Cantoro G., Κατηφόρη Μ., Αλυγιζάκη Α., Μπετεινής Ν., «Όρος Οξλα, μια άγνωστη οχυρωμένη θέση στην ανατολική Κρήτη», *ΧΑΕ: 38^ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Αθήνα 11-13 Μαΐου 2018*, Περιλήψεις, 87

Nixon κ.ά. 2000: Nixon L., Moody J., Price S., Rackham O., *Sphakia Survey: The Internet Edition (2000)*, <http://sphakia.classics.ox.ac.uk>

Nodarou, Moody 2014: Nodarou E., Moody J., ““Mirabello” Fabric(s) Forever: An Analytical Study of the Granodiorite Pottery of the Vrokastro Area from the Final Neolithic Period to Modern Times1”, B.P.C Molloy, Ch. N. Duckworth (επιμ.), *A Cretan Landscape through Time: Priniatikos Pyrgos and Environs*, BAR International Series 2634, 2014, 91-98

Nowicki 2001: Nowicki Kr., *Defensible sites in Crete c.1200-800 B.C. (LMIIIB/IIIC through early geometric)*, Liege 2001

Nowicki 2008: Nowicki Kr., *Monastiraki Katalimata. Excavation of a Cretan Refuge Site, 1993-2000*, Pennsylvania 2008

Ορλάνδος 1960: Ορλάνδος Α. Κ., «Εξερεύνησις της Βασιλικής Ολούντος», *ΙΑΕ* (1960), 309-316

Panella 1986: Panella C., “Oriented ed Occidente: considerazioni su alcune anfore ‘egeae’ di età imperiale a Ostia”, J.-Y. Empereur, Y. Garlan (επιμ.), *Recherches sur les amphores grecques. Actes du Colloque international organisé par le Centre National de Recherche Scientifique, l’Université de Rennes II et l’École Française d’Athènes (Athènes, 10–12 Sept. 1984)*, BCH Supplement 13, Paris 1986, 609–636

Panero 2010: Panero E., “Lo studio delle ceramiche delle Terme di Gortina. Problemi e prospettive di ricerca”, S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci (επιμ.), *LRCW3. Late Roman CoarseWares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean II*, BAR S2185, Oxford 2010, 907–914

Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2005: Παπανικόλα-Μπακιρτζή Δ., *Από χόμα, νερό και φωτιά. Η τέχνη της κεραμικής στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Ημερολόγιο 2006*, Θεσσαλονίκη 2005, 13-20

Papavassiliou κ.ά. 2014: Papavassiliou E., Sarantis K., Papanikolaou E., “A Ceramic Workshop of the Early Byzantine Period on the Island of Lipsi in the Dodecanese (Greece): a Preliminary Approach”, N. Poulou- Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (επιμ.), *LRCW4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market without Frontiers*, BAR-IS2616, τόμ. 1, Oxford 2014, 159–168

Paroli 1992: Paroli L., “Ceramiche invetriate da un contesto dell’VIII secolo della Crypta Balbi Roma”, L. Paroli (επιμ.), *La ceramic invetriata tardoantica e altomedievale in Italia*, Quaderni del dipartimento di archaeologia e storia delle arti. Sezione archeologica – Università di Siena 28-29, Φλωρεντία 1992, 351-377

Paroli, Ricci 2007: Paroli L., Ricci M., *La necropolis altomedievale di Castel Trosino*, τόμ. 1 - 2, Ricerche di archeologia Altomedievale e Medievale 32-33, Firenze 2007

Peña 2007: Peña J. T., *Roman Pottery in the Archaeological Record*, Cambridge 2007

Perna 2010: Perna R., “Nuovi dati sulla ceramica d’uso commune dagli scavi del Quartiere delle Case Bizantine di Gortina (Creta)”, S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci (επιμ.), *LRCW3. Late Roman CoarseWares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean II*, BAR S2185, Oxford 2010, 915–922

Pétridis 1992: Pétridis P., “Les lampes corinthiennes de Kritika”, *BCH* 116, 649-671

Pétridis 2010: Pétridis P., *La céramique protobyzantine de Delphes. Une production et son contexte*, École française d’Athènes, Fouilles de Delphes V, Monuments figurés 4, Παρίσι-Αθήνα 2010

Πετρίδης 2013: Πετρίδης Πλ., *Πρωτοβυζαντινή κεραμική του Ελλαδικού χώρου*, Αθήνα 2013

Πετρόπουλος 1999: Πετρόπουλος Μ., *Τα εργαστήρια των ρωμαϊκών λυχναριών της Πάτρας και το Λυχνομαντείο*, Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού δελτίου 70, Αθήνα 1999

Φιολιτάκη 2011: Φιολιτάκη Α. (2011), «Παρουσίαση της κεραμικής από το ναό των Αγίων Ασωμάτων στο Βαφέ Αποκορώνου», Ε. Γ. Καψωμένος, Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, Μ. Ανδριανάκης (επιμ.), *Πεπραγμένα του Ι' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Χανιά, 1–8 Οκτωβρίου 2006)*, τόμ. Β2, Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή περίοδος (Αρχαιολογία – Ιστορία της Τέχνης), Χανιά 2011, 87-107

Piéri 1998: Piéri D., *Les amphores orientales en Gaule dans l'Antiquité tardive (IVe–VIIe siècles apr. J. C.): typologie, chronologie, contenu et circulation*, Διδακτορική διατριβή στην Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Aix-en-Provence I, Aix-en-Provence 1998

Piéri 2005: Piéri D., *Le commerce du vin oriental à l'époque byzantine (5e– 7e siècle). Le témoignage des amphores en Gaule*, Paris 2005

Piéri 2012: Piéri D., “Regional and Interregional Exchanges in the Eastern Mediterranean during the Early Byzantine Period. The Evidence of Amphorae”, C. Morrisson (επιμ.), *Trade and Markets in Byzantium*, 2012, 27-49

Poblome 1999: Poblome J., *Sagalassos Red Slip Ware. Typology and Chronology*, Turnhout 1999

Poblome, Firat 2011: Poblome J., Firat N., “Late Roman D. A Matter of Open(ing) or Closed Horizons?”, Μ. Α. Cau, P. Reynolds, Μ. Bonifay (επιμ.), *LRFW1. Late Roman Fine Wares. Solving Problems of Typology and Chronology A Review of the Evidence, Debate and New Contexts, Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 1*, Oxford 2011, 49–55

Portale 2010: Portale E. C., “Nuovi dati sulla circolazione anforica a Gortina”, S. Menchelli, S. Santoro, Μ. Pasquinucci, G. Guiducci (επιμ.), *LRCW3. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean II*, BAR S2185, Oxford 2010, 931–939

Portale 2014: Portale, E. C., “The sunset of Gortyn: amphorae in the 7th–8th centuries AD”, N. Poulou- Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (επιμ.), *LRCW 4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market without Frontiers*, BAR-IS2616, τόμ. II, Oxford 2014, 477–489

Portale, Romeo 2001: Portale E. C., Romeo I., “Contentitori da trasporto”, A. DiVita (επιμ.), *Gortina V.3. Lo scavo del Pretorio (1989–1995)*, τόμ. I, I Materiali, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 12, Padua 2001, 260–410

Poulou-Papadimitriou 1995: Poulou-Papadimitriou N., “Le monastère byzantin à Pseira- Crète: la céramique”, *Akten des XII Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie, Bonn 22–28 September 1991*, τόμ. 2, Jahrbuch für Antike und Christentum 202, Münster 1995 1119–1131

Πούλου-Παπαδημητρίου 2000: Πούλου-Παπαδημητρίου Ν., «Οι λύχνου», Betancourt P. P., Μαρινάτου Ν. (επιμ.), «Το σπήλαιο Αμνησού: η έρευνα του 1992», *Αρχαιολογική Εφημερίδα* 139 (2000), 214-227

Πούλου-Παπαδημητρίου 2001: Πούλου-Παπαδημητρίου Ν., «Βυζαντινή κεραμική από τον ελληνικό νησιωτικό χώρο και από την Πελοπόννησο (7ος–9ος αι.): μία πρώτη προσέγγιση», Ε. Κουντουρά-Γαλάκη (επιμ.), *Οι Σκοτεινοί Αιώνες του Βυζαντίου (7ος–9ος αι.)*, Αθήνα 2001, 231–266

Πούλου-Παπαδημητρίου 2008α: Πούλου-Παπαδημητρίου Ν., «Στιγμές από την ιστορία του Ηρακλείου. Από την πρωτοβυζαντινή εποχή έως την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας (7^{ος}-19^{ος} αι.)», Α. Ιωαννίδου-Καρέτσου (επιμ.), *Ηράκλειο. Η άγνωστη ιστορία της αρχαίας πόλης*, Ηράκλειο 2008, 149-201

Πούλου-Παπαδημητρίου 2008β: Πούλου-Παπαδημητρίου Ν., «Βυζαντινή κεραμική από την Ελεύθερνα: Η στέρνα της Αγίας Άννας», Θ. Καλπαξής (επιμ.), *Ελεύθερνα, Τομέας II. 3. Βυζαντινό σπίτι στην Αγία Άννα*, Ρέθυμνο 2008, 25-187

Πούλου-Παπαδημητρίου 2011: Πούλου-Παπαδημητρίου Ν., «Τεκμήρια υλικού πολιτισμού στη βυζαντινή Κρήτη: από τον 7ο έως το τέλος του 12ου αιώνα», Ε. Γ. Καψωμένος, Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, Μ. Ανδριανάκης (επιμ.), *Πεπραγμένα του I' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Χανιά, 1–8 Οκτωβρίου 2006)*, τόμ. Α, *Πανηγυρικές Συνεδρίες – Ολομέλειες – Στρογγυλές Τράπεζες – Οι Διοργανωτές και το Πρόγραμμα του Συνεδρίου*, Χανιά 2001, 381–447

Poulou-Papadimitriou 2012: Poulou-Papadimitriou N., “Pottery of the Middle Byzantine period and the first centuries of the Venetian occupation from Petras, Siteia”, Μ. Tsiropoulou (επιμ.), *Petras, Siteia. 25 years of excavations and studies*, Monographs of Danish Institute of Athens 16, 2012, 315-326

Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007: Poulou-Papadimitriou N., Nodarou E., “La céramique protobyzantine de Pseira: la production locale et les importations, étude typologique et pétrographique”, Μ. Bonifay, J.-Chr. Treglia (επιμ.), *LRCW 2. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, τόμ. II, BAR S1662, Oxford 2007, 755–766

Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014: Poulou-Papadimitriou N., Nodarou E., “Transport Vessels and Maritime Routes in the Aegean from the 5th to the 9th C. AD. Preliminary Results of the EU funded ‘Pythagoras II’ Project: The Cretan Case Study”, N. Poulou- Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (επιμ.), *LRCW 4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market without Frontiers*, BAR-IS2616, τόμ. II, Oxford 2014, 873–883

Poulou-Papadimitriou, Tzavella, Ott 2012: Poulou-Papadimitriou N., Tzavella E., Ott J., “Burial practices in Byzantine Greece: Archaeological evidence and methodological problems for its interpretation”, M. Salamon, M. Wołoszyn, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, P. M. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (επιμ.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence*, Kraków, Leipzig, Rzeszów, Warszawa 2012, 377-428

Raab 2001: Raab H. A., *Rural Settlement in Hellenistic and Roman Crete: The Akrotiri Peninsula*, BAR S984. Oxford 2001

Ragia 2011: Ragia E., “The Geography of the Provincial Administration of the Byzantine Empire (ca. 600-1200): I.2: Apothekai of the Balkans and of the Islands of the Aegean Sea (7th-8th c.)”, *Byzantinoslavica* 69 (2011), 86-113

Rendini 1988: Rendini, P., “Ceramica da cucina”, A. Di Vita (επιμ.), *Gortina I*, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 3. Rome 1988, 253-261

Rendini 1990: Rendini P., “Anfore di produzione locale e d’importazione a Gortina”, N. Μπ. Τομαδάκης, I. Τζεδάκης (επιμ.), *Πεπραγμένα του ΣΤ’ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Χανιά, 24–30 Αυγούστου 1986)*, Α2, Χανιά 1990, 233–40

Rendini 1997: Rendini P., “Anfore”, A. Di Vita, A. Martin (επιμ.), *Gortina II*, Pretorio, Il Materiale degli scavi Colini 1970–1977, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 7. Padua 1997, 371–389

Rendini 2004: Rendini P., “Anfore, Ceramica invetriata”, A. Di Vita (επιμ.), *Gortina VI: scavi 1979–1982*, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 14, Padua 2004, 241-359 και 419

Riley 1979: Riley J. A., “The Coarse Pottery from Berenice,” J. A. Lloyd (επιμ.), *Excavations at Sidi Khrebish, Benghazi (Berenice)*, Tripoli 1979, 123– 236

Rizzo 2001: Rizzo M. A., “Terra sigillata Africana”, A Di Vita (επιμ.), *Gortina V.3. Lo scavo del Pretorio (1989–1995)*, τόμ. I, I Materiali, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 12, Padua 2001, 40–54

Rizos 2015: Rizos E., “Remarks on the logistics and infrastructure of the *annona militaris* in Eastern Mediterranean and Aegean areas”, *Antiquité Tardive* 23. *Isidore de Séville et son temps*, 2015, 287-302

Robinson 1959: Robinson H. S., *The Athenian Agora V. Pottery of the Roman Period. Chronology*, Αθήνα 1959

Roebuck 1951: Roebuck C., *Corinth XIV: The Asklepieion and Lerna*, 1951

Roland 2018: Roland H., “The fortifications at Kastro Apalirou”, J. Crow, D. Hill (επιμ.), *Naxos and the Byzantine Aegean: Insular Responses to Regional Change*, Αθήνα 2018, 91-103

Romei 1992: Romei D., “La ceramic medievale nella stratigrafia dell’*esedra della Crypta Balbi*”, L. Paroli (επιμ.), *La ceramic invetriata tardoantica e altomedievale in Italia*, Quaderni del dipartimento di archaeologia e storia delle arti. Sezione archeologica – Università di Siena 28-29, Φλωρεντία 1992, 378-393

Sackett 1992: Sackett, L. H., “The Roman Pottery”, L. H. Sackett (επιμ.), *Knossos. From Greek City to Roman Colony. Excavations at the Unexplored Mansion II*, British School at Athens Supplement 21, London 1992, 147–256

Sagui, Ricci, Romei 1997: Sagui L., Ricci M., Romei D., “Nuovi dati ceramologici per la storia economica di Roma tra VII e VIII secolo”, G. Démians D’Archimbaud (επιμ.), *La cèramique médiévale en Méditerranée. Actes du VIe Congrès de l’ AIECM 2, Aix-en-Provence 13-18 Novembre 1995*, Aix-en-Provence 1997, 35-48

Sanders 1995: Sanders G.H.R., *Byzantine glazed pottery at corinth to c.1125*, Διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφία του Πανεπιστημίου του Birmingham, Birmingham 1995

Sazanov 1997: Sazanov A., “Les amphores de l’antiquité tardive et du moyen âge: Continuité ou rupture? Le cas de la mer noire”, G. Démians D’Archimbaud (επιμ.), *La cèramique médiévale en Méditerranée. Actes du VIe Congrès de l’ AIECM 2, Aix-en-Provence 13-18 Novembre 1995*, Aix-en-Provence 1997, 87-102

Sazanov 2014: Sazanov A., “Cretan amphorae from the Northern Black Sea region: Contexts, Chronology, typology”, N. Poulou- Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (επιμ.), *LRCW 4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market without Frontiers*, BAR-IS2616, τόμ. I, Oxford 2014, 399-409

Shaw, Shaw 1995: Shaw J. W., Shaw. M. C., *Kommos: An Excavation on the South Coast of Crete I, part I, The Kommos Region, Ecology, and Minoan Industries*, Princeton 1995

Sirano 2001: Sirano F., “Ceramica da fuoco”, A Di Vita (επιμ.), *Gortina V.3. Lo scavo del Pretorio (1989–1995)*, τόμ. I, I Materiali, Monografie della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente 12, Padua 2001, 537–561

Σκόρδου 2016: Σκόρδου Μ., «Ταφικό Μνημείο Κισάμου», *Πεπραγμένα ΙΒ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο 21-25/9/2016*, <https://12iccs.proceedings.gr/el/proceedings/category/38/32/220>

Slane 1990: Slane K.W., *Corinth XVIII: The Sanctuary of Demeter and Kore: the Roman Pottery and Lamps*, τόμ. 2, Princeton 1990

Slane, Sanders 2005: Slane K.W., Sanders G.H.R., «Corinth: Late Roman Horizons», *Hesperia* 74.2 (2005), 243-297

Slane 2017: Slane W. K., *Corinth XXI: Tombs, Burials, and Commemoration in Corinth's Northern Cemetery*, 2017

Sodini 2000: Sodini J.- P., “Productions et échanges dans le monde protobyzantin (4e–7e s.). Le cas de la céramique”, K. Belke, F. Hild, J. Koder, P. Soustal (επιμ.), *Byzanz als Raum. Zu Methoden und Inhalten der historischen Geographie des östlichen Mittelmeerraumes*, Vienna 2000, 181– 208

Spratt 1865: Spratt T.A.B., *Travels and Researches in Crete*, τόμ. II, Λονδίνο 1865

Stallaman-Pacitti 2018: Stallman-Pacitti J. C., *The Life of Saint Pankratios of Taormina. Greek text, English translation and commentary*, Byzantina Australiensia 22, Leiden-Boston 2018.

Stevenson 1947: Stevenson R. B. K., “The Pottery, 1936– 1937”, G. Brett, W. J. Macaulay, R. B. K. Stevenson (επιμ.), *The Great Palace of the Byzantine Emperors. First Report*, London 1947, 31– 63

Stevenson 1954: Stevenson R. B. K., “Medieval Lead-glazed Pottery: Links between East and West”, *Cah. Arch.* 7 (1954), 89-91

Striker-Kuban 1975: Striker C.L., Kuban Y.D., “Work at Kalenderhane Camii at Istanbul. Fifth Preliminary Report, 1970-1974”, *DOP* 29 (1975), 306-318

Συθιακάκη 2018: Συθιακάκη Β., «Ομάδα υψίλαιμων λύχνων», Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Ε. Παπαδοπούλου, Ι. Γ. Λουρεντζάτου, Ι. Δ. Φάππας (επιμ.), *Κρήτη. Αναδυόμενες Πόλεις. Απτέρα – Ελεύθερνα – Κνωσός*, Αθήνα 2018, 327.

Talbot-Rice 1930: Talbot Rice D., *Byzantine Glazed Pottery*, Oxford 1930

Taramelli 1899: Taramelli A., “Ricerche archeologiche cretesi”, *MonAnt* 9 (1899), 285-448

Θέμελης 1974: Θέμελης Π. Γ., «Ανασκαφαί Ερετρίας», *ΠΑΕ* (1974), 34-46

Τσιγωνάκη 2004: Τσιγωνάκη Χρ., «Εισηγμένα αρχιτεκτονικά γλυπτά και τοπικά εργαστήρια στην πρωτοβυζαντινή Κρήτη», Μ. Livadiotti, I. Simiakaki (επιμ.), *Creta Romana e Protobizantina. Atti del Congresso Internazionale (Iraklion, 23–30 settembre 2000)*, τόμ. III.1, Padua 2004, 1147-1159

Tsigonaki 2007: Tsigonaki Ch., “Les villes crétoises aux VIIe et VIIIe siècles : l’apport des recherches archéologiques à Eleutherna”, *ASAtene* 84 (2007), 263-297

Tsigonaki 2019: Tsigonaki Ch., “Crete, A Border at the Sea: Degensive Works and Landscape - Mindscape Changes, Seventh – Eighth Century A.D.”, Μ. An. Cau Ontiveros, C. Mas Florit (επιμ.), *Change and Resilience. The Occupation of Mediterranean Islands in Late Antiquity*, Philadelphia 2019, 163-192

Τσιγωνάκη, Γιαγκάκη 2015: Τσιγωνάκη Χρ., Γιαγκάκη Α., «Οι αρχαιολογικές έρευνες του Τομέα ΙΙ στις Δεξαμενές της Ελεύθερνας και η μαρτυρία της κεραμικής», Π. Καραναστάση, Α. Τζιγκουνάκη, Χρ. Τσιγωνάκη (επιμ.), *Αρχαιολογικό έργο Κρήτης 3 – Πρακτικά 3ης Συνάντησης, (Ρέθυμνο, 5-8 Δεκεμβρίου 2013)*, τόμ. Β, Ρέθυμνο 2015, 429-448

Τσουγκαράκης 1987: Τσουγκαράκης Δ., «Η Βυζαντινή Κρήτη», Παναγιωτάκης Ν. Μ. (επιμ.), *Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός*, τόμ. Ι, Κρήτη 1987, 337-404

Tsougarakis 1988: Tsougarakis D., *Byzantine Crete: From the 5th century to the Venetian Conquest*, Athens 1988

Τζαβέλλα 2016: Τζαβέλλα Ε., «Πρινιάτικος Πύργος, ένα λιμάνι της ανατολικής Κρήτης. Οι μαρτυρίες των αμφορέων της μεταβατικής περιόδου (7ος-9ος αι.): Μία πρώτη προσέγγιση», *Πεπραγμένα ΙΒ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο 21-25/9/2016*, <https://12iccs.proceedings.gr/el/proceedings/category/38/33/765>

Βαλλιάνου 1988: Βαλλιάνου Δ., «Μάταλα, Βόρειο Νεκροταφείο», *ΑΔ* 43, Β 2 (1988), 538-542

Van Doornink 1989: Van Doorninck F. H. Jr, “The cargo amphoras on the 7th century Yassi Ada and 11th century Serce Limani shipwrecks: Two examples of a reuse of Byzantine Amphoras as transport jars”, V. Déroche, J. M. Spieser (επιμ.), *Recherchers sur la céramique Byzantine*, BCH Suppl. XVIII, Αθήνα 1989, 247-257

Van Effenterre 1948: Van Effenterre H., “Fortins crétois”, *Revue Archéologique, Sixième Série*, 31-32 (1948), 1033-1046.

Βασιλάκης 2020: Βασιλάκης Θ. Ν., «Αρχαία Χερσόνησος: Εμπορικό κέντρο και σταθμός θαλάσσιων δρόμων από τη Ρωμαϊκή περίοδο έως την εγκατάλειψη της πόλης», Ν. Χρ. Σταμπολόδης, Μ. Γιαννοπούλου (επιμ.), *Η Ελεύθερνα, η Κρήτη και ο Έξω*

Κόσμος. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου 31 Μαΐου – 2 Ιουνίου 2019, Αθήνα – Ρέθυμνο 2020, 421-430

Βασιλείου 2021: Βασιλείου Α., *Βυζαντινή εφραλωμένη κεραμική από το Άργος (10ος – α΄ μισό 13ου αι.). Όψεις του υλικού πολιτισμού ενός περιφερειακού κέντρου στην Πελοπόννησο*, AURA Supplement 5, Αθήνα 2021

Vassiliou 2016: Vassiliou A., “Middle byzantine chafing dishes from Argolis”, *ΔΧΑΕ* 37 (2016), 251-276

Veronese 2002: Veronese F., “Brevi note sui reperti ceramic”, F. Ghedini, J. Bonetto, F. Veronese (επιμ.), *Lo scavo 2002 presso il Teatro del Python. ASAtene* 80 (2002), 897–898

Vionis 2020: Vionis Ath., “Bridging the Early Medieval ‘ceramic gap’ in the Aegean and the Eastern Mediterranean (7th-9th c.): local and global phenomena”, D. Malfitana, J. Poblome, J. Lund (επιμ.), *HEROM* 9 (2020), 291-325

Vogt 1991-1993: Vogt C., «Πρωτοβυζαντινή κεραμική από την Αγία Γαλήνη», *Κρητική Εστία*, Δ4 (1991-1993), 39–75

Vogt 2000: Vogt C., “The Early Byzantine Pottery”, Π. Γ. Θέμελης (επιμ.), *Πρωτοβυζαντινή Ελεύθερνα, τομέας Ι.2*, Ρέθυμνο 2000, 39-199

Vroom 2005: Vroom, J., *Byzantine to Modern Pottery in the Aegean: an Introduction and Field Guide*, Utrecht 2005

Vroom 2017α: Vroom J., “The Byzantine Web. Pottery and Connectivity between the Southern Adriatic and the Eastern Mediterranean”, S. Gelichi, C. Negrelli (επιμ.), *Adriatico Altomedievale (VI-XI secolo). Scambi, porti, produzioni, –Studi e ricerche 4*, Venezia 2017, 285–310

Vroom 2017β: Vroom J., “Ceramics”, Ph. Niewöhner (επιμ.), *The archaeology of byzantine Anatolia. From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Oxford 2017, 176-193

Waksman, Bouquillon κ. α. 2007: Waksman S. Y., Bouquillon A., Cantin N., Katona I., “The First Byzantine ‘Glazed White Wares’ in the Early Medieval Technological Context”, S. Y. Waksman (επιμ.), *Archaeometric and Archaeological Approaches to Ceramics*, BAR- IS 1691, Oxford 2007, 129– 135

Waksman, Bouquillon κ. α. 2008: Waksman S. Y., Bouquillon A., Cantin N., Katona I., “Approche archéométrique des premières ‘Byzantine Glazed White Wares’ et de productions glaçurées romaines et romaines tardives”, *RCRFActa* 40 (2008), 531– 536

Watrous 1982: Watrous L. V., *Lasithi. A History of Settlement on a Highland Plain in Crete*, Hesperia Supplement 18, Princeton 1982

Watrous, Hadzi-Vallianou 2004: Watrous L. V., Hadzi-Vallianou D., “Appendix D. Register of Archaeological Sites”, L. V. Watrous, D. Hadzi-Vallianou, H. Blitzer (επιμ.), *The Plain of Phaistos. Cycles of Social Complexity in the Mesara Region of Crete*, Monumenta archaeologica 23, Los Angeles 2004, 525-540

Wiewiorowski 2006: Wiewiorowski J., “Quaestor Iustinianus exercitus: a Late Roman Military Commander?”, *Eos* 93.2 (2006), 317-340

Williams 1974: Williams Ch. K. II, MacIntosh J., Fisher J. E., “Excavation at Corinth, 1973”, *Hesperia* 43.1 (1974), 1-76

Williams 1989: Williams C., *Anemurium. The Roman and Early Byzantine Pottery*, Subsidia mediaevalia 16, Toronto 1989

Wiseman 1967: Wiseman J., “Excavations at Corinth, the Gymnasium Area, 1965”, *Hesperia* 36.1 (1967), 13-41, πίν. 7-16

Ξανθοπούλου 2004: Ξανθοπούλου Μ., «Παλαιοχριστιανική κεραμική της αρχαίας Ιτάνου», Μ. Livadiotti, I. Simiakaki (επιμ.), *Creta Romana e Protobizantina. Atti del Congresso Internazionale (Iraklion, 23–30 settembre 2000)*, τόμ. III.1, Padua 2004, 1013–1027

Χανθοπούλου κ.ά. 2014: Χανθοπούλου Μ., Nodarou E., Poulou-Papadimitriou N., “Local Coarse Wares from late Roman Itanos (East Crete, Greece)”, N. Poulou-Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou (επιμ.), *LRCW 4. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market without Frontiers*, BAR-IS2616, τόμ. II, Oxford 2014, 811–817

Ξανθοπούλου 2015: Ξανθοπούλου Μ., «Ένας αμφορέας της όψιμης πρωτοβυζαντινής περιόδου από την Ίτανο», Π. Καραναστάση, Α. Τζιγκουνάκη, Χρ. Τσιγωνάκη (επιμ.), *Αρχαιολογικό έργο Κρήτης 3 – Πρακτικά 3ης Συνάντησης, (Ρέθυμνο, 5-8 Δεκεμβρίου 2013)*, τόμ. Β, Ρέθυμνο 2015, 585-593

Yangaki 2004: Yangaki A. G., “Amphores crétoises: le cas d’Eleutherna, en Crète”, *BCH* 128–129 (2004-2005), 503–523

Yangaki 2005: Yangaki A. G., *La céramique des IVe–VIIIe siècles d’Eleutherna (Crète): sa place en Crète et dans le bassin égéen*, Αθήνα 2005

Yangaki 2007: Yangaki A. G., “Amphores cretoises de forme globulaire: remarques preliminaires”, M. Bonifay, J.-Chr. Treglia (επιμ.), *LRCW 2. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, τόμ. II, BAR S1662, Oxford 2007, 767–774

Yangaki 2016: Yangaki A., “Pottery of the 4th – early 9th centuries AD on Crete: the current state of research and new directions”, J. E. Francis, A. Kouremenos (επιμ.), *Roman Crete: New perspectives*, Oxford 2016, 199-234

Yangaki 2019: Yangaki A. G., “Some Remarks on a Category of Wheel-Made Lamps: A ‘Koinè’ in the 6th and the 7th Centuries AD?”, I. Moutsianos, K. S. Garnett (επιμ.), *Glass, Wax and Metal. Lighting technologies in Late Antique, Byzantine and medieval times*, Oxford 2019, 121-131

Yangkaki, Aloupi κ.ά. 2008: Yangaki A. G., Aloupi E., Kilikoglou V., Tsolakidou A., Themelis P., “Imported and Local Pottery in Eastern Mediterranean Sites during the Early Byzantine Period: The Case of Eleutherna, Crete”, Y Facorellis, N. Zacharias, K. Polikreti (επιμ.), *Proceedings of the 4th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry, National Hellenic Research Foundation, 28–31 May 2003*, BAR S1746, Oxford 2008, 313–325

Zanini 2011-2012: Zanini E., Archaeological Excavation in the Early Byzantine District in Gortyn (Crete): Preliminary Report on the 2011 Field Season. (<http://www.doaks.org/research/byzantine/project-grant-reports/2011-2011/zanini> [18/12/2020])

Κατάλογος σχεδίων-πινάκων-εικόνων

Σχέδια κεραμικής:

ΣΧΕΔΙΟ 1: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC1 (Α), TRC2 (Β-Ζ)	199
ΣΧΕΔΙΟ 2: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC2 (Α-Ι).....	200
ΣΧΕΔΙΟ 3: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC5 (Α-Δ), TRC6 (Ε), TRC7 (ΣΤ), TRC8 (Ζ), TRC9 (Η), TRC10 (Θ-Ι)	201
ΣΧΕΔΙΟ 4: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC10 (Α-Γ), TRC12 (Δ-ΙΑ).....	202
ΣΧΕΔΙΟ 5: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC12 (Α-Θ)	203
ΣΧΕΔΙΟ 6: ΑΤΑΥΤΙΣΤΟΙ ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ (Α-Δ).....	204
ΣΧΕΔΙΟ 7: ΣΦΑΙΡΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ (Α-Γ), ΤΥΠΟΣ ΗΑΥΕΣ 40-41 (Α), ΤΥΠΟΣ ΗΑΥΕΣ 45 (Ε), ΤΥΠΟΣ ΗΑΥΕΣ 38 (ΣΤ), ΤΥΠΟΣ ΗΑΥΕΣ 35 (Ζ).....	205
ΣΧΕΔΙΟ 8: ΩΘΕΙΔΕΙΣ ΑΜΦΟΡΕΙΣ (Α-Β).....	206
ΣΧΕΔΙΟ 9: ΩΘΕΙΔΕΙΣ ΑΜΦΟΡΕΙΣ (Α-Γ).....	207
ΣΧΕΔΙΟ 10: ΩΘΕΙΔΗΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ ΜΕ ΑΚΙΔΟΓΡΑΦΗΜΑ (ΑΡ. ΚΑΤ. 121)	208
ΣΧΕΔΙΟ 11: ΩΘΕΙΔΗΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ (ΑΡ. ΚΑΤ. 124).....	209
ΣΧΕΔΙΟ 12: ΒΑΣΗ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΙΟΥ ΤΥΠΟΥ 104Β (Α), ΧΕΙΛΟΣ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΙΟΥ ΤΥΠΟΥ 106 (Β), ΑΤΑΥΤΙΣΤΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΠΙΝΑΚΙΩΝ ΜΕ ΨΗΛΟ ΠΟΔΙ (Γ-Δ).....	210
ΣΧΕΔΙΟ 13: ΠΙΝΑΚΙΟ GWW I (Α), ΚΟΥΠΑ GWW II (Β), ΣΑΛΤΣΑΡΙΑ (Γ-Δ).....	211
ΣΧΕΔΙΟ 14: ΜΑΓΕΙΡΙΚΑ ΣΚΕΥΗ/ ΧΥΤΡΕΣ (Α-ΙΑ)	212
ΣΧΕΔΙΟ 15: ΧΥΤΡΑ (Α), ΚΑΝΑΤΕΣ (Β-Θ), ΚΟΥΠΑ (Ι).....	213
ΣΧΕΔΙΟ 16: ΛΕΚΑΝΕΣ(Α-Δ), ΚΑΔΟΣ/ΚΑΔΟΣΧΗΜΑ (Ε-ΣΤ).....	214
ΣΧΕΔΙΟ 17: ΠΙΘΟΙ(Α-Γ), ΛΑΒΗ ΠΙΘΟΥ (Δ), ΤΡΟΧΗΛΑΤΟΣ ΛΥΧΝΟΣ (Ε), ΠΩΜΑ (ΣΤ), ΥΠΟΣΤΑΤΟ (Ζ).....	215

Πίνακες κεραμικής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC1 (Α), TRC2 (Β-Ι).....	217
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC2 (Α-Ζ), TRC5 (Η-ΙΒ)	218
ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC6 (Α-Β), TRC7 (Γ), TRC8 (Δ), TRC9 (Ε), TRC10 (ΣΤ-Ι)	219
ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC12 (Α-ΙΓ).....	220
ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC12 (Α-Γ), ΑΤΑΥΤΙΣΤΟΙ ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ (Δ-Ζ), LRA2 (Η).....	221
ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΣΦΑΙΡΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ: ΗΑΥΕΣ 40-41 (Α), ΗΑΥΕΣ 45 (Β), ΗΑΥΕΣ 38 (Γ), ΗΑΥΕΣ 35 (Δ)	222
ΠΙΝΑΚΑΣ 7: ΣΦΑΙΡΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ: ΣΩΜΑΤΑ ΣΦΑΙΡΙΚΩΝ ΑΜΦΟΡΕΩΝ (Α), ΕΝΣΤΑΥΡΟ ΣΩΜΑ ΣΦΑΙΡΙΚΟΥ ΑΜΦΟΡΕΑ (Β), ΧΕΙΛΗ ΣΦΑΙΡΙΚΩΝ ΑΜΦΟΡΕΩΝ (Γ-Δ).....	223
ΠΙΝΑΚΑΣ 8: ΩΘΕΙΔΕΙΣ ΑΜΦΟΡΕΙΣ (Α-Β)	224
ΠΙΝΑΚΑΣ 9: ΩΘΕΙΔΕΙΣ ΑΜΦΟΡΕΙΣ (Α-Γ)	225
ΠΙΝΑΚΑΣ 10: ΩΘΕΙΔΗΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ ΜΕ ΑΚΙΔΟΓΡΑΦΗΜΑ (ΑΡ. ΚΑΤ. 121).....	226
ΠΙΝΑΚΑΣ 11: ΩΘΕΙΔΗΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ (ΑΡ. ΚΑΤ. 124).....	227
ΠΙΝΑΚΑΣ 12: ΒΑΣΗ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΙΟΥ ΤΥΠΟΣ 104 (Α), ΧΕΙΛΗ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΙΟΥ ΤΥΠΟΥ 106 (Β-Γ), ΒΑΣΕΙΣ ΑΤΑΥΤΙΣΤΩΝ ΠΙΝΑΚΙΩΝ ΜΕ ΨΗΛΟ ΠΟΔΙ (Δ-ΣΤ), ΠΙΝΑΚΙΟ GWW I (Ζ), ΚΟΥΠΕΣ GWW II (Η-Θ).....	228
ΠΙΝΑΚΑΣ 13: ΣΑΛΤΣΑΡΙΟ (ΑΡ. ΚΑΤ. 164).....	229
ΠΙΝΑΚΑΣ 14: ΣΑΛΤΣΑΡΙΟ ΑΡ. ΚΑΤ. 163 (Α), ΧΥΤΡΕΣ (Β-ΙΒ).....	230
ΠΙΝΑΚΑΣ 15: ΧΥΤΡΑ (Α), ΚΑΝΑΤΕΣ (Β-Θ).....	231
ΠΙΝΑΚΑΣ 16: ΚΟΥΠΑ (Α), ΣΩΜΑΤΑ ΛΕΚΑΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΔΩΝ (Β-Γ), ΧΕΙΛΗ ΛΕΚΑΝΩΝ (Δ-Ζ).....	232

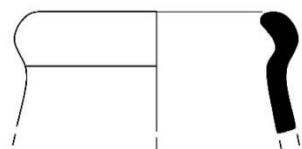
ΠΙΝΑΚΑΣ 17: ΒΑΣΕΙΣ ΚΑΔΩΝ (Α-Β), ΣΩΜΑΤΑ ΠΙΘΩΝ (Γ-Ε).....	233
ΠΙΝΑΚΑΣ 18: ΧΕΙΛΗ ΠΙΘΩΝ (Α-Ε), ΛΑΒΗ ΠΙΘΟΥ (ΣΤ)	234
ΠΙΝΑΚΑΣ 19: ΤΡΟΧΗΛΑΤΟΣ ΛΥΧΝΟΣ (Α), ΠΩΜΑ (Β), ΣΩΜΑΤΑ ΑΓΓΕΙΩΝ ΩΣ ΠΩΜΑΤΑ (Γ), ΥΠΟΣΤΑΤΟ (Δ).....	235

Εικόνες:

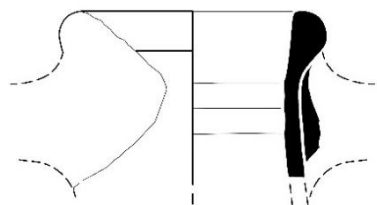
ΕΙΚΟΝΑ 1: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ	237
ΕΙΚΟΝΑ 2: ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΞΑ ΑΠΟ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΑ	237
ΕΙΚΟΝΑ 3: ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΞΑ ΑΠΟ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΑ	238
ΕΙΚΟΝΑ 4: ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΞΑ, ΟΠΟΥ ΑΠΟΤΥΠΩΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ	238
ΕΙΚΟΝΑ 5: ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΤΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΗ ΕΡΕΥΝΑ..	239
ΕΙΚΟΝΑ 6: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΟΠΟΥ ΑΠΟΤΥΠΩΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ. 1) ΚΙΣΑΜΟΣ, 2) ΑΚΡΩΤΗΡΙ, 3) ΚΥΔΩΝΙΑ, 4) ΒΡΥΣΣΕΣ, 5) ΒΑΦΕΣ, 6) ΣΦΑΚΙΑ, 7) ΛΑΠΠΑ, 8) ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ, 9) ΑΓΙΑ ΓΑΛΗΝΗ, 10) ΦΑΙΣΤΟΣ, 11) ΛΑΣΑΙΑ, 12) ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΑ, 13) ΓΟΡΤΥΝΑ, 14) ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 15) ΚΝΩΣΟΣ, 16) ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ, 17) ΝΤΙΑ, 18) ΟΡΟΠΕΔΙΟ ΛΑΣΙΘΙΟΥ, 19) ΚΕΡΑΤΟΚΑΜΠΟΣ, 20) ΜΥΡΤΟΣ, 21) ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ, 22) ΚΑΒΟΥΣΙ, 23) ΓΟΥΡΝΙΑ, 24) ΊΣΤΡΟΝ, 25) ΒΡΟΚΑΣΤΡΟ, 26) ΠΡΙΝΙΑΤΙΚΟΣ ΠΥΡΓΟΣ, 27) ΜΟΧΛΟΣ, 28) ΨΕΙΡΑ, 29) ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ (ΦΑΡΑΓΓΙ ΤΟΥ ΧΑ), 30) ΛΙΟΠΕΤΡΟ, 31) ΊΤΑΝΟΣ, 32) ΕΛΟΥΝΤΑ, 33) ΓΑΥΔΟΣ.....	239
ΕΙΚΟΝΑ 7: ΓΡΑΦΗΜΑ ΜΕ ΤΗΝ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΟΡΟΣ ΟΞΑ	240
ΕΙΚΟΝΑ 8: ΓΡΑΦΗΜΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΟΡΟΣ ΟΞΑ	240
ΕΙΚΟΝΑ 9: ΓΡΑΦΗΜΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΑΜΦΟΡΕΩΝ ΣΤΟ ΚΕΡΑΜΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΟΞΑΣ	241
ΕΙΚΟΝΑ 10: ΓΡΑΦΗΜΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΑΜΦΟΡΕΩΝ, ΟΠΟΥ ΑΠΟΤΥΠΩΝΕΤΑΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ TRC2 ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΑΣ	241
ΕΙΚΟΝΑ 11: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΑΜΦΟΡΕΩΝ TRC2 (Α), TRC5 (Β), TRC6 (Γ), TRC7 (Δ), TRC 9(Ε).....	242
ΕΙΚΟΝΑ 12: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ TRC10 (Α) ΚΑΙ TRC12 (Β)	243
ΕΙΚΟΝΑ 13: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΣΦΑΙΡΙΚΩΝ ΑΜΦΟΡΕΩΝ	243
ΕΙΚΟΝΑ 14: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΩΘΕΙΔΩΝ ΑΜΦΟΡΕΩΝ	243
ΕΙΚΟΝΑ 15: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΠΙΝΑΚΙΩΝ ΤΥΠΟΣ 104 ΚΑΙ 106	244
ΕΙΚΟΝΑ 16: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΛΕΥΚΗΣ ΕΦΥΑΛΩΜΕΝΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ GWW I	244
ΕΙΚΟΝΑ 17: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΣΑΛΤΣΑΡΙΩΝ.....	244
ΕΙΚΟΝΑ 18: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΤΥΠΩΝ ΧΥΤΡΩΝ ΠΟΥ ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΟΞΑ.....	245
ΕΙΚΟΝΑ 19: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΤΥΠΩΝ ΛΕΚΑΝΩΝ ΠΟΥ ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΟΞΑ.....	245
ΕΙΚΟΝΑ 20: ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΤΡΟΧΗΛΑΤΩΝ ΛΥΧΝΩΝ	245
ΕΙΚΟΝΑ 21: ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΠΛΑΤΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΟΞΑΣ, ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΙ ΤΙΣ ΥΔΑΤΟΔΕΞΑΜΕΝΕΣ (ΠΑΝΩ). ΟΙ ΥΔΑΤΟΔΕΞΑΜΕΝΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗΣ ΠΛΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΟΞΑΣ (ΚΑΤΩ).....	246

ΕΙΚΟΝΑ 22: Η ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ 07, ΟΠΟΥ ΔΙΑΚΡΙΝΕΤΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΑ	247
ΕΙΚΟΝΑ 23: ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΑ ΤΗΣ ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ 07	247
ΕΙΚΟΝΑ 24: ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΑΣ ΤΗΣ ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ 16, ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΑ	248
ΕΙΚΟΝΑ 25: ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΑΣ ΤΗΣ ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ 32, ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΑΡΜΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΙΧΩΝ	248
ΕΙΚΟΝΑ 26: Η ΘΕΣΗ ΕΥΡΕΣΗΣ ΤΟΥ ΩΘΕΙΛΟΥΣ ΑΜΦΟΡΕΑ, ΑΡ. ΚΑΤ. 124, ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΔΕΞΑΜΕΝΗ 21	248
ΕΙΚΟΝΑ 27: ΟΙ ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΤΟΥ TRC2 ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ (Α: ΠΑΡ. Α, Β: ΠΑΡ. Β, Γ: ΠΑΡ. C, Δ: ΠΑΡ. D, Ε: ΠΑΡ. Ε, ΣΤ: ΠΑΡ. F, Ζ: ΠΑΡ. G)	249
ΕΙΚΟΝΑ 28: ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ TRC5 ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ	249
ΕΙΚΟΝΑ 29: ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ TRC6 ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ	250
ΕΙΚΟΝΑ 30: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC7 ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ (Α) ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ (Β)	250
ΕΙΚΟΝΑ 31: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC9 ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ (Α) ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ (Β)	250
ΕΙΚΟΝΑ 32: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC10 ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ (Α.Ι-ΙΙ), ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ (Β) ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΡΙΝΙΑΤΙΚΟ ΠΥΡΓΟ (Γ)	251
ΕΙΚΟΝΑ 33: ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ TRC12 ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ	251
ΕΙΚΟΝΑ 34: ΑΜΦΟΡΕΑΣ ΤΥΠΟΣ HAYES 40-41	252
ΕΙΚΟΝΑ 35: ΑΜΦΟΡΕΑΣ ΤΥΠΟΣ HAYES 35 ΑΠΟ ΤΟΝ ΆΓΙΟ ΠΟΛΥΕΥΚΤΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ (Α) ΚΑΙ ΤΗΝ ΨΕΙΡΑ (Β)	252
ΕΙΚΟΝΑ 36: ΑΜΦΟΡΕΑΣ ΤΥΠΟΣ HAYES 38 ΑΠΟ ΤΟΝ ΆΓΙΟ ΠΟΛΥΕΥΚΤΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ (Α) ΚΑΙ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ (Β)	252
ΕΙΚΟΝΑ 37: ΣΦΑΙΡΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ: Α) ΨΕΙΡΑ, Β) ΠΡΙΝΙΑΤΙΚΟΣ ΠΥΡΓΟΣ, Γ) ΜΟΧΛΟΣ, Δ) ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ	253
ΕΙΚΟΝΑ 38: ΩΘΕΙΔΕΙΣ ΑΜΦΟΡΕΙΣ ΑΠΟ: Α) ΝΑΥΑΓΙΟ ΒΟΖΒURUN, Β) ΛΕΙΨΟΙ, Γ) ΥΕΝΙ ΚΑΡΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ, Δ) ΨΕΙΡΑ	254
ΕΙΚΟΝΑ 39: ΤΥΠΟΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΠΙΝΑΚΙΩΝ, ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΤΥΠΟΣ 104B ΚΑΙ ΔΕΞΙΑ ΤΥΠΟΣ 106	255
ΕΙΚΟΝΑ 40: ΠΙΝΑΚΙΑ ΛΕΥΚΟΥ ΠΗΛΟΥ GWW I, ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΆΓΙΟ ΠΟΛΥΕΥΚΤΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΕΞΙΑ ΘΡΑΥΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΕΙΡΑ	255
ΕΙΚΟΝΑ 41: ΠΙΝΑΚΙΟ ΛΕΥΚΟΥ ΠΗΛΟΥ GWW II ΑΠΟ ΤΟΝ ΆΓΙΟ ΠΟΛΥΕΥΚΤΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ	255
ΕΙΚΟΝΑ 42: ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ ΤΟΥ MORGAN: ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ (Α), ΟΙ ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ (Β-Γ), Η ΤΡΙΤΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ (Δ)	256
ΕΙΚΟΝΑ 43: ΣΑΛΤΣΑΡΙΑ ΑΠΟ: Α) ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ, Β) ΚΙΣΑΜΟΣ, Γ) ΨΕΙΡΑ	256
ΕΙΚΟΝΑ 44: ΧΥΤΡΕΣ ΑΠΟ: Α) ΪΤΑΝΟΣ, Β) ΓΟΡΤΥΝΑ, Γ) ΒΡΥΣΣΕΣ ΧΑΝΙΩΝ, Δ) ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ, Ε) ΨΕΙΡΑ	257
ΕΙΚΟΝΑ 45: Α) ΠΗΛΟΙ ΜΑΓΕΙΡΙΚΩΝ ΣΚΕΥΩΝ ΚΑΙ Β) ΠΗΛΟΙ ΑΜΦΟΡΕΩΝ, ΔΕΚΑΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΝΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΜΙΡΑΜΠΕΛΛΟΥ	257
ΕΙΚΟΝΑ 46: ΧΥΤΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΆΓΙΟ ΠΟΛΥΕΥΚΤΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ	258
ΕΙΚΟΝΑ 47: ΚΑΝΑΤΕΣ ΤΟΥ 6ΟΥ-7ΟΥ ΑΙ. ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ	258
ΕΙΚΟΝΑ 48: ΔΕΚΑΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ (Α) ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ (Β-Γ)	258
ΕΙΚΟΝΑ 49: ΤΡΟΧΗΛΑΤΟΙ ΛΥΧΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ (Α) ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΡΤΥΝΑ (Β)	259

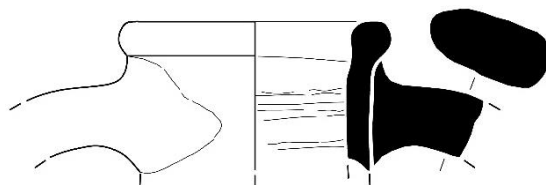
ΣΧΕΔΙΑ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ

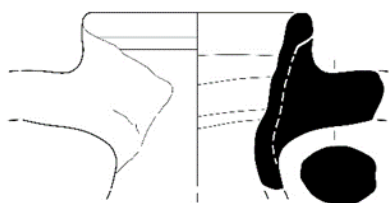
α (αρ. κατ. 1)

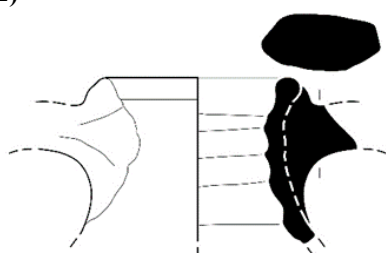
β (αρ. κατ. 2)

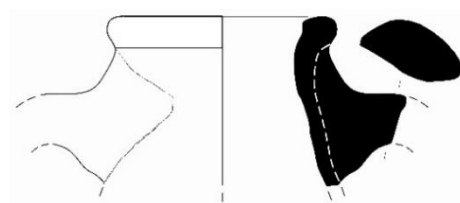
γ (αρ. κατ. 3)

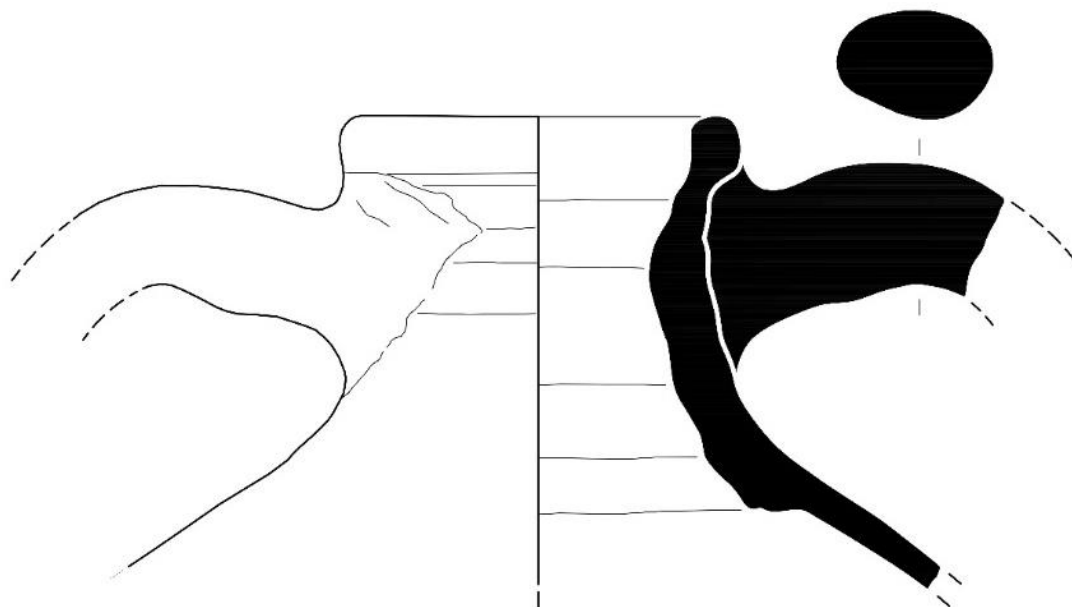
δ (αρ. κατ. 7)

ε (αρ. κατ. 12)

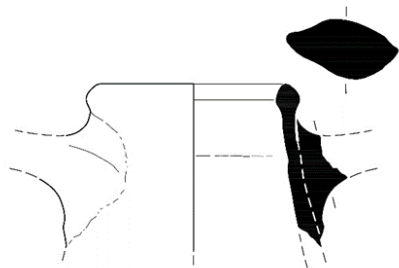

στ (αρ. κατ. 13)

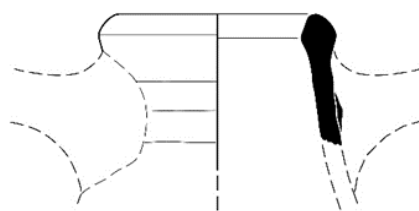

ζ (αρ. κατ. 8)

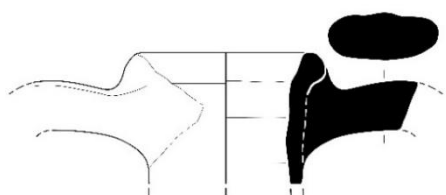
Σχέδιο 1: Κρητικοί αμφορείς TRC1 (α), TRC2 (β-ζ)

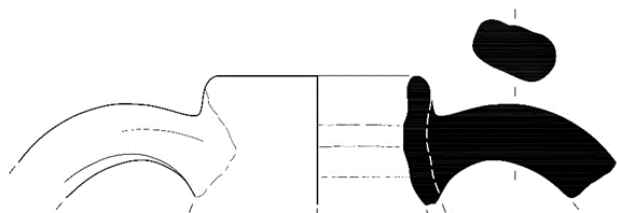
α (αρ. κατ. 14)

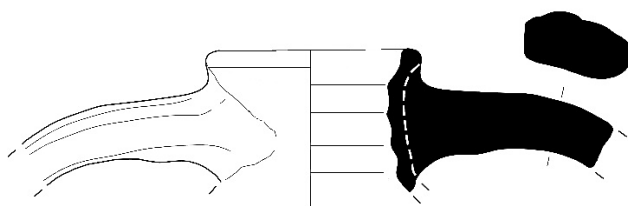
β (αρ. κατ. 15)

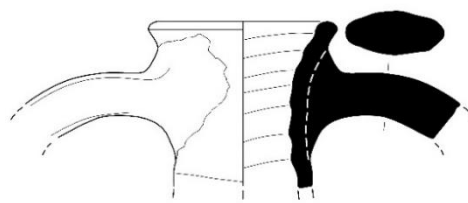
γ (αρ. κατ. 16)

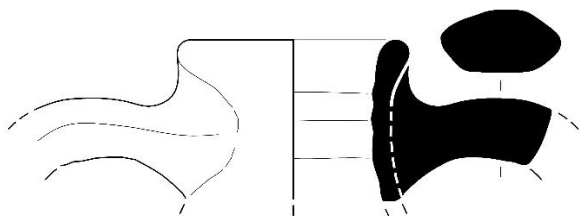
δ (αρ. κατ. 17)

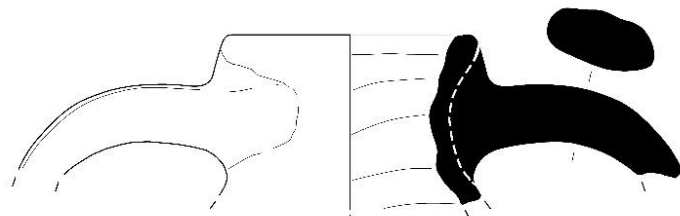
ε (αρ. κατ. 18)

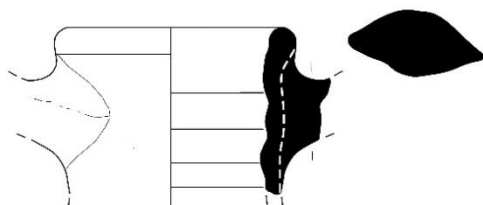
στ (αρ. κατ. 19)

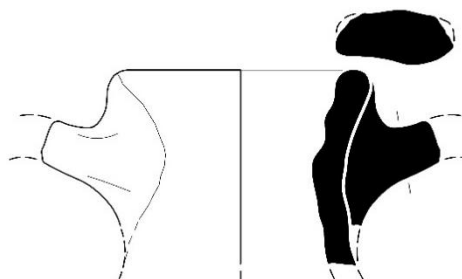
ζ (αρ. κατ. 20)

η (αρ. κατ. 21)

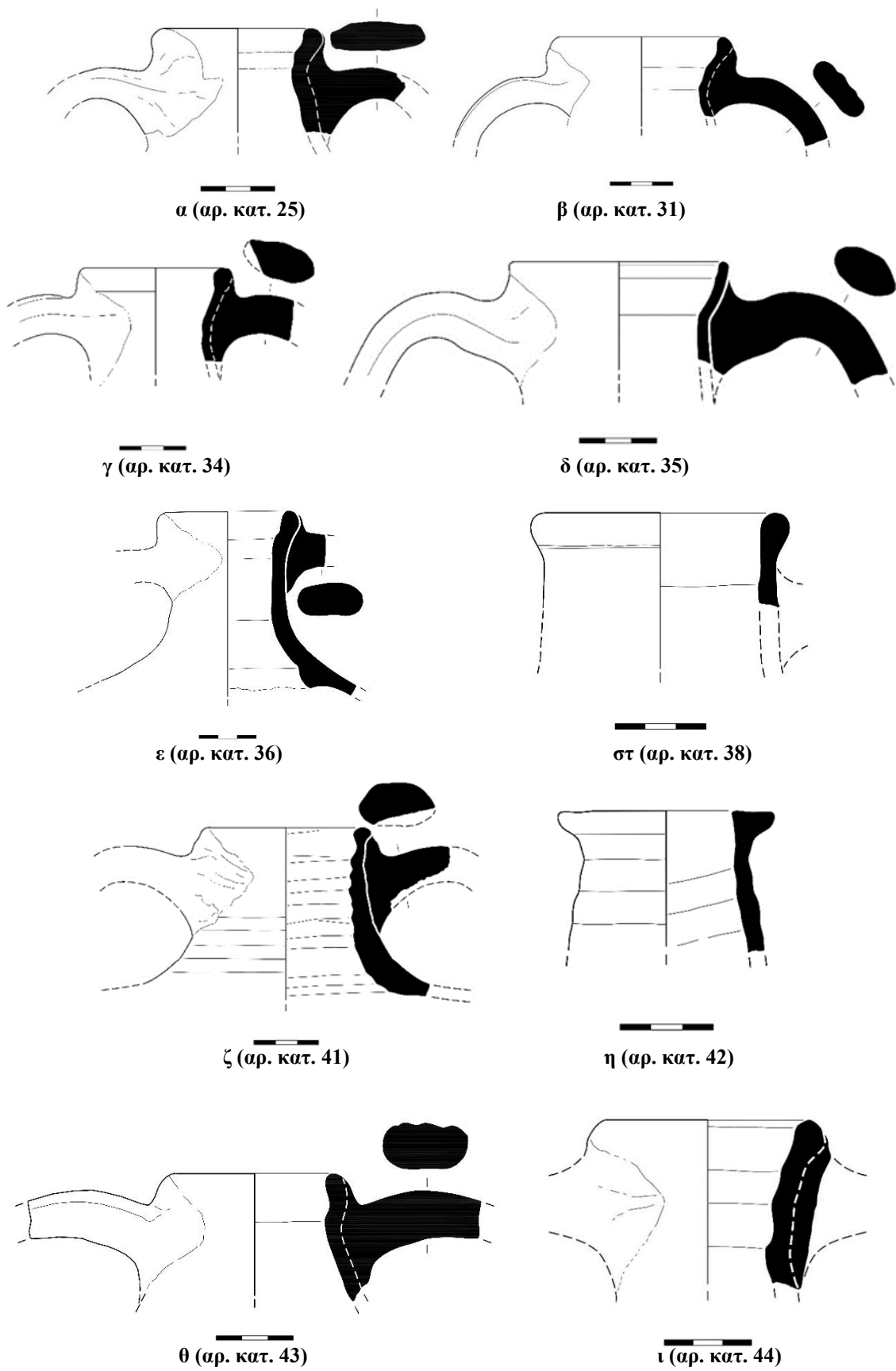

θ (αρ. κατ. 23)

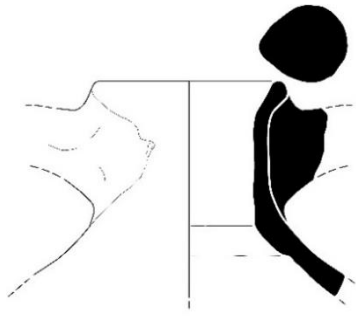

ι (αρ. κατ. 24)

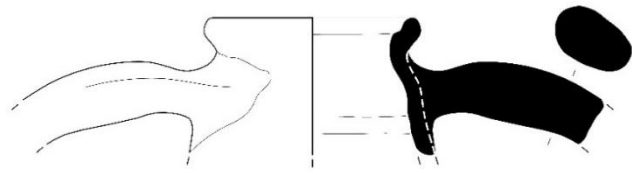
Σχέδιο 2: Κρητικοί αμφορείς TRC2 (α-ι)

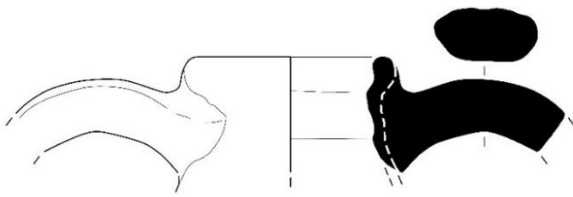
Σχέδιο 3: Κρητικοί αμφορείς TRC5 (α-δ), TRC6 (ε), TRC7 (στ), TRC8 (ζ), TRC9 (η), TRC10 (θ-ι)

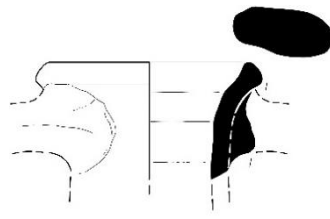
α (αρ. κατ. 45)

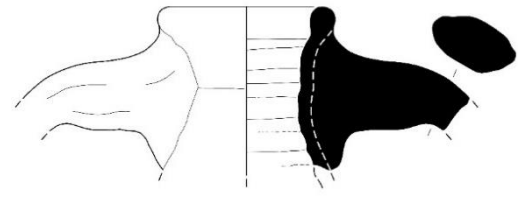
β (αρ. κατ. 46)

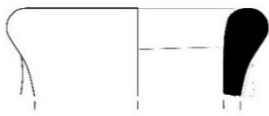
γ (αρ. κατ. 47)

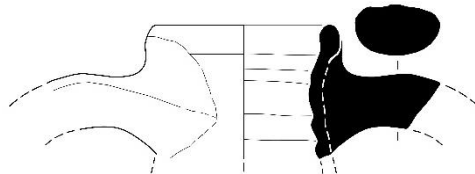
δ (αρ. κατ. 48)

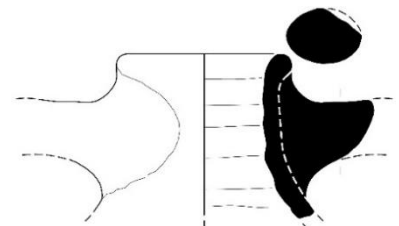
ε (αρ. κατ. 56)

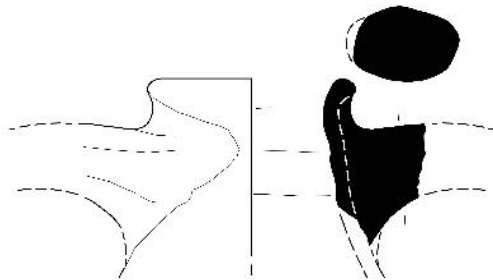
στ (αρ. κατ. 57)

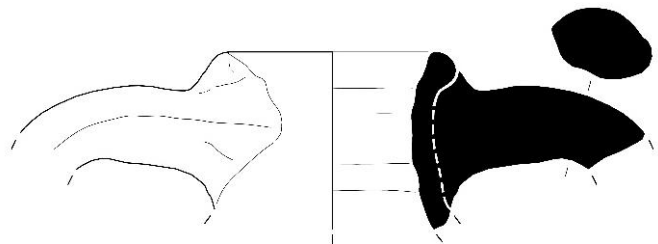
ζ (αρ. κατ. 58)

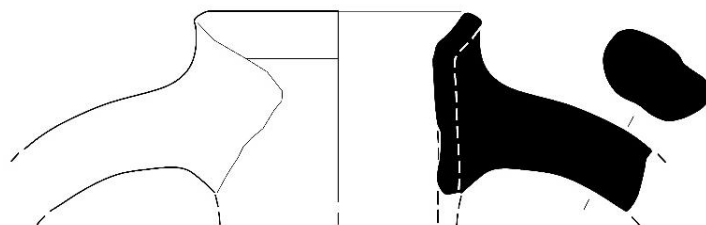
η (αρ. κατ. 61)

θ (αρ. κατ. 62)

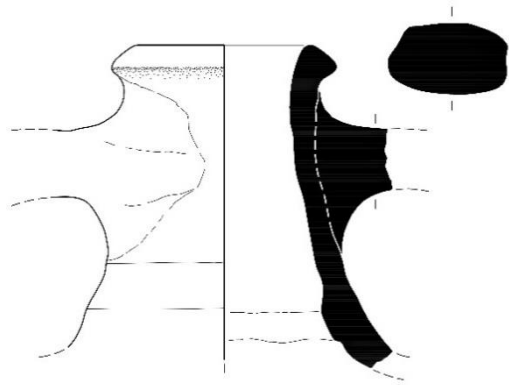

ι (αρ. κατ. 67)

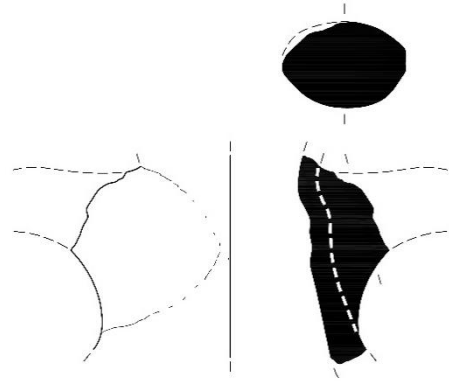

ια (αρ. κατ. 68)

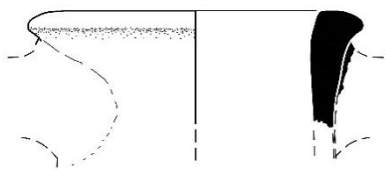
Σχέδιο 4: Κρητικοί αμφορείς TRC10 (α-γ), TRC12 (δ-ια)

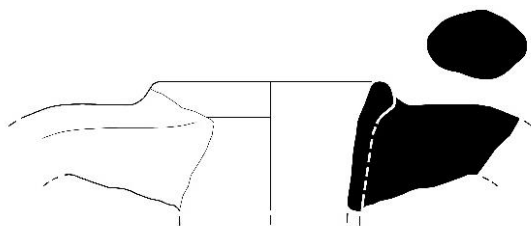
α (αρ. κατ. 70)

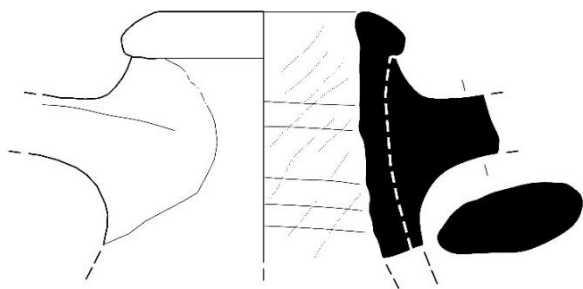
β (αρ. κατ. 89)

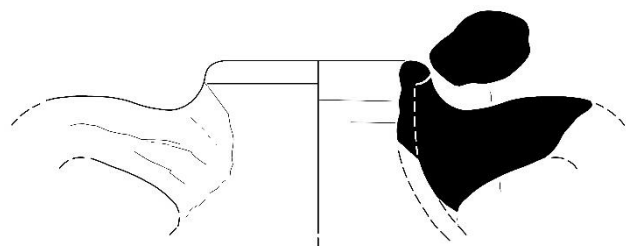
γ (αρ. κατ. 78)

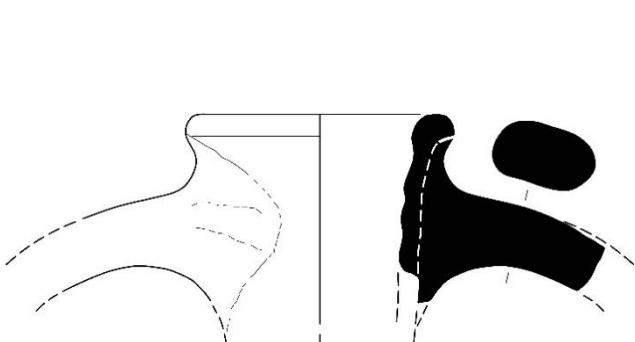
δ (αρ. κατ. 84)

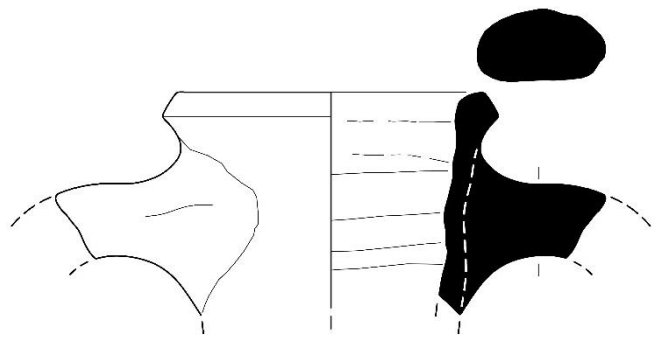
ε (αρ. κατ. 85)

στ (αρ. κατ. 86)

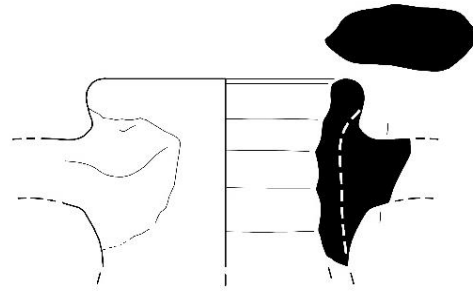

η (αρ. κατ. 87)

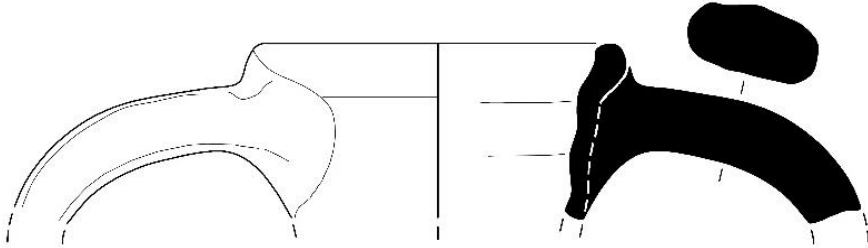

θ (αρ. κατ. 88)

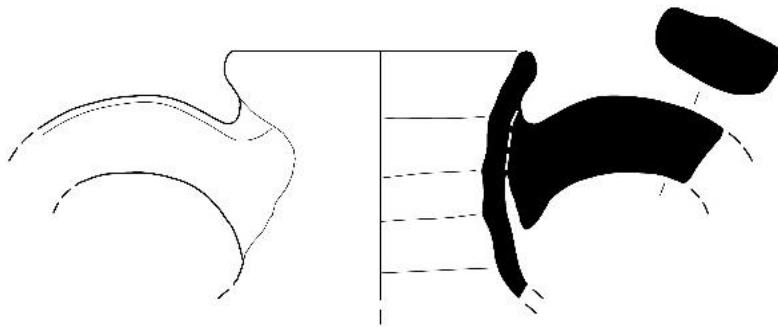
Σχέδιο 5: Κρητικοί αμφορείς TRC12 (α-θ)

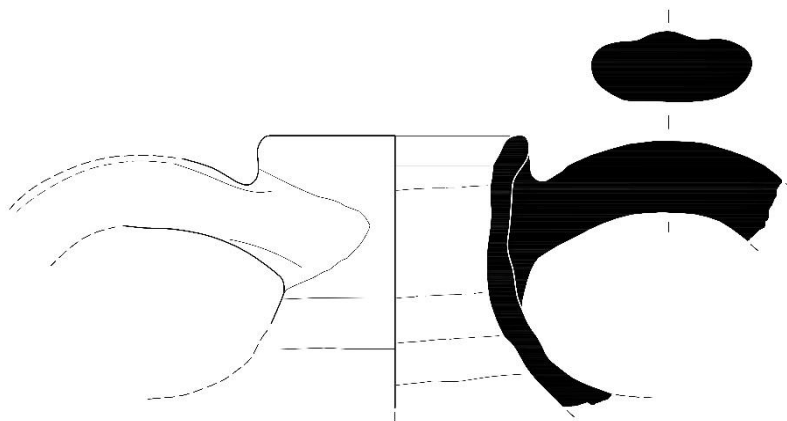
α (αρ. κατ. 90)

β (αρ. κατ. 91)

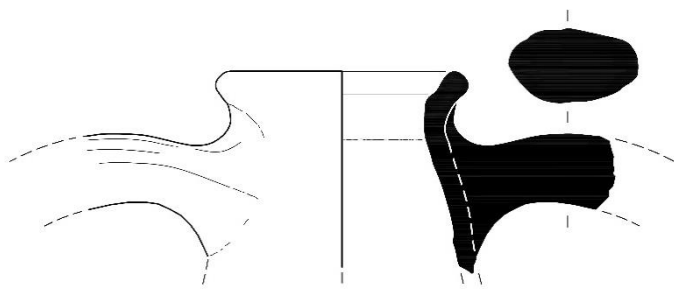

γ (αρ. κατ. 92)

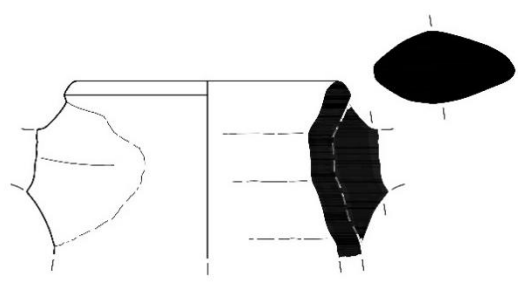

δ (αρ. κατ. 93)

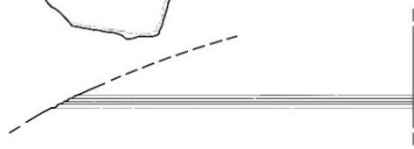
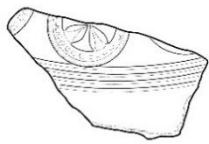
Σχέδιο 6: Αταύτιστοι κρητικοί αμφορείς (α-δ)

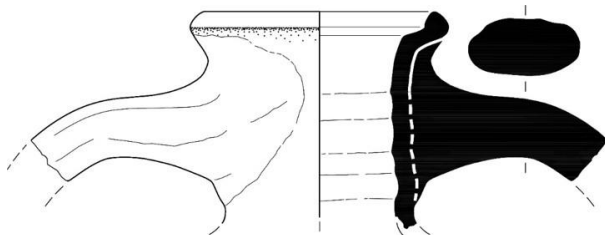
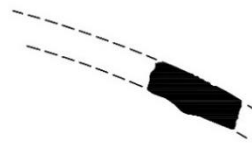
α (αρ. κατ. 114)

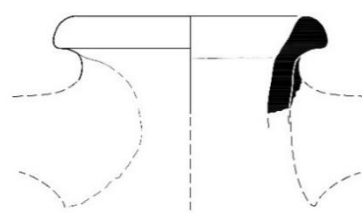
β (αρ. κατ. 115)

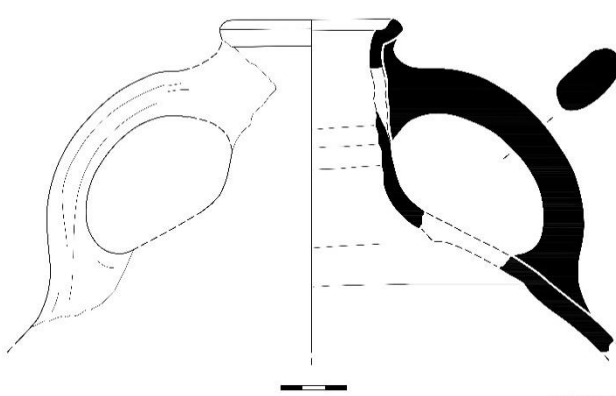
γ (αρ. κατ. 118)

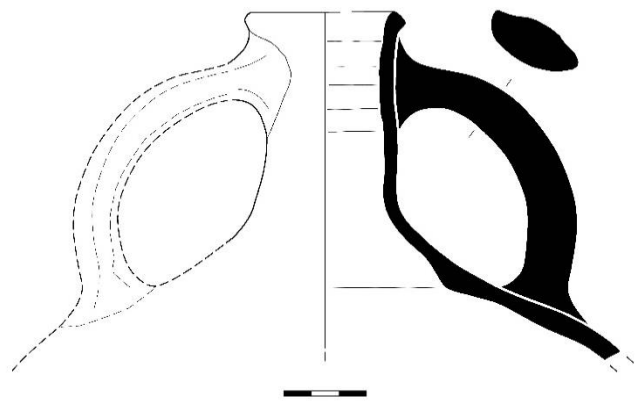
δ (αρ. κατ. 105)

ε (αρ. κατ. 106)

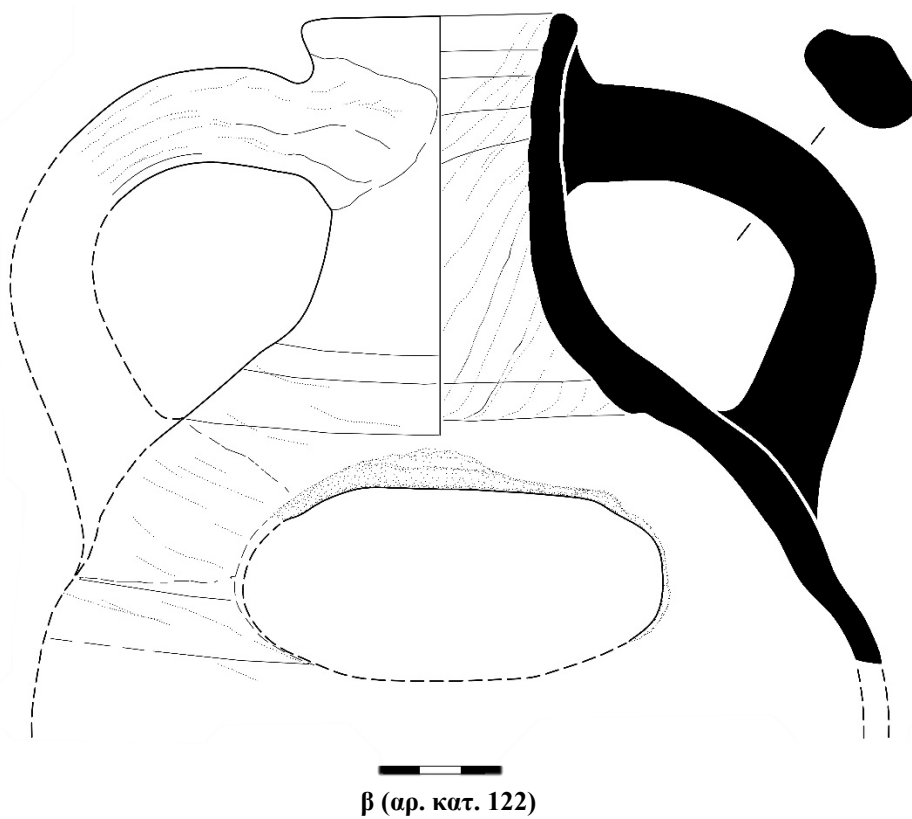
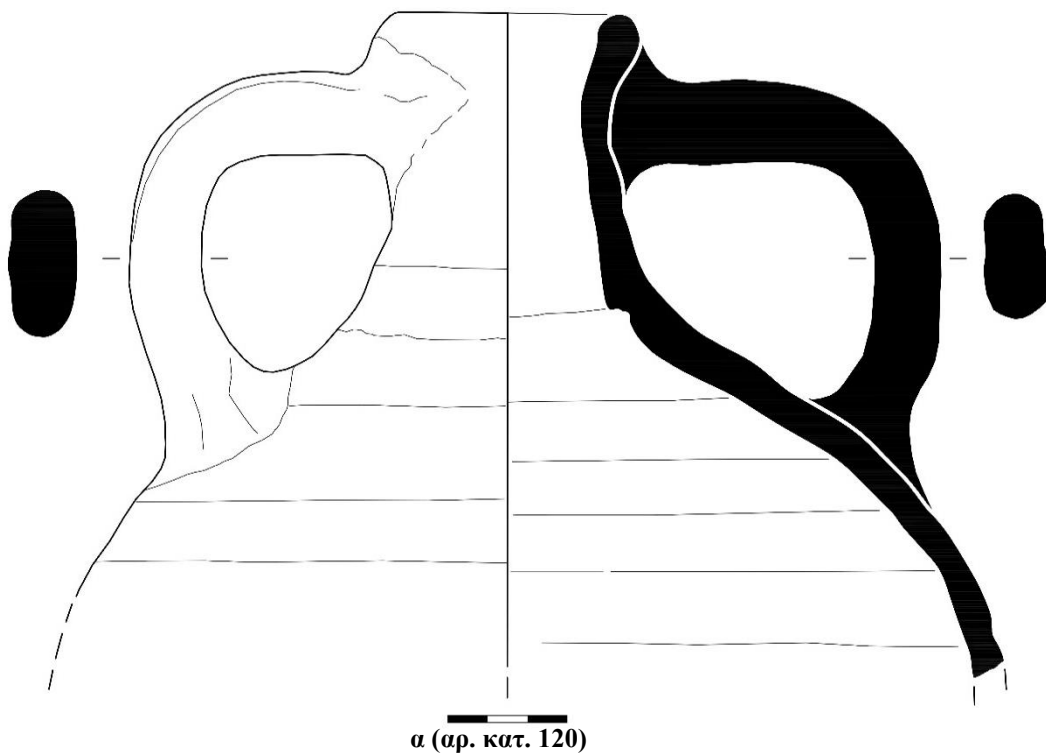

στ (αρ. κατ. 107)

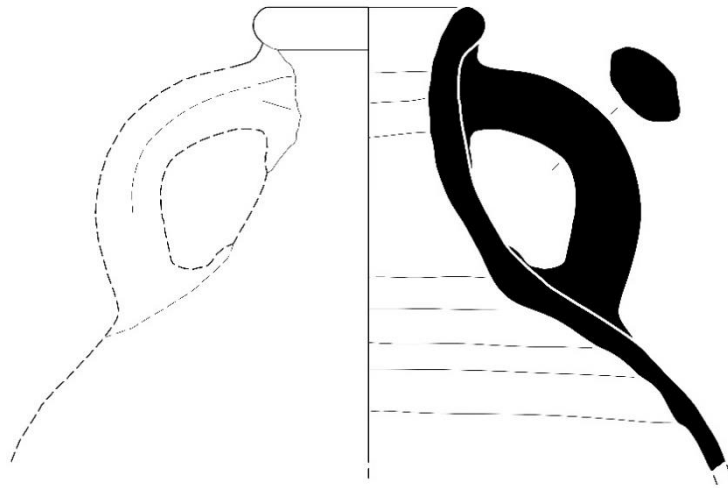

ζ (αρ. κατ. 109)

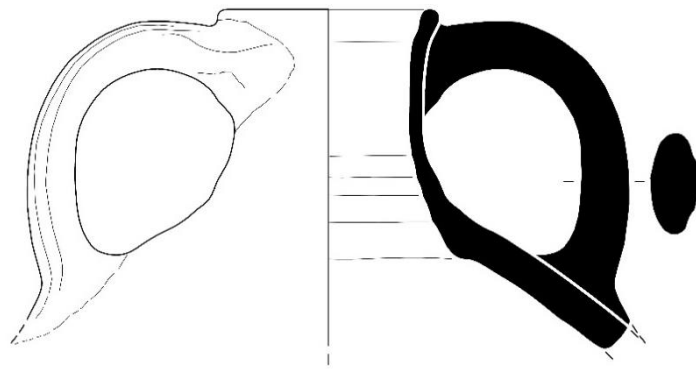
Σχέδιο 7: Σφαιρικοί αμφορείς (α-γ), τύπος Hayes 40-41 (δ), τύπος Hayes 45 (ε), τύπος Hayes 38 (στ), τύπος Hayes 35 (ζ)

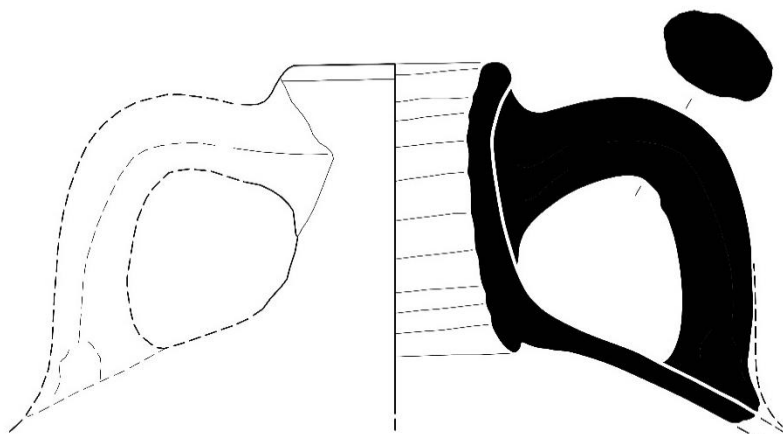
Σχέδιο 8: Ωοειδείς αμφορείς (α-β)

α (αρ. κατ. 123)

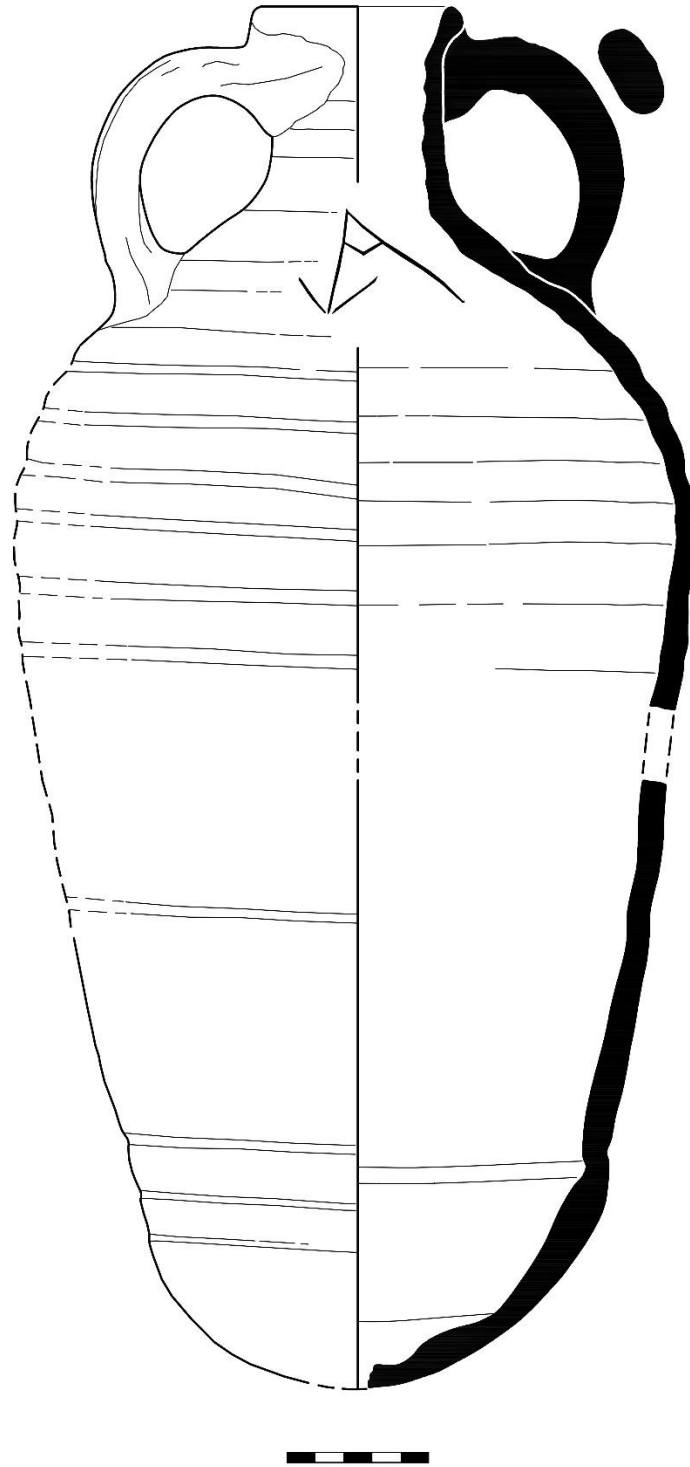

β (αρ. κατ. 125)

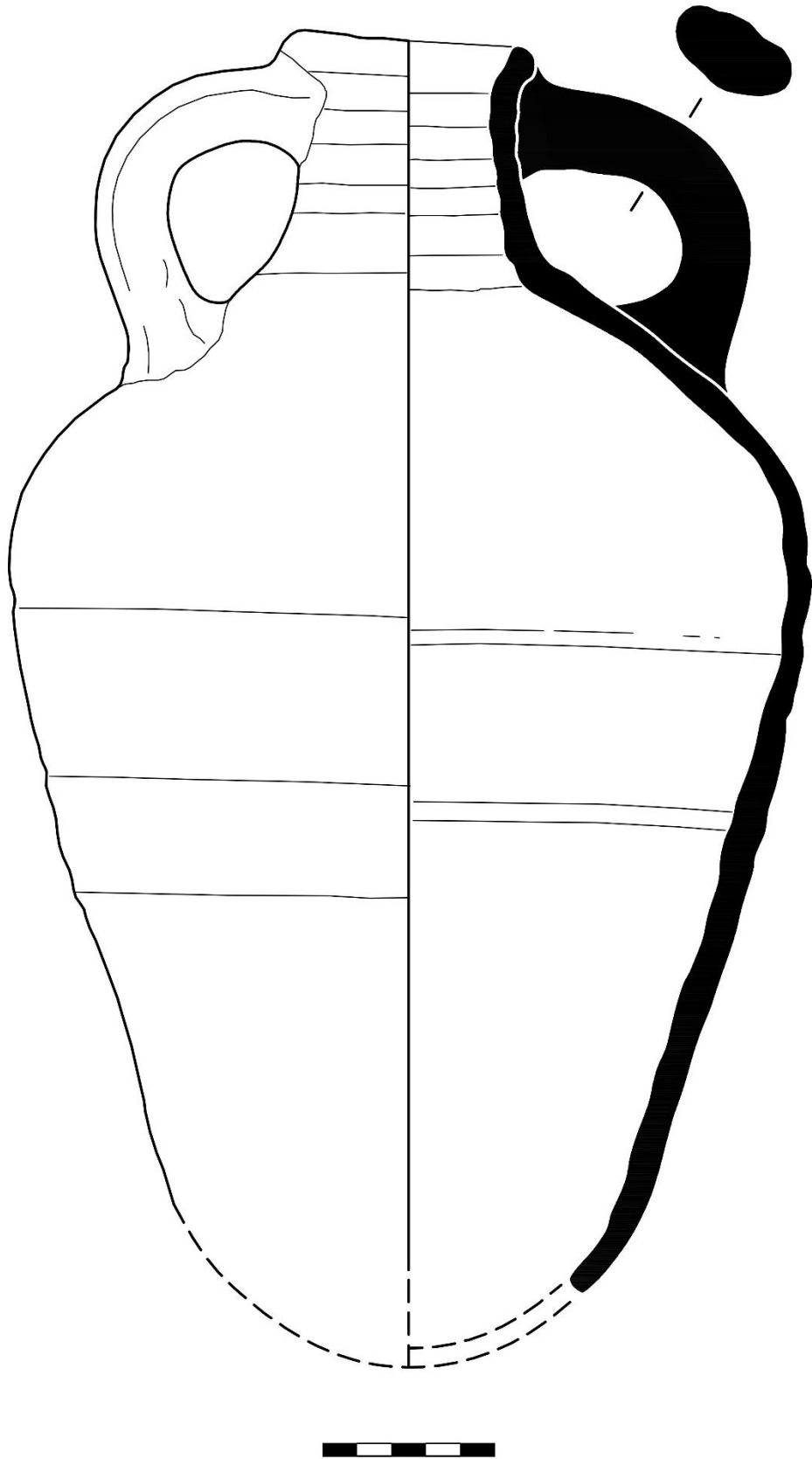

γ (αρ. κατ. 126)

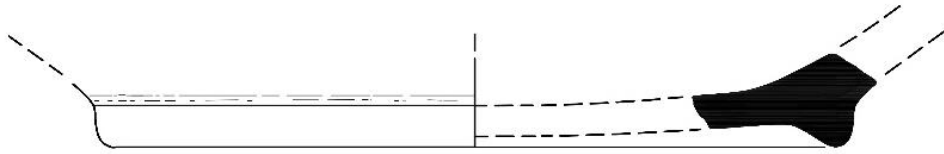
Σχέδιο 9: Ωοειδείς αμφορείς (α-γ)

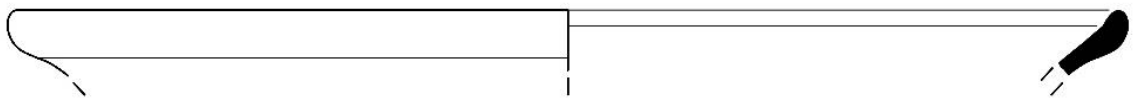
Σχέδιο 10: Ωοειδής αμφορέας με ακιδογράφημα (αρ. κατ. 121)

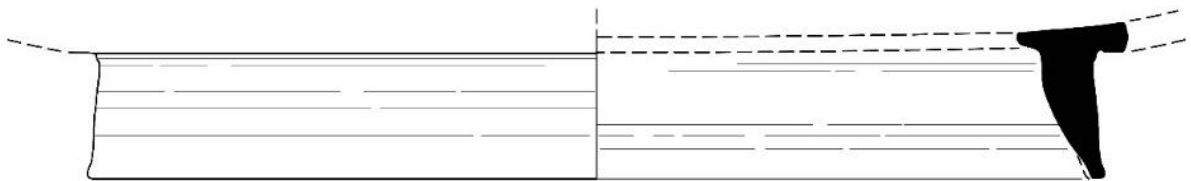
Σχέδιο 11: Ωοειδής αμφορέας (αρ. κατ. 124)

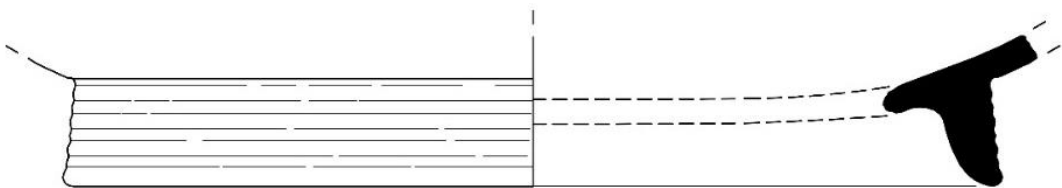
α (αρ. κατ. 153)

β (αρ. κατ. 154)

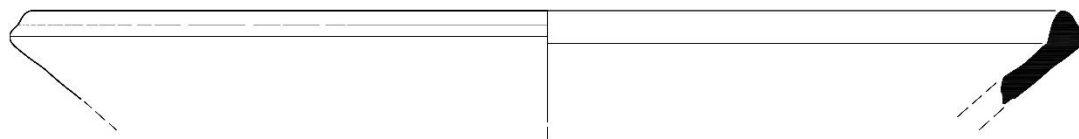

γ (αρ. κατ. 156)

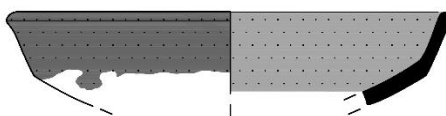

δ (αρ. κατ. 158)

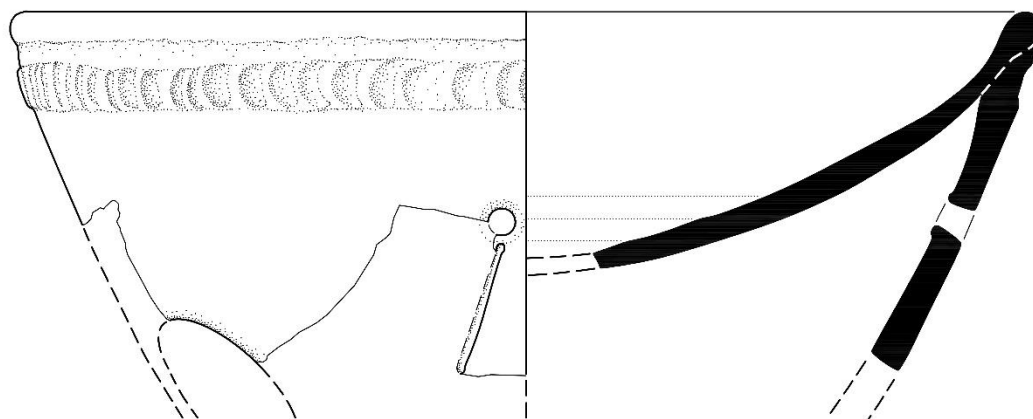
Σχέδιο 12: Βάση αφρικανικού πινακίου τύπου 104B (α), Χείλος αφρικανικού πινακίου τύπου 106 (β), Αταύτιστες βάσεις πινακίων με ψηλό πόδι (γ-δ)

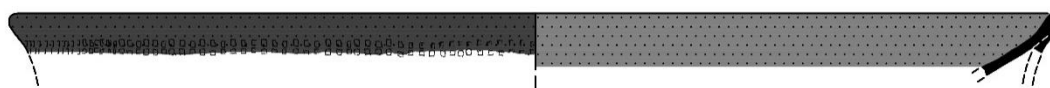
α (αρ. κατ. 159)

β (αρ. κατ. 160)

γ (αρ. κατ. 164)

δ (αρ. κατ. 163)

Σχέδιο 13: Πινάκιο GWW I (α), Κούπα GWW II (β), Σαλτσάρια (γ-δ)

α (αρ. κατ. 181)

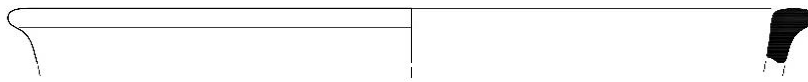
β (αρ. κατ. 182)

γ (αρ. κατ. 183)

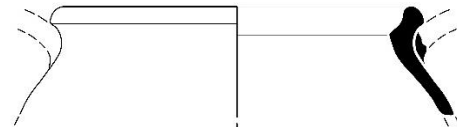
δ (αρ. κατ. 184)

ε (αρ. κατ. 185)

στ (αρ. κατ. 186)

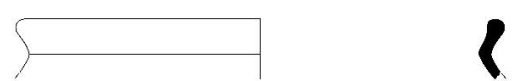
ζ (αρ. κατ. 187)

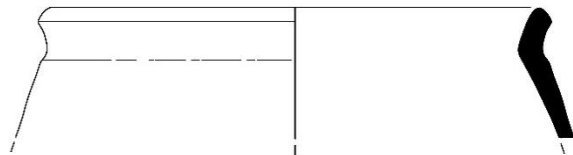
η (αρ. κατ. 188)

θ (αρ. κατ. 189)

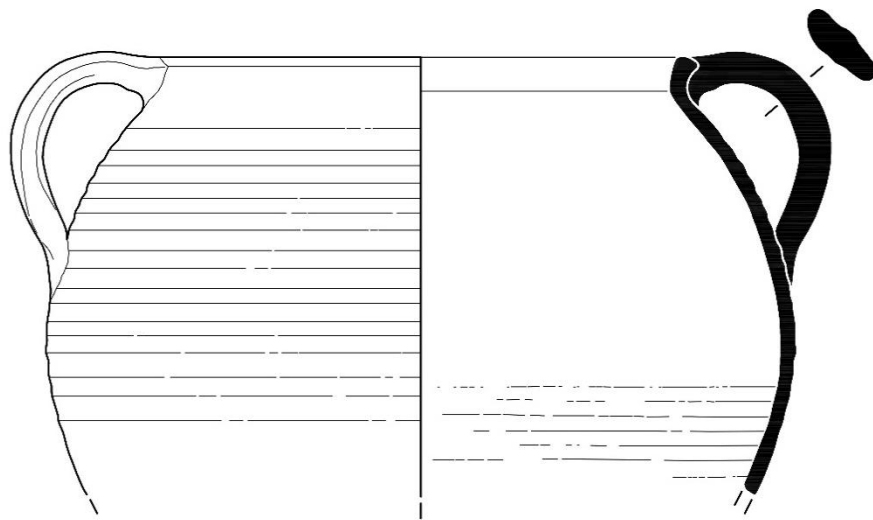

ι (αρ. κατ. 190)

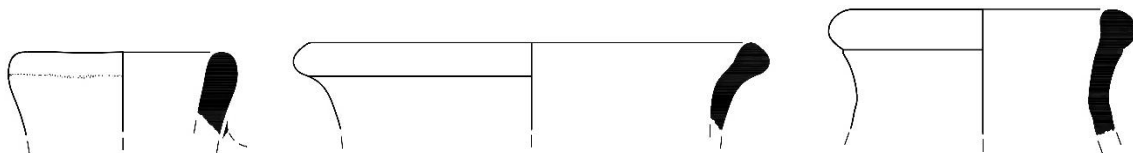

ια (αρ. κατ. 191)

Σχέδιο 14: Μαγειρικά σκεύη/ Χύτρες (α-ια)

α (αρ. κατ. 192)

β (αρ. κατ. 165)

γ (αρ. κατ. 166)

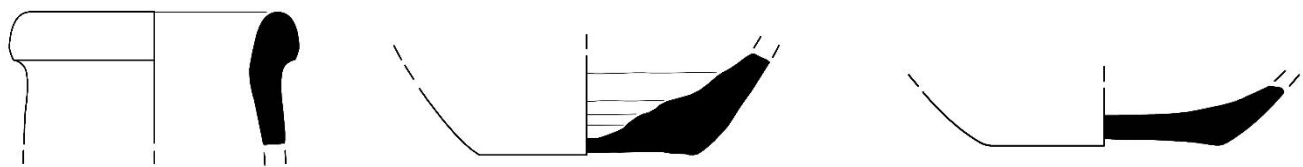
δ (αρ. κατ. 167)

ε (αρ. κατ. 168)

στ (αρ. κατ. 175)

ζ (αρ. κατ. 177)

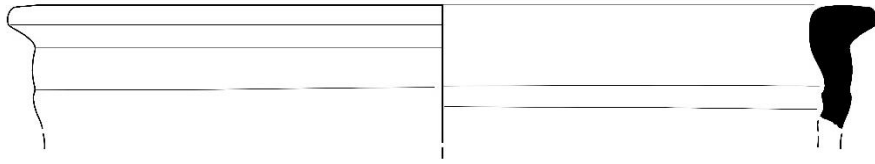

η (αρ. κατ. 179)

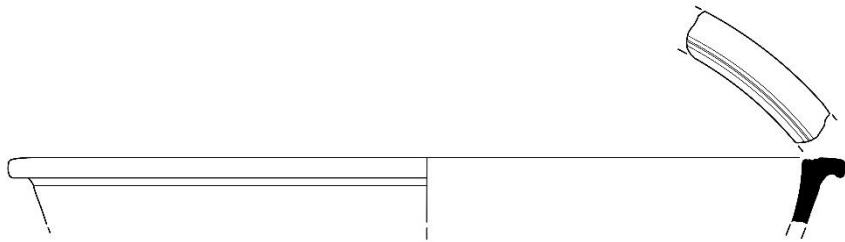
θ (αρ. κατ. 176)

ι (αρ. κατ. 180)

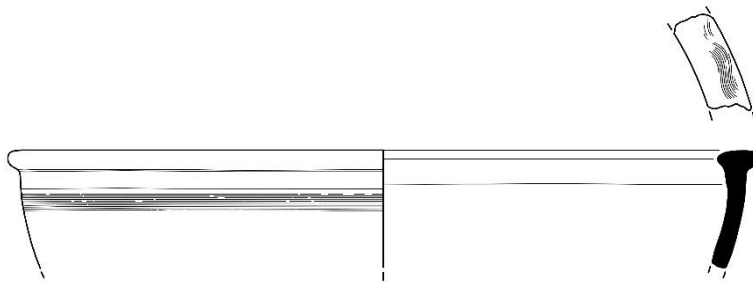
Σχέδιο 15: Χύτρα (α), Κανάτες (β-θ), Κούπα (ι)

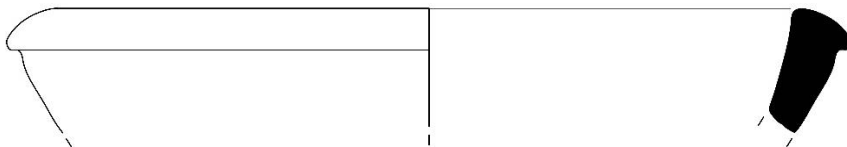
α (αρ. κατ. 137)

β (αρ. κατ. 138)

γ (αρ. κατ. 140)

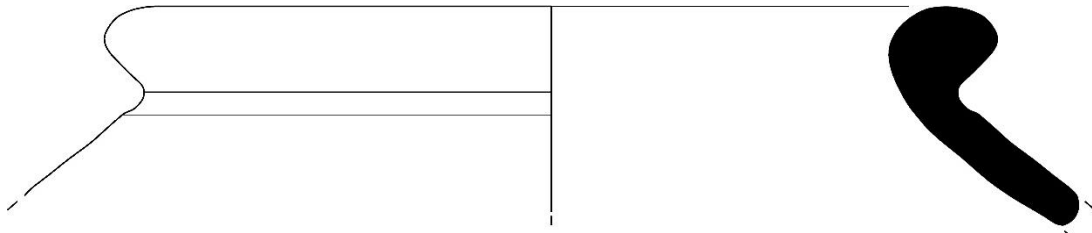
δ (αρ. κατ. 143)

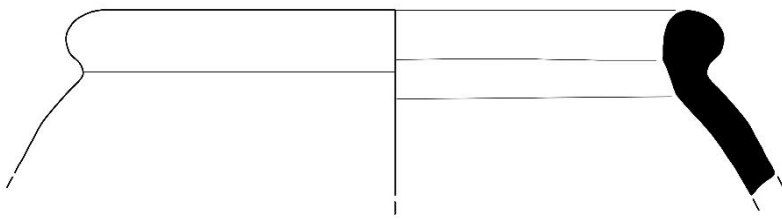
ε (αρ. κατ. 139)

στ (αρ. κατ. 142)

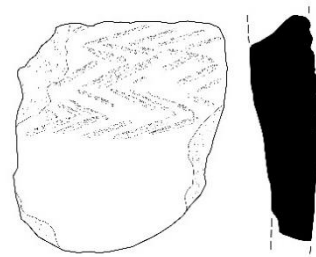
Σχέδιο 16: Λεκάνες(α-δ), Κάδος/Καδόσχημα (ε-στ)

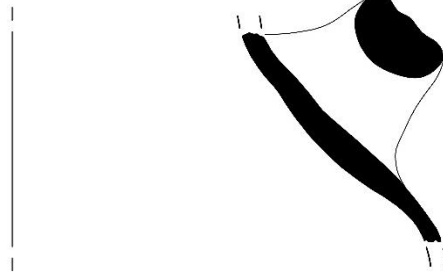
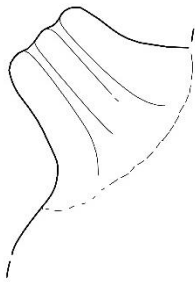
α (αρ. κατ. 146)

β (αρ. κατ. 150)

γ (αρ. κατ. 145)

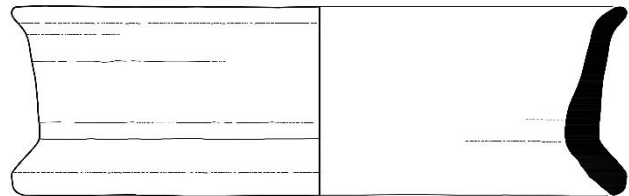
δ (αρ. κατ. 152)

ε (αρ. κατ. 193)

στ (αρ. κατ. 194)

ζ (αρ. κατ. 200)

Σχέδιο 17: Πίθου(α-γ), Λαβή πίθου (δ), Τροχήλατος λύχνος (ε), Πώμα (στ), Υποστατό (ζ)

ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ

α (αρ. κατ. 1)

β (αρ. κατ. 2)

γ (αρ. κατ. 3)

δ (αρ. κατ. 7)

ε (αρ. κατ. 12)

στ (αρ. κατ. 13)

ζ (αρ. κατ. 8)

η (αρ. κατ. 14)

θ (αρ. κατ. 15)

ι (αρ. κατ. 16)

Πίνακας 1: Κρητικοί αμφορείς TRC1 (α), TRC2 (β-ι)

Πίνακας 2: Κρητικοί αμφορείς TRC2 (α-ζ), TRC5 (η-ιβ)

α (αρ. κατ. 36)

β (αρ. κατ. 37)

γ (αρ. κατ. 38)

δ (αρ. κατ. 41)

ε (αρ. κατ. 42)

στ (αρ. κατ. 43)

ζ (αρ. κατ. 44)

η (αρ. κατ. 45)

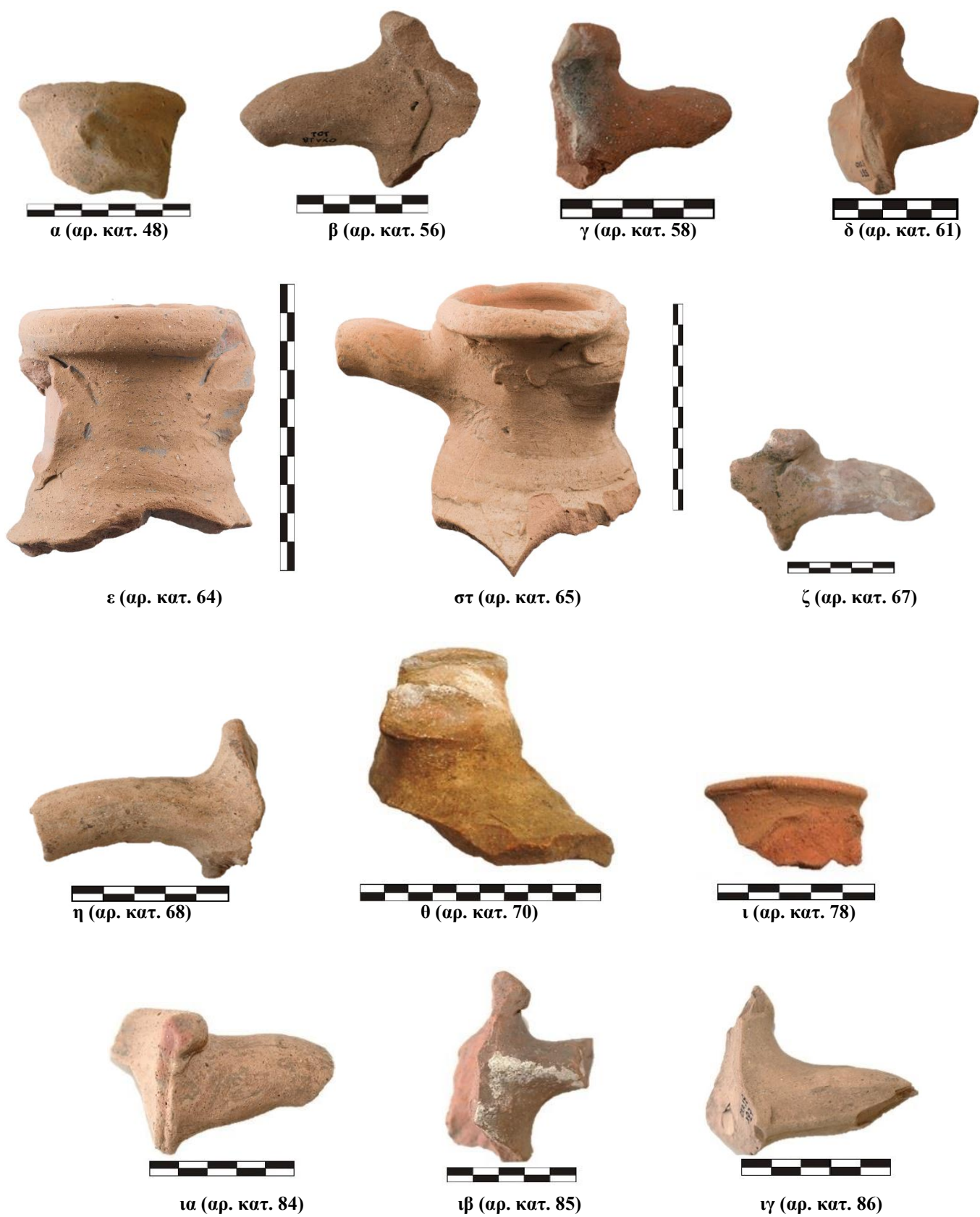

θ (αρ. κατ. 46)

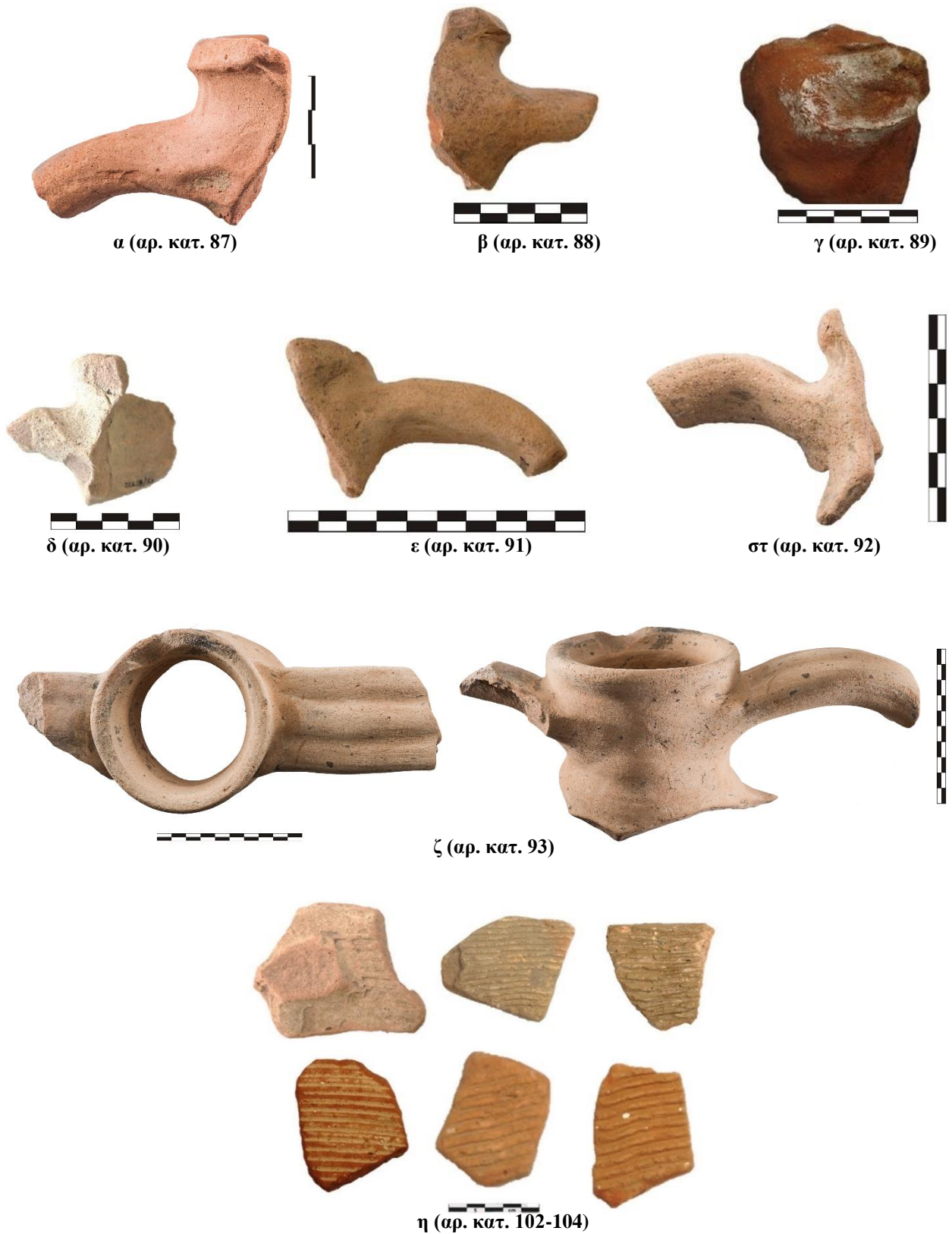

ι (αρ. κατ. 47)

Πίνακας 3: Κρητικοί αμφορείς TRC6 (α-β), TRC7 (γ), TRC8 (δ), TRC9 (ε), TRC10 (στ-ι)

Πίνακας 4: Κρητικοί αμφορείς TRC12 (α-ιγ)

Πίνακας 5: Κρητικοί αμφορείς TRC12 (α-γ), αταύτιστοι κρητικοί αμφορείς (δ-ζ), LRA2 (η)

α (αρ. κατ. 105)

β (αρ. κατ. 106)

γ (αρ. κατ. 107)

δ (αρ. κατ. 108)

Πίνακας 6: Σφαιρικοί αμφορείς: Hayes 40-41 (α), Hayes 45 (β), Hayes 38 (γ), Hayes 35 (δ)

α (αρ. κατ. 111, 112, 113, 116)

β (αρ, κατ. 118)

γ (αρ. κατ. 114)

δ (αρ. κατ. 115)

Πίνακας 7: Σφιαρικοί αμφορείς: σώματα σφαιρικών αμφορέων (α), ένσταυρο σώμα σφαιρικού αμφορέα (β), χείλη σφαιρικών αμφορέων (γ-δ)

α (αρ. κατ. 120)

β (αρ. κατ. 122)

Πίνακας 8: Ωοειδείς αμφορείς (α-β)

α (αρ. κατ. 123)

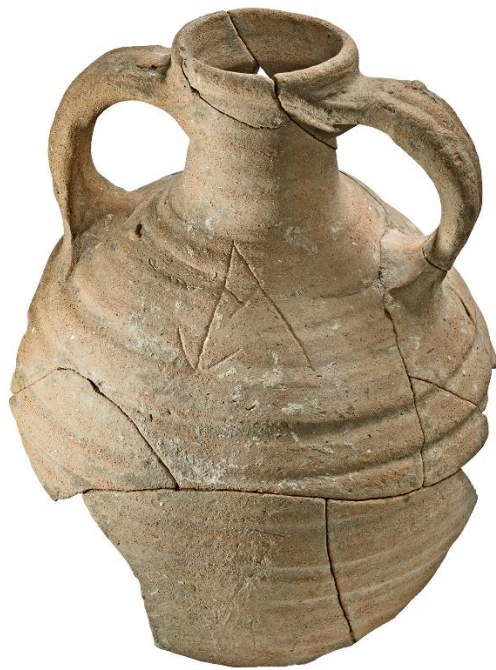

β (αρ. κατ. 125)

γ (αρ. κατ. 126)

Πίνακας 9: Ωοειδείς αμφορείς (α-γ)

Πίνακας 10: Ωοειδής αμφορέας με ακιδογράφημα (αρ. κατ. 121)

Πίνακας 11: Ωοειδής αμφορέας (αρ. κατ. 124)

α (αρ. κατ. 153)

β (αρ. κατ. 154)

γ (αρ. κατ. 155)

δ (αρ. κατ. 156)

ε (αρ. κατ. 158)

στ (αρ. κατ. 157)

ζ (αρ. κατ. 159)

η (αρ. κατ. 160)

θ (αρ. κατ. 162)

Πίνακας 12: Βάση αφρικανικού πινακίου τύπος 104 (α), Χείλη αφρικανικού πινακίου τύπου 106 (β-γ), Βάσεις αταύτιστων πινακίων με ψηλό πόδι (δ-στ), πινάκιο GWW I (ζ), κούπες GWW II (η-θ)

Πίνακας 13: Σαλτσάριο (αρ. κατ. 164)

α (αρ. κατ. 163)

β (αρ. κατ. 181)

γ (αρ. κατ. 185)

δ (αρ. κατ. 191)

ε (αρ. κατ. 182)

στ (αρ. κατ. 183)

ζ (αρ. κατ. 184)

η (αρ. κατ. 186)

θ (αρ. κατ. 187)

ι (αρ. κατ. 188)

ια (αρ. κατ. 189)

ιβ (αρ. κατ. 190)

Πίνακας 14: Σαλτσάριο αρ. κατ. 163 (α), χύτρες (β-ιβ)

α (αρ. κατ. 192)

β (αρ. κατ. 165)

γ (αρ. κατ. 166)

δ (αρ. κατ. 167)

ε (αρ. κατ. 168)

στ (αρ. κατ. 175)

ζ (αρ. κατ. 179)

η (αρ. κατ. 179)

θ (αρ. κατ. 176)

Πίνακας 15: Χύτρα (α), κανάτες (β-θ)

α (αρ. κατ. 180)

β (αρ. 134, 135, 136)

γ

δ (αρ. κατ. 137)

ε (αρ. κατ. 138)

στ (αρ. κατ. 140)

ζ (αρ. κατ. 143)

Πίνακας 16: Κούπα (α), Σώματα λεκανών και κάδων (β-γ), Χείλη λεκανών (δ-ζ)

Πίνακας 17: Βάσεις κάδων (α-β), σώματα πίθων (γ-ε)

α (αρ. κατ. 146)

β (αρ. κατ. 150)

γ (αρ. κατ. 149)

δ (αρ. κατ. 151)

ε (αρ. κατ. 148)

στ (αρ. κατ. 152)

Πίνακας 18: Χείλη πίθων (α-ε), λαβή πίθου (στ)

α (αρ. κατ. 193)

β (αρ. κατ. 194)

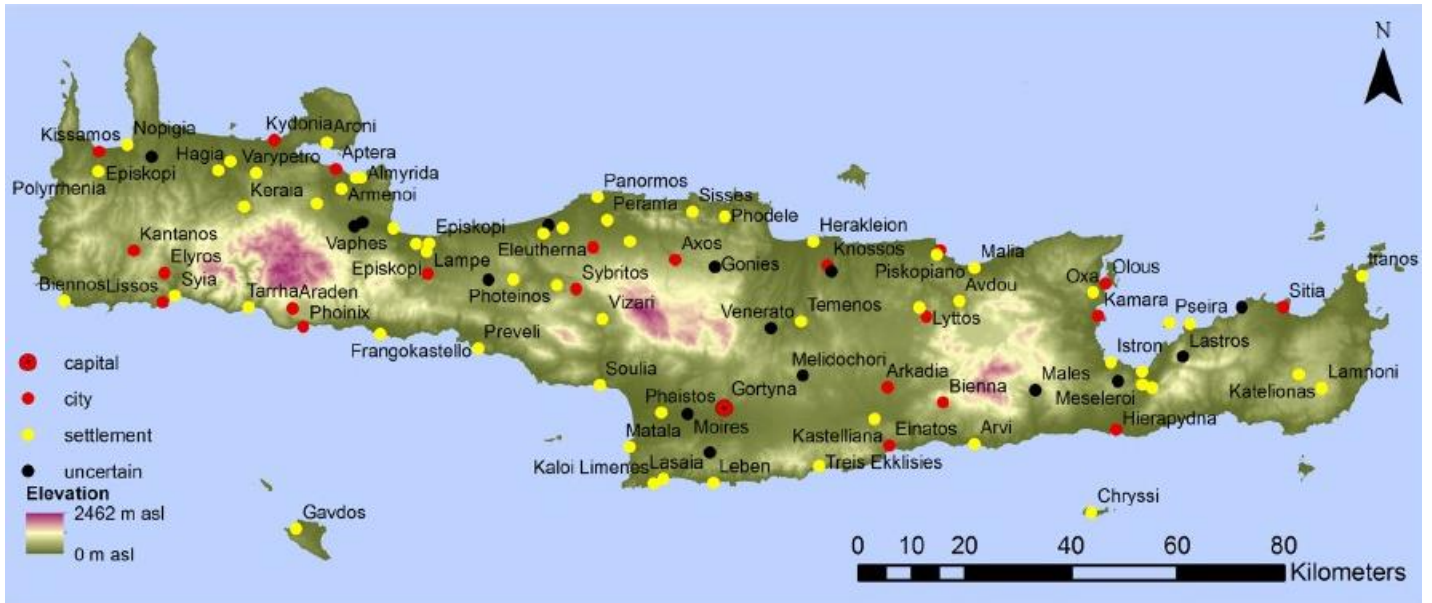
γ (αρ. κατ. 195, 196, 197, 198)

δ (αρ. κατ. 200)

Πίνακας 19: Τροχήλατος λύχνος (α), πώμα (β), σώματα αγγείων ως πώματα (γ), υποστατό (δ)

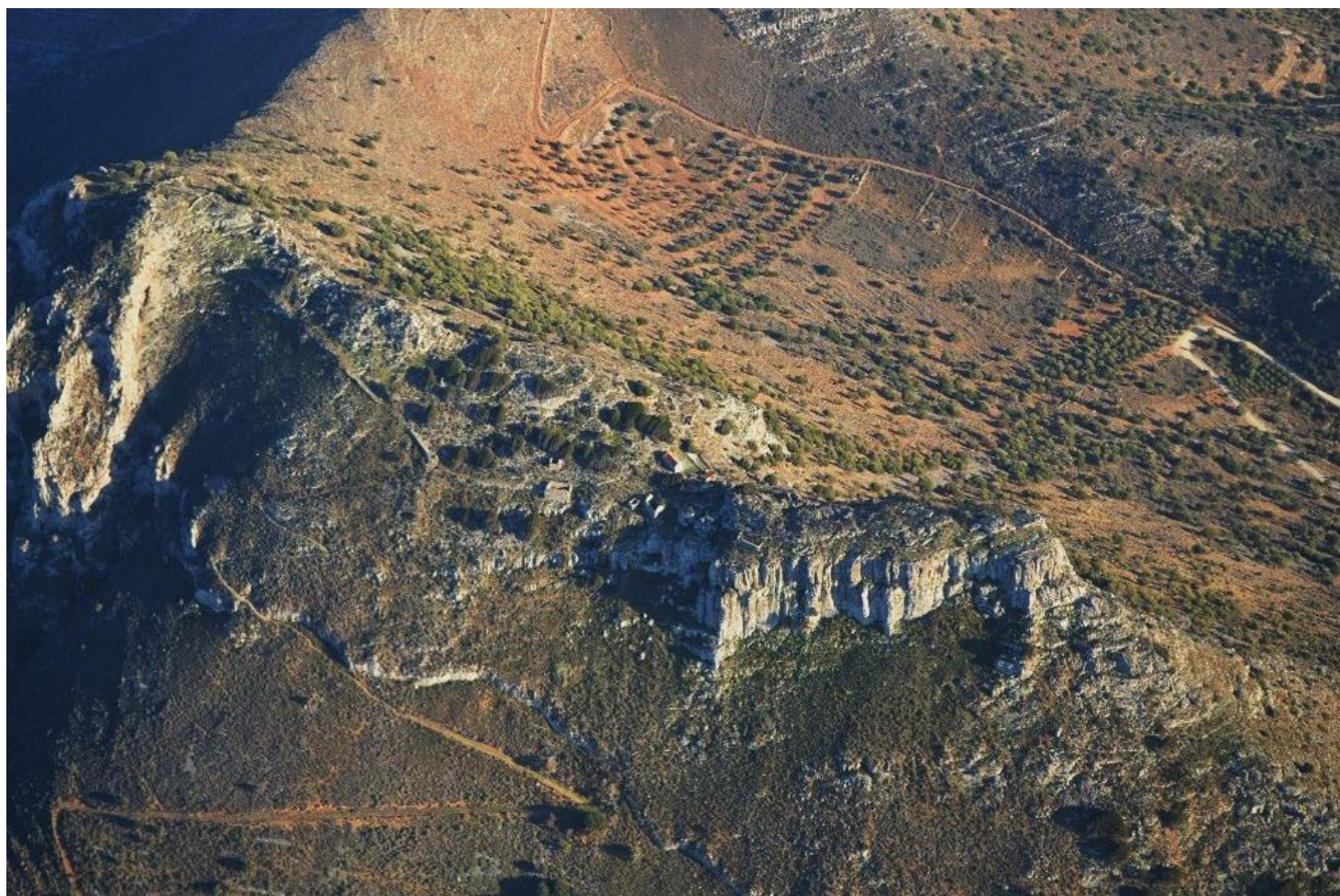
EIKONEΣ

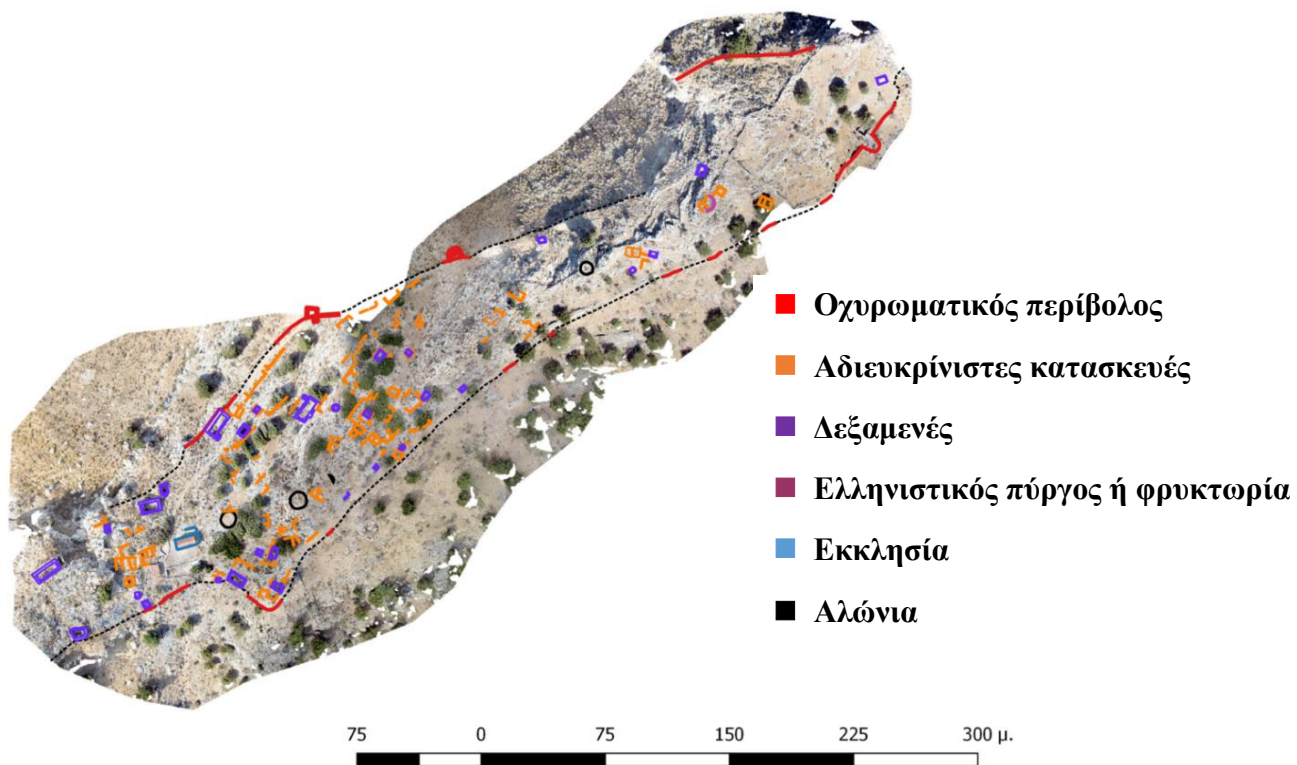
Εικόνα 1: Χάρτης της Κρήτης με τις πόλεις και του οικισμούς της πρωτοβυζαντινής περιόδου
(Tsigonaki, Sarris 2014, εκ. 4)

Εικόνα 2: Γενική άποψη του όρους Οζά από νοτιοδυτικά

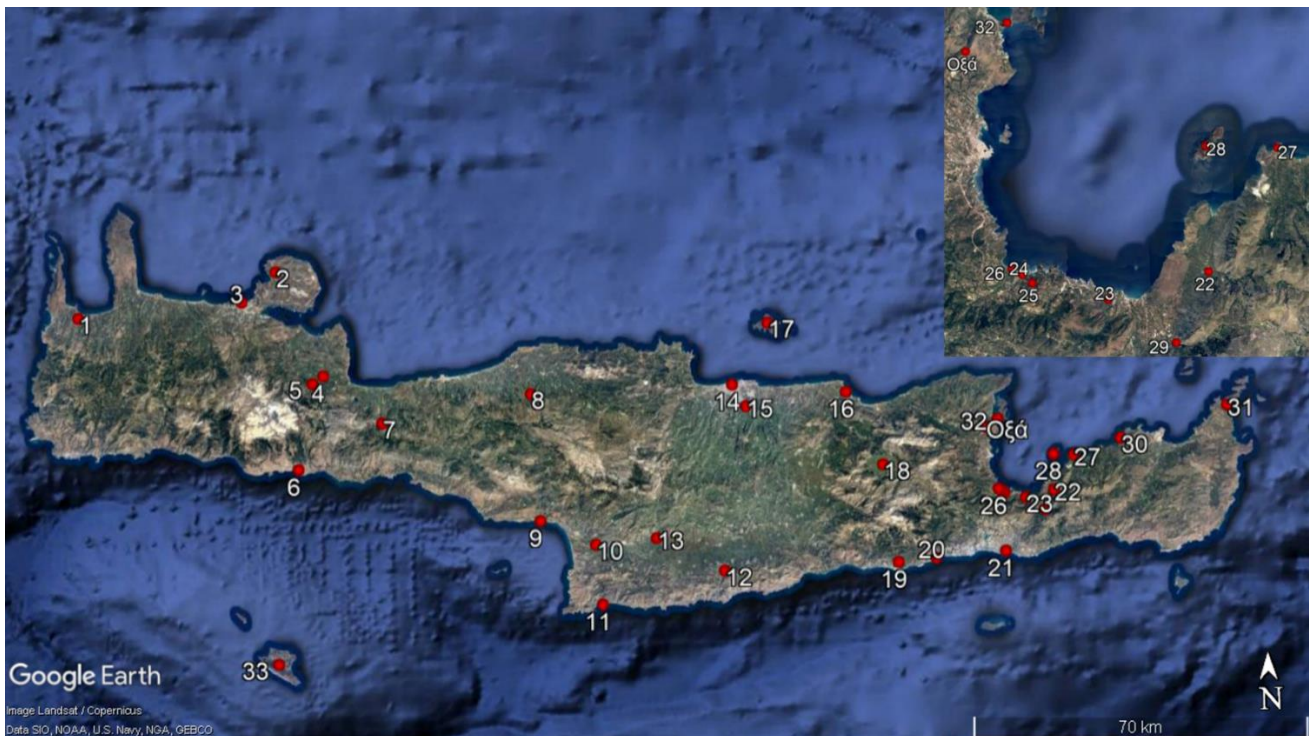
Εικόνα 3: Γενική άποψη του όρους Οζά από βορειοδυτικά

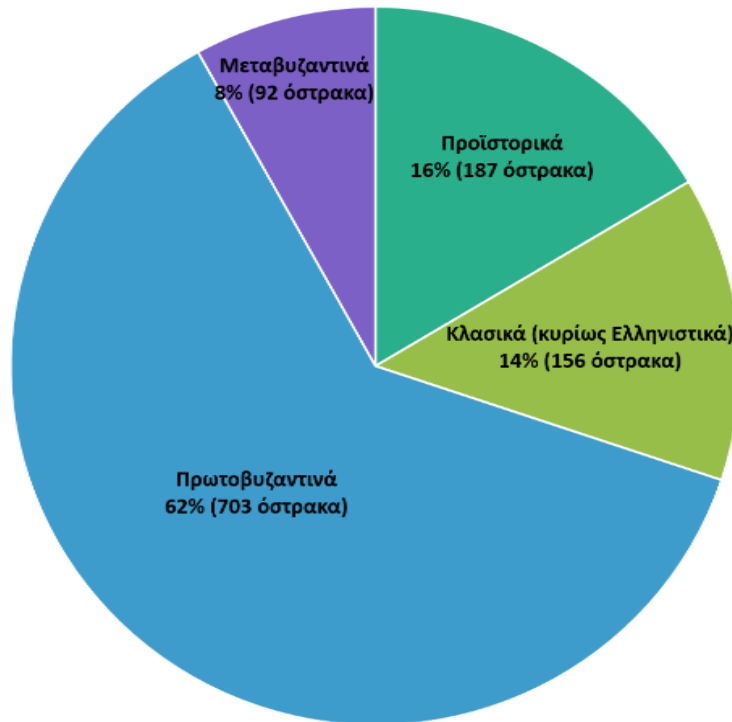
Εικόνα 4: Χάρτης του όρους Οζά, όπου αποτυπώνονται οι αρχιτεκτονικές δομές

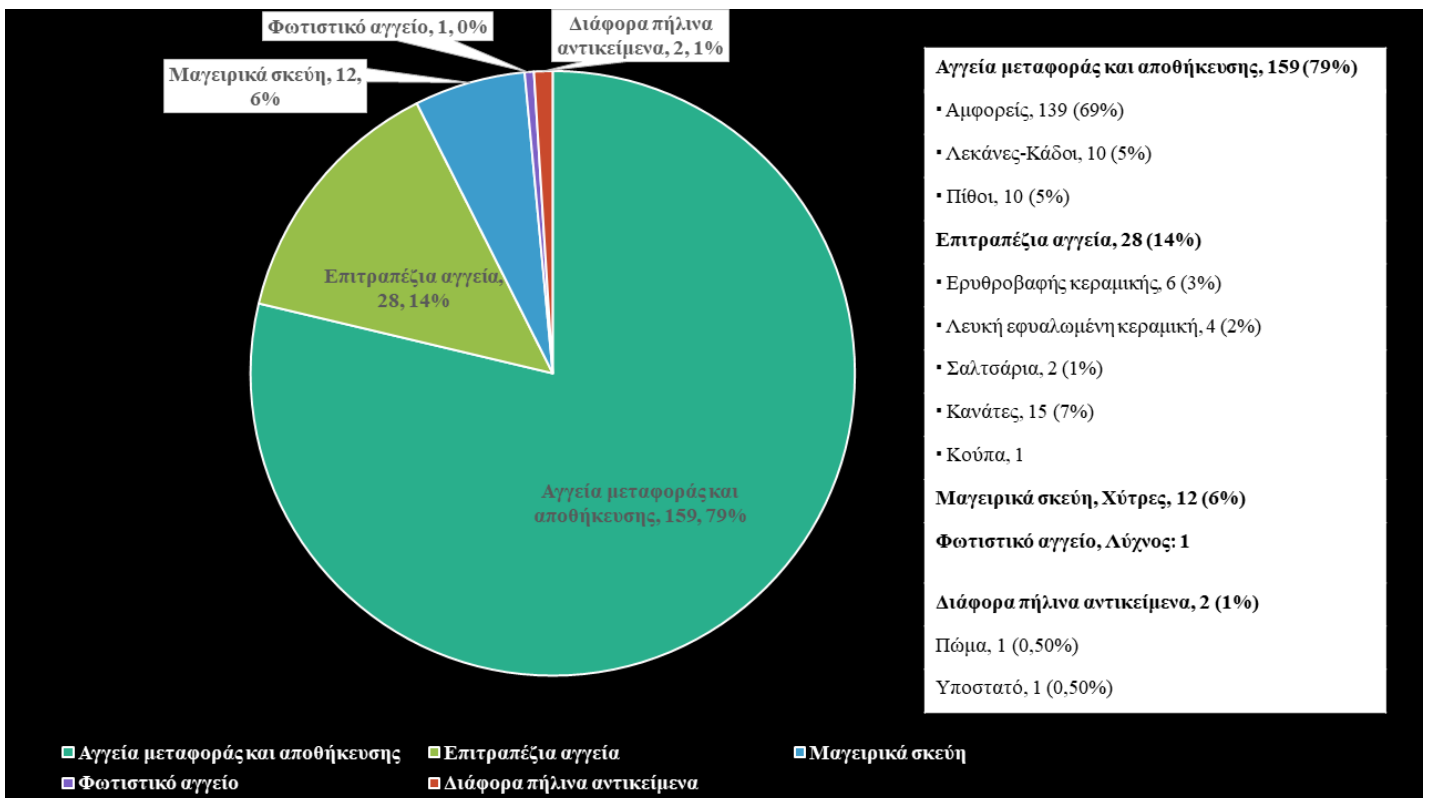
Εικόνα 5: Περισυλλογή της κεραμικής κατά την επιφανειακή έρευνα

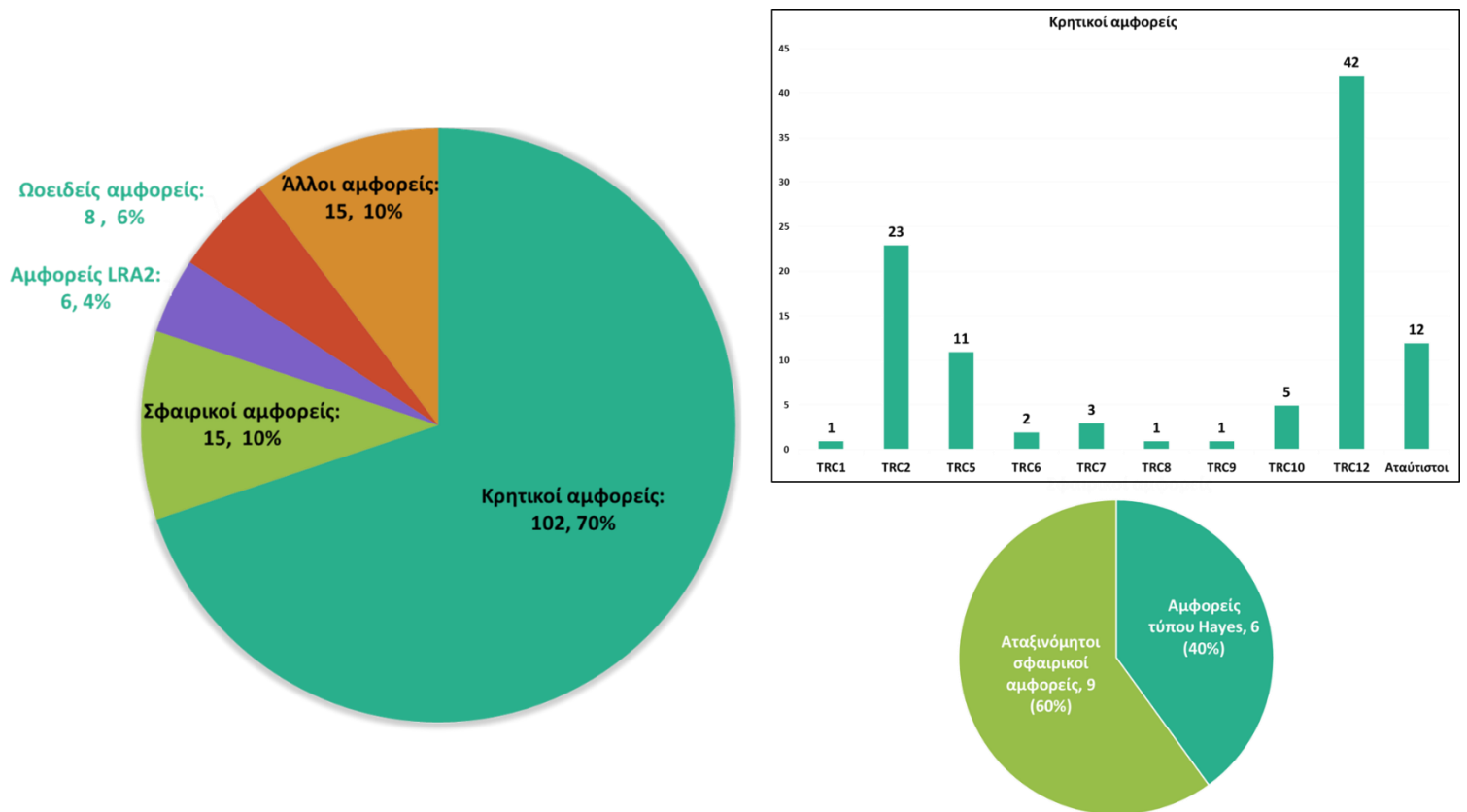
Εικόνα 6: Χάρτης της Κρήτης όπου αποτυπώνονται οι θέσεις που αναφέρονται στο κείμενο. 1) Κίσαμος, 2) Ακρωτήρι, 3) Κυδωνία, 4) Βρύσσες, 5) Βαφές, 6) Σφακιά, 7) Λάππα, 8) Ελεύθερα, 9) Αγία Γαλήνη, 10) Φαιστός, 11) Λαसाία, 12) Αστερούσια, 13) Γόρτυνα, 14) Ηράκλειο, 15) Κνωσός, 16) Χερσόνησος, 17) Ντία, 18) Οροπέδιο Λασιθίου, 19) Κερατόκαμπος, 20) Μύρτος, 21) Ιεράπετρα, 22) Καβούσι, 23) Γουρνιά, 24) Ίστρον, 25) Βρόκαστρο, 26) Πριλιάτικος Πύργος, 27) Μόχλος, 28) Ψείρα, 29) Καταλύματα (Φαράγγι του Χα), 30) Λιόπετρο, 31) Ίτανος, 32) Ελούντα, 33) Γαύδος

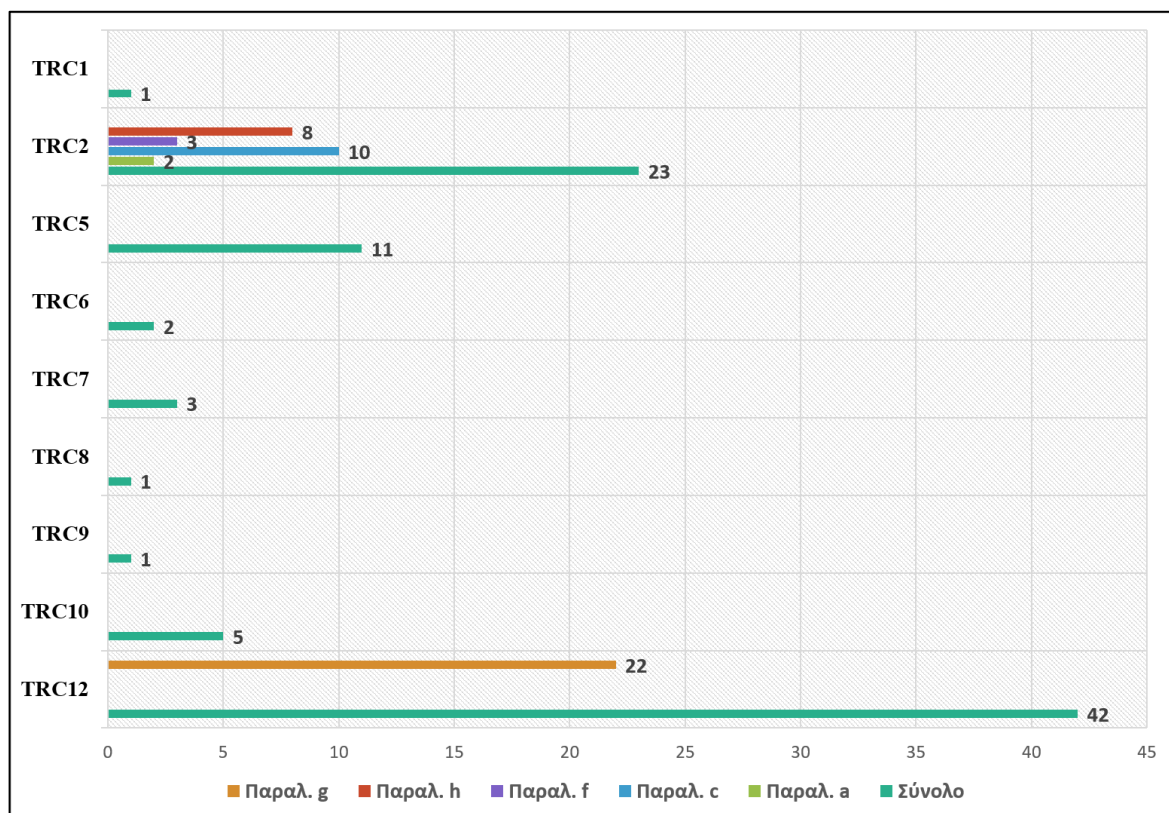
Εικόνα 7: Γράφημα με την χρονολογική κατανομή του κεραμικού υλικού από το όρος Οζά

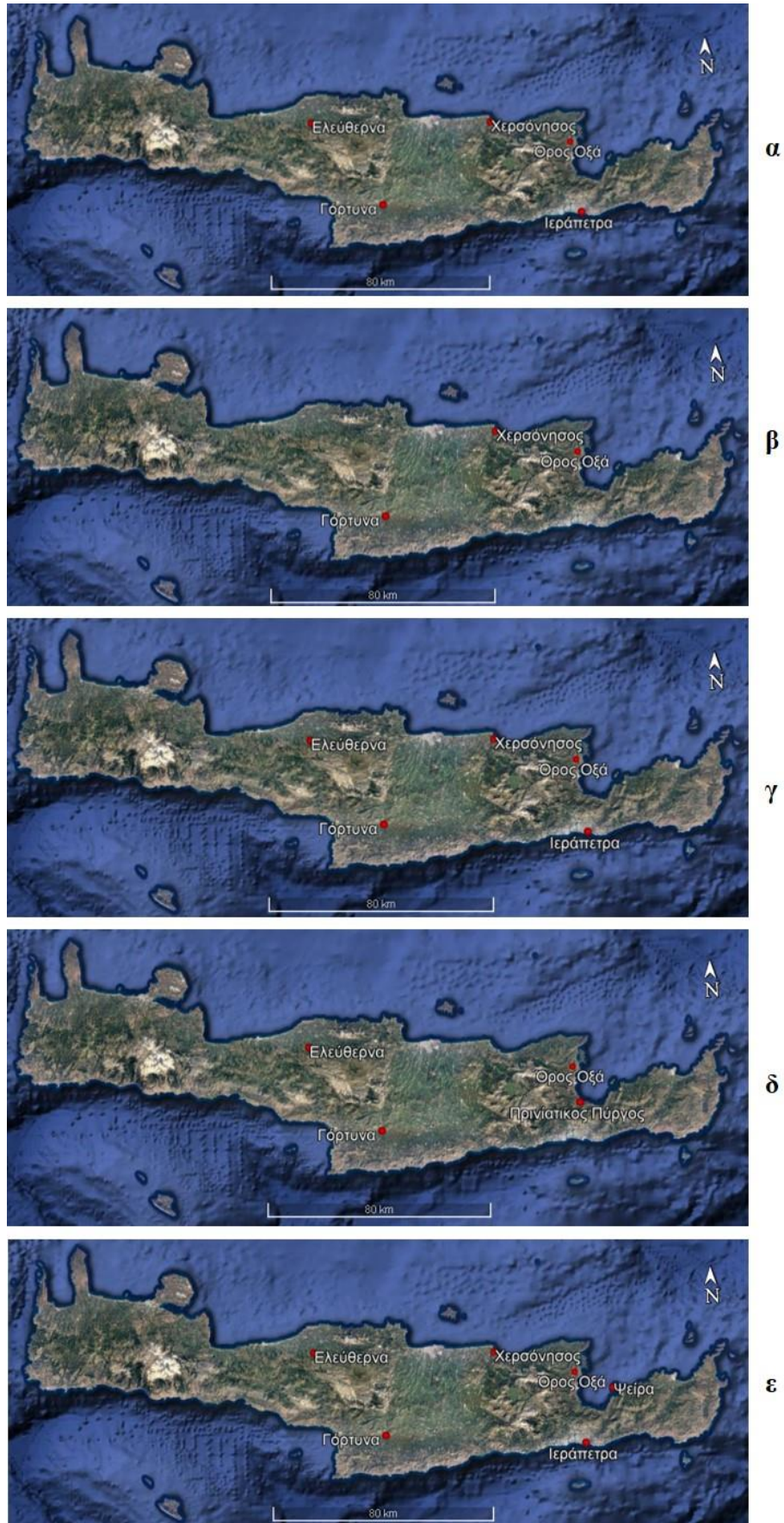
Εικόνα 8: Γράφημα με την κατανομή ανά κατηγορία της πρωτοβυζαντινής κεραμικής από το όρος Οζά

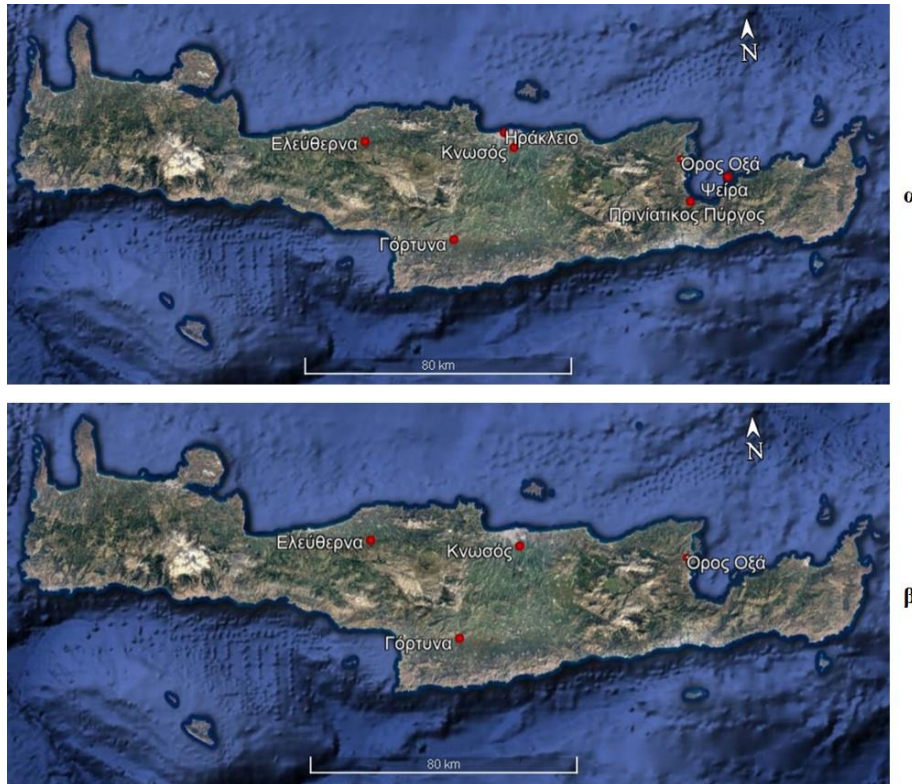
Εικόνα 9: Γράφημα με την κατανομή των αμφορέων στο κεραμικό σύνολο της Οξιάς

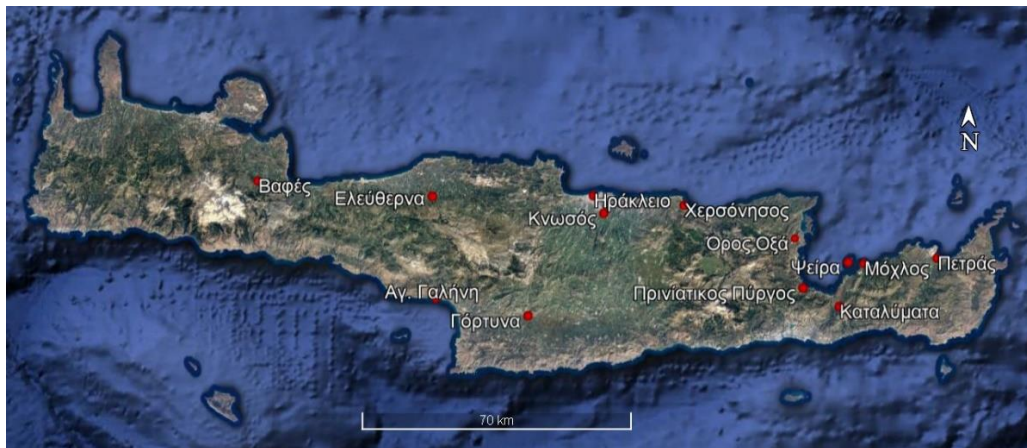
Εικόνα 10: Γράφημα με την κατανομή των κρητικών αμφορέων, όπου αποτυπώνεται και η κατανομή των TRC2 με βάση τις παραλλαγές της Γόρτυνας

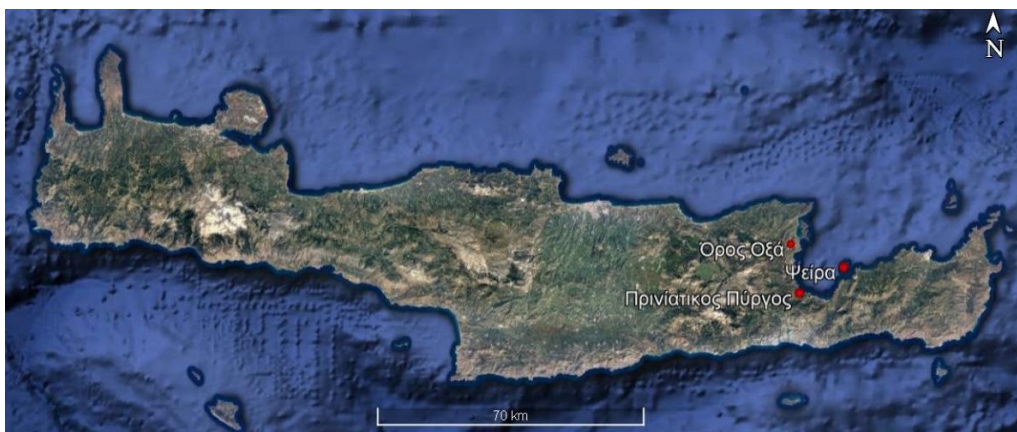
Εικόνα 11: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των κρητικών αμφιπέδων TRC2 (α), TRC5 (β), TRC6 (γ), TRC7 (δ), TRC9(ε)

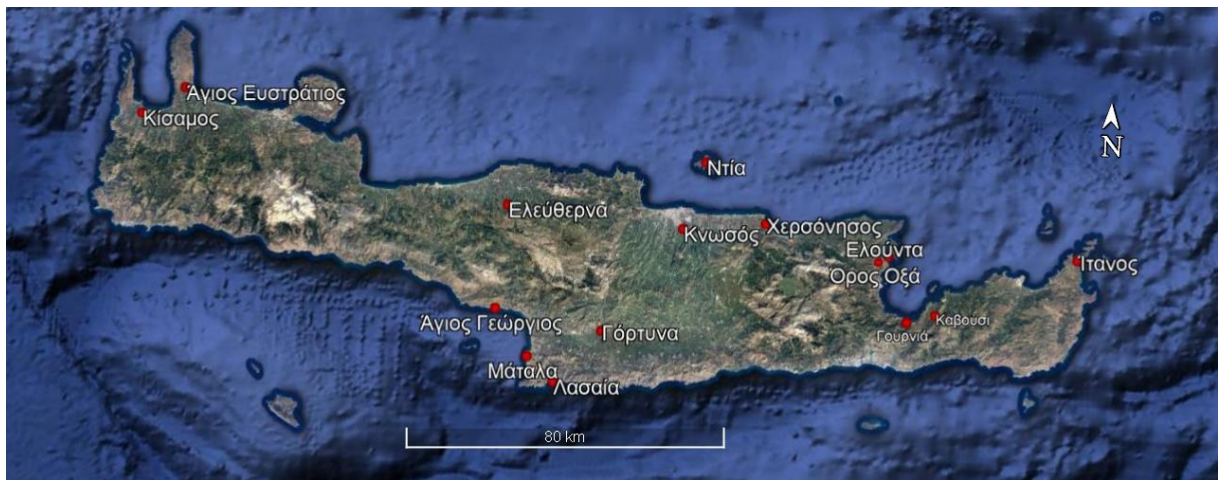
Εικόνα 12: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των TRC10 (α) και TRC12 (β)

Εικόνα 13: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των σφαιρικών αμοφορέων

Εικόνα 14: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των ωοειδών αμοφορέων

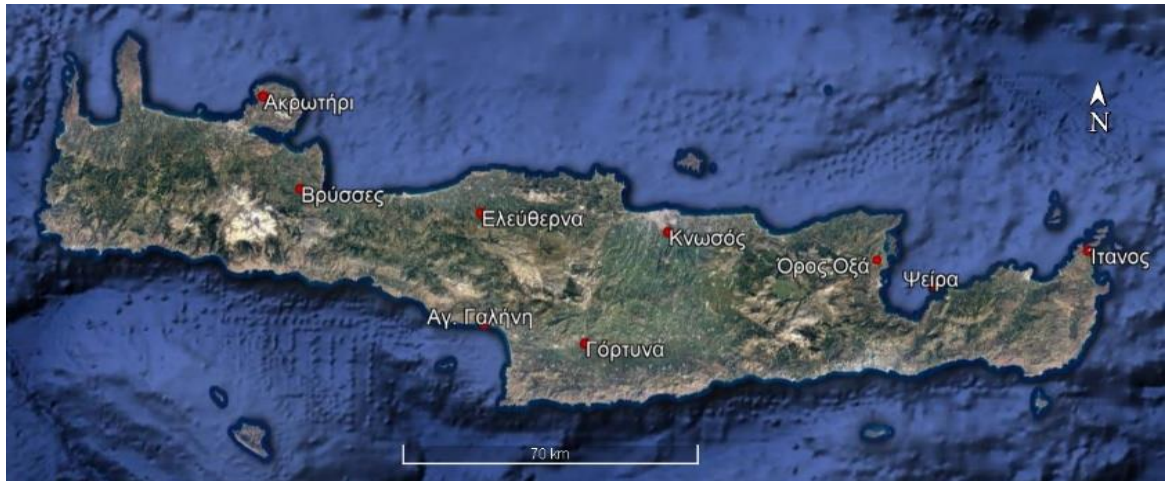
Εικόνα 15: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των αφρικανικών πινακίων τύπος 104 και 106

Εικόνα 16: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά λευκής εφωλωμένης κεραμικής GWV I

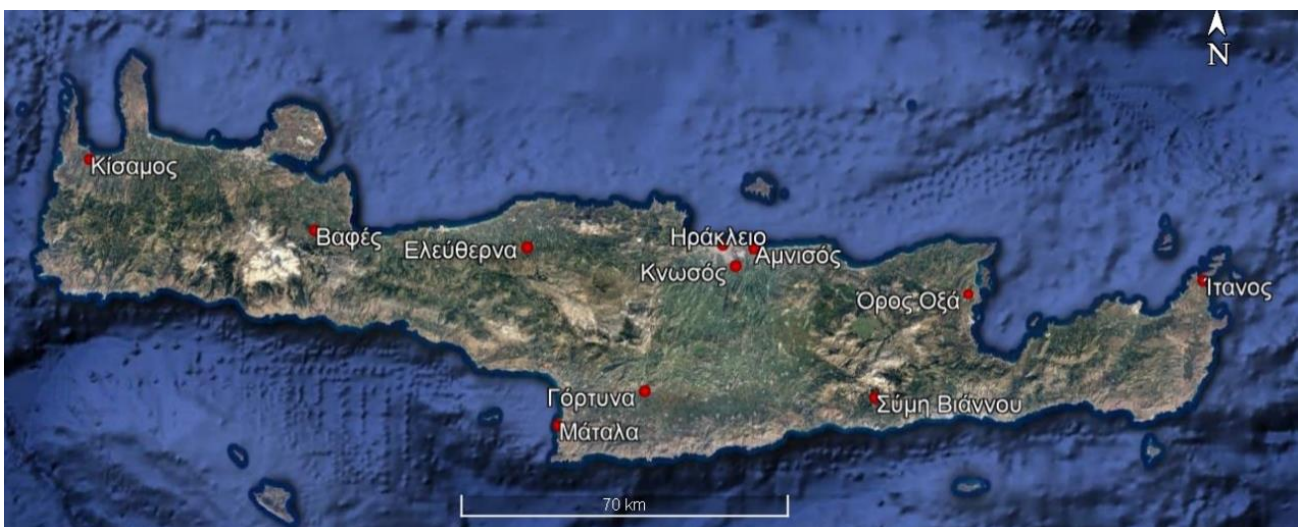
Εικόνα 17: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των σαλτσαρίων

Εικόνα 18: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των τύπων χυτρών που εντοπίζονται στην Οζά

Εικόνα 19: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των τύπων λεκανών που εντοπίζονται στην Οζά

Εικόνα 20: Χάρτης της Κρήτης με τη διασπορά των τροχήλατων λόχων

Εικόνα 21: Γενική άποψη του κεντρικού πλατώματος της Οζάς, με την εκκλησία του Τιμίου Σταυρού και τις υδατοδεξαμενές (πάνω). Οι υδατοδεξαμενές της βορειοδυτικής πλαγιάς της Οζάς (κάτω)

Εικόνα 22: Η δυτική όψη της δεξαμενής 07, όπου διακρίνεται η χρήση κεραμικής στην τοιχοποιία

Εικόνα 23: Λεπτομέρειες από την τοιχοποιία της δεξαμενής 07

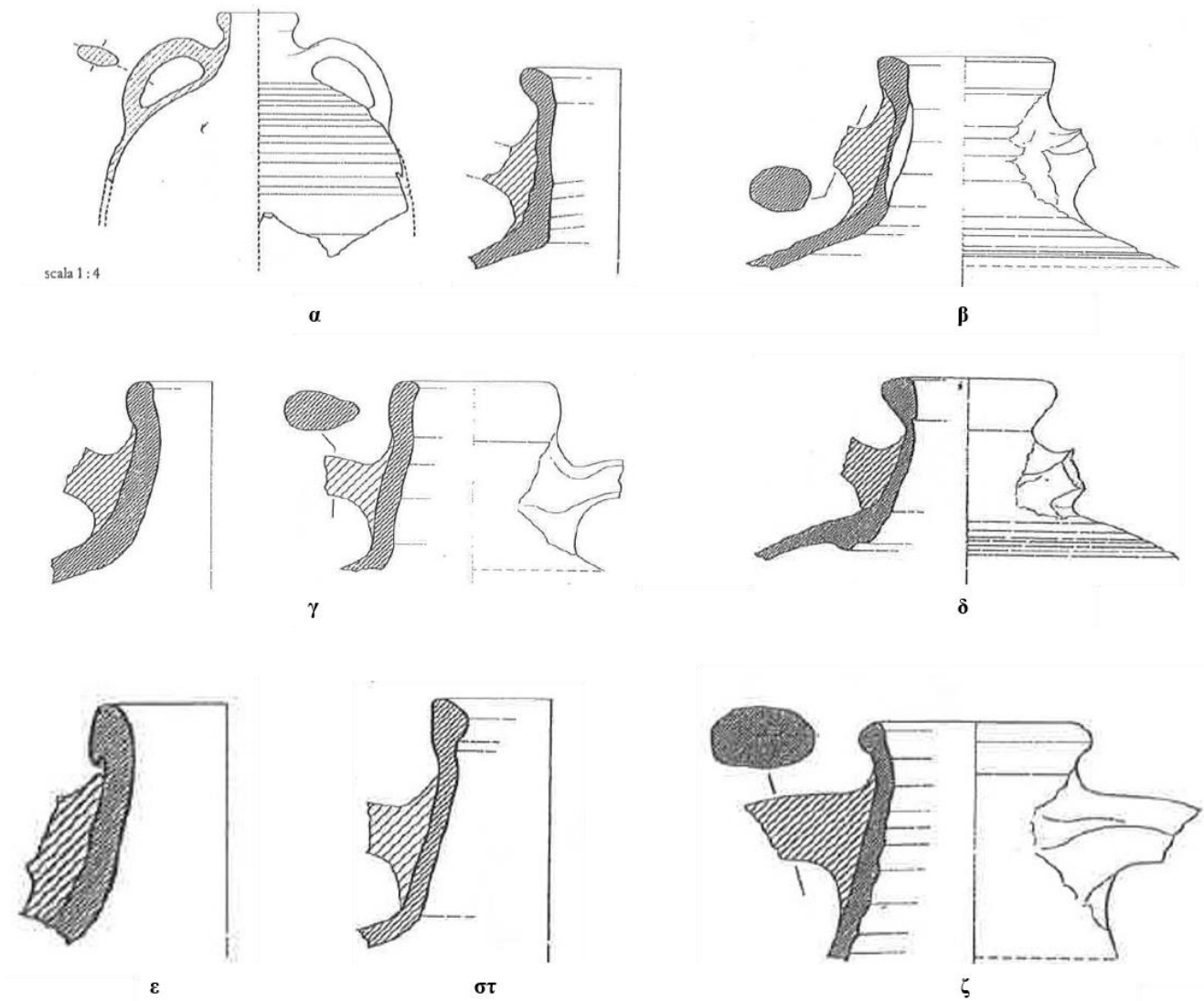
Εικόνα 24: Απόψεις της τοιχοποιίας της δεξαμενής 16, με χρήση κεραμικής στην τοιχοποιία

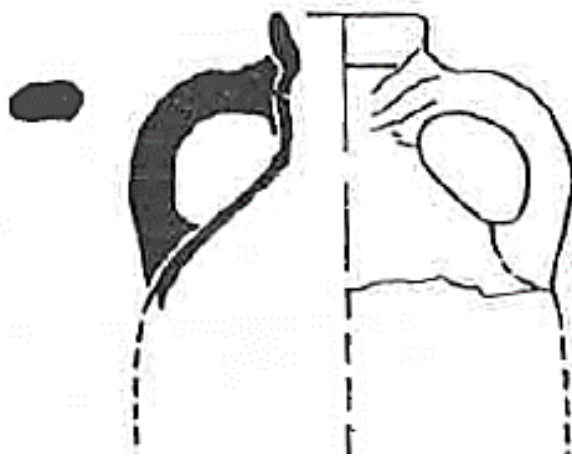
Εικόνα 25: Απόψεις της τοιχοποιίας της δεξαμενής 32, με χρήση κεραμικής στην αρμολόγηση των τοίχων

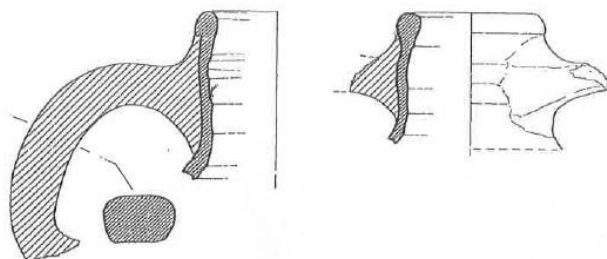
Εικόνα 26: Η θέση εύρεσης του ωσειδούς αμφορέα, αρ. κατ. 124, σε σχέση με την δεξαμενή 21

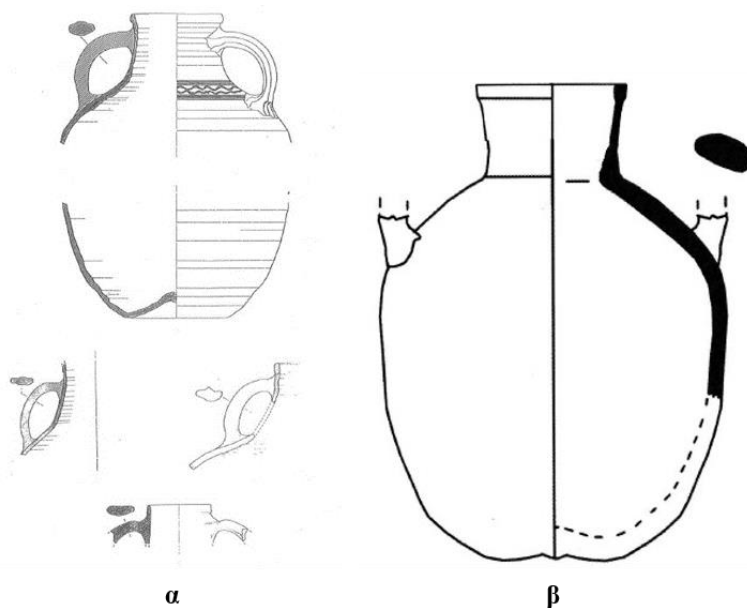
Εικόνα 27: Οι παραλλαγές του TRC2 από τη Γόρτυνα (α: παρ. α, β: παρ. β, γ: παρ. γ, δ: παρ. δ, ε: παρ. ε, στ: παρ. στ, ζ: παρ. ζ)
 (Portale, Romeo 2001, πίν. XLIVa,d,e,g, LIIC-f)

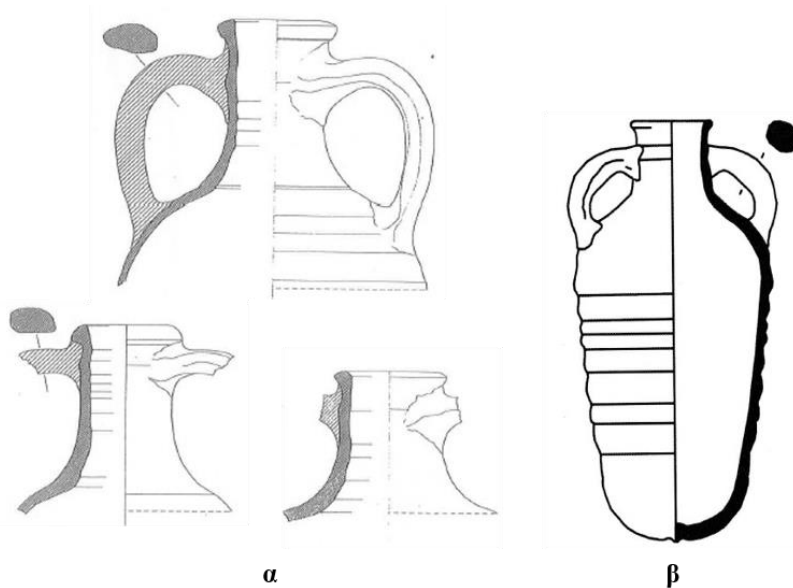
Εικόνα 28: Κρητικός αμφορέας TRC5 από τη Γόρτυνα
 (Portale-Romeo 2001, πίν. XLVg)

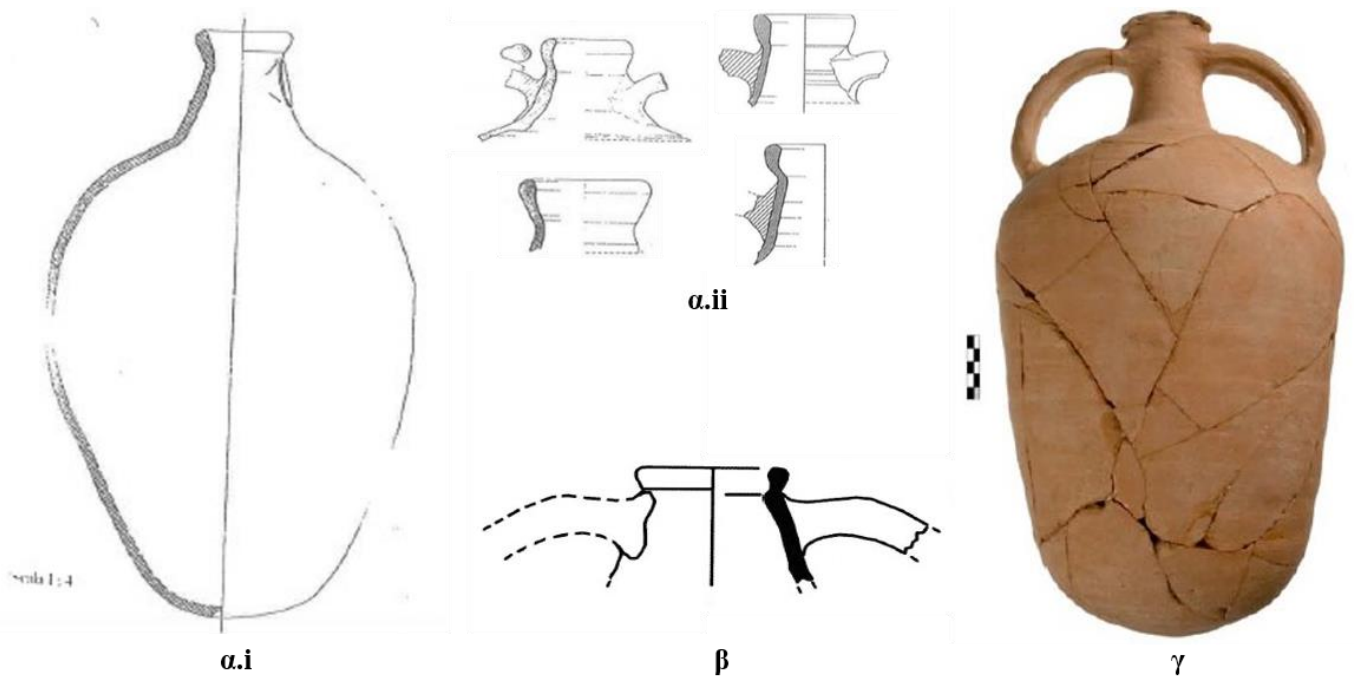
Εικόνα 29: Κρητικός αμφορέας TRC6 από τη Γόρτυνα
(Portale-Romeo 2001, πίν. LIVa-b)

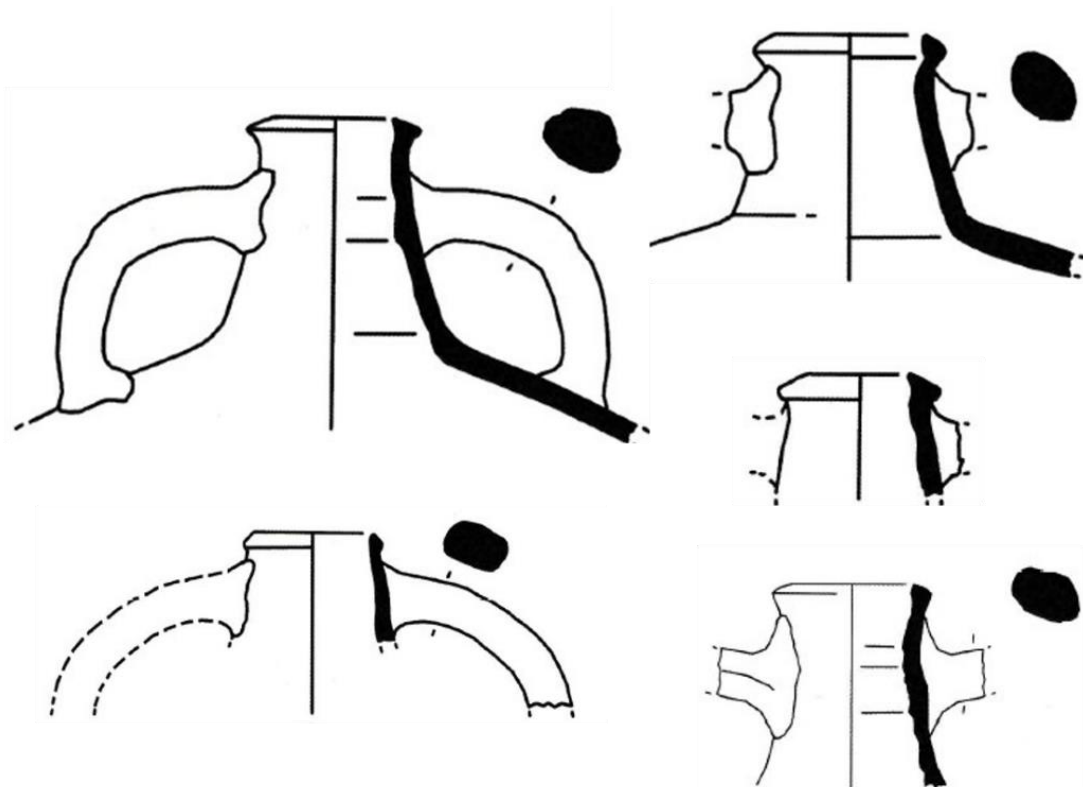
Εικόνα 30: Κρητικοί αμφορείς TRC7 από τη Γόρτυνα (α) και την Ελεύθερνα (β)
(α) Portale, Romeo 2001, πίν. XLVI. β) Yangaki 2005, εικ. 51b)

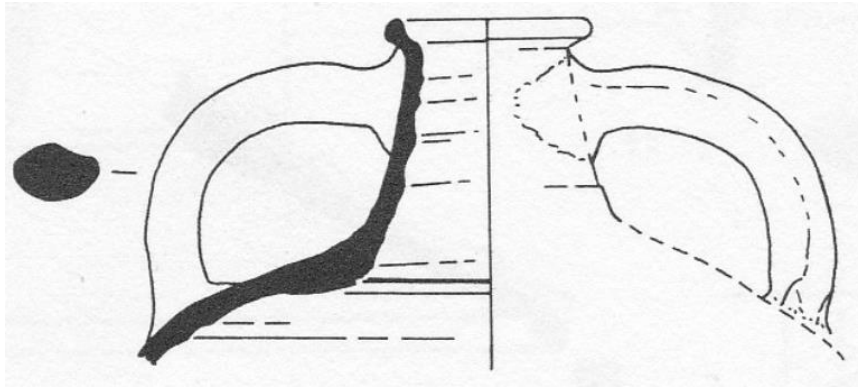
Εικόνα 31: Κρητικοί αμφορείς TRC9 από τη Γόρτυνα (α) και την Ελεύθερνα (β)
(α) Portale, Romeo 2001, πίν. LIVc-e. β) Yangaki 2005, εικ. 51a)

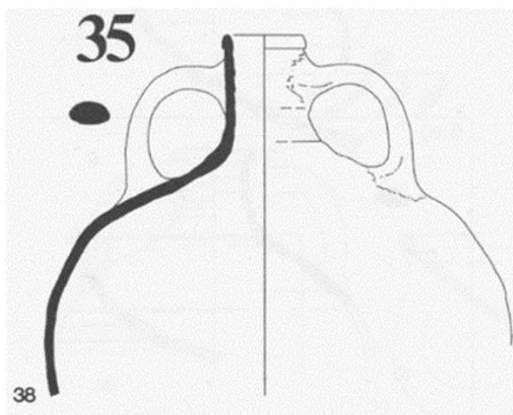
Εικόνα 32: Κρητικοί αμφορείς TRC10 από τη Γόρτυνα (α.i-ii), την Ελεύθερνα (β) και τον Πριλιάτικο Πύργο (γ)
 (α.i-ii) Portale, Romeo 2001, πίν. XLVIIId-f, LVa-b. β) Yangaki 2005, εκ. 52f. γ) Τζαβέλλα 2016, εκ. 7)

Εικόνα 33: Κρητικοί αμφορείς TRC12 από την Ελεύθερνα
 (Yangaki 2005, εκ. 52g, h, i, j, l)

Εικόνα 34: Αμφορέας τύπος Hayes 40-41
[Hayes 1992, εικ. 54.73 (Dep. 34.73)]

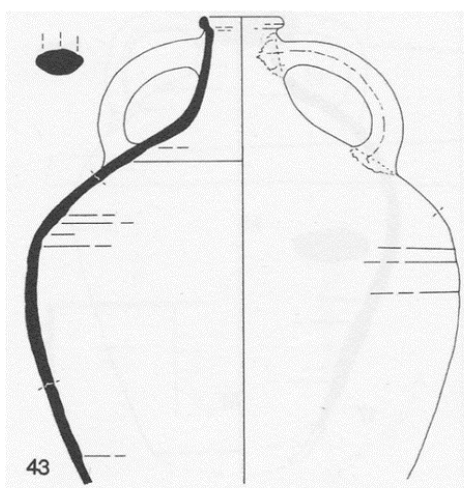
α

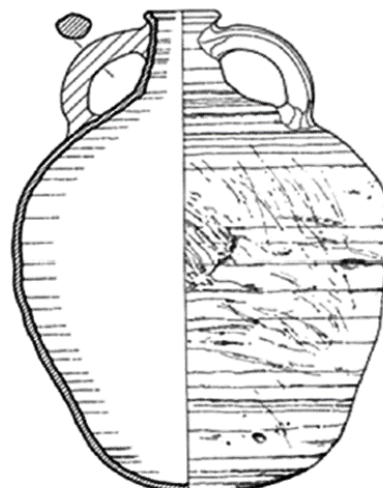
β

Εικόνα 35: Αμφορέας τύπος Hayes 35 από τον Άγιο Πολύευκτο
Κωνσταντινούπολης (α) και την Ψείρα (β)
(α) Hayes 1992, εικ. 57.38 (Dep. 35.38). β) Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, εικ. 7a-b)

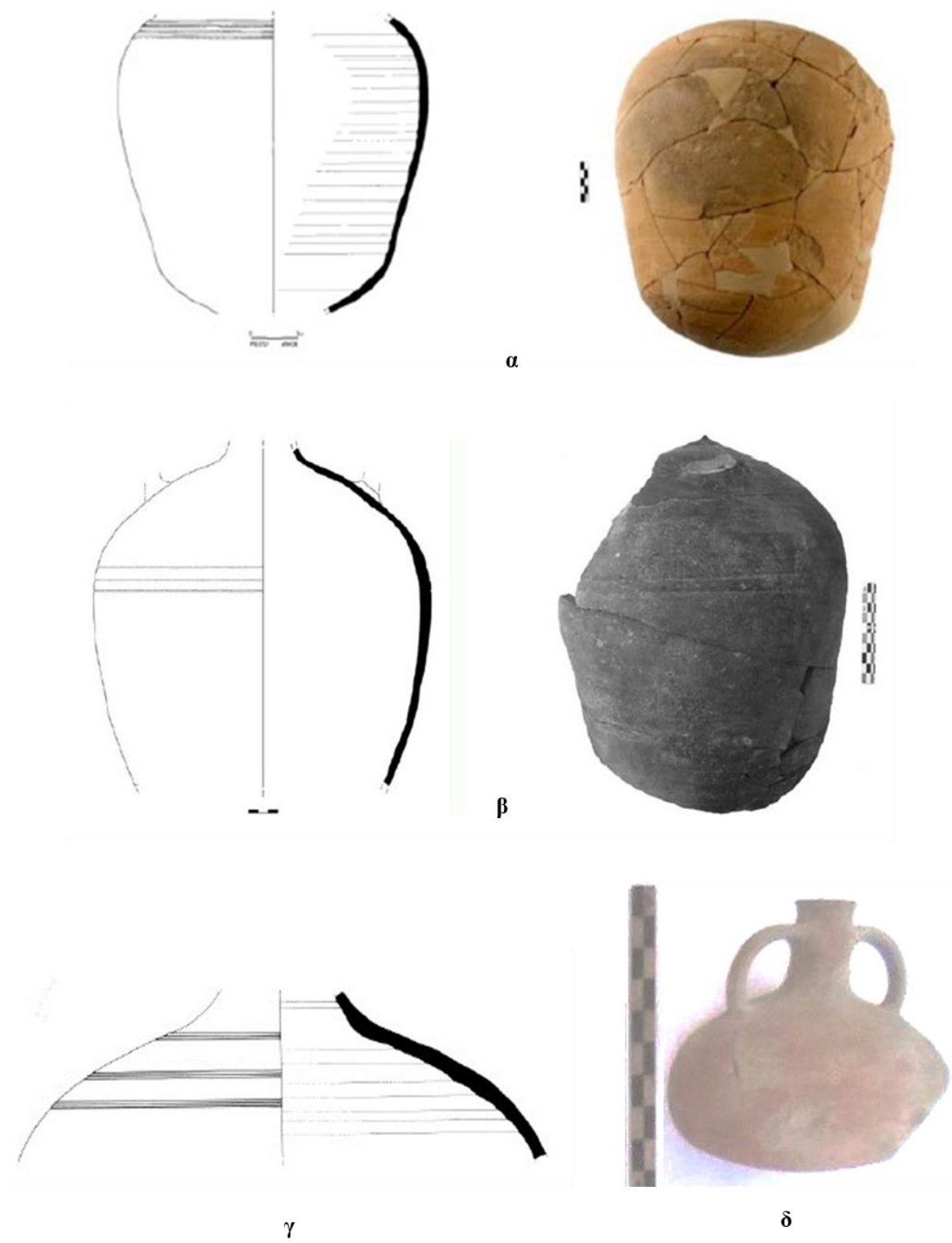

α

β

Εικόνα 36: Αμφορέας τύπος Hayes 38 από τον Άγιο Πολύευκτο
Κωνσταντινούπολης (α) και τη Γόρτυνα (β)
(α) Hayes 1992, εικ. 57.43 (Dep. 35.43). β) Portale 2014, εικ. 7)

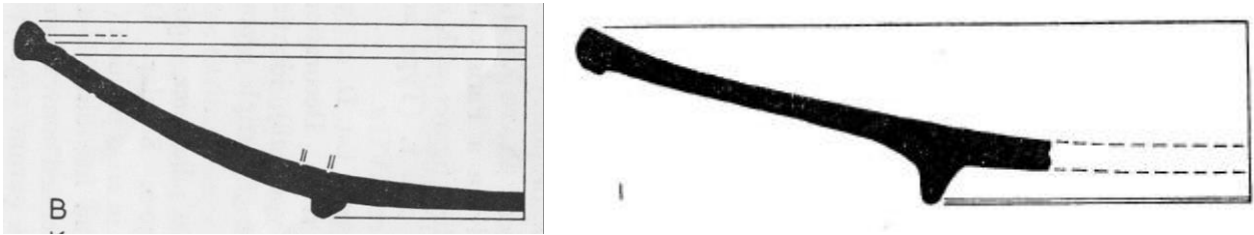

Εικόνα 37: Σφαιρικοί αμφορείς από θέσεις της Κρήτης: α) Ψείρα, β) Πρινιάτικος Πύργος, γ) Μόγλος, δ) Χερσόνησος

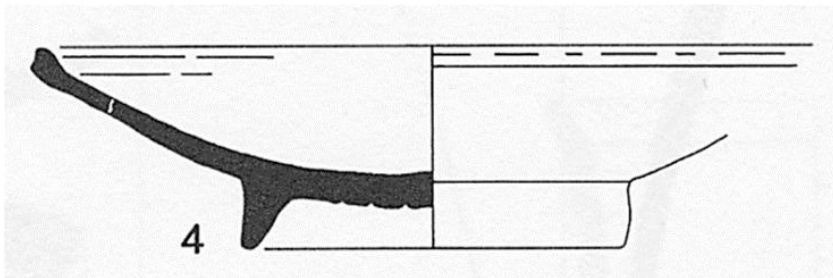
(α) Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, εικ. 3a-b. β) Τζαβέλλα 2016, εικ. 9. γ) Κωνσταντινίδου 2009, εικ. 8. δ) Βασιλάκης 2020, εικ. 7β)

Εικόνα 38: Ωοειδείς αμφορείς από: α) Ναύαγιο Bozburun, β) Λειψοί, γ) Yeni Kari Κωνσταντινούπολη, δ) Ψείρα
 (α) Hocker κ.ά. 1998β, εικ. 3 class 1. β) Papavassiliou κ.ά. 2014, εικ. 9a-b αρ. 20. γ) Denker, Demirkök κ.ά. 2013, σ. 204, αρ. 237. δ) Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, εικ. 10b)

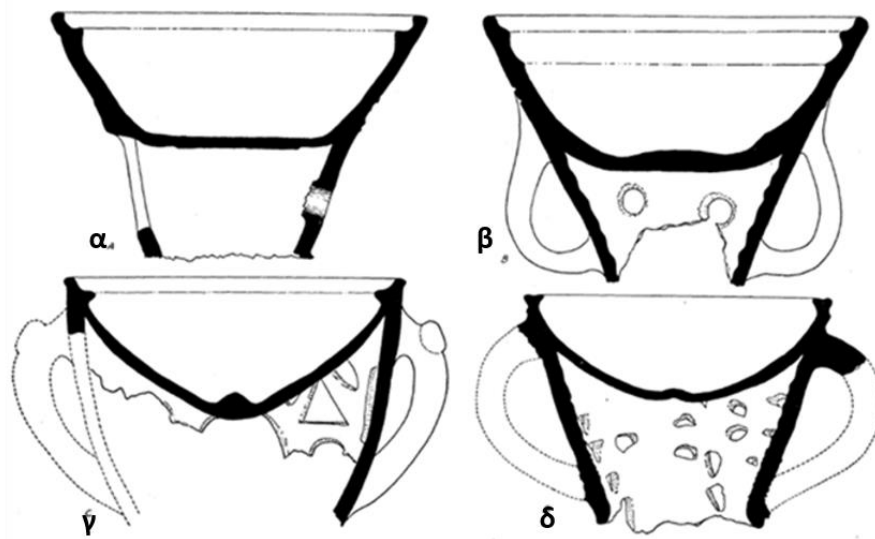
Εικόνα 39: Τύποι αφρικανικών πινακίων, αριστερά τύπος 104B και δεξιά τύπος 106
(Hayes 1972, εικ. 30 (αριστερά), εικ. 32 (δεξιά))

Εικόνα 40: Πινάκια λευκού πηλού GWW I, αριστερά από τον Άγιο Πολύευκτο Κωνσταντινούπολης και δεξιά θραύσμα από την Ψείρα
(αριστερά: Hayes 1992, εικ. 50.4 (Dep. 31.4). δεξιά: Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, εικ. 11α)

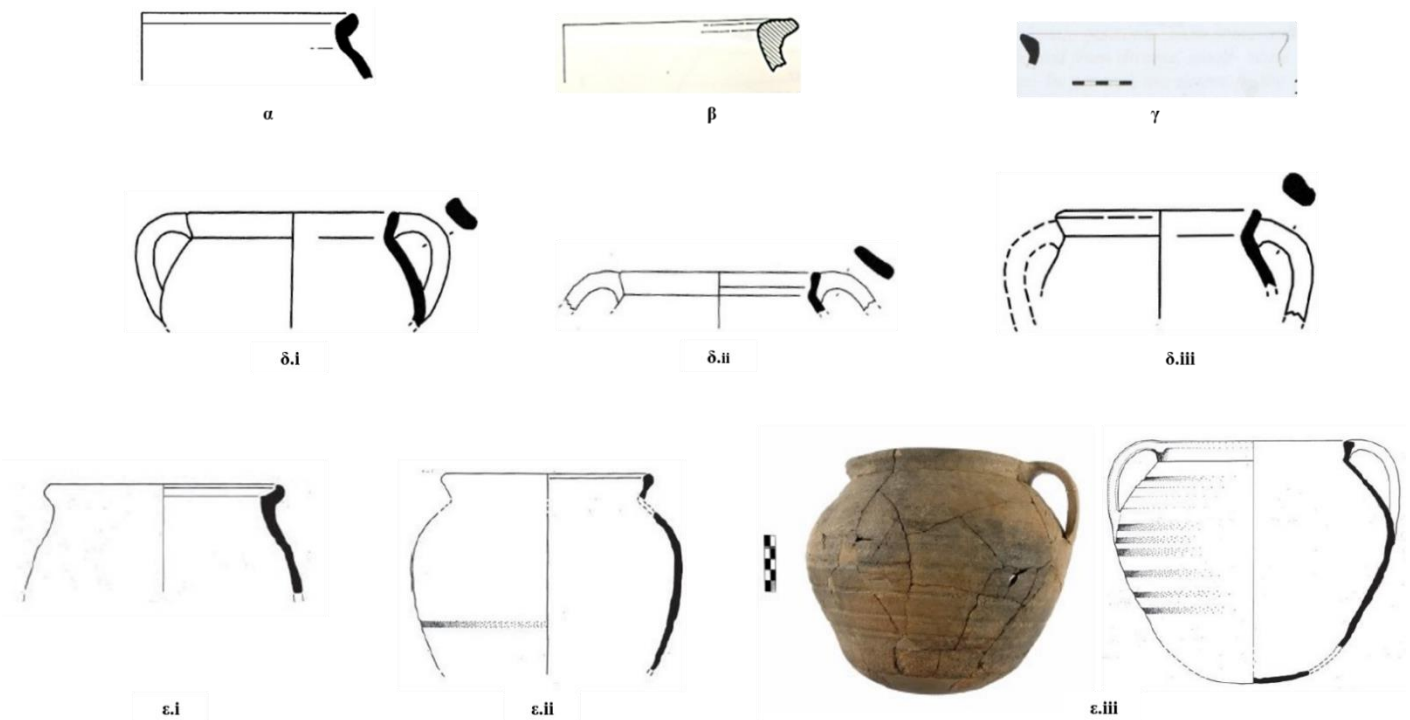
Εικόνα 41: Πινάκιο λευκού πηλού GWW II από τον Άγιο Πολύευκτο Κωνσταντινούπολης
[Hayes 1992, εικ. 58.4 (Dep. 36.4)]

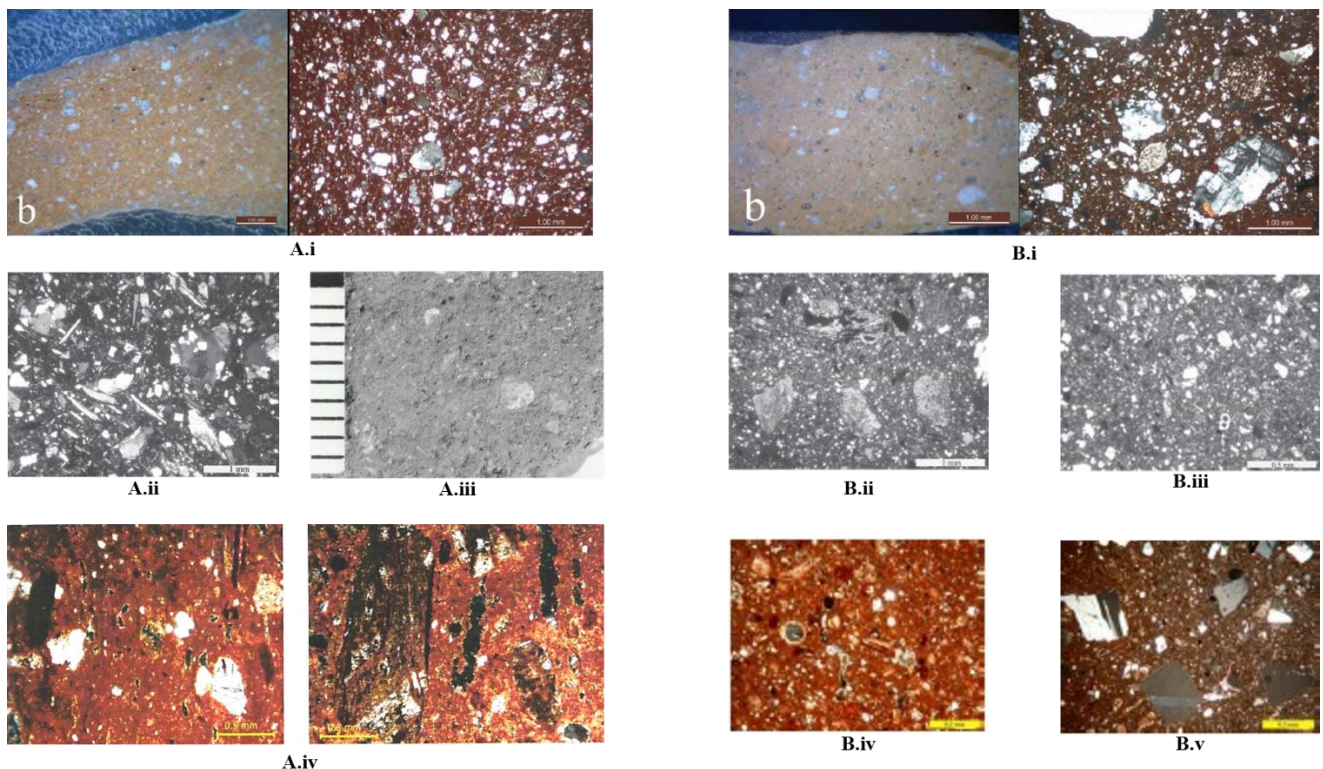
Εικόνα 42: Οι τρεις κατηγορίες της ταξινόμησης του Morgan: πρώτη κατηγορία (α), οι παραλλαγές της δεύτερης κατηγορίας (β-γ), η τρίτη κατηγορία (δ)
(Morgan 1942, 37, εικ. 24)

Εικόνα 43: Σαλτσάρια από: α) Επισκοπέιο της Σάμου, β) Κίσαμος, γ) Ψείρα
(α) Γερούση 1992-1993 (1997), σχ. 7-8. β) Σκόρδου 2016, εικ. 17. γ) πάνω: Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, εικ. 6 (αρ. 12 (PS3917)). κάτω: Πούλου-Παπαδημητρίου, εικ. 8)

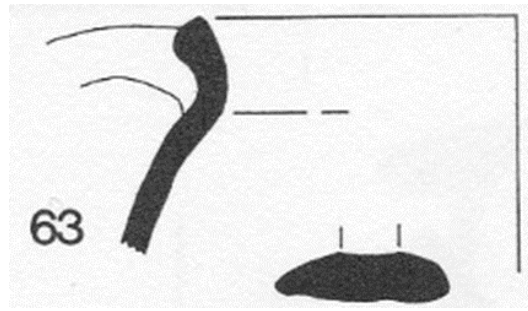

Εικόνα 44: Χύτρες από: α) Ίτανος, β) Γόρτυνα, γ) Βρύσσεσ Χανίων, δ) Ελεύθερνα, ε) Ψείρα
 (α) Ξανθοπούλου 2004, πίν. 9.8. β) Sirano 2001, πίν. CXCIVq. γ) Fiolitaki 2011, εκκ. 4.10. δ.i-iii) Yangaki 2005, εκκ. 38g, 42c, 43b. ε) Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, εκκ. 5.1-2, 6.11. Πούλου-Παπαδημητρίου 2011, εκκ. 12)

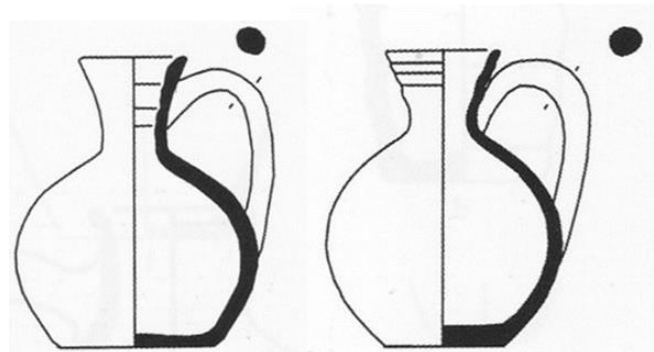

Εικόνα 45: Α) Πηλοί μαγειρικών σκευών και Β) πηλοί αμφορέων, λεκανών και κανατών από την περιοχή του Μιραμπέλλου

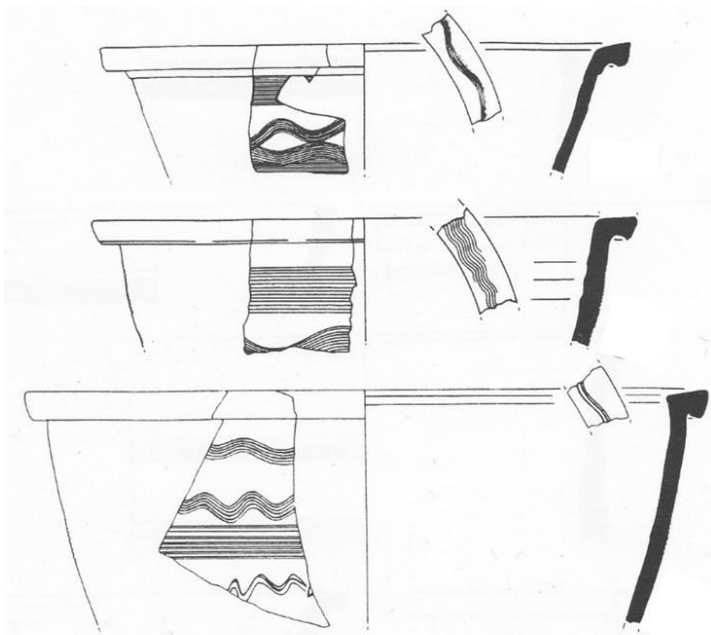
(α.i) Nodarou, Moody 2014, εκκ. 4b. α.ii) Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, εκκ. 3b. α.iii) Mook 2005, εκκ. 33b. α.iv) Xanthopoulou κ.ά. 2014, εκκ. 2e-f. β.i) Nodarou, Moody 2014, εκκ. 7b. β.ii-iii) Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2007, εκκ. 3e-f. β.iv-v) Poulou-Papadimitriou, Nodarou 2014, εκκ. 4 και 6)

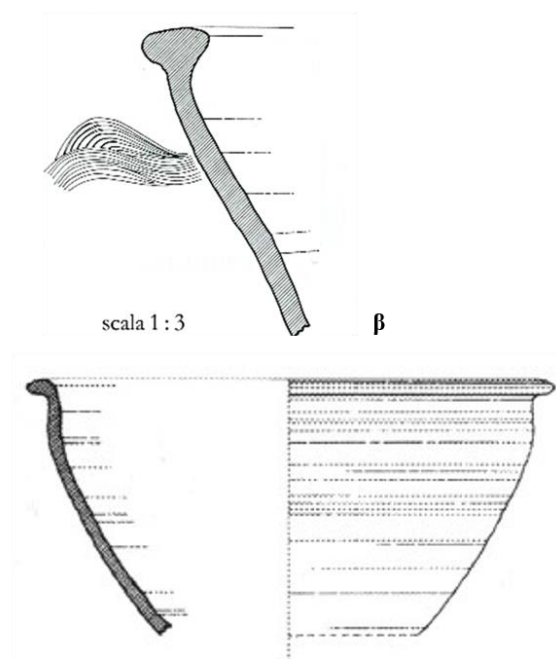
Εικόνα 46: Χύτρα από τον Άγιο Πολύευκτο Κωνσταντινούπολης
 [Hayes 1992, εικ. 55.63 (Dep. 34.63)]

Εικόνα 47: Κανάτες του 6ου-7ου αι. από την Ελεύθερα
 (Yangaki 2005, εικ. 31c-d)

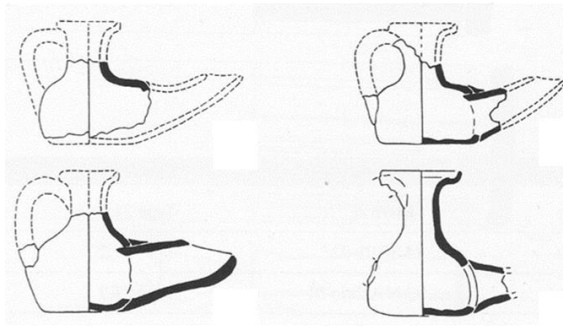

α

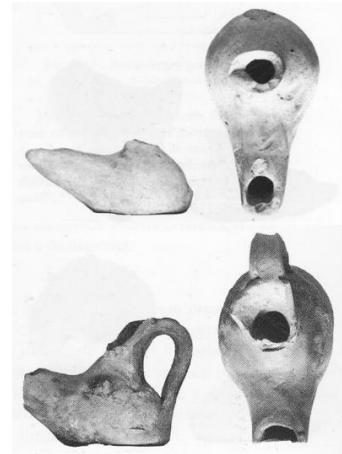

γ

Εικόνα 48: Λεκάνες από την Ελεύθερα (α) και από τη Γόρτυνα (β-γ)
 (α) Vogt 2000, εικ. 26.1-3. β) Albertocchi, Perna 2001, πίν. CLXX. γ) Albertocchi 2011, εικ. 54d)

α

β

Εικόνα 49: Τροχήλατοι λύχνοι από την Ελεύθερα (α) και από τη Γόρτυνα (β)
(α) Vogt 2000, εικ. 46.8-11. β) Martin 1997, εικ. 102-103 και εικ. 118-119)